

JACOBI FACCIOLATI

ORATIONES

ET ALIA AD

DICENDI ARTEM

PERTINENTIA,

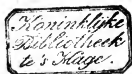
CUM PRÆFATIONE

PERILL. VIRI

D. JO. CAR. NOB.
a NEWENSTEIN.

LIPSIÆ,
Apud Petrum Conrad. Monath,
A. R. S. MDCCLI.

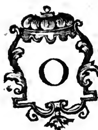
EMINENTISS. AC REVERENDISS.

CAROLO

CARD. REZZONICO

EPISCOPO PATAVINO

AUCTOR.

Mine accidit valde bono, ut cum ego viam aliquam & rationem quærerem, qua meam erga te voluntatem publice patefacerem, lucubrationes istæ nova quadam forma dispositæ atque ornatæ ex Typographica Seminarii officina rursus exirent. Sic enim fit, ut rei occasio mihi jucundissimæ non tam quæsita, quam oblata videatur. Neque vero mireris, aut me, aut quemquam alium ex hac Civitate

tanto in te ſtudio commoveri. Cepiſti enim cunctorum animos admirabili quadam virtutum abundantia, quarum, ut verum fatear, nemo noſtrum imaginem ſibi totam ne cogitando quidem effinxerat. Quod cum dico, nolim ſuſpiceris, levem de te noſtrorum Civium expectationem fuiſſe. Vix nobis ſpes aliqua affulſit habendi tui, & primus ille rumor eſt allatus, qui hominum ſenſa ſine fuco manifeſtat, cum protinus exarſere vota omnium, ut ne juſtas quidem moræ cauſſas, quæ graviſſima negotia plerumque comitantur, pro ſuo in te animo ferre vellent. Scilicet fama nominis ſtudia incendebat, & tacita quædam animorum præſenſio certe non vana, cujus tamen ratio, ut eſt humana mens ipſa ſibi ignota, reddi non poteſt. Illud vero nobis maxime mirum fuit, &, ſi quæris, etiam moleſtum, te unum de te ipſo dubitare. Oblata enim tibi Sede hac ab eo Pontifice, qui pro ſua ſapientia rerumque uſu nihil umquam temere facit, attamen dies aliquot ad deliberandum poſtulaſti. Quorſum ſpectabat cunctatio iſta, quæ nos

anci-

ancipiti metu suspensos aliquandiu tenuit? Videlicet ab illo ipso, qui te vocabat, jam didiceras, ut est in divino ejus Opere de Beatific. & Canonizat. l. 3. c. 31. Episcopale munus nec quæri debere, nec omnino desiderari, atque adeo ne promto quidem ac libenti animo recipi, nisi quatenus ad opus laboremque refertur. Neque tamen ignorabas, quanti esset, quod tibi offerebatur. Liceat enim mihi de rebus nostris paullo liberius gloriari. Urbs hæc, si antiquitas & nobilitas quæritur, Trojanos conditores habuit; & illi ipsi, cui nunc patet, conditores dedit: si loci opportunitas, inter mare montesque posita, & quaquaversus flumine irrigua, rebus omnibus abundat, quas terra gignit, & hominum industria undique importat: si soli cælique salubritas, hoc vero est, cujus caussa in primis frequentatur, advenientibus quotidie multis, ut Patavini aeris aspiratione, quasi medicamento aliquo delibuti ac perpurgati, pristinæ saluti reddantur. Quod si Lycea maxime & Sanctorum virorum Reliquiæ miraculo-

rum fama celebratæ loca nobilitant, quæ urbs in Italia est, quæ nostræ anteferri jure possit? Fuere alibi Academiæ ad invidiam usque floridissimæ: fuere templa miraculis illustria, hominumque ad ea peregrinationibus frequentata: sed fato rerum humanarum ita intercidere, ut jam veteris gloriæ vestigium aliquod vix retineant. Contra autem stant adhuc decora nostra ad sæculum jam quintum propagata; adhuc Patavini Gymnasii splendor ac dignitas Italiæ prælucet: adhuc Antonii Patavini gloria in admiratione est, atque ex omnibus terræ partibus peregrinos trahit. Amplitudini Civitatis amplitudo respondet Episcopatus, qui ab ipsis Apostolorum temporibus initia duxit per Prosdocimum Petri discipulum, nisi nos rerum nostrarum monumenta fallunt. Ditio ejus longe lateque extensa in ipsos vicinarum provinciarum fines; Canonicorum collegia in eo plura ad Oppidorum splendorem insignia, urbanum vero præcipue clarum, nec hujus modo, sed multarum præterea

regio-

regionum facile primum; Seminarium alumnorum frequentia, & omnium rerum bonarum disciplinis florentissimum; Paroeciæ, Monasteria, Sodalitates, Sacrarum Virginum Coetus, Hospitalia, Curotrophia, & multa, & rectissime administrata; postremo tantis rebus cum dignitate sustinendis, æquale patrimonium. Itaque locus ipse pro tanta sui amplitudine ac nobilitate satis ostendit, quos homines poscat. Ac primi quidem Episcopi, quibus pugnandum modo cum infidelitate, modo cum barbarie fuit, in Coelitum album relati sunt; reliqui magno semper in honore habiti, aliquando etiam, Principes ac Moderatores Civitatis constituti. Quid quod apud Episcopum ipsa hæc tanti nominis Academia rudimenta posuit; ejusque præsidio & auspiciis diutissime stetit ac floruit? Veteris hujus auctoritatis argumenta adhuc remanent pulchra & honorifica in Magni Cancellarii titulo, quem ita Franciscus Barbarus interpretatur, ut *Scholastici ordinis principem significet*. Quamobrem apud Episco-

Ursatus an. 1049. & 1058.

pum Disciplinarum & Artium Collegia coguntur; Episcopus eorum, qui probari cupiunt, examini præest; titulos Academicos, omnemque docendi & interpretandi facultatem Episcopus impertitur. Enimvero tanta hæc loci decora atque ornamenta, quæ homines admiratione imbuunt & alliciunt, interdum etiam deterrent. Te tamen, Princeps Eminentissime, deterrere non debebant, magni animi Virum, ad Episcopalia onera sustinenda viribus & ætate florentem, totius Ecclesiastici juris peritum, in maximis Romanæ Curiæ rebus diu multum exercitatum, ad pietatis & religionis officia indole quadam tua, veterique instituto paratissimum. Nolim videri latius vagari, quam consilii ratio initio suscepti, aut Epistolæ modus ferat. Sed nisi rem totam explicuissem, nec Tu conjicere posses, quinam esset nostrorum animorum sensus, cum primum de Te sermo in hac urbe iniectus est, nec alii fortasse intelligerent, quid tandem sit expectationi huic tantæ respondere. Ad rem præsentem quod attinet,

tinet, ſi velim Tibi perſuadeas, pietatis ac religionis cuſtodiam a litterarum cura ſejungi non poſſe. Siquid autem ex hoc libro, quod me quidem ſperare juvat, delibare volueris, ſtatim cognoſces, ad eorum in primis inſtitutionem ſcriptum fuiſſe, qui in Eccleſiæ Patavinæ ſpem tuis auſpiciis aluntur. Vide igitur, num alio nomine, quam Tuo ornari ac muniri debuerit. Quivis alius, qui Te in ejuſmodi rebus compellet, videri poſſit officioſe facere; mihi aliter facere ne liberum quidem fuit. Ceterum ſi Tu, Princeps Eminentiſſime, factum probas, & jure factum concedis, ego beneficii loco accipio, & quidem longe maximi; cujus gratia nihil umquam prætermittam, quod me in ære tuo eſſe, cum ætati huic noſtræ, tum vero etiam poſteris qui noſtra legent, oſtendere poſſit. Vale.

PRÆFATIO

PERILL. VIRI

D. JO. CAR. NOB. a NEWENSTEIN

AD ELOQUENTIÆ CANDIDATOS.

Quem vobis vel cogitandi ubertate, vel dicendi facultate, praestantiorem legendum darem, quam facundissimum Facciolatum *nostrum, profecto habui neminem. Hic enim vivendi & sciendi Eruditor ille est, qui tam vasto praeditus Ingenio, ut sacrosanctam illam gloriam togae Romanae, consummatamque*

Archi-

Architecturam Eloquentiae videatur repraesentare.

Quum major sit cultus in curis secundis, hoc civilis prudentiae specimen, suo candori restitutum, in manus vestras redit, & fructum non minimum, quod proprium ac praecipuum est, adfert. Hunc itaque Eruditionis mirae, miraeque gratiae Virum, Adolescentes, vobis ad imitandum proponite. Quid ipsum Ciceronem ad tantum in Philosophia & Eloquentia decus evexit, an non Platonis, Aristotelis, Demosthenis & aliorum imitatio? Nulla hercule in cultissimo hoc Patavino Exercitatore Patavinitas, quod olim non nemo in Livio Historicorum Principe caussabatur, sed inculpata Latini sermonis puritas, & justa effigies Eloquentiae elucescit.

Hanc

Hanc igitur Reginam, utroque in foro triumphantem, ab recenti memoria ex illo orbis horto ad nos trans Alpes profectam, universae Reip. Christianae bono excolite, & serto immortalitatis coronate; quod passim ex assidua praelucentis exempli imitatione, ex recta & minime vitiosa aemulatione, ex optimorum denique studiorum contemplatione efflorescit.

TYPO-

TYPOGRAPHUS
DE HAC EDITIONE.

Librum hunc ad Latinæ eloquentiæ studia incitanda rursus editurus, Acroases Dialecticas, *quæ olim Orationibus accesserant, omittere constitui; quod non tam ad copiose eleganterque dicendum, quam ad acute disputandum conferre videantur. Quamquam duo hæc sapientum judicio non valde distant; &, si recte conjungantur, tum vero mirabile illud solet existere, quod tacito quodam sensu homines ducit, & vel invitos sequi cogit. Hinc illæ semidoctorum querelæ, placere quædam ac probari, in quibus nihil ipsi vident nisi voculas. Attamen, ut nunc est, omittere Dialectica libuit, quibus alius non deerit locus. Et quia Typographo molis etiam habenda ratio, curavi mihi Orationes alias, quas vel Auctor ipse aliis temporibus dedit, vel eorum adolescentum nomine sunt emissæ, qui, manuducente Professore aliquo, Patavinis studiis proludere solent. His adjeci Epistolas Philologicas, &*

libro-

librorum Præfationes superioribus annis ab eo scriptas vel Typographorum gratia, vel juvenum ad scholasticas concertationes prodeuntium, vel aliorum qui eas certis de caussis non vulgarunt. Nihil erat, quod ille quidem concedere minus vellet, quam genus hoc lucubrationum; sed nihil item, quod a me vehementius expeteretur. Nam hic revera locus est, ubi qui in dicendo non valent, quamvis ceteroquin docti, fere frigent ac deficiunt, ob id ipsum difficilis, quia quotidie teritur. Oportet igitur exempla esse quamplurima, quibus regantur ingenia, & quodammodo alantur. Cave tamen putes, me omnia, quæ huc spectant, collegisse. Explere enim multorum desideria volui, sed simul illud curavi, ne fatigarem satietate. Vale.

TA-

TABULA SYNOPTICA.

PARS I.

PARS

PARS II.

PARS I.

Quæ complectitur

ORATIONES XIX.

ORATIO I.

AD GRAMMATICAM

Habita in Seminario Patavino coram

GEORGIO CARD. CORNELIO.

Latina lingua non est ex Grammaticorum libris comparanda.

QUoties ex hoc ornatissimo loco publice dico, ita delector præsentia vestra, & celebritate hac litteratorum hominum tanta, ut satis amplum mihi videar, non unius modo orationis, sed ingentium laborum fructum collegisse. Unum enim dicere, tacentibus omnibus, cum est ubique gloriosum, tum vero ibi maxime, ubi qui audiunt & frequentissimi sint, & rebus omnibus ad subtiliter graviterque judicandum instru-

ſtructiſſimi. Non tam hercule olim illuſtre fuit, florente republica, Romæ dicere, ſive in foro, ſive in curia, ubi nullo delectu habito, promiſcue omnes ſubſellia occupabant; quam eſt hoc tempore, hoc in loco, unde lectiſſimum quemque ex omni litteratiſſimæ Civitatis ordine circumſpicio, Theologos, Philoſophos, Medicos, Mathematicos, Juriſperitos, atque horum ſane plurimos, qui eloquentiæ laudem cum ſua quiſque arte conjungunt. Videte, quæſo, Auditores, in veſtro beneficio quantopere mihi placeam. Ego equidem litterarum ſplendorem ac dignitatem cum Magiſtratuum imperio & majeſtate minime comparo: ſed tamen cum veteres Romanorum ſupplicationes, ovationes, triumphos in mentem revoco, plane non tanti facio, ut ampliſſimæ huic mihique jucundiſſimæ dicendi exercitationi præponam. Nullus enim hic plebi locus eſt, nullus femellis, inſanæ clientium turbæ ad plauſus & acclamationes plane nullus; ſed & viri totius Civitatis principes ad dignitatem, & Patres omnium ordinum graviſſimi ad honeſtatem, & Doctores Collegiorum omnium ſapientiſſimi ad judicium, & ingenui adoleſcentes ad gratiam & celebritatem convenerunt: quorum lætæ frontes, & ſecunda admurmuratio dicentem poteſt mirum in modum erigere, ac beatum prorſus efficere. Verum felicitas hæc humanarum omnium, ut mihi quidem videtur, longe maxima, quam eſt infinitis prope difficultatibus ac periculis circumſepta! Cujus eſt, bone Deus, tanta ingenii vis ac fecunditas ad res præclariſſimas inveniendas, diſtribuendas, ornandas, ut ne leviter quidem ul-

la in parte deficiat, nuſquam incurrat, diſpliceat nemini? Sunt enim eodem tempore præſtanda multa, diverſa, ac prope contraria; nec ſolum laborandum quomodo dicas, ſed in primis qua de re dicas: ut ſi ſemel in re proponenda alicujus animum offendas, eum deinceps habeas in tota oratione averſum. Eſt qui nihil velit audire, niſi vetuſtum; quoſdam gratia tantum novitatis conciliat; alii Græcas Latinaſque eruditiones poſtulant; amplificatione alii delectantur: eoque ſunt ſinguli acumine ingenii, quibus ut imponas, nulla arte conſequaris. Hæc me reputantem, ac ſæpe antea expertum juſſere denique libertatem illam abdicare, quæ ſolet ceteroquin ex hoc ſuggeſto dicentibus concedi omnibus, ut de re qualibet ſuo quiſque arbitratu verba faciant. Quare quem mihi ordinem ipſa ſtudiorum ratio ac natura præſcribit, eum in poſterum religioſe ſervabo, ut hoc quidem tempore de Grammatica, tum de Humanitate, poſt de Rhetorica, deinde de Philoſophia, poſtremo de reliquis diſciplinis, ut quæque ſolet addiſci, orationem habeam, & quod de ſingulis ſentio, id quotannis exponam. Ita mihi boni Superi tantum vitæ concedant ac virium, ut curriculum hoc primum conficiam, deinde non improſpere; libenter tum demum ceſſurus aliis provinciam, cum laboribus & ætate confectus vel fato fungar, vel in otio honeſto conquieſcam. Interim de Grammaticis ſtudiis, quibus ſolet ætas prima occupari, non raro etiam altera, aliquando & poſtrema, quid mihi videatur, habete; & qua ſoletis benignitate, diligenter attendite.

Etſi omnes artes ac diſciplinas in dies amplificari tam eſt rei litterariæ glorioſum atque utile, quam Reipub. augeri opibus & imperio; tamen quod Reipub. accidit, ut nimia creſcendi libidine non raro decreſcat, idem ſolet in hoc litterarum quaſi regno evenire. Nihil ego de Platonicæ Philoſophiæ, nihil de Peripateticæ fatis, variaque fortuna diſputo, quarum utraque tum demum vel corruit, vel certe plurimum detrimenti cepit, cum impotenti ſectatorum ſtudio altiſſime evecta, in præcipiti ſtetit, ac mole ſua laboravit. Unum illud Latinitatis tradendæ artificium urgeo, quod Grammaticen communiter appellant; opus ſuapte natura exiguum ac tenue, ſed immodica hominum induſtria adeo amplificatum, ut volenti omnia percurrere nihil ſit niſi Grammaticum tota vita legendum. Conatus hos præſtantium virorum, ſi eo ſpectant, ut Latini ſermonis diligens quædam hiſtoria extet, non ſolum non reprehendo, ſed etiam laudo: ſin vero nobis Latinitatis diſcendæ gratia oſtentantur, longiſſime abjicio, nulliuſque eſſe momenti, nullius utilitatis contendo. Prima enim illa Guarini Veronenſis rudimenta ut corrigerent & illuſtrarent, boni præceptores depravarunt; eoque res demum deducta eſt, ut qui velit Latine ſcire, hunc ſibi a Grammaticorum inſidiis cavere maxime oporteat. Quod ut evincam, cum mihi neceſſe ſit de Grammaticorum tricis & ambagibus aliquanto diſputare liberius, quæſo vos, Auditores, ne me honeſtiſſimo generi hominum infenſum putetis, qui & natura ipſa ad benevolentiam comparatus, omnem invidiæ ſuſpicionem diligentiſſime fugio, & pro ſuſce-

ſcepto vitæ inſtituto eorum in primis amore delector, qui de litteris benemereri pro virili parte conantur. Sunt enim eorum lucubrationes etſi ad recte loquendum non neceſſariæ, tamen ad cognoſcendum non illiberales: neque ego (ita me Dii ament) induſtriam hanc magna cum eruditione conjunctam contemno; ſed parum admodum ad Latinæ locutionis uſum valere dico. Et ſane, ubi puer ſingulas nominum ac verborum declinationes memoriæ mandavit, paucaſque illas in univerſum regulas probe tenet, quibus tamquam cardinibus tota vertitur Latina lingua; quid eſt, cur ſtatim non ad Claſſicum Scriptorem ducatur, quem ſine intermiſſione verſet, memoriæ tradat, habeatque veluti unum ex familia, quicum magiſtri ope & auxilio familiariſſime loquatur ac vivat? Cum enim ille potiſſimam diei partem in ſcholis traducat, quid in cauſſa eſſe dicamus, ut perpetua rerum Latinarum tractatione Latine tamen minime diſcat; domi vero minore multo exercitatione minuſque accurata a parentibus, a nutricibus, a vernis domeſticam linguam aſſequatur? Ego certe ita mihi perſuadeo, tenellos anguſtoſque puerorum animos immenſa illa regularum, appendicum, ſcholiorum farragine terreri atque opprimi, ut ne reſpirare quidem poſſint, nedum ſe explicare, Latineque interrogando ac reſpondendo naviter audere. Quemadmodum enim ſubitarius miles ſi in confertiſſimam hoſtium aciem ſtatim compellatur, periculi magnitudine atque inſolentia deſpondet animum, ſuique prorſus oblitus vix telum expedit; ita litterariæ palæſtræ tirunculi ingentes Grammaticorum com-

mentationes aggredi jussi, cogitatione ipsa difficultatis ac laboris exanimantur, spemque omnem evadendi statim abjiciunt. Hinc scholæ tædium, hinc quæsiti sæpe morbi, hinc impatiens vacationum desiderium, hinc denique commenta illa callidissime excogitata ad otium & ignaviam, si fieri potest, impune fovendam. Hæc ego si probem, ad nuces profecto redire videar, & pueris similia facere: sed tamen quoties animo colligo exsucca illa, frugisque omnis ac delectationis expertia Grammaticorum præcepta, quibus tot annos impallescere vivida ingenia coguntur, quadam quasi miseratione commoveor, justoque dolori libentissime parco. Quotus enim quisque vestrum (juvat præterita repetere, & memoriam pueritiæ renovare ultimam) ita fuit ad omnes litterarum labores recte compositus, ut ante cœperit æquo animo frequentare scholas, ac domestico carere otio, quam positis Grammaticis, Latinos Scriptores tractaret, eorumque lectione & imitatione Latine aliquid conaretur? Ego sane, ut de me dicam, obruebar infinita illa atque implicatissima regularum strue; nec pluribus votis adversa tempestate jactati nautæ portum desiderant, quam ego inde me ut expedirem, & improbi laboris terminum aliquando contingerem, Deorum hominumque opem implorabam. Ut autem ad amœniora paullo transivi, cœpique ex oratoribus ac poetis delibare aliquid, tum vero quasi in novum orbem repente translatus tanto animi ardore Latinæ linguæ studium arripui, ut ludorum ac vacationis oblitus, magno etiam sæpe cum valetudinis incommodo libris diu noctu-

que inhærerem. Quod si ardentissimæ illi proficiendi voluntati aliquando respondisset ingenium, ut certe (magno cum dolore dico) numquam respondit; nec vos hoc tempore plebejo dicendi genere molestissime detinerem, nec ullus esset hac ætate Latinus Orator, cui de orationis nitore, numero, perspicuitate ullo pacto concederem. Nunc vero in magna virium infirmitate siquid valeo, qui valeo sane minimum, totum Ciceroni, Terentio, Livio, Cæsari, Virgilio, Horatio, ceterisque ejus ætatis Scriptoribus elegantissimis debeo. Nihil a me repetundarum jure postulet Priscianus, nihil Donatus vindicet, nihil Valla, nihil Sanctius, nihil ille ipse, deliciæ quondam nostræ, Emanuel Alvarus, quos omnes una cum crepundiis vel abjeci, vel deposui; nec ex eo umquam in manus sumsi, nisi per hosce dies, ut huic Orationi materiam compararem. Excidere jamdiu animo eorum monita, excidere leges, nihilque mihi potest ad stilum retardandum contingere infestius, quam tristis quædam eorum recordatio ac metus, unde solent arida omnia, sicca, exanguia proficisci. Quid enim est aliud Grammatice loqui, quam omnino Latine non loqui, si credimus Præceptori maximo Quintiliano? Instit. I. 1. c. 6. Nam ut omnia Grammatici vere dicant, utrum aliud efficiunt, nisi ut sine barbarismis, sine solœcismis sit oratio? In quo si tota laus consistit Latinitatis, jam ne ipse quidem Cicero Latinus est, cujus libri, si ad Grammaticorum cavillationes exigantur, solœcismis non carent. Neque vero id ignorant, sed quæ in aliis magnopere damnant, hæc in Cicerone, mutato nomine, fi-

guras appellant, & veluti lumina variandæ orationi accommodata valde commendant. Nituntur enim omnes Latinum sermonem certis complecti legibus, quibus deinde contraria multa apud Latinos Auctores cum inveniant, ad schemata, metaplasmos, antiptoses, archaismos, hellenismos, & id genus alia magnifica figurarum nomina confugiunt, quorum ope non quidem eorum famam tueantur, qui sine piaculo reprehendi non possunt, sed nobis illudant, ne Grammatica præcepta cum illis ipsis pugnare Scriptoribus, unde sumuntur, intelligamus. Fuit olim Latina lingua, quemadmodum ceteræ, juris plane sui, ex colluvione multarum gentium Romæ nata, populari convictu, communique rerum tractatione aucta, denique usu ipso, & forte quadam inveniendi ligandique verba, non ratione & consilio ad hanc copiam propagata, numerisque suis absoluta. Hanc proinde præceptis coercere totam, perinde est, ac de scientia, non de lingua disputare: quod Varro ipse, analogiæ ceteroquin exactor molestissimus, aliquando cum didicisset, nullam esse observationem similium docuit, & in omnibus pæne verbis unam consuetudinem dominari. Id vero quam mirum videri debuit Alvaro nostro, qui de sola nominum, verborum, ac participiorum constructione quingentas ferme regulas non sine multis præterea observationibus concinnavit! Fuit ille certe magno ingenio, magna industria, magna Latini sermonis peritia, cui ego de re tota libenter concedam, si suas regulas non dicam omnes, non plurimas, non aliquas, sed principem illam, ac ceterarum caput de verbo

Gell. l. 2. c. 25.

bo *Amo* adversus irruentem undique inimicorum impetum defendat, sartamque tectam ab omni detrimento conservet. Quid enim primum decernis, Emanuel, de verbo *Amo?* Num esse activum, & inter activa familiam ducere? At Ausonius ad neutra rejecit: *Ut apud Deum fieri amat*. Quid tum? Num esse primi ordinis, nec alium postulare casum, nisi quartum? At est qui secundi faciat, eique genitivum apponat: *Nolo Thaidem amare tanti*. Quid postea? Vis ne esse primi & secundi? At Cicero ad quartum refert: *Si quicquam me amas*. Quid deinde? Esse etiam quarti? At idem in sextum conjicit: *De raudusculo multum te amo*. Pro pudor! Ejus rei artem efficimus ac venditamus, cujus fundamenta prima tam facile corruunt. Novi equidem, & qui analogiam summa ope defenderent, ab ipsa florentis Romæ ætate fuisse nonnullos: sed nemo tamen cum hac nostrorum Grammaticorum turba comparandus, qui ut nihil intentatum relinquant, ab ipso mundi exordio, & vetustissima Hebræorum lingua Romanarum vocum caussas, similitudinem, & originem petunt, petituri altius vel ab Arcadibus, si Arcades, quod Poetæ eorum jactare consueverunt, ante lunam orti fuissent. Nihil novi affero apud eos, quibus est aliquis cum Martinio, cum Becmanno, cum Vossio usus. Cum his autem? Imo etiam cum viris nostræ hujus ætatis præstantissimis, qui abrepti sæculi more, gravissimum certamen de voculæ nescio cujus origine nuper instituerunt, multasque ac reconditas eruditiones ex Hebræis codicibus, ex Syriacis, ex Arabicis, ex Græcis ductas in tam leve negotium contulerunt.

Ingratiar. Act.

Att. l. 5. ep. 17.

Att. l. 7. ep. 2.

runt. Quod si, quam sunt ingeniosi ad hæc excogitanda, tam essent unanimes in tradendis, fortasse nos aliquando fefellissent. Verum hoc percommode cadit, quod sibi invicem de rebus omnibus bella movent, seque mutuis vulneribus conficiunt; quod ipsum argumento est, nihil huic arti inesse certi, quæ homines procaces efficit, & novarum rerum nimio plus amatores. In ipso enim statim Grammaticæ limine nonne de partibus orationis principes in hac arte viri acerbissime pugnant? quodque ridiculum est, gravissimos totius antiquitatis Scriptores Aristotelem, Platonem, Plutarchum, D. Augustinum pro se quisque stare jubent? Perge porro. De pronominum caussa, numero, ac natura quam dubia, quam varia, quam sibi contraria decernunt Varro, Probus, Priscianus, Donatus, Quinctilianus? Hi autem ipsi inter se cum casibus nomina ab officio fuisse indita consentiant, nonne Scaliger tamen negat? Valla castigat Priscianum, quod *ficum* morbum quartæ declinationis fecerit: rursus in Vallam arma movet Petrus Ramus, quod *ficum* fructum masculo genere extulerit. Scaligero commune genus pessime a Græcis ἐπίκοινον, optime a Latinis *promiscuum* appellari videtur. Sanctius Latinos damnat, Græcos absolvit. Impersonalia dicit Alvarus *decet*, *pœnitet*, *pluit*, & similia: nulla esse impersonalia, testatus Deos hominesque, Scioppius affirmat. Siquis verborum modos statuat esse quatuor, ecce tibi qui quinque, qui sex, qui octo, qui multo plures inducit. Est qui probet *gerundia*, ac *supina*: non deest, cui pura puta Grammaticorum deliramenta dicat, Alii verbis

Minerva Sanct. l. 1. c. 2.

bis in *or* Præterita tribuunt, alii adimunt. Quibuſdam placent verba Neutra, ac Deponentia, quidam toto Latio exulare jubent. Denique in tanta Scriptorum multitudine neminem unum invenias, qui malit aliorum veſtigiis inſiſtere, quam nova comminiſci, ceteroſque omnes allatrare. Nolo vos, Auditores, per ſingulas partes ducere, omneſque de Orthographia, de Proſodia, de Etymologia, de Syntaxi controverſias hoc loco explicare, ne graviſſimo officio, ne tempore, ne patientia veſtra nimium abuti videar. Percurrite, ſi vacat, quæ ſolent homines libellorum ſuorum initio longiſſime præfari, ubi ceteris, qui ante ſe de re Grammatica ſcripſere, diem dicunt, eorum lucubrationes mendoſas, nugaces, ſordidas, cloacinas (ſit verbo Scioppiano venia) audaciſſime appellant, ſeque ex Deorum immortalium ſede quaſi delapſos, allaturos optima pollicentur. Cumque ſinguli & univerſi eadem recinant, quo ſe vertant miſeri adoleſcentes? cui ſe tamquam duci tradant germana latinitate inſtituendos? Numquid Varroni? At litterarum porcus dicitur a Palæmone. Num Priſciano? At Græcum hominem Latinæ linguæ fucum feciſſe exiſtimat Alvarus. Num Vallæ? At ejus *Elegantias* Ramirezius de Prado inelegantes appellat. Num Donato, num Probo, num Servio, num Chariſio? At hos omnes paſſim labi, & monſtra effutire contendit Scioppius. Num denique Scioppio ipſi? At miſerabilis litterator dicitur ab Hornio, vir deſultoriæ levitatis a Labbeo, canis Grammaticus a Lambecio. Indignamini ad hæc, Auditores: ſed artis, mihi credite, ſeu vitio, ſeu fato quodam fieri ſolet, ut

nec

nec ſua quiſquam afferre poſſit, niſi carpat aliena; nec aliena carpere, niſi modum excedat. Quam indecoræ, quam pudendæ, quam prope inſanæ fuere contentiones illæ Poggii cum Valla, Politiani cum Merula, Scaligeri cum Eraſmo de rebus his minutiſſimis, quaſi de aris & focis? Quam illa ridicula Franciſci Philelphi cum Timotheo quodam Græco, qui de vi ſyllabæ pugnaturi, ea lege in aciem ex compoſito deſcenderunt, ut victus barba mulctaretur! O magnas nugas magno conatu actas! O vos miſeros quicumque ab his tamquam ex tripode de Latinæ linguæ ratione reſponſa petitis! Quos æſtus, quas tenebras vobis offundent Grammaticæ illæ Philoſophicæ, Minervæ, Ariſtarchi, Mercurii, Theſauri, in quibus ad criticam eruditionem multa quidem ſunt acute ac ſubtiliter excogitata, ad locutionis vero Latinæ uſum propemodum nihil! Eſt illuſtre quiddam Latinus ſermo, ingenuum, perſpicuum, tricis & ambagibus carens, quod nemo umquam ex his hominibus pugnaciſſimis conſecutus eſt: nec vero intelligo, ſcriptis ſuis quo pacto fidem concilient, quibus ipſi, quæ præcipiunt, præſtare non poſſunt. Polycletum accepimus ſtatuarum artificem totius Græciæ peritiſſimum non ante celebrem illum recte fingendi Canona in lucem edidiſſe, quam publice propoſita ſtatua, velut artis exemplo, ſuas ipſe regulas egregie præſtando confirmaſſet. Ita ſe mihi Grammatici probent: tum vero fatebor non invitus, Latine loquendi facultatem eorum præceptionibus tamquam canone probandam eſſe. Sed profecto, quod Carneades apud Ciceronem ajebat, oratoriæ artis ſcripto-

Lib 1. de Orat. c. 20.

pto-

ptorem ne mediocriter quidem disertum fuisse ullum, idem de Grammaticis affirmare licet, neminem adhuc artem, quam traderet, Latine loquendi ne mediocriter quidem calluisse. Non est hujus temporis, aut loci, multo vero minus mearum virium, singulorum vitia commemorare: verumtamen, ne quid gratis ad invidiam afferre videar, prodeant in medium hinc Terentius Varro, veterum Grammaticorum, hinc Julius Scaliger, nostrorum sine controversia princeps, quorum alter aurea ætate Deorum beneficio natus, Ciceronis æqualis & amicus, ita tamen scripsit, ut cum Livio Andronico Romanæ linguæ incunabulis exceptus videatur: alter vero Josepho filio communi omnium consensu primas cedit; illi inquam Josepho, cujus peregrinitates, barbarismos, solœcismos nec unos, nec leves Scioppius collegit, & in suo *de stilo historico* libro posteritati mandavit. Tametsi Latinæ linguæ laudem (ut ante dixi) neque totam, neque præcipuam in solœcismis vitandis collocari puto, quod est emendate loqui; sed in ipsa potius plena ac tereti compositione verborum, in colore & habitu quodam, ut nihil claudicet, nihil diffluat, nihil fluctuet, sed tota permista & temperata numeris, æquabiliter constanterque feratur oratio, quod unum est, si recte sentio, Latine loqui. Numerosa hæc & concinna verborum comprehensio nulla definiri arte potest, nullis Grammaticorum præceptis concludi; cujus vel maximum vitium est, si de industria quæsita ad certas leges operose exigatur. In auribus est singulorum tota, & ad aurium sensum judicanda; quod fortasse olim præstare non fuit valde difficile

cile audientibus ac loquentibus nihil nisi Latine, at vero his temporibus, nisi quis se totum veteribus scriptis dedat, & in eorum lectione & imitatione dies noctesque versetur, nec tolerabile quippiam Latine conabitur, nec nisi insipienter judicabit. Hinc fatuæ passim orationes, in quibus tam est perspicuus Grammaticus labor, ut omnia macra sint, meticulosa, hiulca, sine numero, sine veneribus, sine gratiis; quæ tamen auditori misero laudandæ sunt, quod nequeat barbarismos & solœcismos ex Grammaticorum regulis designare. O te dementem, M. Tulli, qui cum Varronis de re Grammatica libros haberes, linguæ tamen nitorem ex perpetua Catonis, Plauti, atque in primis Terentii lectione hauriendum tibi existimabas. Te levem, Demosthenes, qui Thucydidis historias cum sæpe legisses, octies insuper descripsisti. Tantumne tibi a foro, & a curia supererat otii, ut non te potius Grammatico homini traderes, unde Atticam illam sermonis elegantiam ocyus arriperes? Itane igitur, Auditores? Ne vivam, siquis ex nostris, qui se Tullianos profitentur, unam Tullii Orationem aut semel in vita descripsit, aut octies lectitavit. Vel igitur Cicero, in quo esset Latini sermonis ratio, Demosthenes, in quo Græci, non satis intelligebant; vel nos in Grammatico ludo, aliud agentes, quam oporteat, frustra laboramus. Valeant Prisciani, valeant Servii, valeant Donati; vel eos consulamus eatenus, ut ab aliquo Pomponio Marcello de solœcismo postulati respondere possimus. Ergo (ut extremum aliquid habeat oratio mea, quo tota hujus generis ratio conclu-

Suet. de ill. Gram. c. 22.

da-

datur) traditus mihi ad institutionem adolescens norit linguam esse quamdam, quæ Latina dicatur, Italicæ parentem, eique magna parte similem. Hujus sciat esse nomina, esse verba; nominumque ac verborum Ordines certis obstringi legibus, quæ sint memoriter ante omnia discendæ: summa Constructionis capita altissime insigat animo, calleatque probe velut ungues digitosque suos: in Prosodia versetur aliquanto magis; quod ratio condendi carminis certior est magisque definita, quam solutæ orationis: ad extremum paucis ex Etymologia & Orthographia delibatis, Grammaticos longissime ableget; sibique valde persuadeat, non Latinum sermonem ex Grammatica, sed Grammaticam ex Latino sermone natam esse. Quid ita? Nimirum ut aquas ex ipso fonte hauriat, hoc est Latinos Scriptores legendi scribendique exercitatione numquam intermissa in succum & sanguinem suum convertat; unde ille existit orationis ambitus ac nitida circumscriptio, quæ supra Grammaticorum vires posita, auribus longa disciplina exercitatis judicari potest, verbis explicari non potest. Id unum in hac palæstra arduum est ac difficile, quod & liberale ingenium postulat, & morum conformationem quamdam ingenio similem, & illam extremo loco diligentiam, quæ sola in hac arte minimum valet, ceteris tamen adjuncta naturæ præsidiis, Tullianum illud dicendi genus efficere potest, quod tantopere commendatur. Hoc scilicet ab hominibus non tam miti sidere natis, aut excultis frustra requirimus, qui, ut carmina edant sæpe optima, orationem tamen, cujus non est nisi aurium sensu defi-

definitus modus ac numerus, oſtendent fortaſſe nullam, quæ Latina dici poſſit. Vos igitur, adoleſcentes, quibus in Italia natis atque altis illud inſuper accedit, quod in Italiæ parte nobiliſſima, & ad animi cultum opportuniſſima erudimini, pergite ſtrenue in hoc curriculo, ut majorum veſtrorum laudem retineatis. De bellica Italorum virtute nihil ſane auſim pronunciare: ſed litteras quidem certe non amiſimus. Commigrant ad nos quotidie callidi homines pecunia inſtructiſſimi, & præclaram illam Muſarum ſupellectilem, optima volumina nobis abripiunt: artes etiam ac diſciplinas paullatim abducturi alio, niſi ſtudio ac diligentia reſiſtitis. Veſtrum eſt communis patriæ famam ac ſplendorem ex tanto periculo eripere, veſtrum luctuoſam calamitatem ab hoc ſolo, a nobis, a vobis ipſis prohibere; ut omnes intelligant Romanum imperium Italis auferri potuiſſe, Romanas litteras non poſſe. In vos conjecere oculos, vos hortantur atque impellunt parentes pro familiæ honeſtate, cives pro Reip. gloria, magiſtri pro ſcholæ fama, ſed in primis Antiſtes Eminentiſſimus pro Religionis cauſſa, quæ cum litterarum cauſſa conjunctiſſima eſt.

EPI-

EPISTOLA,

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

ORationem hanc cum haberem, non defuerunt, qui crederent, me nova moliri, ac de Grammaticis studiis hoc in loco mutandis cogitare. Id me coegit orationem ipsam typis committere, totamque consilii mei rationem & caussam patefacere. Nec igitur is ego sum, ut tantum possim; nec si maxime possem, rerum nostrarum conditio quippiam de veteri instituto mutari pateretur. Pueri enim fere omnes, qui huc accedunt, Grammaticen attigerunt; nec juvat curriculi partem emensos, nova proposita via, rursum ad carceres revocare. Præterquam quod nihil umquam tanti erit, ut me ab ea docendi consuetudine avocet, quam diligentissimi Societatis Patres ubique tenent, Emanuele Alvaro duce. Cum enim acutissimo ingenio Viri juventutis recte instituendæ vias omnes ac rationes scrutati, unam denique illam invenerint, quam Italia omnis amplexa est, quid nos in tanta virium imbecillitate novi conemur? Satis erit, si ductores sapientissimos, quantum labore & solertia possumus, prope sequamur; desperantes post tot tantosque conatus inveniri posse meliora. Quid igitur, inquis, in oratione istac tua de Grammaticis blateras? Ego vero nihil dixi, nisi exercendi stili gratia: in quo si quid peccatum est, cur non illi peccarunt, qui injustitiam, qui muscam, qui quartanam, qui asinum laudaverunt? Non est sane idem in civili hominum convictu reprehendere aliquid, & laudare; in Academicis exercitationibus est prorsus

 idem.

idem. Quod si cui forte aliud agens persuasi, aut persuasisse videor, Latinam linguam non ex infinitis Grammaticorum præceptis, sed ex veterum librorum lectione & imitatione comparandam esse, nolo ego illum tamquam in media arena destituere. Itaque ejus caussa Commentariolum de Latinis Scriptoribus Orationi adjungo, ut qui sint ad legendum & imitandum probatissimi, ex singulorum classibus facile intelligat. Duæ porro cum sint divisiones celeberrimæ, quarum una a quadruplici hominis ætate, altera a metallorum gradibus peti solet, nolui tibi omnes Grammaticorum pugnas de illis narrando, immensæ lectionis tædium afferre; sed quod optimum duxi, in prima fere Andream Borrichium, in secunda Olaum, viros clarissimos secutus sum. Utrum vero aliquid præstiterim, præter describendi laborem, malo te ipsum judicare. Verum cui hæc? Non illis certe, qui librorum proœmia cum legerint, satis habent; magnoque supercilio in triviis & compitis de re tota disceptant: sed unis illis, qui & patienter legunt, & sapienter judicant, & humaniter monent. Horum aliquem si nactus fuero, de graculorum vocibus non laborabo. Vale.

COM-

COMMENTARIOLUM
De Ortu, Interitu, & Inſtauratione
LINGUÆ LATINÆ,

Ac de ejus Scriptoribus ad ſæculum uſque XVII.

QUemadmodum aperto Romæ aſylo, dataque victis hoſtibus liberaliſſime civitate, diſpari genere homines in unam gentem coaluerunt, ita linguæ variæ ac diſſimiles, inter ſe commiſtæ unam illam pepererunt, quæ Romana ab urbis, Latina a regionis nomine appellata eſt. Sed quia primi Urbis incolæ Græci generis fuere; & Romulus ipſe de rebus ſuis, & Numa de diſciplina ſapientiæ Græce ſcribentes, ſermonem hunc in primis populo commendarunt; hinc magna conſecuta eſt ſimilitudo inter utriuſque Gentis litteras, & litterarum ſonum, atque adeo inter verba ipſa, & verborum conſtructionem. Quocirca Quinctilianus l. 1. c. 5. *Hæc*, inquit, *diviſio mea ad Græcum ſermonem præcipue pertinet: nam maxima ex parte Romanus inde converſus eſt.* Adde, quod per ſæcula quinque, & eo amplius, vel nullæ, vel perraræ fuere Romæ litteræ præter Grajas: cumque Romanus ſermo ad eam copiam & elegantiam perveniſſe viſus eſt, ut ad artes ac diſciplinas transferri poſſet, neſcio qua ta-

men ſemper verecundia Græcæ linguæ tamquam parenti honorem detulit; & a victa debellataque provincia Populus Romanus gentium dominus leges dicendi ſcribendique accipere non recuſavit. Hor. l. 2. ep. 1. *Græcia capta ferum victorem cepit, & artes intulit agresti Latio.* Quod cum reputo, vix mihi perſuadeo fuiſſe ullum, aut eſſe, aut vero umquam eſſe poſſe, qui Græca ſtudia in homine Latino non probet.

Ex iis, qui Latinæ linguæ tempora in certas ætates velut hominis vitam diſtribuunt, illi nobis videntur probandi maxime, qui Infantiam ejus ad annum Urbis conditæ DXIV. coſſ. C. Clodio & M. Tuditano, perducunt; quo anno Livius Andronicus fabulam dedit, ut tradit Cicero in Bruto c. 18. & lib. 1. Tuſcul. c. 1. Etſi enim & Salios Sacerdotes Numa conſtituit, qui armatos Deos canerent, & Pontifices, qui Romanarum rerum annales conficerent; rudia tamen & incondita fuere omnia, qualia novi Imperii ſtatus, perpetuis bellis poſt Numam petitus patiebatur. Ejus ævi monumenta partim, incenſa a Gallis Urbe anno CCCLXVI. periere; partim vetuſtate ipſa abſumta ſunt, præter legum fragmenta pauca, quorum ſpecimen velut prima balbutientis Romæ verba præbemus.

Lex Romuli, ſeu Tatii Collegæ ejus, ſeu Tullii ſexti Romanorum Regis apud Feſtum in voce PLORARE.

Sei parentem puer verberit, aſt oloe ploraſit, puer Deiveis parentom ſacer eſtod. Sei nuros... ſacra Deiveis .... eſtod.

Hoc

Hoc eſt

Si parentem puer verberet, at ille ploret, puer ſacer eſto Divis parentum, h. e. eis tamquam hoſtia mactari poſſit. *Si nurus ſocerum verberet, ſacra Divis ejus eſto.*

Anno ab Urbe condita CCLXI. cujus ætatis ſermonem *horridum* appellat T. Livius l. 2. c. 32. Lex prima Tribunicia apud Feſtum in voce SACER ex emendatione partim Scaligeri, partim F. Urſini.

Quei aliuta facſit, cum pequnia familiaque ſacer eſtod. Sei quis em ociſit, pariceida nec eſtod.

Hoc eſt

Qui aliter fecerit, cum pecunia & familia ſacer eſto. Si quis eum occiderit, parricida ne eſto.

Anno ab Urbe condita CCCIV. Ex XII Tabulis lex prima de Jure privato ex optimis monumentis concinnata,

Sein ious vocat, atque eat. Neit, endocapito anteſtarier. Si calvitor, pedemve ſtruit, manom endoiacito. Si morbos aevitaſve vitiom eſcit, quein ious vocat, iumentom dato. Sei nolet, arceram nei ſternito.

Hoc eſt

Si in jus aliquis vocat, ſtatim vocatus eat. Ni it, incipiat vocans teſtes appellare. Si fruſtratur, pedemve fugiendo refert, manum illi iniicito. Si morbus vel ætas impedimento ſit, quominus ire poſſit, qui in ius vocat, iumentum illi dato. Si nolit iumentum accipere, lecticam illi ne parato.

Novi ſane, viros præſtantiſſimos & leges Regias,

& Tribunicias, & ex XII Tabulis multo nitidiores edidisse, ut sæculo pæne aureo scriptæ videantur; nihil veritos affirmare, se illas ex antiquissimis tabulis descripsisse. Verum sit earum fides penes ipsos. Ego enim Scriptores secutus vel pares, vel prope pares, non solum elegantiora monumenta illitteratissimæ antiquitati convenire non puto, sed ne illa quidem ipsa, quæ modo attuli, satis mihi rudia & obscura videntur, ut in ea jurare paratus sim. Quod ut confirmem, non Ciceronem appellabo, non Quinctilianum, non Festum, non Gellium, non Polybium, qui ejus ætatis stilum ita inconditum & obscurum dixerunt, ut quædam vix peritissimi interpretes intelligerent; sed inscriptionem afferam ævi multo posterioris, & ad linguæ adolescentiam proxime accedentis, quæ tamen ruditate verborum allata monumenta, nisi fallor, longissime superat: ut si quis velit utraque tueri, eum necesse sit affirmare, linguam Latinam ad annos usque CCCCXCIV non modo nihil profecisse, sed etiam declinasse.

Inscriptio L. Scipionis, qui anno ab Urbe condita CCCCXCIV. Consul fuit, effossa ad Portam Capenam, ut ferunt.

HONC. OINO. PLOIRVME. CONSENTIONT. R
DVONORO. OPTVMO. FVISE. VIRO
LVCIOM. SCIPIONE. FILIOS. BARBATI
CONSOL. CENSOR. AIDILIS. HIC. FVETA
HEC. CEPIT. CORSICA. ALERIAQVE. VRBE
DEDET. TEMPESTATEBVS. AIDE. MERETO

Hoc est

Hunc unum plurimi consentiunt Romæ
Bonorum optimum fuisse virum

Lu-

Lucium Scipionem. Filius Barbati,
Consul, Censor, Ædilis hic fuit.
Hic cepit Corsicam, Aleriamque Urbem.
Dedit Tempestatibus ædem merito.

Paullo antiquius est monumentum Duilio positum in basi Columnæ Rostratæ, quod ingeniose admodum restituit & illustravit Ciacconius. Affertur in Græviana Flori editione, in Tractatu valde erudito de puerit. Linguæ Latinæ clariss. Funccii, & inter Gruteri Inscriptiones pag. ccccIV. n. 1. Sed cum ejus fides ex toto non constet, ego omittere malui.

Per hæc & similia Lingua Latina transegit pueritiam suam.

Inde cœpit adolescere per *Livium Andronicum*, per *Nævium*, *Cethegum*, *Ennium*, *Cæcilium*, *Catonem*, *Pacuvium*, *Plautum*, *Accium*, *Afranium*, *Lucilium*, *Terentium*, aliosque præterea non paucos, quos inter eminet Plautus, ac Terentius. *Livius* itaque *Andronicus* primus fuit Romanorum Poeta, qui anno ab Urbe condita DXIV. fabulas dedit, non tamen dignas, quæ iterum legerentur, ut ait Cicero in Brut. c. 18. Primus Orator fuit *Cethegus*, ut ex Ennii testimonio scripsit idem Cicero. Primus historicus *Nævius*, qui bellum Punicum primum versibus jambicis descripsit: quam autem luculente, non erit, opinor, difficile ex hoc ejus Operis initio colligere.

Quei terrai Latiai hemones tuserunt
Vires fraudesque Poinicas, fabor.

Hoc est

Qui terræ Latiæ homines contuderint

 Vires

Vites fraudesque Punicas, fabor.
Quanto politius Ennius, qui carmine heroico paucis post annis idem bellum est persecutus!
Horrida Romuleum certamina pango duellum.

Hic tamen ipse cum Catone & Pacuvio ad infantiam Latini sermonis relatus est a Scaligero, Becmanno, Gifanio, & praeterea multis: sed injuria, ut diserte ostendit Andreas Borrichius in suis Vindiciis.

Adolescentiam excepit Virilis aetas, hoc est absoluta illa & constans Latinae linguae elegantia, gravitas, pulchritudo: sed, ut fere solent maxima bona, cito intercidit, & in senium prolapsa est. A Cicerone enim cum coepisset, id est ab extremis Romanae libertatis temporibus, vix ad tertium Imperatorem pervenit. Sed profecto visa est mirabili quodam ingeniorum foetu numeri damna compensare, cum *Ciceronem* tulit, *Virgilium*, *Horatium*, *T. Livium*, *Caesarem*, *Nepotem*, *Catullum*, *Ovidium*, litterarum lumina non ad eam solum aetatem, sed ad omnem posteritatem illustrandam. Adde huc *Sallustium*, *Varronem*, *Lucretium*, *Vitruvium*, *Manilium*, *Tibullum*, *Propertium*, *Hirtium*, *Gratium*, *Cornificium*, *Phaedrum*, & insuper multos, quorum vel fragmenta, vel sola nomina ad nos pervenerunt. Priores tamen tres saeculi sui locutionem dedignati, κακοζηλίᾳ nescio qua rudem antiquitatem suis scriptis repararunt, ut potius ad linguae adolescentiam videantur rejiciendi. Cujusmodi ingenia ne nostrae quidem aetati desunt, qua viris ceteroquin satis doctis nihil Italicum sapit, nisi sit ex *Dante* petitum, aut *Passavantio*, aut horum aequalibus,

hoc

hoc eſt ab ipſis Italicæ linguæ incunabulis.

Jam vero imperante Tiberio, cœperant Romani veteris obliti libertatis demittere animum, & ſimilia facere ac loqui fortunæ ſuæ. Hinc ſermonis gravitas & majeſtas in adulatoriam ac pæne ſervilem formam degenerare, vireſque ſenſim amittendo ad ſenium properare. Ecce tibi ſtatim *Vellejus*, *Juvenalis*, *Martialis*, *Perſius*, *Florus*, *Quinctilianus*, *Suetonius*, *Celſus*, *Valerius Maximus*, uterque *Seneca*, uterque *Plinius*, *Tacitus*, *Pomponius Mela*, *Aſconius Pedianus*, *Scribonius Largus*, *Petronius*, *Columella*, *Silius Italicus*, *Valerius Flaccus*, *Statius*, *Juſtinus*, *Frontinus*, *Apulejus*, ceterique ad alterum uſque Antoninum Imperatorem Latini ſcriptores.

Hic vero ad ſummam ſenectutem perveniſſe Romanus ſermo viſus eſt, nihilque poſtea dignum peperiſſe, quod ad imitandum proponeretur.

Sunt qui ad Gordianum uſque, non deſunt qui etiam ad Conſtantinum Latinæ Linguæ ætatem producant. Sed minorem ſane nobiliſſimæ linguæ injuriam facit, qui eam interiiſſe, quam qui lutulenter vixiſſe putat. Juvat nihilominus eos ſcriptores commemorare, qui Antoninos ſubſecuti conari ſunt aliquid; & vel natura, vel imitatione præſtiterunt. Familiam ducit *Q. Curtius*, dignus meliore ævo, ſive hoc, ſive alio vixerit: proxime ſequuntur *Gellius*, *Palladius*, *Tertullianus*, *Cenſorinus*, *Spartianus*, *Capitolinus*, *Lampridius*, *Arnobius*, *Minutius Felix*, *Lactantius*, *Marcellinus*, *Aurelius Victor*, *Eutropius*, *Auſonius*, *Prudentius*, *Macrobius*, *Servius*, *Claudianus*, *Vege-*

tius, Solinus, Eumenius, Nazarius, Pacatus, multique non contemnendi Jurisconsulti. Huc adde Auctores finium regundorum, Medicos, Rhetoras, & Grammaticos veteres. Adde *Juvencum, Augustinum, Ambrosium, Orosium, Sidonium Apollinarem, Boethium, Martianum Capellam, Priscianum, Cassiodorum, Jornandem, Venantium* Fortun*atum, Corippum, Isidorum*, & paucos præterea, quos non est operæ pretium referre.

Tacuere deinde litteræ, non Latinæ modo, sed omnes fere usque ad sæculi XIV. initium, cum excitatæ sunt ab immortalibus viris *Albertino Musato, Francisco Petrarcha, Joanne Boccaccio, Lombardo Serico*. Ac Musatus quidem, ut scribit Scardeonius lib. 2. class. x. *primus fuit, qui visus est Latinas Musas jampridem extorres, & bonas litteras jamdiu sopitas ab exilio restituere, & a veterno aliquantisper excitare, atque a fœda illa barbarie in Italiam revocare; utpote qui aliquanto prior ætate Petrarcha, in his studiis plurimum laboravit* &c. Ex eo tempore cœpit rursus vires sumere Latinitas quodammodo renata; jamque sæculo quintodecimo ad floridam ætatem properabat per *Laurentium Vallam, Franciscum Philelphum, Poggium, Faccium, Vergerium, Ambrosium Camaldulensem*, utrumque *Barbarum, Leonardum Aretinum, Guarinum Veronensem, Blondum, Perottum*, & præterea multos. At vero sæculo XVI. ita florere visa est in *Bembo, Paleario, Mureto, Manutio, Sigonio, Sadoleto, Naugerio, Riccio, Amasæo, Luisino, Alcionio*, & aliis, ut ad auream illam Augusti ætatem proxime accesserit. Etsi autem elapso proxime sæculo rursus cœperat declinare,

nare,

nare, non quidem, ut ante, magiſtrorum inopia, ſed nimia quadam copia in ejus interitum ſtudiorum ſimilitudine conjurata; tamen hoc tempore, implorata undique ope, reſpirare videtur, & in priſtinæ dignitatis ſpem aſſurgere.

LINGUÆ LATINÆ ÆTATES,

Aurea, Argentea, Ænea, Ferrea, & Lutea.

ANtequam adoleſcentes, quos inſtituimus, ad hanc tabulam accedant, velim animadvertant, non omnes ætatis aureæ Scriptores eſſe aureos, & imitatione digniſſimos. Sunt enim hic etiam, ut in aliis rebus, mala miſta bonis. Itaque in uno primum *Cicerone* diu multumque verſentur; deinde *Terentium*, *Cæſarem*, *Virgilium*, *Horatium* ſibi adſciſcant; demum *Nepotem*, *Livium*, *Catullum*, & ad carminis facilitatem comparandam *Ovidium*, *Tibullum*, *Propertium* in manus ſumant. A ceteris abſtineant, donec ipſi per ſe judicare poſſint, tanto ſingulos eſſe meliores, quanto ad hæc latinitatis exempla propius accedunt. Quoſdam vero numquam attingant, niſi ad eruditionem; ego enim pleroſque affero, non quia probem, ſed quia volenti per ſæcula omnia diſcurrere, nihil melius ſe ſe offert. In ſæculis XV. & XVI. plura ſane nomina cenſeri poterant: ſed ego legentibus, non bibliothecam conficientibus ſcribere inſtitui.

LA-

LATINI SCRIPTORES

in ſuas ætates diſtributi.

ÆTAS AUREA

Incipit ab anno Urbis conditæ DXIV. Deſinit in annum Urbis conditæ DCCLXVII. qui eſt æræ Chriſtianæ XIV.

Horum non extant niſi fragmenta.
Livius Andronicus.
C. Nævius.
Statius Cæcilius.
Q. Ennius.
M. Pacuvius.
L. Accius.
C. Lucilius.
Sex. Turpilius.
L. Afranius.
L. Cornelius Siſenna.
P. Nigidius Figulus.
C. Decius Laberius.
Verrius Flaccus.

M. Porcius Cato.
M. Accius Plautus.
M. Terentius Afer.
T. Lucretius Carus.
C. Valerius Catullus.
P. Syrus.
C. Julius Cæſar.
Cornelius Nepos.
M. Tullius Cicero.

Sex.

Sex. Aurelius Propertius.
C. Sallustius Crispus.
M. Terentius Varro.
Albius Tibullus.
P. Virgilius Maro.
T. Livius.
M. Manilius.
M. Vitruvius.
P. Ovidius.
Horatius Flaccus.
Pedo Albinovanus.
Gratius Faliscus.
T. Phædrus.
C. Cornelius Gallus, cujus est Ciris;
C. Cornificius, cui tribuunt libros quatuor R*hetoricorum ad Herennium.*
Aulus Hirtius, vel Oppius, quorum alteruter Cæsaris Commentarios supplevit.
P. Cornelius Severus, ad quem referunt Carmen de Ætna.

Jurisconsulti, quorum fragmenta in Digestis.
Q. Mutius Scævola;
Alfenus Varus.
M. Antistius Labeo;
Masurius Sabinus.

Supra ceteros eminent TERENTIUS, CATULLUS, CAESAR, NEPOS, CICERO, VIRGILIUS, HORATIUS, OVIDIUS, T. LIVIUS, SALLUSTIUS; sed hic quidem verborum novator est, ut ait Gellius lib. I. c. 15. ideoque non omnibus ingeniis aptus.

ÆTAS

ÆTAS ARGENTEA

Incipit ab æræ Christianæ anno XIV. Desinit in annum CXVII.

Cornelius Celsus.
P. *Vellejus Paterculus.*
L. *Junius Columella.*
Pomponius Mela.
A. *Persius Flaccus.*
Q. *Asconius Pedianus.*
M. *Annæus Seneca.*
L. *Annæus Seneca.*
M. *Annæus Lucanus.*
T. *Petronius Arbiter.*
C. *Plinius Secundus.*
C. *Silius Italicus.*
C. *Valerius Flaccus.*
C. *Julius Solinus.*
D. *Junius Juvenalis.*
P. *Papirius Statius.*
M. *Valerius Martialis.*
M. *Fabius Quinctilianus.*
Sex. Julius Frontinus.
C. *Cornelius Tacitus.*
C. *Plinius Cæcilius Secundus.*
L. *Annæus Florus.*
C. *Suetonius Tranquillus.*

Ætatis non prorsus certæ:
Q. Curtius Rufus.
Val. Probus Grammat.
Scribonius.
Sulpitia.
L. Fenestellæ annal. fragmenta.

Supra

Supra ceteros eminent CELSUS, VELLEJUS, SENECAE, PLINII, SUETONIUS, JUVENALIS, QUINCTILIANUS, FLORUS, CURTIUS.

ÆTAS ÆNEA

Incipit ab æræ Christianæ anno CXVII. Desinit in annum CCCC.

Jurisconsulti, quorum fragmenta in Digestis.
- *Licinius Proculus.*
- *Neratius Priscus.*
- *P. Juvencius Celsus.*
- *Priscus Jabolenus.*
- *Domitius Ulpianus.*
- *Herennius Modestinus.*
- *Salvius Julianus.*
- *J. Cajus.*
- *Callistratus.*
- *Æmilius Papinianus.*
- *Julius Paullus.*
- *Sex. Pomponius.*
- *Venulejus Saturninus.*
- *Ælius Martianus.*
- *Ælius Gallus, & alii.*

Ætatis non omnino certæ.
- *Valerius Maximus.*
- *Justinus.*
- *Terentianus Maurus.*
- *Minucius Felix.*
- *Sosipater Charisius.*
- *Fl. Avianus. Al, Avienus.*

L. A-

A. Gellius.
L. Apulejus.
Q. Septimius Tertullianus.
Q. Serenus Sammonicus.
Censorinus.
Cæcilius Cyprianus.
T. Julius Calpurnius.
M. Aurelius Nemesianus.
Ælius Spartianus.
Julius Capitolinus.
Ælius Lampridius.
Vulcatius Gallicanus.
Trebellius Pollio.
Flavius Vopiscus.
Cœlius Aurelianus.
Flavius Eutropius.
Rhemnius Fannius.
Arnobius Afer.
L. Cœlius Lactantius.
Ælius Donatus.
Commodianus.
C. Vettus Juvencus.
Julius Firmicus.
D. Hilarius.
Fab. Marius Victorinus.
Sex. Rufus, seu Rufus Festus Historicus.
Ammianus Marcellinus.
Fl. Vegetius Renatus.
Aurelius Theodorus Macrobius.
Q. Aurelius Symmachus.
Dec. Magnus Ausonius.
Sex. Aurelius Victor.
D. Ambrosius.

Aur.

Aur. Prudentius Clemens.
Cl. Claudianus.
Marcellus Empiricus.
Proba Falconia.

Supra ceteros eminent JUSTINUS, TERENTIANUS, VICTOR, LACTANTIUS, CLAUDIANUS.

Auctores ætatis incertæ

Hic collocandi videntur: tametsi aliquis eorum, si ratio stili habeatur, quocumque tandem tempore vixerit, in superioribus ætatibus cum dignitate stare possit; aliquis vero etiam infra luteos detrudendus videatur.

Palladius Rutilius.
Æmilius Macer.
Messala Corvinus.
Vibius Sequester.
Jul. Exsuperantius.
Jul. Obsequens.
L. Ampelius.
Apicius Cœlius.
Sex. Pompejus Festus.
Chalcidius.
Zeno Episcopus.
Probus Auctor Notarum.
Fulgentius Planciades.
Hygini Fabulæ, & Astronomicon.
C. Cæsaris Germanici Aratea, quæ alii ad Augusti, alii ad Domitiani ætatem referunt.
P. Victor de Regionibus Urbis Romæ.

 Vege-

Vegetius de re Veterinaria.

Auctores Priapeorum.

Auctores Catalectorum, quæ Virgilio, & Ovidio tribui solent.

Auctor Orationis Sallustii in Ciceronem, & Ciceronis in Sallustium: item illius Antequam Cicero iret in exilium.

Auctor Epistolæ ad Octavium, quæ Ciceroni tribuitur.

Auctor Panegyrici in Pisonem, qui videtur aliis Statius, aliis Lucanus.

Declamationes, quæ tribuuntur Quinctiliano, item quæ Porcio Latroni; item quæ Calpurnio Flacco.

Interpres Irenæi.

Interpres Daretis Phrygii, & Dictyos Cretensis.

Catonis Disticha moralia.

Scholiastæ veteres.

Grammatici antiqui.

Rhetores antiqui.

Medici antiqui.

Rei agrariæ Scriptores.

Catalecta Petroniana, & Errores Venerei, qui cum Petronio edi solent.

Pervigilium Veneris cum variis opusculis, qui inscribuntur Baudii Amores.

Pœmatia, & Epigrammata vetera a Pithœo, & Almelovenio collecta.

Fragmenta Historicorum collecta ab Augustino, & Riccobono.

Monumentum Ancyranum, & insuper Monumenta varia antiqua, a Georgio Fabricio collecta.

Fasti

Fasti Consulares.
Inscriptiones Veteres.
Legum antiquarum fragmenta.
Notitia dignitatum utriusque Imperii &c.

ÆTAS FERREA, & LUTEA

Incipit ab æræ Christianæ anno CCCC.
Desinit in Sæculum IX.

Sæculi V.
Cl. Rutilius Numatianus.
Servius Honoratus.
Rutilius Numatianus.
D. Hieronymus.
D. Augustinus.
D. Damasus.
Rufinus.
Sulpicius Severus.
Paulus Orosius.
Cœlius Sedulius.
Paulinus Nolanus.
Codex Theodosianus.
Dracontius.
Salvianus.
Petrus Chrysologus.
Prosper Aquitanicus.
Martianus Capella.
Paulinus Petrocorius.
Claudianus Mamertus.
Sidonius Apollinaris.
Latinus Pacatus.
Claudius Mamertinus.

Nazarius.
Eumenius.

Sæculi VI.
D. Fulgentius.
Alcimus Avitus.
Orientius.
Ennodius.
Manl. Severinus Boethius.
L. Maximianus.
Priscianus Grammaticus.
Nonius Marcellus.
Diomedes.
Justiniani Institutiones.
Justiniani Codex.
Arator.
Jornandes.
M. Aurelius Cassiodorus.
Cresconius Corippus.
Venantius Fortunatus.
Gregorius Magnus.
Gregorius Turonensis.

Sæculi VII.
Isidorus Hispalensis.
Eugenius Toletanus.
Drepanius Florus.
Marculphus.
Anonymus Ravennas.

Sæculi VIII.
Aldhelmus, seu Adelhelmus.
Beda.
Flaccus Alcuinus.
Paulus Diaconus.

Ra-

Seculi VIIII.
- *Rabanus Maurus.*
- *Freculphus.*
- *Eginhardus.*
- *Strabus Gallus.*
- *Aimonius.*
- *Theodulphus Aurelianensis.*

LINGUA LATINA JACENTE

Sæculo X.

Luitprandus.
Odo Severus.
Flodoardus.
Rhegino.
Witichindus.

Sæculo XI.

Haymo.
Rodulphus.
Hermannus.
Lambertus.
Medici Salernitani.
Marbodæus.
Constantinus Afer.
Petrus Damiani.
Marianus Scotus.
Raimundus.
Villeramus.
Baldericus.

Sæculo XII.

Guntherus.
Sigebertus.
Joannes Saresberiensis.
Otto Frisingensis
Saxo Grammaticus.
Hildebertus.
Helmoldus.
Gratianus.
Hugo.
Petrus Abaillardus.
S. Bernardus.
Petrus de Riga.
Guillelmus Tyrius.
Petrus Blecensis.
Josephus Devonius.

Sæculo XIII.

Phil. Gualterus.
Conradus Abbas Ursp.
Matthæus Parisiensis.
Vincentius Bellovacensis.
Martinus Polonus.
Albertus Magnus.
S. Thomas Aquinas.
S. Bonaventura.

Sæculo XIV.

Joannes Scotus.

Ala-

Alanus de Insulis.
Matthæus Vindocinensis.
Robertus Bestonus.
Gualterus Burlæus.
Danthes Aligherius.

LINGUA LATINA INSTAURATA

Sæculo XIV.

Albertinus Musatus.
Franciscus Petrarcha.
Joannes Boccaccius.
Lombardus Sericus, & alii.

Sæculo XV.

Poggius Bracciolinus.
Georgius Trapezuntius.
Laurentius Valla.
Bartholomæus Faccius.
Flavius Blondus.
Franciscus Philelphus.
Bessario Card.
Theodorus Gaza.
Æneas Sylvius.
Nicolaus Perottus.
Rodolphus Agricola.
Bartholomæus Platina.
Franciscus Barbarus.
Hermolaus Barbarus.
Marsilius Ficinus.
Nicolaus Leonicenus.
Pomponius Lætus.

Jovianus Pontanus.
Angelus Politianus.
P. Paulus Vergerius.
Ambrosius Camaldulensis.
Leonardus Aretinus.
Guarinus Veronensis.
M. Antonius Sabellicus.
Matthæus Palmerius.
Franciscus Contarenus.
Jo. Antonius Campanus.
Joannes Tortellius.
Benedictus Accoltius.
Janotius Manettus.
Leonardus Justinianus.
Antonius Panormita.
Baptista Albertus.
Baptista Mantuanus.
Jo. Andreas Lascaris.
Joannes Aurispa.
Georgius Merula.
Palladius Fuscus.
Bartholomæus Scala.
Jacobus Antiquarius.
Colutius Salutatus.
Victorinus Feltrensis.
Gabriel Altilius.
Porcellius, & alii.

Sæculo XVI.

Jacobus Sannazarius.
Ludovicus Vives.
Cælius Rhodiginus.

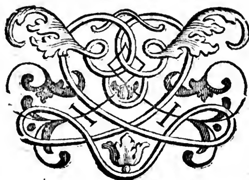
Tho-

Thomas Linacer.
Petrus Alcionius.
Petrus Bembus.
Aonius Palearius.
M. Antonius Flaminius.
Joannes Cotta.
Christophorus Longolius.
Janus Parrhasius.
Andreas Naugerius.
Bartholomæus Riccius.
Jacobus Sadoletus.
Balthassar Castilio.
Honoratus Fascitellus.
Marius Molsa.
Marius Corradus.
Sebastianus Corradus.
Vincentius Madius.
Jo. Baptista Egnatius.
Romulus Amasæus.
Lazarus Bonamicus.
Gabriel Faernus.
Joannes Sturmius.
Pierius Valerianus.
Thomas Morus.
Gulielmus Budæus.
Melchior Canus.
Bernardinus Scardeonius.
Lilius Gyraldus.
Michael Brutus.
Hieronymus Fracastorius.
Henricus Glareanus.
Andreas Alciatus.
Scaliger pater, & filius.

Joannes Fernelius.
Scipio Capicius.
Gaſpar Contarenus.
Nonius Pintianus.
Reginaldus Polus.
Paulus Jovius.
Robertus Stephanus.
Joannes de Caſa.
Joannes Brodæus.
Antonius Goveanus.
Petrus Victorius.
Hieronymus Vidas.
Adrianus Turnebus.
Franciſcus Robortellus.
Dionyſius Lambinus.
Paullus Manutius.
Franciſcus Luiſinus.
Jo. Baptiſta Pigna.
Onuphrius Panvinus.
Hubertus Folieta.
Antonius Auguſtinus.
Guilielmus Canterus.
Petrus Ciacconius.
Carolus Sigonius.
M. Antonius Muretus.
Fulvius Urſinus.
Barnabas Briſſonius.
Henricus Stephanus.
Lævinus Torrentius.
Douſa pater, & filius.
Joannes Paſſeratius.
Ubertus Giſanius.
Matthæus Raderus.

Hora-

Horatius Tursellinus.
Petrus Perpinianus.
Andreas Schottus.
Jovita Rapicius.
Jo. Petrus Maphejus.
Bartholomæus Latomius.
M. Antonius Majoragius.
Marius Nizolius.
Gregorius Cortesius.
Andreas Maurocenus, & alii.

ORA-

ORATIO II.
AD HUMANITATEM.

Pueris ad Latinam eloquentiam informandis nocet librorum copia.

QUi Grammaticorum insidias hoc ipso ex loco deprehendere præterito anno conatus sum; & si recte sentio, deprehendi; non satis videor commissæ nobis juventuti consuluisse, nisi ad Humanitatis studia progredientem manu veluti ducam, numquam ab ejus latere, nisi universo confecto curriculo, discessurus. Quamvis autem ingens præstantissimorum hominum numerus, qui optime docent, & scribunt optima, nihil reliqui fecerit, quod ad alendos puerorum animos pertineret; suus tamen est & copiæ morbus, nec tam sæpe animal humorum inopia, quam nimia quadam redundantia conficitur. Neque vero mihi tantum tribuo, ut putem posse me, qui nihil ferme possum, utra peccetur in parte, remedium adhibere; sed tamen siquid est a nobis in commune scholarum bonum conferendum, quemadmodum suscepti muneris ratio non postulat modo, sed etiam flagitat, multo quidem mihi videtur esse facilius detrahere inventis supervacanea, quam addere necessaria. Nam serere arbores, disponere, lætificare non est nisi agricolæ peritissimi; stolones amputare, & inutilem fruticationem cohibere hominis est in re rustica vel mediocriter exercitati. Ut igitur de Grammaticis cum agerem, satius duxi pro virium mearum infirmitate ablegare præcepta multa, quam nova excogitare, ita

Hu-

Humanitati non quid adjiciam, hodierna luce laboro, ſed quid potiſſimum inani propagatione ſubortum ſine invidia præcidam. Quoniam vero delicatiſſimis hujus ætatis auribus nihil libere dicendum eſt, nihil ex vetere illo Romani ſermonis ingenio, quod a principis terrarum populi gravitate profectum, tum denique in hanc barbariem degeneravit, cum ad blanditias & adulationes traductum eſt, ea nomina tacebo lubens, quæ jamdiu tacito animi ſenſu devovi, & in ultimas barbarorum oras amandavi. Non eſt tutum, Auditores, mihi credite, non eſt tutum quibuſdam ſcriptoribus diem dicere, & ſi qua peccarunt, ne multis noceant, fortiter conſtanterque patefacere. Nemo eſt eorum tam luculentus, nemo tam deſertus & abjectus, quin plebem aliquam, plebiſque Tribunum inveniat, cujus voce ac pæne armis per ſummam legum & actoris injuriam judicio eripiatur. Fruantur, per me licet, fortuna ſua; regnent in ſcholis; imponant diſcipulis ac magiſtris; legantur, recitentur, deſcribantur: non eſt ut hominum benevolentiam amittere velim, ſimultateſque graviſſimas tam levi de cauſſa ſubire. Quod unum arbitror ſine periculo fieri poſſe, dicam in univerſum, acriterque contendam, pueris ad Latinam eloquentiam informandis librorum copiam in primis officere; proinde non eſſe conditione ulla permittendum, ut extra principes Latinitatis Auctores evagentur. Utinam Patavinis parentibus eam prolem Superi donent, quæ vel a teneris librorum ſtudio teneatur, quod omen eſt in reliquas ætates ſane præclarum; ſed utinam etiam magiſtris omnibus eam

men-

mentem injiciant, ut pueris ad instituendum sibi traditis librorum multitudinem mature laudent, sero concedant. Id ego nostris solemni more quotannis denunciabo, si modo a vobis in præsens obtinere potuero, quemadmodum spero, ut quæ ex animo dico, & confirmare aggredior, suffragio vestro comprobetis.

Si quid ego mihi non brevissimi temporis experientia comparavi, ut de primæ ætatis studiis judicare possim, in duo ferme genera distribuo: primum est eorum, qui Grammaticæ cursum vix emensi, ac litterarum veluti dulcedine prægustata, libros undique impense conquirunt, iisque se totos dedunt; alterum eorum, qui invita Minerva nati, librorum genus omne, non secus atque ovis lupum, aversantur. Medium enim ætas illa prudentia omni destituta nihil agnoscit. Utrumque sane vitium est: sed alterum illud, quod ex Musarum odio nascitur, insanabile; primum vero etiam optandum, modo adsit peritissimus docendi artifex, qui frenos adhibeat, qualis fuit Isocrates in Theopompi concitatione temperanda. Quod si quis ex istis librorum amatoribus in eum magistrum incidat, qui per se currenti stimulos addat, cujusmodi sunt ubique multi, pejore futurus est conditione, quam qui in ipso Grammaticæ limine libros omnes ejuravit. Quandoquidem hic sibi uni detrimento est; ille multos mortales inficiet, & in erroris communionem doctrinæ fama perducet. Si enim, ut Callimachus ajebat, μέγα βιβλίον ἴσον μεγάλῳ κακῷ, quid illum ex multis, magnisque libris colligere putatis, Auditores, qui simul ætate, simul judicio infirmus nondum satis

Cic. 3. de Orat. c. 9.

Apud Athenæum l. 3. c. 1.

satis æra lupinis distinguit? Ipsa profecto memoria, qua solet pueritia valere plurimum, ipsa, inquam, memoria facile omnia sine ordine ac sine delectu recipiendo nocebit: si modo non scitulum blateronem, sed Oratorem instituimus. Cum enim hominis animus ex earum rerum contemplatione, quæ in memoria reconduntur, duci fere soleat ad parienda similia, nonne ille confusa pariat ac perturbata necesse est, cujus memoria non thesaurus, ut a Tullio dicitur, sed tale quiddam sit, quale Poetæ finxere chaos? Sit oratio sublimis & exaggerata, sit vera, sit gravis, sit callida, sit verborum ac sententiarum floribus refertissima; si caret perspicuitate, quæ prima est dicendi virtus, nec in animos hominum penetrabit, nec artificio capiet, nec rationibus vincet, nec affectibus promovebit. Atque ego perinde loquor, quasi puer multa legendo, multa discat tum bona, tum mala, quod nequeat ex imbecillitate judicii delectum adhibere. Nimis equidem egi liberaliter, nimio plus concessi, quam oporteret. Pejora undique arripiet, probabit, exscribet, memoriæ mandabit, & ut in vacua rebus mente altissime infixa, quamdiu vivet, retinebit. Amat enim ætas illa convenientia sibi, vana, levia, ludicra, in verbis novitatem, in sententiis fucum, in tota oratione tumorem & audaciam. Jacet Cicero, si cum Seneca compares; serpit Virgilius, si conferas cum Statio; friget Catullus, si Martiali opponas: uno verbo non rem & veritatem, sed colores & pigmenta consectatur. Quid vero si in fabulas illas forte incurrat, quas vulgo Romanenses appellant? quid si in

qua-

quadrata quædam carmina, cubica, retrograda? quid si in elogia, anagrammata, acrosticha, summa cum Latini sermonis verecundia non multis abhinc sæculis in Latium importata? Valeat, inquiet, omnis antiquitas frigida, meticulosa, sine animis, sine spiritu, sine fruge: perierat Latina lingua, nisi cum Romanis periisset: nunc demum revixit venusta, florida, elegans, par famæ ac nomini tanto. Ignorabant veteres illi, quantum liceret hyperbolæ, metaphoræ, allegoriæ: non ita fecundi erant, ut decem antitheta uno spiritu funderent: non norant quid esset argute dicere, quid subtiliter, quid magnifice. Quid autem norant? si qui unus ad sæculi hujus elegantiam accedere maxime visus est, Senecam dico, ejus
L. x. c. 2. lucubrationes Quinctilianus nescio quis corruptas in eloquendo, perniciosissimas, & dulcibus vitiis redundantes judicavit. Nolite, quæso, existimare, Auditores, ad caussam ista confingi. Audivi ego, audivi nobilissimum adolescentem, qui cum multa ex Barclajo recitasset pluribus ante annis memoriæ tradita, & in sui perniciem arctissime custodita, quærenti mihi, utrum aliquid ex Cicerone didicisset, subiratus respondit, aridam illam Ciceronis Latinitatem obsolevisse. Magna hæc illius, magna multorum calamitas, non tamen paullo attentius consideranti valde mira. Quemadmodum enim pueri ex picturis maxime novas & coloratas, ex gemmis rubentes & pellucidas, ex nummis fulgidos & elegantissime cusos; ita ex hoc litterario quasi thesauro non solida & gravia, sed fucata & sonantia sibi decerpunt. Hinc morbus in omnes ætates consequen-
tes

tes vel nullo umquam remedio, vel ferro atque igni depellendus. At enim est, qui in magna librorum multitudine nullum habeat nisi optimum. Gratulor ego illi, qui optima multa in rebus humanis invenire potuit. Est quod ad Oraculum Delphicum referamus. Esto, sint optimi, sint probatissimi omnes: ipsa enimvero multitudine sua, copia ipsa rerum optimarum legenti nocebunt. Neque enim tam multa capit angustissimus pueri animus; non impletur hoc modo, sed obruitur; respuit omnia, nisi sensim immittas. Quod siquis eximia natura præditus, laborisque & vigiliarum præter ejus ætatis morem insigniter patiens cuncta recipiat, quantum inde utilitatis ad eloquentiam redundabit? quantum scilicet ad valetudinem ex optimorum ciborum intemperantia. Non satis est ad morbos vitandos comedere saluberrima, nisi opportune, ac temperanter comedas. Porro sicut insitus stomacho ignis immodico cibo opprimitur, aut etiam extinguitur, ita ingenium nequit, ut ita dicam, nimis multa concoquere, sed quasi oppressum otiatur, vel cruda & indigesta in malos humores convertit. Inde strigosus ille dicendi modus, inconstans, salebrosus, involutus, ut nihil intelligas sine interprete; inde illa historiarum, fabularum, *ἀποφθεγμάτων* perpetua & inordinata congeries in exordio, in confirmatione, in peroratione, nulla rerum, nulla temporis, nulla loci ratione habita, quæ omnia vulgus pulcherrimas eruditiones appellat, sapientes viri pulcherrima monstra. Est enim, ut aliarum rerum, ita eruditionis modus quidam, ut definiendo, probando,

amplificando erudita identidem fundas ad delectationem, non effundas ad satietatem; tamquam ornamenta pulcherrimæ domus, non cumulata, sed explicata. Verum sibi temperare nequit, ut maxime nitatur, qui cœpit ab infantia lectitare, & μνημονεύματα conficere. Proponitur huic aliquid ad dicendum, sive in templo, sive in Academia. Itur statim ad adversaria. Quid tum? Non inclusum, aut cogitantem videas, sed magna corporis animique contentione hac atque illac discurrentem, parantem undique libros, bibliothecas pæne ipsas sedibus convellentem. M. Tulli, quid præbes ex Tusculanis, quid ex Officiis? Cave diligenter, C. Plini, jam est in Historia tuā. Plato, Laerti, Plutarche, præclare vobiscum agitur, si indice caretis, sin minus, conferte symbolam. Jam processit opus; versiculos numerat; non satis est: hæret, rodit ungues. Instauretur librorum acies; succedant sacri, Biblia, Concilia, Interpretes, Græci omnes Latinique Patres; nemini parcendum est. Quid expectatis, Auditores? Exit, non oratio, sed Polyanthea. Verum enimvero non novit ingenia, nec artem novit, qui ab hoc genere hominum aliter postulat. Cum enim lectioni a pueritia dediti ssimi, numquam assueverint cogitare ac promere sua, coguntur deinceps in omni vita aut rostris abstinere, aut aliena temere compacta profundere. Careat stilo necesse est, careat dicendi genere sibi proprio, qui qua ætate maxime formandum erat, legendo tempus trivit, sive, ut ex ejus sensu loquar, eruditioni parandæ operam dedit. Sed quæ, malum, est ista eruditio vel frustra, vel intempesti-

ve

ve ab Oratore quæsita? Numquid non satis ad erudiendas vel Musas ipsas, numquid non satis ad fatigandas ingentia illa Gruteriana & Græviana volumina, nisi oratiuncula quælibet ad eruditionem traducatur? Convenere homines judicaturi, sive suadeas, sive dissuadeas, sive laudes, sive vituperes, sive accuses, sive defendas; teque tuamque caussam, non si erudita, sed si vera dicas, aut vera dicere videaris, secuturi. Nolo hic dissimulare, Auditores, & esse, & me ipsum vidisse nonnullos ita laboris patientes, naturaque fecundos, ut cum multa quotidie legant, scribere tamen non supersedeant; & utramque conjungant exercitationem. Horum ego stilum non nego esse aliquem, sed nego esse probabilem, qui optime norim non ad unius hominis, aut ætatis imitationem, sed ex omnibus promiscue Latinæ linguæ sæculis, & ex omni scriptorum genere conflatum esse; ut cum dicunt, non uno ore, sed prope multiplici dicere videantur. Non enim potest esse unus, non constans, non æquabilis stilus ille, qui multorum librorum lectione trahitur in diversa; nec oratorem sapit, quod poetica multa, nec poetam, quod oratoria contineat. Hoc vitium est elocutionis maximum, in quod vel sapientissimi viri necessitate quadam labuntur; hic κονισμὸς, quem evitare ne ille quidem potuit summus in hac civitate patrum nostrorum memoria litterarum arbiter Octavius Ferrarius, quem tamen accepimus & pro sua prudentia se probe novisse, & pro ingenuitate sæpe dixisse, Humanitatem se, non Eloquentiam profiteri. Quippe intelligebat vir immortalitate dignissimus, publice

docendi munus ab ipsa adolescentia susceptum aditum sibi ad universam eruditionem Græcam Latinamque patefecisse, ad oratorias scriptiones interclusisse. Cogebatur enim pro ea, quam inierat, docendi ratione, totam versare antiquitatem, nec ullo umquam certo loco consistere; modo esse in Tullio, modo in Apulejo; a Livio descendere in Marcellinum, a Catullo in Ausonium, a Virgilio in Claudianum; a Latinis continuo ad Græca transire, a Græcis ad Latina; undique autem ea colligere, simulque committere, quæ a stili similitudine longissime abhorrebant. Libuit in rem hanc Ferrarium afferre, tum ut quibusdam responderem, qui locutionem ejus ex orationibus judicantes accusare solent; tum vero maxime, ut tanti viri nomine orationi meæ fidem & auctoritatem conciliarem. Ad nostros redeo, quos video tanto peccare gravius, quanto minus peccare se sentiunt. Ille enim adolescens, ille vir, ille senex ex instituto multa legebat, isti ex desidia. Etenim varia multorum Scriptorum lectio, quid habet laudis, quod non sit vel cum ignavissimis commune? Nemo est tam otiosus, nemo tam bardus, modo litteras aliquando attigerit, quin poetas saltem, aut historicos jucundissime legat. Hinc ad longissimas æstatis horas fallendas, hinc ad lenienda solitudinis tædia, hinc ad somnum conciliandum remedia petuntur: ut jam experientia didicerim, eos fere, qui se mihi gloriantur multa legere, dulcissime otiari, sed laudem ex otio malitiose quærere. Quos ego tantum abest, ut velim confirmata jam ætate ad scribendum compellere, ut etiam valde deterream;

ne

ne in vitium incidant, de quo ante dicebamus, hoc est in confusam sibique dissimilem dictionem, cujus partes singulæ latinæ sint, genus vero totum barbarum ac pæne monstrosum. Huc si spectant eorum consilia, in eo, quem instituerunt vitæ cursum, sapientissimi sunt, quod nihil audeant supra vires: sin autem laboris metu, quod plerique omnes consueverunt, abhorrent a pugillaribus, est quod illis bonam mentem precemur. Interim vero sine ulla dubitatione statuamus, legendi jucunditatem ab omni labore vacuam primam esse caussam, cur adolescens libentissime legat. Altera aliquanto turpior solet esse furandi libido, orta procul dubio ex illa rerum ac verborum inopia, quæ nondum progressum ad Philosophica comitatur. Fit enim inde, ut de se ipse desperans, aliena perquirat; quæ siquando callide corrasa, & in rem propositam belle deducta magister laudet, actum de illo est: nihil amplius cogitabit, nihil inveniet; libros compilabit omnes; alia sumet, alia detorquebit, modo libere, modo furtim, apte, inepte, ut unumquodque implendæ tabulæ idoneum videbitur. Scribatur dica, plagiarius est. Neque enim video, cur furti appelletur, qui totam ab uno orationem surripuit, parcatur vero illi, qui multorum laciniis usus est, & pessimum nobis quasi centonem venditavit. Sed hac ratione nimis plane multi inter oratores irrepserunt, numeroque ipso defenduntur; atque adeo honestissimo imitatorum nomine, probante ac volente populo, gaudent. Ego equidem veteri Romano populo quid liceret in danda hominibus verbisque Romana civitate,

satis intelligo; quid nostro huic Patavino, quid Veneto, quid Florentino liceat, prorsus ignoro. Inconditum hoc latinæ dictionis genus probent civitates omnes, probet Italia tota, Gallia, Germania, Hispania probet, nisi grande illud nomen, *Senatus Populusque Romanus* e suis, tumulis excitetur, jubeatque ita fieri, intercedo. Etsi autem scribendi ratio hæc, seu potius describendi ex multorum lectione plerumque oritur, quod minus videantur ablata, quæ a multis, quam quæ ab uno auferuntur; non tamen negare ausim contingere posse, ut ex unius Scriptoris penu tale aliquid educatur. Quod si quis in Longolio, viro ceteroquin elegantissimo, diligenter animadvertat, non multa fortasse inveniet in ejus orationibus membra, quæ non sint Ciceroni tamquam domino adjudicanda. Sed ille cum cœpisset suum sibi formare dicendi genus, immatura morte præreptus, non potuit efficere, ut multis ad latinam eloquentiam exemplo esset. Quod vero Bembum, italici latinique sermonis lumen in omnium sæculorum oculis splendidissimum, barbari quidam Transalpini in eo accusare non dubitarunt, concedendum est illis, ut de re, quam ignorant, perperam judicent. In quibus tamen Justum Lipsium æquissimum virum censere nolo, qui cum esset aliquando non prorsus honorifice de Bembi stilo locutus, suum ipse errorem & in epistola sexta Centuriæ ad Italos, & in fine Taciti, & in Defensione posthuma ingenue confessus est, magnique & oratoris & historici nomen immortali genere laudum exornavit. Si tamen alterutra in parte delinquendum est, mi-

minus offendit aures, qui uni plus justo adhæret, quod aliena quidem, sed inter se similia conjungat; quam qui ex multis, ætate ac dicendi forma diversis, nullo modo cohærentia suffuratur. Jam vero ultima caussa afferenda est, cur adolescentes multa legant; quam unam si probatis (videte quantum tribuam sapientiæ vestræ) cedo statim de re tota, puerosque nostros dux ego atque auctor in magnam bibliothecam statim duco. Hoc nihil est aliud, quam modus legendi ita velox, ita præceps, ut singulis diebus singula volumina percurrantur: unde tantum existit ad eloquentiam comparandam adjumenti, quantum ad historiam ex eorum peregrinationibus, qui citatissimis equis per urbes feruntur. In quo ego ætatem illam non reprehendo, quæ impetum sequitur ac levitatem sibi propriam; utque ejusdem loci, ita ejusdem libri cito satietate tenetur. Illos reprehendo, qui levitatem istam laudando fovent, putantes magnæ cujusdam esse virtutis multorum Scriptorum nomina recitare: siquidem nihil præter nomen tanta velocitate legentibus hærere potest. Sentio me, oratione ipsa ducente, ad eos delapsum, qui sibi persuadent, & ubique prædicant, hujus ætatis studia, studiorumque famam librorum titulis & indicibus contineri. Isti si sapiunt, tota concidit oratio mea; in eoque laborandum est unice adolescenti, ut mature incipiat per bibliothecas cursitare. Itane vero patiemini, Auditores, futilem hanc doctrinæ speciem in sapientissima civitate jactari, ac vobis obtrudi? Impune ergo oratores laudabit, ac reprehendet; poetas, & historicos pensitabit; de

 Phi-

Philoſophis, de Theologis, de Juriſperitis ſententiam feret, qui graviſſimas facultates prima Scriptorum pagina definierit? Eſt aliquid reſpondere poſſe de Plutarchi nomine & patria; quot in libros ejus opera diſtribuantur; quis quonam ſermone verterit; quis primus, quis poſtremus ediderit; quis Anglus, aut Batavus variis lectionibus illuſtraverit: ſed quia interim vacat ingenium, nobiliſſima hominis pars, malim hæc in bibliopola, quam in viro litterato reperire. Video enim quam ſit difficile, hæc omnia præſtare, quæ totam hominis vitam occupant; nec tamen illa omittere, quæ utilius & honeſtius occupare poſſunt. Non eo ſane conſilio pueros nobis veſtros tradidiſtis: non huc ſpectant cogitationes illæ, labores, impenſæ, quas eorum cauſſa libentiſſime ſuſcepiſtis, & ſuſcipere nos una vobiſcum tantopere vultis. Eſt aliquid ſupra librorum titulos, quo contendatur; ſed illud ejuſmodi eſt, ut in tanta legendi celeritate deprehendi non poſſit. Immorari oportet rebus ſingulis, quæ maxime eminent; idem ſubmiſſa voce legere, idem elata; quodque ſemel legeris, iterum ſæpiuſque repetere; & cogitatione vehementiſſima in omnem partem verſare. Si enim lectio ad imitationem inſtituta eſt; imitari vero nihil eſt aliud, quam ſimiles eorum fieri, quos nobis ad imitandum proponimus; certe non curſu, ſed mora longiſſima opus eſt, ut illorum dicendi genus modo in univerſum, modo per partes ſingulas meditantes, in nobis ipſis altiſſime defigamus. Ita ſi legat adoleſcens, vix unum, aut alterum latinæ linguæ Scriptorem ad multam ætatem evolvet;

nec

nec erit nobis a librorum multitudine revocandus. Non alia, credo, caussa primi illi attritæ latinitatis ac pæne sepultæ reparatores tantopere floruerunt, ut uno tempore studium hoc & inchoasse videantur, & perfecisse, nisi quia paucissimos libros habebant, quibus se addicerent, vel nondum editis tot voluminibus, vel nondum satis librariorum opera propagatis. Nunc vero quanta undique succrevit librorum seges; quam multæ, atque operosæ officinæ! quot publicæ privatæque bibliothecæ, non modo ad litterarum studia, sed quod ostentationis est non ferendæ, ad parietum quoque ornamentum! Quæ copia multo quidem major, quam a nobis explicari possit, vel fastidium parit, vel levem illam legendi curam, quæ sine ullo eloquentiæ fructu, atque adeo cum detrimento plerumque expletur. Cavete, Adolescentes, magna animi provisione cavete. Insidiæ vobis ubique parantur, eoque periculosiores, quod parantur ab amicis. Nolite animum pravis libris vitiare, nolite turbare multis. Habete rationem ætatis, habete studiorum, habete etiam aliquam voluntatis in vos meæ, quæ nihil me sinit aut cogitare, aut efficere, quod non ante cognoverim certis exploratisque argumentis institutioni vestræ profuturum. Illos ipsos, qui ætate jam sunt confirmata, *non multa legere, sed multum*, ex veteri proverbio Plinius jubet: lib. 7. ep. 9. quanto vos minus vagari oportet, atque in varia discurrere, qui nunc primum ire aggressi, de via si paullum deflectitis, tanto magis errabitis, quanto solent esse aberrationes a scopo itineris initio longiores. Unum vobis sufficere Ciceronem viri

in hac arte peritiſſimi exiſtimarunt. Querebamini. Largius egimus; Cæſarem conceſſimus, Terentium, Nepotem. Non ſatis fuit. Horatium addidimus, Catullum, Virgilium. Pergentibus altius, & Livium, & Curtium, & Ovidium, & alios deinceps præbebimus. Sint alii de ſe ſolliciti: nihil vobis deeſſe poteſt, ubi tam multi veſtrą cauſſa laborant; ubi Princeps liberaliſſimus laborare jubet. Quamdiu nos per ætatem ac valetudinem graviſſima onera ſuſtinebimus, quamdiu ille, qui nequit a ſeipſo deſciſcere, ſuſtinentibus benefaciet; non libros, non typos, non præceptores, non alia ſtudiorum veſtrorum adjumenta deſiderabitis.

EPISTOLA

Præpoſita editioni primæ hujus Orationis.

Politiorum litterarum cognitionem, quod ad hominis naturam ac dignitatem ſupra ceteras artes ac diſciplinas pertineret, veteres Humanitatem appellarunt: nos communem ſecuti ſcholarum noſtrarum uſum, eam dicimus Humanitatem, quæ Rhetorices elementa tradit, hoc eſt recte conficiendæ periodi ornandæque præcepta. Huic proludere cum deberem, eam removi librorum copiam, quæ puerorum ſtilum aut retardare, aut vitiare poterat tanto quidem periculoſius, quanto tectius magna ſpecie boni commendata incautis nocere ſolet. Ubi ætas ac ſtilus confirmata ſunt, non ego homines a legendo deterreo; tametſi Plinius alter, & alter Seneca, tametſi Franciſcus Petrarcha, vir utroque illo præter-

quam

quam annis nihilo minor, cuilibet ætati ad solidam bonarum artium gloriam contendenti paucos libros concedunt. Sed alia fortasse aliis studiis atque temporibus præcipienda sunt. Interim ego pueros instituo; nec porro pergo, nisi ubi aliquorum vitia a pueritia contracta, pravæque consuetudines jubent me viros senesque ad exemplum producere, & alia ab aliis ducendo per omnes ætates discurrere. Tu, si quid rectius habes, noli modeste petenti denegare, vel danti, quod habet, succensere. Vale.

ORA-

ORATIO III.

AD RHETORICAM.

Præcipua Rhetoris cura debet esse verborum.

ETsi de primis puerorum studiis cum dicerem, non prorsus timore carebam, quem abjicere totum hoc in loco nemo potest, nisi prius verecundiam abjecerit; attamen res ipsa per se parva non tantam eloquentiæ vim postulare videbatur, nec tantam movere hominum expectationem, ut tamquam in magno discrimine exanimarer. Nunc vero longius progressus, ad Rhetoricen cum pervenerim, tantumque dicendi genus augere debeam, quanto res, de qua dico, sublimior est; incredibili quodam timore perfundor, nec animum qua ratione confirmem in hac mearum virium imbecillitate omnino reperio. Miserum est enim, ne dicam turpe, de Rhetorica disputantem nihil afferre posse Rhetorica dignum; illamque orationis exilitatem arti ceterarum principi accommodare, quæ, de minutis rebus cum sermo esset, vix toleranda videbatur. Licuit de Grammatica sive summisse, sive temperate dicere, licuit de Humanitate: nunc autem nisi rerum ubertate ac magnitudine, nisi verborum ac sententiarum splendore, nisi vocis & gestus dignitate ostendimus eloquentiam ipsam in rostris esse, officio abutimur ac nomine tanto, abutimur celebritate hac, tempore, loco, patientia vestra

stra plane abutimur. Neque vero tacere licet, ubi facultas hæc nostra malevolorum obtrectationibus in magnam invidiam adducta, nobilissima sui parte. hoc est elocutione periclitatur. Increbuit enim sermo, latiusque ad ignaviam fovendam quotidie disseminatur, eloquentiæ nervos & gravitatem infringi verborum ornatu, frustraque adolescentes in elocutione paranda ad multam ætatem laborare. Id ego si mihi obtrudi patiar, saxeus plane sim; si me tacente, obtrudi aliis, turpissime videar mearum partium oblitus. Excusso igitur timore omni, ipsaque erectus Scholæ vindicandæ necessitate, hoc ipsum contendo in Rhetorica tradenda præcipuum esse, quod isti minimum putant, delectum & collocationem verborum; idque ita contendo, ut nisi penitus in aures vestras animosque inseruero, totum hunc studiorum nostrorum ordinem improbari velim, meque meosque omnes ab hoc intento cursu ad litterarum elementa tamquam ad carceres revocari.

Age, congrediamur. Quid est quod ægre ferant, nos in verborum cura tantopere occupari? Quoniam, inquiunt, ex tribus eloquentiæ partibus invenire ac disponere prima sunt, eloqui vero postremum, minimique laboris, minimæque dignitatis. Hic ego non tam doleo, quod in illam artem disputant, cujus naturam & rationem ignorant, quam quod nomina ipsa rerum non assequuntur, sibique ipsi per summam imprudentiam contraria dicunt. Cur enim eloquentiam appellant, cujus eloqui postrema pars est, cum possint ac debeant a principe parte suæ facultati nomen

men dare? Non decet gravissimos homines eorum auctoritate moveri, qui cum statuissent eloquendi virtutem in oratore supra ceteras eminere, non eum inventorem, non compositorem, sed eloquentem appellarunt.

Cicero in orat. c. 19.

Quid non ludum aperiunt? Quid tamdiu suam istam doctrinam nobis invident? Quid dubitant exire, veteresque magistros, mutatis & rebus, & rerum nominibus, docendi gloria discipulisque spoliare? O te beatum, J. Cæsar, si tales vel Romæ præceptores, vel Athenis invenire potuisses. Profecto non scripsisses, *verborum delectum originem esse eloquentiæ*.

apud Cicer. in Bruto. c. 72.

Miseret me tui, M. Tulli, qui tibi persuades, ac litteris mandas, *inventionem ac dispositionem prudentis hominis esse, eloquentiam oratoris*.

in Orat. c. 14.

Non hos audire potuisti arcana doctrina viros. Tu quoque, M. Fabi, doctore indiges, cujus ea vox est, *elocutionis rationem partem operis difficillimam esse, idque inter omnes oratores convenire*.

lib. 8. in procem.

Falleris; non convenit inter nostros. Ego quidem, Auditores, cum diu multumque cogitassem, unde tantum esset quibusdam hominibus eloquendi fastidium, mallemque ratione aliqua excusare, quam stultitiæ tribuere, illud unum inveniebam, quod λογοδαίδαλοι nescio qui, omissa rerum cura, verbis se totos dedant, quæstionesque gravissimas molli & effeminato dicendi genere sine ulla verecundia tractent. Peccant hi quoque ex parte altera, gravissime peccant, quod debeat esse aliquid, ut in rebus omnibus, ita in elocutione satis: sed tamen turpissimum est, quod Græci dicunt, * *κακὰ κακοῖς ἰᾶσθαι*, eoque ornamento oratoriam artem spoliare, quo ferme uno ab aliis distinguitur,

* mala malis curare.

tur, & in suo quodam genere collocatur. Qui nimius est in ornando, quamvis non ita bonus, tamen orator est; nec sane alia re ulla, nisi verborum copia & elegantia in oratorum numerum pervenisse Curionem, Oratorum Princeps judicavit. Qui vero invenire potest, sed ornare non potest, is disputator est, Dialecticus est, quidvis est potius quam orator: ut si quæras a M. Tullio de Pisistrato, de Solone, de Clisthene, deque aliis omnibus, qui Athenis dixerunt ante Periclem & Thucydidem, neget oratores fuisse; non quod Civitati omnium bonarum artium parenti per tot annos defuerit ingenium, sed quia defuit ingenium ad eloquendum. Poterant illi quidem, quemadmodum Romæ M. Scaurus, & P. Rutilius, res optimas invenire, apteque locare; verumtamen (ut ipsius Ciceronis verbis utar,) *non refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solute & suaviter dicere.* Est enim alia quædam dicendi ratio, disserendi alia; nec debent Rhetorica, & Dialectica iisdem terminis concludi, unaque definiri facultate, quæ ἀντίστροφοι ab Aristotele dictæ sunt. Idem est utrique propositum, ut quid unaquæque res sit, definiendo explicet; ut separet ab ambiguis; ut in suas partes tribuat; ut genera, ut species, ut quæ antecedunt, quæque consequuntur, notare possit, & singula singulis conferendo dijudicare. Utraque interrogat ac respondet, probat & improbat, impugnat ac defendit: sed altera anguste & exiliter, altera copiose & ornate; illa disputatione, nostra hæc oratione. Quod cum Zeno Stoicorum Princeps ostendere vellet, manus similitudine utebatur,

Cic. in Brut. c. 59. & 66.

Ib. c. 7.

Ib. c. 29.

Ibid.

Rhet. l. 1. t. 1.

Cic. in orat. c. 32.

batur, eamdemque contractam dicebat esse Dialecticam, explicatam esse Rhetoricam. Quam ego multos putissimos Dialecticos arguere possem, qui olim hac ipsa in urbe habiti sunt Oratores, non quidem a vobis, qui recte sapitis, sed a multis tamen non infimi ordinis hominibus, quod ambiguas quæstiones ad rostra afferentes acute subtiliterque dissererent. Sed nolo in eam invidiam recidere, quæ tum mihi conflata est, quod eos Oratores non putarem. Prodeat in medium Brutus ille, cui tantum tribuere solebat M. Tullius, ut libros de hac arte pulcherrimos ejus maxime caussa scripserit, & ad eum instituerit: ille, ille, inquam, prodeat in medium, qui ab omni periculo invidiæ tutus affirmare non dubitabit, Stoicos fere omnes & suæ civitatis, & Græcos prudentissimos fuisse in disputando, sed eosdem traductos a disputando ad dicendum inopes esse repertos. Itane igitur sapientissimi viri cum de rerum humanarum contemtu dicerent, de magnitudine animi, de modo, de gravitate, de indolentia, deque aliis hujusmodi; cumque tam multi essent, omnesque ea viderent, quæ in re qualibet optima sunt, & ad persuadendum aptissima; nemo tamen unus ex iis aut eloqui potuit, aut sine elocutione placere? Nihil existimo afferri posse clarius, nihil certius, ut non solum intelligatis, sed oculis prope ipsis videatis, tantam illam oratoriæ artis magnitudinem ac difficultatem, quanta efficere potuit, ut ex omni memoria temporum ac populorum vetera repetentes nihil rarius, quam præstantes oratores inveniamus, in una propemodum esse elocutione. Hæc oratores facit; hæc

apud Cic. in Brut. c. 31.

hæc illos a ceteris, ipsosque inter se per varia genera, variosque, ut ita dicam, colores vel sola, vel pæne sola distinguit. Etenim cum dicimus orationis genus aliud esse sublime, aliud medium, aliud infimum; cumque in his ipsis generibus Asianos oratores a Laconicis, & Atticos ab utrisque distinguimus, non de iis quæ dicuntur, cogitamus, sed de modo dicendi; non de rebus, sed de stilo, qui unus est in magna similitudine rerum pro cujusque natura & exercitatione diversus. At enim stili nomine non verba solum, sed sententiæ quoque significantur. Ita videlicet: sed nulla tamen sententia illustris est, nulla Oratore digna sine apta comprehensione verborum. Tuæ sunt omnes, M. Tulli, singulares, exquisitæ, ac prope divinæ sententiæ: ipsæ tamen illæ & cum dicerentur, ingenti populi Romani admiratione exceptæ, & cum scriptæ sunt, totius Orbis omniumque ætatum consensione probatæ, si dura & inquinata aut Apuleji, aut Tertulliani, aut Marcellini dictione fœdentur, non secus ac pulcherrimæ matronæ obsoletis sordidisque vestibus indutæ, pulchritudinem omnem ac dignitatem amittent. Contra vero nulla est tam minuta sententia, tam nulla vulgaris, quæ Tulliana periodo comprehensa, Tullianis floribus ornata, Tulliano colore picta, non in aliam statim naturam migret, auresque hominum & novitate capiat, & suavitate detineat. Hoc vero non oratoribus proprium, sed etiam poetis esse commune, cum ipsa probat artis utriusque cognatio, tum vir acutissimi ingenii T. Tassus animadvertit; qui de Italico Casæ epigrammate cum disse-

l. 3. de orat. cap. 6. & in orat. c. 44.

reret, ostenderetque præcipua ejus lumina esse verborum, sine ulla dubitatione affirmavit, communes tritasque sententias, elocutionis splendore illustratas, reconditis atque eximiis, sed luce carentibus & ornatu, longissime antecellere. Verum de poetis nihil ad nos: oratores quidem certe nisi huc labores omnes cogitationesque conferant, ut quæ invenerint, concinne & eleganter efferant, nihil invenisse, nihil tenere videbuntur, vacuisque subselliis verba facient. Sin autem mirabili hac augendarum rerum & ornandarum virtute valuerint, nihil tam modicum de administranda Rep. dicent, nihil de rerum natura, nihil de juris legumque scientia, quin plura & majora scire, quam illi ipsi, qui hæc tractant, judicentur. Est enim composita & expolita oratio instrumentis illis non valde dissimilis, quæ oculis admota ex una quidem parte res minimas in immensam magnitudinem augeant; ex altera vero maximas ita contrahendo minuunt, ut vix esse in rerum natura videantur. Tale sibi quippiam, nisi fallor, Isocrates proponebat animo, qui oratoriam artem cum definiret, hoc totum volebat esse, facere de parvis magna, de magnis parva: quod cum diceret, perspicuis sane verbis ornandi copiam & varietatem significabat. Quæ enim re ipsa parva sunt, omniumque experientia & confessione parva, non aliter fieri magna possunt, quam si multiplici ratione explicata, & per varia figurarum genera fusa ita pingantur, ita colorentur, ut auditorum animos mentesque præstringant. Hæ sunt præstigiæ illæ, a quibus sibi suisque civibus cavebat Cato, qui Carnea-

Plutarc. in Vita Isocrat.

dem

dem Athenienſium Legatum cum audiſſet ita pro juſtitia dicentem, ut nemo non aſſentiretur, eumdemque rurſus ita, quæ dixerat, impugnantem, ut omnes ſententiam mutarent; ejicite, inquit, hunc hominem, cui nihil perſuadere difficile eſt. In quo ego Catonem, ſi hominis mores damnavit, non reprehendo; ſi eloquentiam, Catonem in Catone requiro. Huc ſpectabant Leontius Gorgias, Traſymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Chius, Hippias Eleus, cum *docere ſe profitebantur, quemadmodum cauſſa inferior dicendo fieri ſuperior poſſet*. Ingens ſane promiſſio, & nimium fortaſſe audax; niſi quod tanta eſt elocutionis vis, ut novam quamdam rebus formam inducens, humilibus dignitatem tribuat, parvis magnitudinem, obſcuris lumen, abjectis nobilitatem. Itaque in hoc qui dominatur, viresque ſuas & facultatem ſentit, glorietur per me licet, ſe vertere poſſe omnia, imponere omnibus, trahere, impellere, concutere, forum curiamque totam permiſcere. Videtis, opinor, Auditores, in quo ea poſita facultas ſit, quæ nobis ad docendum proponitur: neque vero illi non vident, qui adverſus nos diſputant, ſed quod aſſequi non potuerunt, ſatis callide aſpernantur. Verumtamen novimus homines: clament, irrideant, Nizolium, Doletum, Calepinum nobis objiciant; numquam obtinere poterunt, ut deſipiamus. Id antea ſi didiciſſent, unde nos avocare conantur, efficere aliquid fortaſſe poſſent; quia ne eloquentia quidem ipſa oppugnari poteſt ſine eloquentia. At vero ſua illa jejunitate inopiaque ſermonis tantum abeſt, ut quippiam a nobis exprimant, ut modo

Cic. in Brut. cap. 8.

risum moveant, modo stomachum, modo etiam miserationem. Quid quod etiamsi non tanta esset in eloquendo vis, non tanta dignitas, non denique difficultas tanta, quantam ex iis, quæ diximus, quilibet cognoscere potest; nihilo tamen secius puerorum studia, nec puerorum tantum, sed etiam adolescentum in verborum judicio & constructione diutissime teneremus? Est enim præceptoris non desipientis sequi naturam, & ea singulis ætatibus addiscenda proponere, quæ singulis aptissima sint. Valet memoria juventus, ingenio non satis valet; quin ea juventuti tradimus, quæ non tam ingenio indigent, quam memoria? Quid Stoa, quid Peripatus, quid Academia ad hanc ætatulam, ad hoc ingeniolum? Ipsum illud Philosophicum pallium, ora hominum ad rerum gravissimarum tractationem composita, ipsa scholæ species, nomen ipsum sapientiæ, severitatis plenissimum, accedentes perterrebit. Nullus est in Philosophia locus tam planus & facilis, quam qui de moribus inscribitur & officio: hunc tamen ipsum cum explicaret Aristoteles, adolescentes procul esse jubebat, & aliunde sibi, quæ discerent pro ætatis suæ viribus, comparare. Aut igitur nihil est, in quo ætatem primam exercere debeamus, aut una est verborum cura; quæ, cum tam necessaria sit, quam est a nobis multis rationibus confirmatum; cumque tam minuta appareat, ut neque viros deceat, neque senes; non potest nisi per summam stultitiam a Rhetoricis scholis ablegari. Sed ablegetur, si Diis placet, ablegetur: succedant ejus loco spinosæ Dialecticorum ambages, ambiguæ Jurisconsul-

Ethic. l. 1. c. 3.

fultorum formulæ, retrusæ Philosophorum ideæ; traducatur per hæc adolescentia; veniatur ad rostra: quid tum? Nonne vides, te populum habere judicem, hoc est qua parte minime vales, plurimos homines; qua aliquis es, modo centesimum quemque, modo nullum? Itaque cum paucissimis placeas communione studiorum, plerisque omnibus insanire videris. Philosophica quædam delibas, & feliciter explicas? Euge, Lucretius annuit. De publico privatoque jure sermonem infers, sciteque disceptas? Euge, Scævola probat. Altius assurgis, & siderum motus describis non inepte? Euge, Manilius laudat. Interim vero in verbis peccantem ceteri omnes reprehendunt, puerique ipsi, * ὡς ἐξ ἁμάξης λαλοῦντες, impune irrident. En, inquiunt, præclarum Oratorem, qui ne illum quidem sermonem callet, in quo se jactat. Audisti solœcismos? Vidisti quo ore, quam duro, quam impudenti in magna civitatis luce, velut in umbra ludoque nostro, ea diceret, quæ nulla posset Latini Scriptoris auctoritate confirmare? Ubi illa invenit adverbia *intrinsece*, *extrinsece*, *amodo*, *cœlitus*, *divisim*, *fusim*, *juremerito*, *private*, *duriuscule*, *gnare*, *diversimode*, *seorsim*, *undequaque*, *sæpesæpius*? Ubi verba *ablacto*, *abhorresco*, *elucesco*, *insolesco*, *correspondeo*, *exardeo*, *elucido*, *frigefacio*, *irrito*, *intertexo*, *obtenebro*, *promano*, *unio*, *subintelligo*? Ubi nomina *historiola*, *historiuncula*, *extemporaneus*, *gratitudo*, *aptitudo*, *ostensio*, *versutia*, *valor*, *oscitantia*, *ironicus*, *panicus*, *cælicus*, *promtitudo*, *sublunaris*, *exuvium*? Ut nihil pudet! Quid illa, inquit alter, quæ ferrea cum sint, ferreisque pejora, populo tamquam au-

* Tamquam e plaustro loquentes.

rea venditavit? *Influxus & ingratitudo* Firmici, *latinior & latinissimus* Hieronymi, *incapax* Prudentii, *licite* Orosii, *proficuus* Cassiodori, *titillamentum* Fulgentii, *nullatenus* Capellæ, *econtra* Servii, *accino* Diomedis, *adinvicem* Augustini, *abjuratio* Isidori, *certitudo*, *collimo*, *nuspiam*, *versio*, *multoties* fortasse nullius. A barbaris ad σόλοικα & impropria descendunt, sibique invicem magno cum risu memorant *erubesco negligentiæ*, *gratulor tecum*, *ut tu inquis*, *siquæ studia*, *materna lingua*, *abs re*, *semel & bis*, *si fortasse*, & sexcenta. Talia qui ferre libenter potest, & fieri puerorum fabula, verborum curam abjiciat: sed nobis tamen aliquanto verecundioribus nolit esse molestus. Qui vero ferre non potest, mature incipiat de verbis quærere, & in memoriæ thesaurum ad prima quælibet recipienda paratissimum selecta recondere. Atqui non desunt, qui serius in viam revocati velis remisque conentur, summoque labore & ingenio adolescentiæ damna rependant. Non desunt enimvero, quia non debent ad hanc rerum humanarum pulchritudinem & varietatem nec in natura, nec in civili administratione, nec in litteris deesse monstra. Sed isti tamen, ut cetera consequantur, numquam profecto ita flectent orationem, quin ex orbe universo labor appareat ac difficultas, qualis in citharœdo, qui sero fidibus didicit, obduratosque ætate digitos pertinaci exercitatione nonnihil mollivit. Et hi quidem nostri sunt, sed longo tamen intervallo nostri: quippe elocutionem probant, sed elocutionem similem suæ, ne ipsi non optima consecuti videantur. Nolunt sermonem nudum & rudem, sed si paullo sit ornatior,

tior, tamquam muliebrem & effeminatum rejiciunt. Nihil mite laudant, nihil ſuave, nihil fluens; ſed vehementia, concitata, vibrantia; horrida etiam ſæpe & antiqua; trunca & aſpere cadentia; ſtrigoſa, hiulca, rigida, diſſipata. Genus hoc orationis puræ & emendatæ, ſed neque factæ, neque concluſæ libenter arripitur ab adoleſcentibus, tum quod numero caret, in quo tota eſt ducendæ periodi difficultas, tum quod crebris hiatibus inſiſtens, gravitatem habere videtur, leveſque ſententias ſtrepitu ipſo ſuſtinere. Ego equidem hoc malo, quam nullum; cetera, quam hoc. Neminem enim vidi, qui cum poſſet ornate ac numeroſe dicere in hoc præſertim epidictico genere, in quo uno Latina eloquentia a foro curiaque pulſa denique conſtitit, non ita mallet, quam numeros incidere, & per abrupta inæqualiter ferri, ſeu potius ſubſultare. Adde quod Romani ipſi, quorum eloquentia non ad pompam, ſed ad pugnam nutriebatur, non ante ſe foro populique judicio committebant, quam omnes orationis delicias ſibi comparaſſent, vel comparare conati eſſent; non ut iis ubique uterentur, ſed ut, cum res poſtularet, uti poſſent. In ipſo enim judiciorum certamine remittenda eſt aliquando contentio, & judicis animus pacata ſuavique dictione relaxandus; quod perpetuus idemque curſus non euntis, ſed bacchantis eſſe videatur. Ceterum quod verentur, ne concidat oratio, ſiquando motum inhibeant, & moderatius progrediantur, velim eos cum Cicerone aliquanto verſari familiarius. Quis illo ardentior, quis incitatior, cum in Verrem, cum in Clodium,

cum in Catilinam, cum in Pisonem, cum in Antonium invehitur? Quæ vis, quæ actio, qui cursus universa torrentis instar abripiens? Cum tamen satis putat calere animos, impetum cohibet, & ab acerrima contentione ad elegantem expositionem, ad lepores, ad facetias tamquam a Tragicis ad Comica repente descendit. Inde refectis viribus, rursus bellicum canit; crebroque mutato dicendi genere urgendo, jocando, irridendo, execrando ad perorationem accedit, in qua præsertim ostendit, quantum ipse elegantia valeat & varietate, quantum varietas & elegantia valeat in eloquentia. Si ergo vitiosum est suaviter & numerose dicere, amandetur hinc Cicero, cujus orationes aliquæ suavissimæ totæ sunt, ac pæne Isocraticæ, ceteræ variæ, magnaque sui parte ad delectationem compositæ. Cicero autem? Amandetur eloquentia ipsa, quæ nisi splendida est, nisi comta, nisi elegans, nisi numeris perfecta & conclusa, eloquentia non est, sed incondita quædam & ingrata loquendi profluentia. Non ignoro, futuros esse aliquos, qui totam orationem hanc ad invidiam detorquentes, dicant hoc ipso die, me rerum inventionem abstulisse oratori, inanem verborum sonitum reliquisse. Sed utcumque dicant, qui omnia referunt ad reprehensionem: ego illud primum dico, res Oratori necessarias esse, quia probare necessitatis est; sed rebus fidem artificio verborum afferri, verborum artificio derogari: deinde dico, inventionem esse veluti solum & fundamentum elocutionis; sed illam ad multas facultates, hanc ad Rhetoricam solam pertinere; denique dico, inveniendi facili-

tatem

tatem longe melius, quam in prima, in aliis ætatibus comparari posse; facilitatem eloquendi nisi in prima & altera comparari non posse. Hæc nos in verborum studio detinere solent; hæc detineri nolentibus prædicamus. Hæc eadem Ciceronem, hæc Quinctilianum, hæc ceteros dicendi magistros impulerunt, ut eloquendi præcepta multo plura scriberent, nobisque diligentius commendarent, quam inveniendi simul & disponendi. Itaque qui contra nos dicunt, non nos quidem adversarios habent, qui nulli sumus, sed viros in hac arte totius antiquitatis peritissimos. Quamquam neminem ego eloquentem virum contra dicentem audivi: audivi Theologos, audivi Philosophos, audivi Jurisperitos, audivi etiam clamatores aliquos, sed qui vel ingenii tarditate, vel laboris fuga, vel utroque ab hac laude repulsi, nihil sibi laudandum putarent, nisi quod ipsi præstare possent. Porro cum Theologos nomino, cum Philosophos, cum Jurisperitos, intelligo sane quos viros, quantæque auctoritatis! Sed meum est nihil cum fraude dissimulare, vestrum autem rationum momentis, non hominum opinione moveri. Illi enim quod sibi imperaverint, presse & acute ad veritatem inquirendam disputare, pati nullo modo possunt verborum circuitus, & illam figurarum copiam, quæ in sensus irrepit, eosque tractando ac permovendo, quocumque incubuerit, sequi jubet. Liceat illis amare sua; sed nobis quoque liceat amare nostra: illi subtiliter disserant, nos eleganter; illi strictim, nos late; illi ad sapientes, nos ad populum; illi vera, nos non tam vera, quam vero similia. Quod si obtinere pote-

rimus sine pugna, præclaro fœdere juncti, Apollini Musisque litabimus: sin minus, æterna bella sustinere parati sumus, te duce atque auspice, Princeps Eminentissime, qui magno ingenio præditus optima vides, magna prudentia jubes, magna constantia tueris.

EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

Sive fato aliquo fiat, sive tanta illa deteriorum orationum copia, quæ in lucem quotidie mittuntur, certe fit, ut in summa bonarum artium felicitate magnum sit eloquentiæ fastidium, nec jam oratorem nisi de verendis Religionis mysteriis dicentem æquo animo toleremus. Hinc & qui libros parant, & qui typis mandant, ita sibi orationes cavent, ita omnes pæne ominosas putant, ut non modo oblatas rejiciant, sed (quod alicubi contigit) ne sibi offerantur, propositis publice monitis, mature diligenterque provideant. Quod si quis ea patientia & humanitate est, ut donari sibi aliquam sinat, non ea conditione accipit, ut artificio distincta sit, non ut electis verbis gravibusque sententiis composita, non ut æqualiter constanterque ingrediens, & in omnia genera prudenter fusa; sed ut variarum rerum eruditione exaggerata, ab orationis forma quam longissime discedat, & quædam quasi disputatio tali quærenti sæculo videatur. Quasi vero domina illa fori, domina curiæ eloquentia, ceterarum facultatum apud Græcos Latinosque facile princeps, nugatorium aliquid sit; nec diutius in re litera-

teraria ferri debeat, nisi suam illam verborum copiam splendoremque abjiciat, & in aliam quamdam facultatem evadat. Audivi ego homines, audivi, qui totum eloquendi studium contemnerent: nosque pro sua quadam bonitate monerent, ne miseros adolescentes tantopere de verbis sollicitos redderemus. Id me potissimum movit, ut elocutionis caussam susciperem; & quantum fieri per me posset, ostenderem, nihil tam esse ejus ætatis proprium, quæ Rhetoricis vacat, quam diligens ac diuturnum verborum studium. Itaque primum artem ipsam, tum eorum naturam considero, quorum mihi studia commendantur; unde partes existunt orationis duæ. Atque in prima quidem elocutionem potissimam esse oratoris virtutem ex nomine ipso confirmo; deinde ex Cæsaris, Ciceronis, & Quinctiliani auctoritate; tum quod sola sine inventione satis bonum oratorem faciat, inventio sine illa non faciat; postea quod eloquentiam ab aliis facultatibus distinguat; deinde quod oratorum genera inter se diversa constituat; postremo quod faciat de parvis magna, de magnis parva, in quo totam esse eloquentiæ vim Isocrates existimavit. In altera vero parte ita urgeo, quod institui, ut nihil magis adolescentiæ convenire, quam verborum studium, nihil verborum studio convenire magis, quam adolescentiam contendam. Itaque per quamdam ὑποτύπωσιν ejus ætatis vitia subjicio, quæ, verborum cura primis annis omissa, ad dicendum accedit; multisque confirmo, perfectum oratorem esse nullum, nisi qui studiorum suorum tempora ab ipsa pueritia recte distribuit, & ætati cuique propria mature assignavit. Hæc ii si legent, quos maxime optamus, desinent, ut spero, aliquando illorum calami-

lamitatem dolere, quos in hoc ſtudio fermè unà diu multumque occupatos detinemus. Quod ſi non deſinent, pergam nihilominus incudem hanc validiſſime tundere. Neque enim mihi cauſſam, ſed vires ad eorum animos expugnandos defuiſſe putabo. Vale.

ORA-

ORATIO IV.

AD PHILOSOPHIAM.

Nulla est adolescentibus tradenda Philosophia, nisi historica.

QUod eos fecisse puto, qui primum Abylam & Calpen prætervecti, nova ingredi maria, novasque regiones quærere ausi sunt, ut multis subinde difficultatibus impediti, aliisque ex aliis periculis territi, suam ipsi levitatem audaciamque incusarent; id ego hodierna luce facio, qui ex minoribus facultatibus longo mihi usu familiarissimis, tamquam ex patrio littore solvens, Oceanum ipsum tentare cœpi, & Philosophicæ provinciæ velificari. Aliud est enim de oratiunculæ partibus, ac de naturæ principiis disputare; aliud syllabas metiri, atque orbem terrarum; aliud denique rerum nomina, ac res ipsas, quæ cœlo terraque continentur, ad multorum institutionem definire, distinguere, illustrare. Nullus hic verborum globulis locus, nullus translationibus, nullus antithetis; exulat elegantia, jacet amplificatio, artificium omne figuræque frigent; quibus juventuti nostræ aliquando imposuimus, & in dicendo esse aliquid visi sumus. Quamquam sit hoc difficile multis, qui se Rhetorico ludo conclusos existimant, umbræque illius terminis tota vita circumscriptos; mihi vero non debet esse arduum, nec inusitatum, qui ab ipsa adolescen-

ſcentia ex loci hujus inſtitutis in omnes diſciplinas excurri; qui Philoſophiam ipſam triennium profeſſus ſum, qui demum ita in oratoria facultate conſtiti, ut non eam Quinctiliani præceptis definiri putarem, ſed infinita quadam artium ac diſciplinarum cognitione comprehendi, quibus pro re nata (quantum quidem popularis artis natura patitur) in foro, in curia, in judiciis uteretur. Accedit, quod ex omnibus diſciplinis nulla eſt tam eloquentiæ conjuncta, quam Philoſophia, quæ ne diſtincta quidem ante Socratem fuit; & cum per illum diſtincta eſt, priſtinæ tamen communionis memoriam adeo retinuit, ut conſecutis inde temporibus Philoſophi præſtantiſſimi nimiæ contemplationis laborem, ſcholæque ſeveritatem dicendi exercitatione temperare conſueverint; & oratores eloquentiſſimi a fori curiæque tempeſtate in Philoſophicas litteras tamquam in portum aliquem ſe ſe recipere. Verum, utcumque eſt, juvat fidem ſolvere tribus abhinc annis vobis obſtrictam; & id, quod ſentio de hujus facultatis ſtudiis, non ex officio ſolum, ſed ex more quodam meo, mihique inſita dicendi libertate ſine ulla trepidatione patefacere. Ego equidem, Auditores, & ab aliis ſæpe quæſivi, & mecum ipſe reputavi, quid cauſſæ eſſet, quod cum adoleſcentes in Philoſophicis ſcholis diutiſſime teneantur, nihil tamen inde niſi præjudicia quædam plerumque colligant, quibus quaſi ſuperſtitione adſtricti ne fieri umquam Philoſophi poſſint, impediantur: cumque & ejus ætatis imbecillitatem, & ſcientiæ naturam, & communem docendi rationem attente conſideraſſem, in eam denique opinionem veni,

Cic. de Orat. l. 3. c. 19. & Quinctil. l. 1. proœ.

ni, ut existimem, constanterque defendam, nullam Philosophiam, seu veterem sive novam, adolescentibus tradendam esse, nisi historicam. Historicam porro cum dico Philosophiam, disserendi studium prorsus excludo, & grandia illa Academicorum, Peripateticorum, Democriticorum nomina adolescentibus adimo, quæ consequi tam mature nequeunt; nec vero umquam consequentur, si immature affectabunt. Hoc ut ostendam, multa mihi de tota ratione Philosophiæ, multa de adolescentum ingeniis, nonnulla etiam de magistris dicenda erunt; in quibus non vereor, ut æquissimos hujus civitatis Professores ne levissime quidem offendam, quos extra omnem ingenii aleam multis in rebus perspecta sapientia, ordinis dignitas, fortuna loci, & quod longe maximi momenti est, Principis judicium constituit. Non eadem est ratio privatæ, publicæque scholæ; quæque nos in hac umbra nostra angustissimis definita regionibus vel probanda, vel saltem ferenda ducimus, ea si in tantam illam lucem hominumque conspectum afferantur, vel nimis exigua sunt, vel etiam fortasse inepta. Imo ne nostris quidem ita dico, ut statim majorum instituta mutari velim, novamque iniri philosophandi rationem: quippe mihi ipse imperavi, nova multa, si fieri per me possit, excogitare, sed paucissima facere.

Scholarum fere omnium consuetudine receptum est, ut Rhetoricis studiis Philosophica statim succedant; quod hæc omnibus disciplinis communia sint, viamque ad contemplandum, & intelligendum patefaciant. Sive enim Medicus esse velis, sive Theologus, sive Jurisperitus; sive demum

ad

ad poesim, aut eloquentiam redire; facem veluti quamdam facultatibus ceteris præfert Philosophia, illis se omnibus inserit, magnamque sui partem pro cujusque necessitate liberalissime suppeditat. Sed cum philosophandi rationes multæ sint, maximeque diversæ, nulla est earum tam diligenter colenda, si fructum quærimus institutionis, quam quæ latissime patet, & ad quamlibet disciplinam contendentibus auxilia plurima ferre potest. In quo si Philosophos ipsos consulamus, hanc sibi quisque laudem magnis clamoribus sumet atque arrogabit; sin autem ratione agamus, facile reperiemus, non vetus philosophandi genus, aut novum, non Academicum, non Stoicum, non Peripateticum tot tantisque rebus sufficere; sed unum illud, quod omnia cum veterum, tum juniorum Philosophorum dogmata, sine ullo partium studio descripta & exposita complectatur. Si enim Theologis Aristoteles potissimum & Plato, si Pythagoras Mathematicis, si Moralibus Socrates, si Solon & Lycurgus Jurisperitis, si Medicis utiles illi sunt, qui non tam contemplando, quam experiundo philosophantur; ad omnes istorum libros adolescentes ducendi sunt, omniumque doctrinis instituendi; ut quocumque tandem sive necessitate, sive consilio, sive etiam casu aliquo deferantur, munitissimi accedant. Neque vero hoc tam est infinitum, quam sibi aliqui fortasse fingunt. Ita me Superi ament, ut multo plus operæ ac laboris insumunt, qui uni se Philosopho dediderunt, ejusque cogitata omnia per ambages æternasque lites proposita addiscunt, quam qui Philosopho-

rum

rum omnium opiniones ſimplici narratione concluſas memoriæ mandant. Ut enim principem totius Philoſophiæ locum attingamus, nonne facilius eſt naturæ principia, quæcunque ſunt pro ſectarum varietate inventa, litteriſque tradita, in medium afferre, & ſine ullis controverſiis explicare, quam ſe totum ad unius hominis auctoritatem conferre, cujus dicta innumeris quæſtionibus enucleanda ſint, argumentis munienda, privatis publiciſque experimentis propugnanda? Memini ego, memini, quam multis non diebus, ſed menſibus, quantoque cum tædio ingentia illa volumina aliquando volutarem, in quibus de Ariſtotelica materia, de forma, de privatione tantopere diſputatur; nihilque demum percipitur, niſi hominis unius ſententia, acuta certe quidem & Ariſtotele digna, ſed immenſis difficultatibus involuta, anceps, ambigua, & antiquis oraculis pæne ſimilis. Animadverti ſæpenumero, quam totum illud ſcrutandæ naturæ genus auditoribus identidem oſcitantibus diſpliceret, cum magno verborum apparatu, magnaque animi contentione quærerem, *utrum privatio eſſet aliquid*; *utrum cum materia & forma componeret totum*; *utrum totum ipſum a ſuis partibus ſimul ſumtis diſtingueretur*; *utrum materia poteſtas eſſet*; *utrum ſola poſſet exiſtere*; *utrum nihil, an non ens appellari deberet*; & id genus alia alio tempore, & aliis hominibus fortaſſe pulchra. Sed hæc cum more facerem inſtitutoque majorum, nec aliter facere vellem, quam juberer; id tamen inde uſque decrevi, ſiquando mihi dicendi publice copia daretur, totum hoc, quidquid eſt operæ,

improbare, & historicum quoddam philosophandi genus proponere, quod varietate rerum & facilitate juventutem alliceret, & sine satietate detineret. Quanto enim est ad docendum liberalius, & ad discendum expeditius, si dicas, res omnes apud Pythagoreos materia numerisque constare, hoc est materia certo partium numero compacta; materia & ideis apud Platonicos, hoc est materia per varias divinæ mentis ideas varie disposita; apud Peripateticos materia & forma, hoc est materia per suas formas absoluta & perfecta, & in certis rerum generibus collocata? Quod si addas infinitum Xenophanis & Melissi, chaos Empedoclis & Anaxagoræ, plenum & inane Democriti, frigidum & calidum Parmenidis, terram Hesiodi, aquam Thaletis, aerem Anaximenis, ignem Heracliti; tantumque in singulis immoreris, quantum satis est ad explicationem; jam id effecisti in parte totius Philosophiæ difficillima & implicatissima, quod omnes debeat adolescentes non dicam ingenuos, & ad studia natos, sed etiam bonarum artium osores mirifice delectare. Ex quo etiam fieri potest, ut illi ipsi, qui consuetudine potius, aut otio quodam, quam philosophandi cupiditate Philosophos audiunt, multiplici hac & expedita cognitione pellecti, aliarum rerum cogitationem deponant, & in hoc studio diutissime consistant. Quamquam quis est unus ita philosophandi cupidus, & ad has præsertim Dialecticorum ambages, unde gravissimæ facultatis initia ducuntur, ita factus, ut eas statim avidissime arripiat, & sine ullo magistri artificio persequatur? Omnes ferme adolescentes, quicumque

inge-

ingenio aliquo & industria valent (tardis enim & inertibus æque omnia solent esse molesta & impervia,) omnes, inquam, istiusmodi adolescentes a suavissimo musarum amplexu inviti divelluntur, ut ad severissimos homines Zenonem & Aristotelem adducantur; nec mihi adhuc inventus est ullus, quin ipso in limine valde palluerit, tamquam ab amœnissimis hortis in vepres & dumeta compulsus. Quod siqua ratio est terroris hujus vel tollendi prorsus, vel minuendi, ut certe non deerit differendi libidinem coercenti, quid est cur nolimus auditoribus hilaritatem, & scholis frequentiam comparare? Sed hactenus de illis, quorum vitæ ratio dubia est, necdum quo tendant, certo consilio constituerunt. Agedum ad illos veniamus, qui politiorum litterarum cupidissimi, eo curas omnes ac studia referunt: neque enim omnes tam brevi oratione complecti possumus, neque tamen illos omittere debemus, quorum ipsi laudem & gloriam sequimur, tametsi non assequamur. Jam porro cum litterarum & eruditionis nomine veterum scriptorum interpretatio præter cetera contineatur, tantumque pateat provincia hæc (nequid supra hominis vires ab homine postulemus,) quantum Græcæ Romanæque litteræ; uter de se plura præstare poterit, & magnam illam eruditi personam sustinere, isne, qui totus sit Aristotelicus, vel Platonicus, vel Democriticus, an vero ille, qui Aristotelis, qui Democriti, qui Platonis, qui denique Philosophorum omnium, quicumque in aliquo numero sunt, & familiam aliquam ducunt, opiniones teneat, alias ab aliis distinguat, & ad auctorem quam-

que ſuum, ubicumque invenerit, referre poſſit? Primus quidem ad pugnandum paratior erit, & ſiquid incidet ex ſchola ſua, Philoſophus etiam judicabitur valde bonus; ſed ubi ſe alia ex aliis ſcholis petita pro Scriptorum varietate offerent, in pleriſque deficiet, ſibique diſſimillimus, nec Philoſophus eſſe videbitur, nec eruditus. Alter vero ad philoſophandum nullo certo genere acer, ſed in omnibus tamen diligenter inſtructus, perpetua quadam, ſibique conſentiente doctrina in omni antiquitate verſabitur, & quidquid occurret ex Philoſophia, cujuſcumque tandem ſit ætatis, cujuſcumque ſectæ, cujuſcumque hominis, ita pertractabit, ut id potiſſimum profiteri videatur, nec tamen ad loquacitatem & contentionem profiteri. Vix dici poteſt, in poetarum præſertim interpretatione quam multa requirantur ex omni Philoſophica hiſtoria deprompta. Stoici quidam ſunt, quidam Epicurei; ſed neque Academici deſunt, neque Peripatetici, neque Pythagorei, & in uno ſæpe carmine multorum Philoſophorum placita conjunguntur. Accedat huc aliquis ex illis, qui tantopere ſibi placent, quod ſectæ alicujus nomine cenſeantur: hærebit identidem, dubitabit, hallucinabitur, modo librarium negligentiæ, modo Poetam obſcuritatis poſtulabit; & ipſa illa, quæ recte dicet, timide, cunctanter, ambigue, quaſive divinando dicet. Ex hac totius Philoſophicæ eruditionis ignoratione magna quædam Criticis ſcribendi ſeges exorta eſt, qui Homerum præſertim tamquam ineptum fabularum narratorem condemnarunt; quod multiplicis ſapientiæ ſemina, ex vetuſta Ægyptiorum

rum ac Phœnicum disciplina collecta, fabulisque conclusa non intelligerent. At enim paucis loquimur; nec tanti est in litteraria Rep. Grammaticorum & Rhetorum ordo, ut statim Philosophicæ institutiones ejus caussa mutandæ sint. Non omnia brevissimo tempore afferri possunt, ut ante dixi: verumtamen si numero agenda res est, non eruditos modo, sed universam hominum societatem complectar, quibus ad honeste colloquendum, seque mutuis sermonibus oblectandum tanto magis studium hoc nostrum plurima cognitione diffusum prodesse ostendam, quanto pulchrius est multis in rebus versari dicendo posse, quam eodem semper vestigio hærere, eademque recoquere. Etenim si humanæ vitæ conjunctio nulla re magis, quam honesta quadam & jucunda sermonis communione alitur, quid est quod hominum consuetudines & familiaritates magis ornare possit, quam collecta hæc ex omni Philosophiæ genere, de quacumque re, quæ in disceptationem cadat, dicendi copia & prudentia? Etsi autem non omnis de rebus Philosophicis controversia est, nulla tamen ceterarum facultatum tam ipsa per se constat, quin ad veteres Philosophos, unde omnis profluxit cujuscumque generis scientia, aliquo modo referatur; ut qui se hac in parte munierit, nullum doctissimorum hominum sermonem, nullam disputationem reformidet. Itaque si quis est, quem potissimum velim Philosophica historia ad elegantiorem vitæ usum erudiri, ii certe sunt, a quibus nobilitas generis, & fortunarum copia nihilo plus scientiæ postulat, quam quantum ad honestas amicitias conciliandas,

& probe colendas politiſſimis moribus ſatis ſit. Nihil enim in amicitia poteſt eſſe inſuavius, quam intemperantia illa ſubtilius diſputandi, & quæſita alternis pæne verbis in uno aliquo genere ſcientiæ opinio: quo tamen morbo omnino carere nequeunt homines iſti moleſtiſſimi, qui non multiplicem, ſed magnam eximiamque cognitionem e ſcholis hauſtam profitentur. Fac enim illos ſibi videri Peripateticos (magnum ſane nomen, & antiquæ gloriæ fama verendum, ac pæne ſacrum, ſi loco & tempore uſurpetur; ridiculum, ſi ad oſtentationem obtrudatur,) fac, inquam, eorum aliquem Peripateticum ſibi videri: nullum jam licet inferre ſermonem, quin eodem recidatur. Græcorum Remp. attingis? Græcorum, inquit, Ariſtoteles ſapientiſſimus fuit. Macedonas appellas? Magnum, inquit, Alexandrum inſtituit Ariſtoteles. De Rhetore aliquo mentio eſt? At ille, Rhetorica præcepta Ariſtoteles optime ſcripſit. Ad Philoſophum tranſis? Hic vero magna voce clamat, Philoſophorum princeps eſt Ariſtoteles. Nihil denique nec infra Lunam, neque ſupra nominabis, quin ad Ariſtotelem & Ariſtotelicos libros, velis nolis, citiſſime deducaris. Nimirum nihil præterea novit. Quare nobiliſſimi adoleſcentes, qui ad unam communis vitæ elegantiam, civilemque convictum inſtituuntur, ne quando per hæc, aut ſimilia ridiculi fiant, non tam ut multum diſcant, curare debent, quam ut multa. Ergo, inquiet aliquis, adoleſcentes illi, qui Philoſophi futuri ſunt, totiuſque gloriæ, aut etiam vitæ ſpem in hoc ſtudio collocarunt, certis ſe claudere finibus debent, parteſque illas mature

elige-

eligere, quas deinde ſine ulla aberratione ſequantur. Equidem non diffiteor, in re ceteroquin valde plana id unum eſſe ſcopuloſum atque difficile, quod hiſtorica Philoſophia ſatis ornare videatur ad alia pergentes, non ſatis munire philoſophantes. Videte, Auditores, quam nihil diſſimulem: ſed ſimul illud pro veſtra ſapientia cogitate, quam nihil meæ cauſſæ diffidam, qui locum maxime lubricum extrema oratione perſequor, & quod ex arte declinare debueram, vel leviter attingere, id totum explico, veſtriſque cogitationibus ac prope oculis, quantum quantum eſt, ingenue ſubjicio. Age igitur, habete quid ſentiam. Mitto, quanto illi ornamento ſit, qui ſe Philoſophum putat, omnium Philoſophorum hiſtoriam a primo illo inventore Thalete (quantum quidem antiquiſſimarum rerum memoria concedit,) diſtincte cognoſcere; quæ ſingulæ ſectæ fuerint, quando inventæ, quomodo propagatæ, quamdiu cultæ, qua ratione ſublatæ; mitto, quam ſit etiam neceſſarium proponenti ſua in eodem genere aliena non ignorare. Hoc unum dico, quod maximam vim apud homines ſapientiſſimos habere debet, qui velit ex multis philoſophandi rationibus unam eligere, eum temere prorſus facere, niſi omnes ſibi ante oculos ponat, accurate perpendat, mature, prudenterque dijudicet. Niſi forte, quod accidit Chærephonti, ut oraculi voce ad Stoicos mitteretur, id ſibi quiſque promittit; mactatiſque hoſtiis in ipſo Philoſophiæ limine, de ſecta eligenda Apollinem ſciſcitatur. Zeuxin ferunt Heracleoten, cum pulcherrimæ mulieris ſimulacrum ex Crotonitatis virginibus effingere juſ-

Luc. de ſect.

Cic. de Inv. l. 2. c. 1.

ſus eſſet; cumque in palæſtram ductus mira dignitate pueros vidiſſet, ex quorum ſororibus formoſiſſimas conjiciendo deligeret, non prius tamen delectum habere voluiſſe, quam virgines ipſæ unum in locum publico conſilio conductæ eſſent, & ſuiſmet oculis ſingularum formam aſpexiſſet ac judicaſſet. Quod ſi nos parem in re multo graviſſima diligentiam adhiberemus, profecto non committeremus, ut adoleſcentes noſtri Philoſophi caſu fierent, & unam aliquam ſectam ſuſpicando amplecterentur, contra ceteras propugnandam, quas illis non ratio, ſed impetus & inſcientia reddit inviſas. Nihil enim tam ridiculum dici poteſt, quam quod iſti reſpondere ſolent, quoties interrogantur, quemadmodum Hermotimus a Luciano, quonam certo conſilio ducti eam præter ceteras viam inierint, quam ſequuntur; eumque ſibi ducem elegerint, cujus præceptionibus irretiti, reliquos omnes nulla re ſibi niſi nomine cognitos contemnunt, irrident, & falſi crimine, indicta cauſſa, condemnat. Ecce autem præjudicia illa, quibus homines ab ipſa adoleſcentia occupatiſſimi ad philoſophandum accedunt, & rationi, & ſenſibus ipſis fidem potius negare parati, quam ſuſceptas partes umquam deſerere, & aliena probare. Utinam vero hæc ut multi damnant in publicis privatiſque ſcholis, ita tollere conarentur. Sed nimirum facilius eſt recte dicere, quam recte facere. Cur enim qui maxime poſſunt, non tamen occurrunt morbo huic? Quin ita adoleſcentum ſtudia regunt, ut quoniam ætas illa ad recipiendum aptiſſima eſt, nec Platonem Deum eſſe ſibi perſuadeant, nec Ari-

de ſect.

Aristotelem, neque Democritum; sed omnes omnium opiniones percurrant, tamdiuque retineant, donec ipsi per se, confirmata jam ætate, singulas singulis conferre possint, libereque rejicere, libereque probare? Sunt illi quidem pro suo quisque ingenio valde præstantes, & ea fama digni, quam sibi multorum sæculorum consensu pepererunt; sed nihil profecto est aut a natura, aut ab arte simplici in genere omnino perfectum, maximeque curare debemus, ne cujus doctrina tenellis mentibus altissime consignata ita illas assiduo usu, & quadam, ut ita dicam, familiaritate capiat, ut vitia quoque libenter suscipiant, aliorumque præclare inventis pertinacissime præponant: quod quidem tantum abest a recta veritatis inquirendæ ratione, nihil ut magis veritati possit esse contrarium. Ex quo Philosophi esse cœperunt, satis superque compertum est, convelli præjudicia non posse. Quin ergo curamus, ne fiant? Quin scholas ea prudentia moderamur, ut odio & amore vacui exeant adolescentes; ipsique per se libere, cum primum potuerint, philosophentur? Nam illud quid attinet refutare, quod hæc mihi proponenti quispiam fortasse reponet; nimis jam esse Philosophorum, nihilque pro tanta copia laborandum, nisi ut sapientissimum mature eligamus; a quo uno quidquid est in ceteris boni, & ipsum per se facillime cognoscamus? Apagesis. Annon enim hoc ipsum sapientissimi hominis est statuere, quis sit sapientissimus? Fac porro statuas, Ex veteribus ne aliquem, an ex nostris? Si ex veteribus, Platonis ideæ offendunt Aristotelicos; Aristotelis

forma non placet Democriticis; infinitæ Democriti atomi non probantur Pythagoreis; Pythagoræ monas displicet fere omnibus; tantaque se mutuo contentione petunt, ut alius alii non minus quidem sapere, sed plane desipere videatur. Si ex nostris, quis ita ingenii doctrinæque fama omnium hominum suffragium tulit, ut eum sapientissimæ antiquitati, totique Scriptorum ordini sine injuria præponas? Difficile est enim abstinere risus, quoties boni viri ludum aperiunt; magnisque promissis ante denunciant, se non Platonicos esse, non Aristoteleos, non Gassendicos, non Cartesianos; esse in veteribus, esse in novis, quod sibi displiceat; esse etiam in utrisque, quod placeat; nemini se auctoratos fore, sed ex omnibus optima colligendo, suisque miscendo, liberum philosophandi genus ingenti cura & meditatione quæsitum allaturos. Euge, belle, pulchre, tibi Musisque gratulor. Accedant adolescentes, audiant, excipiant, in codicem referant: nihil est editum post homines natos æque divinum; exscribere oportet. Ac mihi quidem ita videtur, nihil esse adolescenti periculosius, quam hujusmodi homines ab initio offendere, qui non vident, quandoquidem certum Philosophiæ genus tradendum putant, satius esse unum aliquod ex illis tradere, quæ probatissima sunt, & auctoris fama commendata, quam suo de nomine Philosophos facere, & cito dediscenda venditare. Sed ego hæc adolescentibus persuadere fortasse potero, magistris persuadere non potero, qui nullam se laudem referre clamant, si nihil de suo, nisi vocem in scholam afferant. Hoc

sci-

ſcilicet eorum vitium eſt, ut velint non ad diſcipulorum utilitatem, ſed ad ingenii oſtentationem docere, nec tam eſſe magiſtri, quam videri Philoſophi. Sed heus tu, ſi ratio hæc qualiſcumque Philoſophiæ illis utilis eſt, quorum cauſſa laboras, quid eſt, cur gloriam aliunde quæras? Satis laudis retuliſti, ſi officio ſatisfeciſti. Præterquam quod itane ſentis ex animo, hanc docendi rationem carere laude? Ergo laude carent Theologi hujus ætatis præſtantiſſimi, qui innumeras quæſtiones ad exercendum ingenium excogitatas longiſſime ablegarunt; totamque graviſſimam ſcientiam Scripturæ præceptionibus, Sanctorum Patrum dictis, & Conciliorum decretis concluſerunt. Jam iſti omnes, qui non ſua, ſed aliena fideliter referunt, Theologi nomine indigni ſunt: inveniant oportet, excogitent, comminiſcantur, tum vero ſapere videbuntur. Sed alias erit de Theologis ſermo: ad Philoſophos redeamus, quos ego ab inveniendo non revoco, ſiquidem poſſint, ſed rogo obteſtorque, ut aliam quandam docendi, aliam contemplandi exercitationem eſſe conſtituant. Non eſt Philoſophi narratorem agere: at eſt præceptoris. Hiſtoria Philoſophica non eſt Philoſophia: at neque poſſunt adoleſcentes, neque tam cito cupiunt eſſe Philoſophi. Sed quænam iſtorum eſt, Dii immortales, Philoſophia? Annon humanæ mentis vires cognoſcere pro varia corporis conformatione ſingulis ætatibus varias, pars quædam eſt, nec ſane parva Philoſophiæ? Nunc illi quidem ſatis cognoſcere videntur, quid tradere poſſint; non ſatis tamen, quid illi capere, quibus tradunt. Si enim pro illa,

quam

quam ſibi arrogant, naturæ cognitione reputarent, eam cerebri partem, qua hominis animus ad ingenii memoriæque munia, quamdiu corpori conjunctus eſt, neceſſario utitur, ita in adoleſcentibus conformatum eſſe, ut ſua quadam mollitie facile excipiat quidquid injicitur, ea tamen ipſa mollitie impediatur, ne ſpiritus ad intelligendum facile expediat & moderetur; non ſane erubeſcerent, ætati illi conſentanea narrando potius, quam diſſerendo conſignare. Atqui dum ſua crepant, dum eadem perpetuo dicunt, repetunt, confirmant, inſinuant, non id aſſequuntur, ut auditores minime apti repente Philoſophi prodeant; ſed ut ejus doctrinæ, quæcumque eſt, præjudiciis occupatiſſimi, ac veluti ſacramento rogati, nullam præterea pati poſſint Philoſophiam. Quam vero indecorum eſt, quam incongruum, quam a tota ſcientiæ natura alienum, adoleſcentem hominem de rebus abditiſſimis judicare, decernere, affirmare; & ut ejus ætatis eſt, tanto magis clamore & audacia, quanto minus ratione poteſt, ſuſceptas partes propugnare? Non ego cum juventute tam dure agam, ut eam per multos annos Pythagorico more ſilere jubeam, nihilque reſpondere umquam, nihil interrogare; verumtamen ſi Philoſophica eruditione contenta ſit, nec ſapientiam immature affectare videbitur, & in eo tamen valere, cujus præſidio perfectam abſolutamque ſapientiam comparare aliquando poſſit. Nam quod ipſa per ſe intempeſtive commentari velit, & ſine prudentia garrire, iccirco factum eſt, ut nobiliſſima diſciplina, non hominum ingeniis parta, ſed ut Plato exiſtimavit, Deorum munere

no-

nobis concessa, incredibili invidia laboret; nihilque jam de rerum natura tam poeticum fingi posse videatur, quod non ab aliquo dicatur Philosophorum. Hinc modo cum horologiorum inconstantia, modo cum ægrotorum somniis, modo cum andabatarum pugnis a sapientissimis Scriptoribus comparata: hinc senatusconsulto a Romanis expulsa, & ad suos Græculos redire jussa: hinc denique a Græcis ipsis simulandi ars sæpe dicta, cujus fama & auctoritas non ipsa dignitate rei, sed singulari habitu, & contemtu ceterorum sustineretur. Quemadmodum enim summi in Repub. Magistratus si vulgari cœperint, & cuilibet ætati mandari, splendorem & auctoritatem amittunt; unde fit ut habitus ipse, & antiqua potestatis insignia, ad mores degeneres accommodata, irrideantur; ita philosophica studia maximarum tractatione rerum pæne divina, postquam in medio posita sunt, & cuique sine delectu communicata, in contemtum abiere, palliumque ipsum pristinæ majestatis insigne ad irrisionem traductum est. Ago igitur caussam vestram, sapientissimi viri, cum dico, non esse adolescentibus dandum, ut ipsi per se, cum paullum aliquid in schola sederint, statim philosophentur. Cum enim præstare nequeant, quod conantur, tanto nomini injuriam faciunt, & numerum quidem augent, si Diis placet, Philosophorum, sed pretium imminuunt. Ago etiam vestram, Adolescentes studiosissimi, quos cum videam in rerum difficillimarum tractatione magno cum labore fluctuare, ex illo velut Euripo in tranquillum pacatumque mare deduco, ubi & facilitas navigandi

di jucunditatem pariat, & opportunitas laudem, & modus utilitatem. Ago denique caussam tuam, Princeps Eminentissime, qui cum velis, & identidem jubeas, juventutem hanc ad morum & litterarum institutionem tibi concreditam, non garrulam in disserendo esse, non acerbam, non pugnacem, genus hoc nostrum adsciscere potes Philosophiæ, quod nullam sententiæ dictionem habet, sed solis narrationibus continetur.

EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

VEteres philosophandi institutiones, si numero censeantur, tam multæ sunt, ut omnibus cognoscendis ne illius quidem anni sufficere videantur, qui tres hominum ætates vixit; sin autem re, ita partim antiquitate obrutæ periere, partim vero similia continent, ut uno nec immodico volumine Thomas Stanlejus universas comprehenderit. Nihil ergo conficiunt, qui Jonicam sectam, Italicam, Eleaticam, Epicuream, Cyrenaicam, Eliacam, Megaricam, Academicam, Peripateticam, Cynicam, Stoicam, Pyrrhoniam, Potamonicam nobis commemorant: quasi vero immensum aliquod onus oratione hac adolescentibus imponamus, quod viros senesque opprimere possit. Hoc præmonere iccirco volui, ne quis lemmate ipso, quemadmodum sæpe accidit, a legendo deterreatur; putetque a nobis ea proponi, quæ certis firmisque argumentis non solum non probentur, sed omnino probari non possint. Et vero cum de re hac sermonem apud amicos intulissem, dixissemque vide-

videri mihi multis de caussis, non Philosophiam, sed historiam philosophicam adolescentibus tradendam esse, primum quidem lapides loqui visus sum, tum id pervici, ut de illis adolescentibus concederent, qui nollent tota vita philosophari; sed ut ambas manus darent, mihique in universum assentirentur, id vero nec exprimere potui, nec ut exprimerem, pro illo, qui in familiaritatibus servari debet disputandi modus, pertinaciter laboravi. Nunc vero tamquam in aciem ductus, nervis omnibus viribusque contendo, primum quidem adolescentibus, quorum vitæ ratio adhuc incerta est, deinde illis, qui Græcam Latinamque eruditionem unice spectant, tum illis, qui ad generis commendationem vitæque elegantiam bonis artibus informantur, postremo illis, qui se totos philosophicis studiis dediderunt, per sectas omnes excurrendum esse, nihilque præter historiam ex tam longo itinere colligendum. Quid opus est pluribus? Oratoriam scriptionem affero: nec tam me, quod ostendo, persuasisse juvabit, quam ad persuadendum non inepte dixisse. Vale.

ORATIO V.

AD THEOLOGIAM.

Theologus nemo dici potest, nisi probus vir.

JAm primo illo, quod mihi superiore anno ad altiores disciplinas progredienti a Philosophis injiciebatur, periculo defunctus, ad ipsum denique sapientiæ fastigium ascendo, & in gravissima Theologorum corona, communem studiorum naturam Scholæque hujus instituta secutus, libentissime consido. Quo in loco mihi quidem honestissimo, & a prima adolescentia multis laboribus multaque industria quæsito, una me res sollicitum habet, quæ multorum sermone contrita veluti proverbium circumfertur, magnos Theologos nihil credere; & quod inde consequitur, sine Superum metu, ac sine ulla immortalitatis cogitatione suis legibus vivere. Sive autem id ipsorum levitate percrebuit, quorum plurimi antiquitatis oppugnatione singularis reconditæque doctrinæ famam quærunt; sive etiam superbia, quod aliqui revera nihil credant, nisi quod ipsi ingeniolis suis longe minimis consequi possunt; sive demum insana quorumdam improbitate, ac ferme desperatione, qui eam sibi necessitatem vitiorum suorum legibus impositam putant, ut ne Deum quidem esse concedant, nisi forte cæcum & otiosum; id ejusmodi est, ut magna animi provisione caveri debeat, & a nobis, nostrisque adolescentibus tamquam

quam triſte aliquid ac deteſtabile averruncari. Quamobrem in ipſo ſtatim Theologiæ limine, pro eo, quod ſuſcepi, monendæ juventutis officio, huc accedentibus edico, non ſolum ne exiguum ingenium afferant, quod eſt a natura impedimentum nulla fortaſſe induſtria nulloque artificio ſuperandum; ſed quod in cujuſque poteſtate eſt, ne mores afferant liberos pluſquam ſatis, & ad vivendi licentiam ſolutiores. Neque vero putetis, Auditores, me fines illos, quos mihi ipſe circumdedi, ſine cauſſa perrumpere, & in eorum provinciam excurrere, qui cum vitiis & cupiditatibus bella gerunt: ſed cum ita mihi videatur, mores & ingenium in hoc ſtudii genere conjunctiſſima eſſe, & alterum ab altero mirifice adjuvari, id ipſum publice expono; & quantum quidem per me licet non mediocris jam uſus, ſed minimæ facultatis hominem, oſtendo, Theologum neminem dici poſſe, niſi probum virum. Quod ſi iis perſuadere potero, quorum mihi ſtudia commiſſa ſunt, ipſi ſe ab obtrectatoribus aliquando defendent, & nobiliſſimæ diſciplinæ gloriam per has inſidias petitam juſto ſacramento vindicabunt.

Priuſquam vero rem ipſam aggredior, peto a vobis hanc veniam, Auditores, ut de me, quod ſæpe deſideravi, pauca dicam: nam & breviſſime faciam, & ea moderatione, ut omnes intelligant, me quidem non de me ipſo laborare, ſed de hujus dignitate loci, quem quoniam Principis ſapientiſſimi judicio tenere cœpi, fortiſſime conſtantiſſimeque in omni vita defendam. Audivi, noſtrum hoc dicendi genus planum & æquabile non ſatis implere capaciſſimas quorumdam

aures, qui ſales identidem facetiarum, & exaggeratam multarum rerum eruditionem non tacita voluntate requirunt. Et ad primum quod attinet, utrum ſit aliquis in nobis urbanitatis lepos opportune adhibitus, cujuſmodi fuit in illis, quos nobis ad imitandum proponimus, nec ipſe judicare poſſum, nec ſi poſſim, dicere auſim; dicacitatis quidem certe & comicæ cavillationis eſt admodum nihil. Ut enim leniſſimum mihi ingenium natura largita eſt, ita neque voci, neque oculis, neque fronti addidit ſcurrile aliquid, cujus auxilio ad hanc eximiam laudem dicendo contenderem. Nihil vero minus eſt, quod arte comparari poſſit, quam ratio jocandi, & mimica quædam ad movendum riſum pronunciatio: ac ſi qui comparare conati ſunt, cum eſſent ſuopte ingenio vultuque ad ſeria compoſiti, ſtomachum & indignationem commoverunt. Quamquam ſi me natura ad iſtorum voluntatem conformaſſet, & tempus ita poſtularet, ipſi vos mihi gravitate veſtra incredibilem verecundiam offunderetis: nec tam me voces quædam adoleſcentum levitatis indices ad audendum excitarent, quam mehercule primi hujus & alterius ſubſellii conſpectus modeſtiæ moneret. At enim neque eruditi ſumus. Si, quod iſti faciunt, eruditio eſt, ſexcenta Scriptorum nomina uno ſpiritu recitare, fateor equidem neque eſſe me, neque futurum umquam eruditum; non quod bibliothecis caream, unde talia ſumuntur, ſed quod longe diverſum eſſe ſtatuam oratoris officium; & quale demum cumque ſit, nolim in eorum poſſeſſiones irruere, qui per hæc fucum facere conſueverunt, ſeque pulchros beatoſ-

tosque plebeculæ litterariæ venditare. Sin autem eruditio est color quidam antiquitatis, non ille quidem ex librorum titulis semihoræ spatio collectus, & in omni sermone intemperanter fusus, sed ex diuturna priscorum monumentorum tractatione comparatus, eaque parsimonia & prudentia adhibitus, ut non facere ipse orationem, sed ornare videatur, est, si Diis placet, ut de eruditionis laude non omnino desperemus. Atque ut intelligatis, Auditores, quid hoc hominum sit, qui talia postulant, scitote illos non ingenio quidem carere, sed sanitate. Est in quo laudari possint, si sua laude contenti, aliis quoque nonnihil concedant. At vero cum ita populo persuadere velint, se unos scire omnia; neque tamen id honesta aliqua ratione consequi possint, universam litterariam provinciam criminando perturbant, magnumque sui judicii metum qualiacumque conantibus injiciunt. De his plus satis: ad rem veniamus.

Objiciunt quidam, ut ante dixi, Theologis præstantissimis ἀθεότητα, omnisque, præter eam quæ a natura est, pietatis ac religionis contemtionem. Accusatoribus istiusmodi, qui nullorum omnino, vel paucorum vitia in omnes derivant, non esset mihi difficile audaciam excutere, siquidem vellent hoc in loco tamquam in judicio calumniam ejurare: sed & illos abesse juvat, & nos ita dicere, ut nihil aliud spectasse videamur, nisi ut adolescentum nostrorum mores optimis monitis præceptisque componeremus. Veteres Socraticæ disciplinæ Philosophi, quorum doctrina Christianis legibus castigata in Theologicam scholam

adſcita eſt, non aliter ſe inter ſuos numeratum iri putabant, quam ſi ita viverent, quemadmodum docebant. Hinc magna illa rerum humanarum tolerantia, fortunæ contemtus, projectio divitiarum, mentis conſiliique conſtantia, virtuteſque reliquæ, quas in Socrate primum ipſo, deinde vero in Ariſtippo, in Cratete, in Biante, in Diogene, in Anaxarcho, ceteriſque Stoicis æquales eorum admirati ſunt, nobiſque ad exemplum tradiderunt. Neque vero aut Græca juventus in eorum ſcholas conveniſſet, aut ipſi prudentiſſimæ gentis magiſtratus convenire paſſi eſſent, niſi quæ dicerent, agendo confirmaſſent; totiuſque vitæ ratio in publicis privatiſque negotiis cum illius ſeveritate doctrinæ conſenſiſſet. Tu vero, Theologe, quid mihi de Deo ejuſque legibus; quid de Superis, atque Inferis; quid de vitiis, quid de virtutibus prædicas; ſi ita vivis, ut nihil eorum facias, quæ nos niſi faciamus, æternos cruciatus minitaris? Jam quid reſtat, niſi ut putemus, te ad ingenii commendationem talia confingere; & multorum credulitate velut ad ludum faciendum abuti? Leviſſimum eſt enim, nec omnino ferendum, quod vulgo dicunt, ſe neque Auguſtini quærere gloriam, neque Thomæ, neque Bonaventuræ; illos quidem, & præterea paucos illorum ſimiles non communi hominum conditione natos, ſed tamquam cælo demiſſos divinarum humanarumque rerum ſtudio incredibilem in omni virtutum genere exercitationem non ſine miraculo conjunxiſſe. Dii boni, quid ita nugantur? Anne umquam fando auditum eſt, pietatem pugnare cum litteris, aut opus

eſſe

esse portentis, ut res natura simillimæ conjungantur? Si enim Mathematica siderum & planetarum contemplatio, ut septimo de Rep. libro contendit Plato, pios homines facit; si illa ipsa litterarum exercitatio, quæ poeticis fabulis continetur, tamen plurimas habet ad vitæ institutionem opportunitates, ut elegantissima oratione πρὸς τοὺς νέους D. Basilius ostendit; quid est, quod esse possit in Theologicis studiis ad probitatem impedimento, nisi forte illis, qui stomacho laborant, optimosque cibos in pessimum succum convertunt? Neque tamen postulo, ut insignia illa sapientiæ ac bonitatis exempla, ne singula quidem singulis ætatibus visa, Theologi nostri continuo referant, quod esset Theologicis scholis solitudinem ac vastitatem afferre: id quæro unum, quod & facillimum est, & cum hoc litterarum genere suapte natura conjunctissimum, ut æqui, ut honesti, ut moderati sint; nihilque dicant, aut faciant, quod a sacræ professione scientiæ abhorrere videatur. Cum enim omnes non parum offendere solent alterius cum altero de re tam gravi concertationes, tum nihil potest esse odiosius, quam ejusmodi cum ipso pugna, & tale aliquid, quale in histrionibus videmus, qui cum a scena discesserint, nihil sibi minus agendum putant, quam quod mimico illo habitu professi sunt. Quod si in facultatibus illis, quarum ratio & natura ad contemplandum unice refertur, totusque contemplationis fructus oblectatio est, qui ea ponit auditoribus suis, multumque commendat, a quibus ipse tamquam incertis assensionem cohibet, turpissime peccat; quanto minus ferendum

dum erit, in Theologica disciplina, cujus pars maxima actionis gratia est, & ipsa contemplatio sempiternam beatitatem propositam habet, ea doceri, vetari, juberi, quæ magister ipse, ubi descendit, ante omnes contemnat, & ad irrisionem etiam, quod ipsum aliquando contingit, animi caussa traducat? Qua in re si sibi noceret uni, pessimumque virus in ipso cohibitum, nequaquam glisceret ad aliorum innocentiam inficiendam, nihil insuper laborarem; sed cum ille in magna quadam luce vivere credatur, & cum Superis quodammodo colloqui, multis ad improbitatem exemplo est partim omnino cæcis, partim vero malitiose cæcutientibus, quod minime audeant sine duce & auctore pudenda patrare. Præclara vero Theologi laus, sceleri ducatum præbere; constituere signa facemque improbis; intemperanter, cupide, libidinose & agere ipsum, & agentibus excusationem comparare. Nolite porro existimare, Auditores, vitium ullum in hujusmodi homine modicum esse: omnia summa sunt, perdita omnia, & ad infinitum quoddam malitiæ genus profligata. Qui enim potest rerum divinarum tractationem cum vitiorum cœno componere, & in utroque dies noctesque versari, eum necesse est stimulos omnes extudisse conscientiæ, nihilque sibi ultra vitæ terminos polliceri. Huc ubi ventum est improbitatis, cave hominem reprehendas, aut ullo modo sanare coneris: conclamatum est. Non sibi ab ignoratione, non ab incogitantia, non ab infirmitate naturæ, unde ceteri solent, excusationem quærit: non patitur hoc Theologi nomen; in Superos ipsos caussam convertit; partim dubitat,

par-

partim negat, partim irridet, callidaque circuitione & anfractu eo denique recidit, ut ex diuturno divinarum rerum studio nihil se certi collegisse significet. Adde huc in familiari sermone identidem jactas de animæ immortalitate dubitationes, de sacrorum librorum sensu, de Ecclesiæ legibus, de alterius vitæ pœnis, deque iis omnibus, quorum cogitatio monere homines solet, & in officii religione continere. Ex hoc uno fonte, vel prope uno novæ in dies effluunt opiniones, quas hæreticas appellamus, unde sibi istæ Theologorum quisquiliæ sepem circumdant, caussasque prætendunt, ne temere facere videantur, quod ipsi ceteroquin minime omnium facere deberent. Ac primum quidem suis moribus obtegendis talia prætexunt, ad tempus quæsita; deinde malo quodam inconstantiæ metu propugnare conantur; denique vitiosi ingenii pertinacia, & pessima famæ libidine eo usque deveniunt, ut spargant in vulgus, privatim publiceque confirment, nec solum gratia, auctoritate, fortunis omnibus, sed capite ipso, si opus sit, per summam desperationem insaniamque tueantur. Cavete igitur per Deos immortales, Adolescentes, ne moribus incompositis huc accedatis, ubi qui non sit optimus, pessimum esse necesse est. Nihil artificiose dicimus, nihil perfunctorie, nihil ex illa consuetudine nostra, qua vobis officii jura, pudorem, honestatem, veritatem, & in primo litterarum limine, & in Rhetorico, & in Philosophico ludo sine intermissione commendavimus. Est hic peculiare aliquid, quod nos pro vestra gloria & salute vehementer inflammat; vocemque nostram & con-

tentionem præcipuo quodam modo repoſcit. Nam ceterarum profeſſores artium, ſi in vitio ſint, ſibi in primis nocent, aliis vero vel nihil prorſus, vel parum, vel in eo nocent, quod non eſt momenti maximi. Grammaticus, & Philoſophus ſua ſibi malitia obeſt, nullique præterea; Medicus aliorum valetudini, Orator fortunis infeſtus eſt: at vero Theologus, ſi malus ſit, animum lædit, quæ pars una eſt in homine excellentiſſima, religionem, pietatem, Dei cultum non a ſe uno diſtrahit, non a ſingulis hominibus eximit, ſed a civitatibus & provinciis evellit, ejicit, exturbat. Hinc vero ſeditiones per omnem ætatem conſecutæ, bella civilia, cædes, incendia, rerumpub. mutationes, & ſiquid calamitoſius humanæ ſocietati contingere poteſt. Teſtis mihi Germania ſit, Helvetia, Anglia, Batavia crudeliſſimis bellis diu vexatæ atque afflictæ; teſtis Gallia ipſa, quæ quamvis ad hanc diem ſingulari providentia ab hæreticorum inſidiis erepta fuerit, identidem tamen a ſuis Theologis multo etiam gravius, quam ab externis hoſtibus conflictatur. Quod cum reputo, valde miror, ecquid tam diligenter ac ſevere illorum ingenia expendantur, qui inter Theologos referendi ſunt; quamdiu, quo loco, quo magiſtro quiſque ſtuduerit; quæ ſit ejus ad res percipiendas retinendaſque memoria; quæ ad interrogandum ac reſpondendum calliditas; quam cultus ſermo, quam promtus, quam eruditus; de moribus vero paullo plus quæratur, quam in milite de Theologia. Quamquam ipſa quoque ingenii inquiſitio jamdiu cœpit eſſe remiſſior, nihilque facilius eſt homini

non

non ſtolidiſſimo, quam Theologum ſalutari. Sed profecto ita ſibi duo hæc conjuncta ſunt probitas & ſapientia, ita alterum altero nititur, ut a quo æſtuantium cupiditatum moderatio non requiritur, ab eo neque cogitandi acumen, nec intelligendi celeritas, neque facilitas explicandi magnopere ſit requirenda. Quæ cum ita ſint, intelligitis, Auditores, non me Theologis rem utilem commendare, ſed plane neceſſariam; ut ſi nolint innocenter integreque vivere, aliquid quoddam litterarum genus ſuſcipere debeant, omnemque Theologicæ gloriæ cogitationem abjicere. Eſt enim Theologia in vehementi quadam altiſſimarum rerum contemplatione poſita, quæ hominem totum occupat, abſorbet, & a terra quodammodo abripit; nec ullam ejus partem avelli patitur, ut in vitiorum ſordibus tam diſpari ſtudio volutetur. Hoc ſibi illa proprium vindicat ſupra reliquas diſciplinas ob infinitam meditandi vim, ut nequeat ineſſe niſi illis, qui a rebus ceteris alieniſſimi ſint. Cedo mihi, ſi lubet, Eccleſiæ faſtos: plures ego tibi Theologos oſtendam, qui templis ariſque coluntur, quam tu mihi ex omni litteraria Rep. Grammaticos, Rhetoras, Philoſophos, Medicos, Mathematicos. Immo (dicam enim quod ſæpe animadverti) vix mihi unum aut alterum ex tota antiquitate recitabis tam gravi dignum nomine, ut Theologus appelletur, quin inſigni virtute excelluerit, ſuamque ſapientiam non ſatis per ſe firmam probitatis acceſſione confirmaverit. Nihil de illis loquor, quos nondum *Libitina ſacravit*: adhuc illis cum invidia confligendum eſt, quæ quoties a fronte ne-

nequit, a tergo, a lateribus aggreditur, & quorum sapientia in tuto est, vitæ morumque famam labefactare conatur. Qua in calamitate, si calamitas est habere aliquid invidia dignum, primum se benefactorum conscientia solari debent, sibique ipsi perfugium esse; deinde vero aliquid etiam inimicis condonare, qui nihil hujusmodi auderent, nisi plurimi essent, qui se uno eodemque tempore & flagitiis, & Theologicis studiis nobilitare conarentur. Verumtamen aliud est Theologum videri, aliud esse; ac si quis vestrum, Auditores, signum sibi aliquod præberi cupit, cujus ope tamquam Lydio lapide singulos experiatur, sic habeat; vitia pervertere naturam omnem, & cum infimas animæ partes contaminaverint, in ipsam quoque arcem invadere, suisque tenebris obscurare, ne quid magnopere cupiat nisi crassum materiaque concretum: idcirco tam esse difficile vitiosis hominibus in Theologica facultate præstare, quam lippis & cæcutientibus in pictura. Nihil est, quod dici possit absurdius, quàm in bene constituta Repub. ordines omnes sibi respondere, & in unum quasi corpus coalescere, hominem vero ipsum, ex cujus exemplo Reipub. ratio ducitur, partes habere naturæ quidem nexu colligatas, sed ita officio dispares, ut altera humi depressa flagitiis obruatur altera prorsus libera in sublime feratur, & purissimis spiritibus se se immisceat. Dum animus corporis custodia continebitur, rerumque imagine sensibilium indigebit, nisi sensus sedatissimi sint, nisi castigati, nisi pravæ cujuslibet cupiditatis expertes, numquam se totum explicare poterit, viresque omnes

ad

ad contemplandum intendere. Minima quæque perturbatio sive amoris, sive odii in supremam animæ partem impetum facit, & ubi certamen nequit, tumultum edit; qui si non est ejusmodi, ut omnem contemplandi ardorem extinguat, illas tamen commentationes interturbando impedit, quæ debent esse intensissimæ, & spiritum a corpore, ut ita dicam, alienare. Quod cum intelligerent utriusque Scholæ Principes, & in quodam veluti portu viverent ab humanæ vitæ tempestatibus remotissimo, numquam tamen Theologicum studium aggrediebantur, quemadmodum accepimus, quin se se precationibus, votis, sacrificiis diligenter expiarent; omnique ceterarum rerum cura deposita, quantum mortali licet, cælesti naturæ conjungerent. In quo uno maxime consenserunt, imitatores habent admodum paucos; in quo sibi contrarii sunt, immensam uterque familiam ducit, nimio quodam contentionis amore & superandi cupiditate flagrantem: quod maximum est Theologorum vitium nullo meo clamore sanandum, non tamen tacendum. Hinc enim exitium quoddam ortum est pulcherrimæ facultatis, in qua potissimum excellere creduntur, non qui gravissima ad cognoscendum, sed qui subtilissima ad fallendum excogitant: hinc vanæ quædam otiosæque disputationes, quæ mentem a S. Bibliorum doctrina, a Sanctorum Patrum dictis, a Conciliorum legibus, a Pontificum decretis longissime abducunt, & sine ulla utilitate fatigant: hinc pertinax & insanum partium studium, quo fit, ut acerrime decertemus, cum minime oportet; idque viribus omnibus propu-

gne-

gnemus, non quod veritati proxime accedit, sed quod iis placet, quorum institutum amplexi sumus. Itane vero, Auditores, tot annos pallebimus; tot volumina diu noctuque teremus; tam multos dicendi scribendique labores non sine valetudinis detrimento, atque adeo cum vitæ periculo suscipiemus; ut id aliquando teneamus, quod nec placeat nisi nostris, neque nobis ipsis placere possit, aut debeat, si pallium commutemus? Agedum enim, bone vir, cur ita pronuncias, & ingenti bacchatione confirmas, *virtutes divinæ naturæ tributas nihil quicquam esse ab ipsa distinctum, quantumvis a nobis intelligendi gratia distinguantur?* Itane sentis ex animo? Itane ad docendum, non ad fallendum? Quid si te parentes tui in adversæ partis castra ab ipsa pueritia compulissent? quid sentires, quid propugnares? Contrarium scilicet. Ergo pro tuo illo libello pugnas, in cujus verba jurasti; pugnas pro pallio illo, non autem pro veritate. Tune igitur me tibi adjungere conaberis; tu te mihi Theologum venditabis, quem video nihil minus quærere, quam veritatem; quem scio contraria prorsus fuisse dicturum, si te vel casus, vel consilium, vel domesticæ rationes alibi vivere coegissent, alioque colore uti? Grave est quod dico, grave est, sed nihil tamen reprehendendi caussa dico. Fateor enim præstantissimos utrimque viros & majorum, & patrum nostroum memoria prodiisse, qui magnam litteris & Ecclesiæ operam navarunt, suisque lucubrationibus immortali gloria dignissimis multorum nugas compensarunt: sed hi quidem illam habebant, quam postulamus in omni vita

pro-

probitatem, & cum arma tenerent omnia, quibus egregie pugnare possent, minime tamen pugnaces erant; ubi vero pugnarent, eo victoriæ genere delectabantur, cujus fructus veritatis cognitio esset, non ambitio triumphi. De his nemo umquam dubitavit, utrum aliquid crederent; nemo illis tamquam crimen Theologiam objecit; nullam ipsi de se fallaciæ suspicionem commoverunt; sed benevolentiam & admirationem cum sibi, tum suæ facultati vel ab hominibus procacissimis compararunt. Quoniam tamen in magno numero pro rerum humanarum conditione plures sunt deteriores, inde ortæ multorum querelæ, dicteria, criminationes. Sed vela tandem colligamus. Ego hac in re si quid sapio, ita constituendum puto, Theologum neminem esse, aut certe neminem haberi posse, cujus non sit vitæ ratio Theologo digna. Plurimum enim interest non solum quid dicatur, sed etiam a quo dicatur; sæpiusque contingit, ut ne optima quidem a malo auctore accipere velimus. Lacedæmonii acerrimi judicii, suæque disciplinæ homines, cum de re gravissima in senatu consuleretur, & improbum civem, ut fit in Republica, non solum pati deberent, sed etiam sententiam rogare, ita decreverunt, ut cum optima aliquando dixisset, hæc ipsa a bono viro quamvis indiserto repeterentur, ejusque nomine senatusconsultum fieret, ne quid auctoris infamia saluberrimo decreto apud populum derogaret. Quid si de virtute ipsa, aut religione in illo gravissimo consilio relatum esset? Futurum ne umquam fuisse putatis, ut flagitiosi hominis vocem fer-

Gel. l. 18. c. 3.

ferrent; nedum in ejus verba decreta facerent, publicis monumentis consignanda, & populo proponenda? Videte igitur, adolescentes, videte diligentissime, quale quantumque sit, quod suscipitis, præstandæ bonitatis onus, quoties in hanc classem nomina datis; & id vobis assumitis, ut de virtute ac religione consulentibus respondeatis. Disciplina augustissima est, ipsum hoc nomen Theologiæ divinum aliquid sonat, parietes ipsi scholæ hujus sanctissimis verbis quotidie perculsi religiosum aliquid animo, ac prope oculis objiciunt. Sed ut omnia desint, quæ tamen deesse non possunt, hic certe non deest, quem nobis ex gravissimo morbo divina providentia restitutum lætissimi intuemur, Princeps Eminentissimus. Ille, ille me quotidie urget & extimulat non jussu modo, quod est Principis; sed quod est mitissimi Præsulis, impulsu quodam & cohortatione; addo etiam pæne precibus, quod est amantissimi patris, imo patris hujus; ille, inquam, me magnopere urget, ut non tam vobis litteras, quam virtutem & honestatem, quandocumque possum, quibuscumque rebus possum, assidue diligenterque commendem. Vidi ego vos, vidi singulos & universos ejus incommodi cogitatione defixos, prostratos, attonitos, illa etiam timentes vana & futilia, quæ otiosi homines ad studium novitatis comminiscebantur. Jam salva res est: ejusque valetudine ad plurimos annos confirmata, nihil denique restat, nisi ut vos magna modestia & pietate vivatis, ne ullo umquam tempore vestra caussa laboret.

EPI-

EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

Rectæ honestæque vitæ rationem ita suæ plerique arti conjunctam existimant, ut sine illa ne ars quidem ipsa esse possit: iccirco nec Oratorem esse nisi bonum virum, neque Philosophum, neque Jurisperitum, passim audimus. De Theologo nihil simile veteres scripserunt, nostri vero etiam longe dissimilia. Ac veteribus quidem veniam tribuamus ad ignoscendum, quod cum de Diis nihil certi statuerent, Theologos quoque ipsos inter nugigerulos recensebant: nostri vero siquam Theologo impietatis dicam impingunt, id ita faciunt, quemadmodum solent & Medicis objicere, quod medicinis abstineant, & Jurisperitis, quod numquam lege agant; ipsi tamen & Medicorum, & Jurisperitorum opera maxime utuntur. Hoc ipsum mihi orationis habendæ occasionem præbuit, quam emitto. Quidam a nobis de Theologi industria & ingenio, quam de moribus audire malebant; sed nimirum quam sint hæc inter se conjuncta, non reputabant. De digressione noli quicquam suspicari. Facile enim erratur; quod ea fere sibi quisque persuadeat, quæ potissimum cupit. Puta, me mihi accusatores apposuisse, crimenque finxisse; ut eam quoque Tullianæ eloquentiæ partem attingerem, quæ egreditur extra caussam. Non desunt sane adversarii, in quos stilum exerceam; sed quia & natura me a jurgiis alienissimum fecit, & humanitas ipsa litterarum jubet esse mitissimum, malo videri tamquam in scena fabulam agere; quo

etiam

etiam ostendam, non me quidem armis, sed pugnandi voluntate carere. Quod superest, utinam hic consistendum sit, ut otio illo perfruentes, quo uno litteræ maxime aluntur, suscepta studia sine ullius offensione prosequamur. Vale.

ORA-

ORATIO VI.

AD S. SCRIPTURAM.

Sacræ Scripturæ ſtudium cum veterum linguarum ſtudiis conjungendum eſt.

SIquis forte dubitat, quid in tantam hanc ſapientiſſimorum hominum frequentiam hodierna luce afferre ſtatuerim, ad illa ſe animo tantiſper referat, quæ ſuperiore anno hoc ipſo ex loco diſputavi: nam & ſacras Litteras cum Theologicis ſtudiis conjunctiſſimas eſſe ſtatim intelliget, neque poſſe me ex inſtituto jam ordine alteras ab alteris ſeparare judicabit. Nulla eſt in toto diſciplinarum orbe rerum ſimillimarum cognatio tanta, nulla tam arcta ſocietas, quæ cum illa comparari poſſit, quæ inter Theologiam Scripturamque intercedit: ut ſiquis vinculum hoc, non hominum opinione, ſed ipſa rerum natura conſtrictum effringere velit, vehementer alteram debilitari neceſſe ſit, alteram vero prorſus dilabi, aut in imum detruſam ſine ulla nobilitate jacere. Etenim Scriptura quidem in ſcholis ſine Theologicis diſputationibus manca eſt, multiſque luminibus deſtituta; Theologia vero ſine Scripturæ ope nimium depreſſa humi, ſophiſtica, incerta ſui, ſanoque homine & ad Chriſti leges exculto prorſus indigna. Quare non fuit mihi magnopere dubitandum, qua de re dicerem; ſed quid, & quomodo dicerem, id vero me, ut ingenue

fatear, multis de caussis iisdemque gravissimis sollicitum habuit. Cum enim ipsa per se Sacra Scriptura arcanum quiddam est, omniumque hominum existimatione & judicio sublimius; tum ita quoque expositum, ut ne ipsæ quidem mulierculæ in re familiari occupatissimæ, otium sibi, aut ingenium ad legendum & interpretandum deesse arbitrentur. Quæ igitur me, cum de aliis facultatibus verba facerem, solari consueverat, judicum intelligentia, & quæ cum intelligentia fere conjungitur, summa æquitas, non ea quidem mihi in præsentia dicenti deest, sed quæ dixero, de more vulganti, magna ex parte defuturam, cogitando præsentio. Neque vero hæc aut ipse artificiose confingo, aut primus in medium profero, ut laudem ex difficultatibus quæram; cum ille ipse Divinorum Librorum interpres, omnium ætatum omnisque memoriæ longe doctissimus, & interpretum ceterorum facile princeps D. Hieronymus, ad Paullinum scribens, ita conquestus sit: *Quod medicorum est, promittunt Medici, tractant fabrilia fabri; sola ars Scripturarum est, quam omnes passim sibi vindicant; hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi præsumunt, lacerant, docent*. Quod ego non eo dico, quo sacros codices e populi manibus excuti cupiam, & in abdito collocari, veluti carmina Sybillina non inspicienda nisi Duumviris. Nulla hic tacenda mysteria sunt, non Nyctelia, non Faunæ, non Cereris arcana; sed omnia omnibus sine ullo discrimine patent, quia fuco carentia, & ab ipso veritatis fonte, non ab aliqua

Æge-

Ægeriæ ſpelunca, aut a Cumanis antris petita. Sed tamen cum ſit litteratorum ordo ab omni prorſus vulgi commercio ſejunctus, in hac quoque ceteroquin communi palæſtra genus quoddam ſibi proprium habere debet, armiſque & exercitatione ab ignava turba differre. Siqua vero ratio eſt, ut id recte fiat, & nobiliſſimæ doctrinæ partes ſuis ingeniis, ſuiſque locis aſſignentur, ita conſtituo, Sacrarum Scripturarum ſtudia ipſa per ſe pulchra, omnibuſque communia, in ſcholis tamen & Academiis vetuſtarum linguarum cognitione vehementer ornari, novaque hac accedente quaſi ſupellectile, in propriam litteratorum hominum ditionem tranſire. Quod quidem ne gratis a me dictum putetis, aut vana quadam noſtrarum exercitationum jactatione, aut illo fortaſſe ſtudio, quo quidam ſolent ad ingenii ſubtilitatem difficilia conſectari, id ipſum, quam maxime potero, collectis undique, & excogitatis rationibus patefaciam. Itaque ipſa mihi dicendi difficultas initio propoſita, orationis copiam facit, & eo me ultro ſequentem adducit, quo jamdiu meditabar, ut adoleſcentibus noſtris veterum linguarum curriculum ægerrime ingredientibus, ingenti laboris fructu propoſito, ſtimulos addam; ingreſſoſque jam & ſua ſponte currentes, audientibus vobis, & ut ſpero, etiam probantibus, confirmem. Video me negotium ſuſcipere multis difficultatibus implicatum; cumque animo reputo, quam ægre homines laudari ſibi aliena patiantur, valde metuo, ne magnas invidiæ flammas ipſe mihi ſuccendam, ex quibus denique niſi ambuſtus egredi nequeam. Nam illud pro mea qua-

dam verecundia facere non possum, quod tamen oratores plerique solent, ut nostris popularibus ea tribuam, quæ revera non insunt; & solemne illud, tritæque adulationis plenum acroama veteri more recinam, *Patavii dicimus*. Nulla est in Italia, in Italia autem? Nulla est in Europa universa, atque adeo in orbe terrarum tam culta litteris civitas, quam nostra hæc, si simul omnia, quæ rem litterariam constituunt, complectamur: at in singulis generibus quædam sunt, quæ si nobis vindicare velimus, multæ nos Academiæ ex jure manum consertum statim vocabunt. Hoc ipsum est ex gravitate sapientis hominis, se aliqua nescire fateri; & quæcumque honesta sunt, aut utilia, non aliunde, quam ex rebus ipsis judicare. Hoc nimirum Patavinum est, hoc hujus soli cælique proprium, unde fucus & levitas ab Heroicis usque temporibus exularunt: nec vero me in locum tam lubricum conjecissem, ut vetustarum linguarum studio tantum tribuerem, quantum mox audietis, si mihi omnes succensuros putassem, qui laude ista carerent. Ignavis quidem & socordibus concedo libens ut doleant, imo etiam ut reprehendant: quid enim potius? nihil illis operosum placere potest. At vos, Viri optimi ac præstantissimi, quorum singuli in magna aliqua doctrina excellitis, multi vero etiam in multis, tam mihi benevolos fore confido, quam longe abesse ab omni prorsus ignaviæ suspicione, certo scio.

Vetus est aliquorum opinio, eorum præsertim, qui se præter ceteros sapere arbitrantur, disciplinas artesque omnes, quæ ingenuis adolescenti-

bus

bus tradi solent, vernacula cujusque provinciæ lingua explicari oportere, ne florentissima ætas latinitatis addiscendæ labore frangatur, quæ Geometricis & Geographicis studiis multo gravioribus opportunissima esset. Quod siquis latina monumenta cognoscere velit, tam multas esse interpretationes ajunt, tam certas, tam fideles, tam ornatas, ut nihil melius ex ipso latinorum Scriptorum ore, siquando ex suis tumulis excitentur, accipi possit. Ac de disciplinis quidem sine latinis litteris addiscendis nihil ajo, nihil nego; quod autem de latinis monumentis dicitur per interpretationes cognoscendis, si de aliquo genere dicitur, facile patior, sin autem de genere omni, vereor ne homines isti non solum otio suo, sed etiam patientia nostra turpiter abutantur. Cum enim poetica & oratoria non tam rerum, quam verborum artificio constent; & cujusque sermonis figuræ quædam propriæ sint, modo syllabarum sono, modo vocum ambiguitate, modo ipsa positione formatæ, qui fieri potest, ut latina carmina & orationes suis verbis, suaque constructione spoliatæ, non suam quoque naturam exuant? Utcumque tamen est, juvit & oratorum & poetarum opera in alias migrare linguas, ut bona pars hominum domesticis commodis & otio superfluentes, desidiam legendo ponerent; & quandoquidem eruditione carerent, aliquam saltem eruditionis umbram consectarentur. At vero siquis est ad docendum vocatus, qui interpretationes hujusmodi impigræ juventuti proponat, & ad latinas exhedras afferat, næ ille aut barbarus est, aut insanus, aut pestis aliqua lon-

ge deterrima ad tenellas animas labefactandas scholis affusa. Videtis, Auditores, quorsum ista pertineant. Nimirum Sacra Biblia multiplici sermone vulgari pulchrum est, & pro humanarum mentium infirmitate etiam necessarium: at ipsos Bibliorum magistros ita cum vulgo torpere, ut nihil in scholas afferant, nisi communem aliquam & omnibus obviam interpretationem, valde miserum est, nec in tanta ceterorum studiorum felicitate ullo modo ferendum. Si enim latine scripta in nostrum hunc sermonem latino simillimum, & ab eo procul dubio propagatum sine fraude transferri nequeunt, quis mihi se tam eximium profitetur, ut Palæstinum orationis genus, supra quam dici, aut cogitari possit, a latino diversum, ita tamen latine reddiderit, nihil ut præterea postulare debeamus? Quis ancipitem Hebraicarum dictionum significationem, quis pondus, quis brevitatem, quis denique illa omnia per ellipsim, per emphasim, per paragogem, per onomatopœjam abrupta, aucta, traducta, formata, latinis vocibus assequi potuit; & duas linguas toto genere disjunctas ita consociare, ut verba verbis, figuræ figuris, constructiones constructionibus ex æquo respondeant? Id, non dicam, si factum est umquam, sed omnino si fieri potest, sileant per me licet Hebraica omnia. Ne ipse quidem Græcus sermo, qui tamen aliquanto propius ab Hebraico distat, & copiosissimus reliquorum est, vim omnem Sacrorum Bibliorum capere potuit; nec Septuaginta illa Sapientum societas potentissimi Regis jussu in hoc uno certantium effecit, ut Hebraicis codicibus Græci non indigerent. Verum-

ta-

tamen interpretatio iſta, ſive inſtinctu inflatuque divino, ut quidam putarunt, edita ſit, ſive tota, ut credibile eſt, humanis viribus debeatur, tantum auctoritatis a primis uſque temporibus obtinuit, tantoque uſui Chriſtianæ religionis Patribus fuit, ut ob eam præſertim Græcas litteras cum Hebraicis ad egregium Sacrarum Scripturarum ſtudium conjungere oporteat. Id ſi firmum certumque conſtituatur, jam non Philoſophus, non Rhetor, non Grammaticus, non recens a ferula litterator, paullum modo latinitatis attigerit, graviſſimum ſibi munus tradendæ Scripturæ depoſcet; nec amplius in ſcholis inanes quæſtiones ad explendam contentionis cupiditatem excitatæ, ſed ſacratiſſima religionis myſteria ab ipſo religionis exordio fideliter ducta, quemadmodum decet, perſonabunt. Tu ne igitur, inquiet aliquis, interpretationem excludis, quam Vulgatam appellant? Ego vero id ne cogitavi quidem umquam; neque ſiquis cogitet, ſatis mihi ſanus videatur. Imo hæc dominetur una in privatis exercitationibus, dominetur in publicis, quam & multorum ſæculorum vetuſtas, & Concilii Tridentini auctoritas, & plura deinceps Pontificum decreta adverſus obtrectatores in omnem ætatem permunierunt. Verum enimvero ubi explicanda eſt, & ad ſcholæ uſum referenda, niſi & cum Græcis aliquando congrediaris, & cum Hebræis, & cum Syris, & cum Arabibus, & cum Chaldæis, eorumque rationes ſuis momentis perpendas, tamquam unus paterfamilias judicaberis, de domeſticis religionibus cum pueris & uxore diſputans. Si enim illa ita clara & expedita eſt, ut nullius egeat ex-

plicatione, quid te mihi operamque tuam fallaciter venditas? Sin autem alicubi obſcura eſt, & verborum ambiguitate perplexa, quomodo aut explanabis ipſe, aut aliorum explanationes judicabis, qui fontes illos adire nequis, unde omnia profluxerunt? Hærent enim adhuc in Vulgata aliarum linguarum idiotiſmi, alibi brevitas apparet Hebraica, alibi Chaldæorum παράφρασις, alibi Septuaginta Interpretum ἑλληνισμός: quibus expediendis non Philoſophus, non Theologus, non Civilis, aut Canonici juris peritus, ſed exoticorum ſermonum interpres adhibendus eſt. Quid vero idiotiſmos dico? Multæ etiam ſibi voces hanc operam poſcunt. Cedo enim, quid illa ſignificent ab Hebræis ſumta, *ephod*, *ſabaoth*, *Hoſanna*, *Alleluiah:* quid illa Syriaca, *Raca*, *Epheta*, *Golgotha*, *Gabbatha*, *Maranatha*; quid alia multa a Græcis inflexa? Non deſunt, inquis, lexica, unde petam. Primum quidem, ſi D. Auguſtino credis, (quem virum, bone Deus, quo ingenio, qua rerum divinarum humanarumque ſcientia!) ſi huic, inquam, credis, *Sunt quædam verba certarum linguarum, quæ in uſum alterius linguæ per interpretationem tranſire non poſſunt*; deinde gratulor egomet mihi, cui ſi lexicon ſuppetat, nihil eſt opus te Magiſtro. Sed cominus, quæſo, congrediamur. Novi enim eſſe aliquos, qui veteribus linguis ampliſſimas laudes tribuunt, ſed nihilo plus temporis concedendum putant, quam quantum lexica verſare volentibus neceſſe eſt. Age vero, lexicorum manceps, quid ſi ego verbo negem, quod tu de lexico recitas? Unde habet, ut confirmes? Ridicula ſunt hæc, Auditores:

de doctrin. Chriſ. l. 2. c. 11.

res:

res: neque enim omnia in lexicis esse possunt, neque debent: & ea ipsa, quæ sunt, memoriæ serviunt, non ingenio. Scilicet lexica consules, cum in capite Geneseos quarto de voce שִׁבְעָתַיִם n. 15.
te quispiam interrogabit, utrum ad gravitatem pœnæ, an ad rationem temporis sit referenda. Nam *septuplum*, quod est in Vulgata, non facile capies, nisi ab Arabibus auxilium petas, conjunctisque viribus adversus Rabbinos, & Chaldaicum Paraphrasten pugnare possis. Quid cum te de voce סֶלָה in psalmo quinquagesimo secundo n. 18.
percunctabimur? Quo te lexico expedies? cujus opem implorabis interpretis? Junius & Tremelius adverbium putant; Paulus Burgensis & Chircherus vocem ἐγκλιτικὴν; Matthæus Polus exclamationis signum; Calovius & Olearius pausæ significationem; Buxtorphius musicam notam. Ut vero tot capita concilies, adhuc tibi & cum Joanne Paschio, & cum Rabbinis, & cum Syris, & cum Æthiopibus interpretibus in diversa abeuntibus futura res est. Quam te porro miserum excruciabimus, cum veteres ad te controversias afferemus de verbo הַיֵּמִים in capite Geneseos n. 24.
trigesimo sexto; de קָרַן in Exodi trigesimo quarto; n. 29.
de לַמֹּלֶךְ in vigesimo Levitici; de הַכֻּשִׁית n. 2.
in duodecimo Numerorum; de אֲדַרְתּוֹ in libro n. 1.
Regum secundo; atque insuper sexcentis, quæ si c. 2. n. 8.
ne magna Hebraici sermonis peritia frustra explicare contendes? Audivi nonnullos, qui talia contemnerent, quippe magnis contentionibus non satis digna. Quibus primum respondere possum,

 nihil

nihil in re tanti momenti minutum esse; deinde libenter illos interrogarem, utrum id satis grave ad disputandum videatur, quod est in verbis
v. 12. נַשְּׁקוּ־בַר psalmi secundi, unde Rabbini Trinitatis mysterium exturbare conantur? Quid illud
Gen. 49 10. tantopere celebratum Jacobi vaticinium de Messia venturo, ablato Judæ imperio, cujus verba singula Christiani nominis hostes callidissime oppugnant, & alio torquent? Est ne par ingeniis tantis? Quid quod habet Isaias secundo, & septimo capite de nova lege, de Christi Euangelio, de Virginis partu, satisne capit magnarum mentium cogitationes? Verum siquid hujusmodi sine Hebraica pertractabis eruditione, nostri illi ex Synagoga pertinacissimi adversarii aut dormitabunt; aut ridebunt. Sed jam Hebræorum natio parum nobis negotii facessit, aut multo certe minus, quam ipsi Christiani homines heterodoxi. Nemo enim se ab Ecclesia Romana subduxit, novumque sectæ genus molitus est, quin suis opinionibus vel monstrosissimis sacras litteras prætexuerit. Inde novæ interpretationes exortæ; quæ cum veterum linguarum auctoritate malitiosius adsumta plerumque propugnari soleant, inepti plane sumus, nisi paribus armis arma retundimus, & populum peregrinis litteris attonitum admirantemque, ab insidiis & fallaciis liberamus. Quid enim est, quod ex illo suggesto doceas, teque mihi Scripturæ professorem magnifice jactes, si cum suas tibi interpretationes objiciunt Junius, Castalio, Leo Judæ, Munsterus, Oecolampadius, fidemque veterum codicum, & Hebraici Græcique sermonis appellant, tu illos ne intelligis quidem,

dem, petitionesque gravissimas ignorantiæ confessione declinas? Tute tibi habe veteres illas de Terrestri Paradiso, de Turre Nembrothi, de Henocho & Elia, de Melchisedecho, de Jobo disputationes, quæ tametsi pulchritudinis & jucunditatis plurimum habent, tam multis tamen libris expositæ sunt, profligatæ, & ad exitum prorsus adductæ, ut jam supervacaneum sit ad eas recoquendas magistros arcessere, & miseram juventutem fatigare. Licuit in summo Ecclesiæ otio per hæc inter nos velut ensibus præpilatis ludere; nunc vero ingruentibus undique Romani nominis hostibus, & alia super alia bella ferentibus, in aciem prodire oportet, iisque armis confligere, quæ ipsi potissimum pertimescunt. Atque ego ut inter Academicos hactenus disputavi: quid si jam monere incipiam? quid si leges Ecclesiæ proferam, quibus resistere nefas sit? Annon enim Concilium Viennense tercentorum Episcoporum & Pontificis maximi præsentia verendum, gravissimo decreto sancivit, ut Hebraicis, ut Chaldaicis, ut Arabicis, ut Græcis litteris in quavis locus esset Catholicæ ditionis provincia? Nonne id ipsum Gregorius XIII. earum linguarum magistris & librariis Romam accitis, illustri ad imitandum exemplo confirmavit? Quid Paulus V. quid reliqui subinde Pontifices? nonne studia hæc magno favore ac benevolentia prosecuti, ad Monachos ipsos traducere conati sunt, iisque præmiis ornare, quæ vel ignavissimos excitarent? Græcis, credo, fabulis, aut antiquitatis ambitione ducebantur. Quid enim est reliquum parere nolentibus, ut dicant? Modestius

Clem. 1. de Mag.

agunt,

agunt, tempora accusant: Græcos & Hebraicos codices tum ipsa vetustate exesos, tum etiam multorum audacia corruptos esse: huc ipsos Tridentini Concilii Patres spectavisse, cum Vulgatam unanimi consensu probarunt; & unam ex omnibus sacrorum Bibliorum editionem Christianis hominibus commendarunt. Non tantum mihi a vobis conceditur otii, ut veteri calumniæ sæpiusque retusæ hodierna luce respondeam: id unam dicam, quod ubi opus fuerit, gravissimorum Scriptorum suffragiis confirmare possum, Vulgatam editionem non Græcæ, aut Hebraicæ, sed reliquis Latinis, quarum magna copia & varietas in dies exibat, necessario illo Tridentinorum Patrum decreto propositam fuisse. Multa quidem commoda, & prope innumera in Christianam Ecclesiam ad Fidei morumque leges componendas per Synodum Tridentinam redundarunt; sed nihil tam grave accepimus, nihilque tam utile, quam quod ex omnibus Latinis Sacrarum Scripturarum interpretationibus una illa probata est, quæ ceterarum optima ac fidelissima, nutantia multorum ingenia tamquam clavo firmaret, certisque regionibus circumscriberet. Neque tamen ideo Hebraicis, aut Græcis codicibus, unde Latini omnes, ceterique manarunt, quippiam auctoritatis detractum est; stat adhuc eorum fides firmissimis præsidiis fulta, licetque in rebus dubiis ad prima illa verbi divini exempla non modo sine crimine, verum etiam cum laude provocare. Haud equidem nego, mutila quædam in illis esse, nonnulla vero etiam mendosa; sed & menda ipsa antiquitatis indicia sunt, & partibus in-

insunt minime necessariis; & in Vulgatam quoque librariorum incuria, si minuta quælibet animadvertimus, irrepserunt. Nihil novi affero, nihil quod summi Vulgatæ patroni, si serio & ex animo agant, negare possint. Sed vereor, Auditores, ne quemadmodum qui dignitates in repub. obtinere non possunt, privatum otium laudare solent, omnemque rei gerendæ rationem conquisitis difficultatibus improbare; ita qui Græca & Hebraica studia sive animi infirmitate, sive inertia defugiunt, eorum laudem malignius imminuant, tantumque Latinis concedant, ut modum fidemque superet. Hunc porro desidiæ morbum tum demum mihi videor depellere posse, si pauca quædam de Hebraica lingua dixero, ejusque naturam & rationem minus multo implicatam, quam timidi homines sibi confingunt, patefecero. Nam Græca quidem multis jam locis reflorescens non indiget opera nostra. Agite dum qui Hebræorum pronunciatione perterrefacti ab hoc litterarum genere tantopere abhorretis; quid est, si primos Grammaticæ labores superaveritis, quod studia vestra retardare possit? Num copia, num varietas, num inconstantia? Nihil sane hujusmodi esse potest in lingua illa, quæ multis abhinc sæculis obliterata, in uno tantum sacrarum Scripturarum codice, grandi quidem ac splendide scripto, sed tamen uno superstes est. Nisi forte Talmudica commentaria neque rebus, neque verbis pura recipimus, & multiplicem illam loquendi sartaginem ad Hebraicum sermonem revocandam existimamus. Fingite vobis animo unum ex omnibus Latinis Scriptoribus Ciceronem, ex omni-

omnibus Græcis Demosthenem unum superesse; jam intelligitis, quam in angustum copiosissimæ ceteroquin linguæ compingantur; vocum numerus statim exiguus, dialectus una, forma constructionis non admodum varia. Nihil est enim aliud, quod Græcas Latinasque litteras adeo in immensum propagaverit, ut multos studiosis hominibus annos eripiant, quam ingens Scriptorum multitudo, qui pro ingenio quisque suo, pro patriæ, pro ætatis, pro rerum tractandarum natura verba dictionesque formarunt, multisque ex omni lingua detortis, infinitos labores discentibus ac docentibus proposuerunt. Adde, quod Hebraicus sermo ceterorum antiquissimus, & mundo æqualis, nullam litteram aliunde mutuatur, nihil in se barbari, nihil externi admixtum habet, sed ubique suus sibique similis, quod nulli præterea contingit, in modico illo sacrorum Bibliorum ambitu planissime & expeditissime incedit. Quamobrem paucis mensibus, ut scribit Erpenius, & quidem duobus, aut tribus, ut Amama, tantum ex illo percipi potest, quantum est ad intelligendum satis; anno vero, & eo citius ita totus memoria scientiaque comprehenditur, ut jam difficultas supersit omnino nulla. Non desunt, qui mense breviorem diem satis esse affirment; quorum ego sententiam neque probare ausim, neque rejicere: sed nulla certe veterum linguarum est, quæ paucioribus verbis constet, nulla quæ tam paucis plura significet. Nihil hic vastum, nihil redundans, nihil effluens; nulla neque *μακρολογία*, neque *βαττολογία*; sed pressa omnia, tantaque brevitate castigata, ut una sæpe vocula, atque adeo syl-

Vvalt. Bibli. Polyg. prolego. 3.

syllaba una sententiam absolutissimam complectatur: unde est illud doctissimi Possevini in *Bibliotheca selecta*, tot esse in Hebraica Scriptura sacramenta, quot sunt litteræ; tot mysteria, quot puncta; tot arcana, quot apices. Quæ cum ita sint, per mihi mirum videri solet, esse homines cetera non insipientes, qui quidquid Hebraicum vident, aut audiunt, statim explodant, nobisque etiam molestiam afferant, quod vulgatis interpretationibus contenti non simus. Quod sive difficultatem timent, sive præstantiam non agnoscunt, quæro ego ab illis, cur ea saltem cura non moveantur, quæ humani ingenii propria est, cognoscendi remota, siquo præsertim insignia facto ad religionem pertineant. Ergo difficillima & infesta itinera suscipient, ut illustrium virorum monumenta videant, easque regiones obeant, quas illi præsentia sua, rebusque mirabiliter gestis nobilitarunt; quæ vero longe pulcherrima curiositas est, ejus linguæ cognoscendæ, quam primi hominum parentes divinitus hauserunt; qua ipsi inter se, & cum suo conditore locuti sunt; qua rebus omnibus dedere nomina; qua se Deus ipse יְהוָה nuncupavit; qua Angelos interdum usos, qua Prophetas scripsisse accepimus; quæ omnium linguarum princeps ac mater, vestigia sua ubique impressit; hac, inquam, tam honesta, tam splendida, tam homine digna curiositate nihil omnino commovebuntur? Sed videant alii pro suo ingenio gloriæque cupiditate, quem sibi animum suscipiendum putent. Ego sic statuo, cum tanta sit ad Sacras Litteras profitendas veterum linguarum necessitas, cum Hebraicæ præsertim tanta

faci-

facilitas sit, pulchritudo, dignitas, sanctimonia, etsi omnes omnium, qui nos quotidie circumstant, auctoritates repugnarent, nihilo tamen minus ad hanc præclarissimam laudem contendendum esse. Nunc vero cum re & ratione expressa veritas, ipsius quoque Ecclesiæ legibus, multarum Academiarum usu, & quod maximi apud me debet esse ponderis, nutu & admurmuratione vestra confirmetur, quid est præterea quod dubitemus? Ac ne id quidem omittere debeo, ita esse in more institutoque loci hujus, ubi me Superi litterarum custodem ac vindicem collocarunt. Quod leve fortasse alicui videbitur: at ego quidquid reperio ab eximio illo atque immortali studiorum nostrorum Auctore, quem honoris, atque adeo pietatis caussa nomino, Gregorio Cardinali Barbadico constitutum, ita accipio, quemadmodum divina debent. Quoties enim singula reputo, quæ vel ipse a se invenit, vel ab aliis inventa huc adduxit, artium, linguarum, ac disciplinarum genera tanto consilio distributa, tot præsidiis munita, tam multis exercitationibus a vana specie, in quam fere degenerant, ad rem & veritatem revocata, videtur ille mihi non humano consilio usus, sed divina quadam virtute præditus ea vidisse & fecisse, quæ posteri sine piaculo violare non possent. In quo etiam divina vis ac providentia magis apparet, quod cum ille ad vitæ exitum vocatus, præclarissimarum rerum initia nondum satis firma reliquisset, hic nobis Princeps Eminentiss. veluti parens alter Superum beneficio concessus est, qui positis ab illo fundamentis mirificas moles excitaret, tan-

tum-

cumque proveheret, ut ad majorem amplificationem nihil jam desit, nisi locus. Ergo cum ille in magna, attentissimaque rerum omnium cura nihil æque cogitarit, atque ut totius Orientis linguas ad S. Scripturam illustrandam in scholas nostras advocaret, Græcæque ac Latinæ conjungeret; cum hic ejus vestigiis insistens, qui tamen prægredi ipse poterat, idem velit, idem curet, idem jubeat, quo me animo esse oporteat, existimate. Id extremo loco ab adolescentibus nostris vehementer peto, ut quoniam illorum gratia omnia dicuntur ac fiunt, in eo libenter laborent, quod nos certis probatisque de caussis optimum ducimus; ea insuper cogitatione ducti præstantibus ingeniis digna, ut ornamenta sibi comparent, quæ paucis communia sint.

EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

SI forte fortuna fiat, ut nostra hæc jejuna lucubratio in eas regiones deferatur, ubi linguarum studia florent, plerique omnes mirabuntur, quid me tandem moverit; ut in re satis plana & expedita tam multo sermone laborarem. Ego vero patriæ rationem habui, ejusque auribus dicere institui; nihil admodum de illorum judicio sollicitus, qui hæc sibi jamdiu persuaserunt, a majoribus tradita, & quotidiana consuetudine usurpata. Sed hinc, opinor, nihil in me valde criminosum, utcumque accipiant. Ab iis potius mihi timendum, qui superioribus contraria sentiunt, & nimis enucleatum putant, quic-

quid vernaculum ſermonem & latinum ſupergreditur. His & nugari ipſe in re minus utili videbor, & ad nugas juventutem allicere. Hoc vero non caret ſpecie culpæ: ſed nolo purgare. Satis ſuperque verborum in ipſa Oratione. Numquam ego placere omnibus ſtudui; imo neque pluribus: quia illi contraria, iſti deteriora ſequuntur. Si paucis illis, quos mihi animo & cogitatione propoſui, feci dicendo ſatis, jam operam recte navavi. Vale.

ORA-

ORATIO VII.

AD JURISPRUDENTIAM.

Expedit, omnes gentes Romanis legibus operam dare, sed suis vivere.

SPlendidum Jurisprudentiæ nomen, & quod uni ferme convenit, etiam solidum, omnique generi hominum, sive meditandi sive agendi studioso, pulchrum atque utile, jubet me majore quadam animi securitate hoc anno descendere, & publicam hanc lùcem vestramque omnium expectationem sustinere. Neque vero ante nugas egi, aut aliquid in medium attuli præter oratoris dignitatem; sed litteræ omnes ad humanitatem pertinentes, & Philosophicæ ipsæ ac Theologicæ disciplinæ magis per se honestæ sunt, quam vulgo probabiles: & quæ perverse interpretantium malitia est, in invidiam quoque non raro vocantur, quod otium umbratile foveant, & a reipublicæ cura, quæ una illis gloriosa videtur, multos abducant. Una est legum scientia, de qua omnes magnifice sentiunt, & qui se litteratos ferunt, & qui ambitione ducuntur, & quibus medium ingenium est; quod latissime diffusa publicam privatamque fortunam regat, nullumque sibi deditum jacere patiatur, etsi maxime lucem formidet, nec nisi inclusus domi de jure respondeat. Ac ceteri quidem liberalium professores artium, præter admodum paucos, silentio & inopia passim con-

contabescunt; ne Medicis quidem ipsis, generi tantopere necessario, reclusa ad opes via, nisi diu tolerando fatigatis, & naturæ necessitate prope confectis: cum interim Jurisconsultus ubique fere liberalius acceptus, mature floreat, & ad gratiam, & ad opes, & ad summas in republica dignitates, modo paullo diligentius connitatur, faciles sibi aditus patefaciat. Nihil est opus in hac republica, hisque temporibus, ubi homines a subselliis propemodum regnant, antiqua repetere; sed tamen ut id exemplo fieri intelligatis, illa ipsa gentium domina, totiusque sapientiæ secundum Græcos magistra, Romana civitas initio statim de jure cogitavit, ejusque peritis honorem habuit; cum ceteroquin incuriosa neque Grammaticos, neque Rhetoras, neque Philosophos, neque Medicos ipsos nisi multa post sæcula ferre potuerit. Verum tanta hæc gravissimæ scientiæ dignitas, tanta cum dignitate conjuncta fortuna, non caret invidiola, quod nondum omnes sibi persuaserint, Juris civilis studium Romanis legibus contineri, omnemque justitiæ rationem & æquitatis ex Justiniani codicibus tamquam ex oraraculis petendam esse. Sua quidam libentius amplectuntur, alii Græca præferre malunt, nonnulli etiam sacras litteras in medium afferunt, unde omnem imperandi parendique rationem, omne æqui & iniqui discrimen sumendum putant. Non is ego profecto sum, qui tam veterem controversiam disceptare possim, suisque regionibus humani generis jura definire; sed tamen cum dicere aliqua necesse sit, ut hunc disciplinarum orbem absolvam, fidenter affirmateque oportere con-

sti-

ſtituo, gentes omnes Romanis legibus operam dare, ſed ſuis vivere. Porro autem Romanas leges cum dico, non hæc certi juris, ſed ipſius prope juſtitiæ appellatio eſt, a recta ratione expromtæ, magnoque Deorum immortalium beneficio populo terrarum principi patefactæ; quæ ſi non cunctis civitatibus, aut negotiis, aut temporibus convenit, ſuccus tamen inde ſanguiſque exiſtit, qui ad alios mores opportuna derivatione ductus, ingenia vel efferatiſſima lenire poteſt, & cujuſque inſtituta gentis ad bonum & honeſtum conformare. Itaque duo mihi facienda ſunt, primum ut oſtendam, nullum eſſe jus ad cognoſcendum Romano præſtantius; alterum ut probem, patrias leges hoc jure temperari oportere, non abrogari.

Si quomodo jus in natura poſitum eſt, ita leges omnes, non hominum opinione, ſed naturæ norma conſtituerentur, una eſſet omnium populorum vivendi ratio; magnaque cura liberarentur, qui ſe legum ſtudiis dediderunt. Verum & ipſum jus neſcio quo pacto quidam a natura abdicant, quorum princeps Archelaus Socratis præceptor; & leges populorum pro vario judicio & conſuetudine variæ ſunt, ſibique inter ſe contrariæ. Quid enim a moribus noſtris magis alienum, quam promiſcuas uxores habere, prolemque incertam educare? Hoc tamen inſtituto Maſſagetæ uſi ſunt. Quid ſuapte natura fœdius, quam filias & ſorores in matrimonium ducere? Alterum tamen Perſis, alterum Ægyptiis familiare fuit. Furta Cilices probarunt; otium & ignaviam Sybaritæ; alii denique alia, non re, ſed ſuis opinionibus juſta & honeſta judicarunt: quod

Laert. in Archel.

Idem in Pyrrhon.

pluribus ostendit Sextus Empiricus Pyrrhon. hypoth. l. 3. c. 24. Ergo prima illa cogitatio juris studiosos tenere debet, ut recti pravique discrimen ab eo populo petant, qui ceteris mortalibus sapientia & virtute præstitit; eoque assecutus est, ut longe omnium potentissimus multis regionibus multisque sæculis leges scisceret. Is scilicet populus Romanus est, gravissima natio, maximæ cujusque virtutis exemplum, fortis, temperans, prudens, & ad jura componenda mirifice factus. Ceteras quidem artes, totamque humanitatem & eruditionem a Græcis discamus, disputandi peritissimis: at vero Jurisprudentia Romanorum est, ab illis & parta & exculta, & ad Græcos ipsos, non facile aliena probantes, incredibili plausu traducta. Nam qui dicunt ex Græcia venisse leges, nolim ignorent, magnarum quoque rerum initia parva esse, jusque omne Decemvirale Attica sapientia conspersum, vix primum magnæ hujus substructionis fundamentum fuisse, quæ deinde Romanis opibus paullatim elata, in hanc demum celsitudinem, quæ toti immineret orbi, exædificata est. Quibus enim terrarum imperium Superi concesserant, iisdem pro sua providentia par ingenium imperio dedere; ut aliarum nationum leges primum excerperent; suas deinde plane innumeras ipsi juberent; tum veluti justitiæ imaginem inde ducerent, quæ publicis tabulis ad æternitatem impressa, non Romæ solum, sed ubique placere posset. Est igitur hoc non unius civitatis, aut provinciæ, sed generis humani, & ipsius quodammodo naturæ jus, ex prisca omnium sæculorum sapientia conflatum, & cælo prope demis-

missum ad barbariem tollendam, omnesque omnium populorum voluntates uno vinculo consociandas. Quid mihi adhuc Græcos commemoras? quid me in eas scholas mittis verborum refertissimas, rerum vacuas? Plato, Xenophon, Aristoteles tradunt quidem reipublicæ gubernandæ regulas; sed a communi consuetudine, & civilibus moribus longe recedunt; multa sibi permittunt, quæ extra umbram ferenda non sunt; & pro suo quisque stomacho civitatem fingunt. Illi ipsi, qui in republica versabantur, prudentissimi viri, suisque civibus leges scribebant, ut est natio nimis acuta, mutuis se telis confecerunt, nullusque ex omnibus toti Græciæ satisfecit. Minos enim ex multis decretis Jovis nomine conditis vix pauca probavit Lycurgo; Lycurgi leges ab Apolline acceptas, ut ipse ferebat, agrestes ac feras Plato judicavit; Draconis instituta tamquam inhumana rejecit Solon; Solonis legibus addendum detrahendumque putarunt Clisthenes & Demetrius Phalereus. Etsi autem Solonis νόμοι (sic enim ille suas leges appellare maluit, ut nomine ipso, nisi fallor, a Draconis θεσμοῖς distinguerentur,) etsi, inquam, Solonis νόμοι auctoritatem longe maximam in Græcia obtinebant; attamen sublato Solone, velut intermortui, verbo quidem eorum fidei commissi sunt, quos ἐξηγητὰς nuncupabant, sed re ipsa non alios habuerunt interpretes, quam ipsos forenses oratores, caussæ quemque suæ studio abreptos, & in id præsertim intentos, ut eloquentiæ fuco judices fallerent, tabulasque sanctissimas ad tempus & arbitrium explicando distorquerent. Nihil tale Romanis legi-

bus contingere poterat. Ut enim rogatæ erant, & ab eo populo auctoritatem acceperant, qui populos omnes sui juris auctoritate continebat, ne ulla sontium interpretatione violari possent, custodes & explicatores habebant, quibus primum quidem civitatis consensus, deinde etiam Imperator tantum tribuit auctoritatis, ut judices ipsi eorum responsis addicti, ita demum decernerent in lege esse, quemadmodum Prudentes (quod illis nomen scientiæ ac virtutis opinio dederat,) respondissent. Hoc vero diligenter animadvertite, sapientissimi viri. Cum enim leges paucis verbis comprehendantur, verbaque ipsa tempore adolescant, pulcherrima antiquitatis instituta intercidissent, nullaque omnino esset Jurisprudentia, si Romani quoque Græcorum exemplum secuti, suarum legum interpretationem oratorum arbitrio permisissent. Sed ut omnia a Græcis accepta fecere meliora, ita præsertim magis, quam illi ad regendum facti, cum leges accepissent, multisque amputatis & additis, suis moribus accommodassent, primum quidem Pontificibus, deinde vero, quos modo dixi, Prudentibus earum explicationem commendarunt; unde orta scientia juris, Romanorum propria, & una ex omnibus humanæ societati utilissima. Neque vero caret lumine illo philosophiæ, in quo tantopere se Græci jactant. Qui enim sibi tantum esse prudentiæ ingeniique putabat, ut de jure respondere posset, is & antiquitatem omnem studio complexus erat, & Dialecticas regulas, & Moralem inprimis philosophiam perdidicerat; sine quibus nec vetera legum vocabula expediri, nec sensa ad sæculi

culi mores traduci, nec omnino generalis præceptio rebus singulis aptari potuisset. Quod illud spectat Ciceronis in libro *de Orat. 1. c. 44.* Jus civile Romanorum multis præclaris artibus excultum, ceterarum gentium inconditum fuisse ac pæne ridiculum, ne Lycurgi quidem libris, aut Draconis, aut Solonis exceptis. Nolite enim audire hominem *pro Muræna.* Caussæ inservit more suo, & ut Sulpicium prosternat, nulli parcit Jurisconsulto. Tota illa oratio festiva est, & ad carpendum instituta, ut ne ipsi quidem parcat Stoicorum philosophiæ. Quam cum audiret Cato ejus adversarius, *Dii boni*, inquit, *quam ridiculum Consulem habemus!* Idem tamen, cum impetus ille forensis deferbuisset, amoris iræque expers, Duodecim Tabulas supra omnes philosophorum bibliothecas extulit, nihilque tam honorificum in pace judicavit, quam Juris scientiam profiteri. Et vero qui fieri poterat, ut nobilissimi Romæ viri vel hoc sibi studio ad honores ac dignitates viam munirent, vel honoribus jam perfuncti hinc sibi senectutis solatium & ornamentum quærerent, si tota juris scientia tenuis esset, ut ille contra Sulpicium dixerat, formulisque & actionibus contineretur? Adde his, qui respondendo jure privatis cavebant, illos etiam qui imperium meditabantur, seque ad leges ferendas, siquando opus esset, per hæc studia comparabant. Quod utinam semper ex hac schola magistratus exissent; neque enim tam cito tanta rerum moles corruisset. Equidem sæpe mecum ipse cogitare soleo, quamobrem qui reipublicæ operam navant, aliis se potius litteris dedant, & politicam artem a

Plut. in Vit. Cat.

Philosophis petant, hominibus plerumque sibi viventibus. Quod ego non reprehendo, sed nusquam certe, quam in Romana Jurisprudentia clarius apparent civium negotia, personarum gradus, rerum divisiones, acquirendi modi; nusquam publica & privata crimina, pœnæque criminibus constituendæ; nusquam officii veræque virtutis munus; nusquam demum cetera, quæ humanam societatem lædere, tuerive possunt. Atque hæc quidem ad omnem civilis administrationis formam apposite scripta; quia nullus est rerum status, in quo Roma, perpetuis agitata motibus, aliquando non fuerit. Nam a Romulo ad Tarquinium usque Superbum experta regnum est; tum ad Aristocratiam per Brutum & Valerium Consules transiit; surgentibus deinde Tribunis, partemque honorum omnium sibi vindicante plebe, in Democratiam commutata est; post a Cinnanis contentionibus ad Triumviros usque reipublicæ constituendæ Oligarchiæ speciem quamdam obtinuit; denique amissa libertate omni, modo regio dominatui similia, modo tyrannidi passa est; tam sibi ipsa dissimilis, quam Principes habuit genere, moribus, ætate, ingenio diversos. Numquid alii sunt antiquæ doctrinæ fontes, numquid ulla Græcorum volumina, unde plura temperandæ civitatis documenta, unde certiora, unde magis probata, quodcumque tibi regimen fortuna dederit, sive regium, sive populare, sive mistum, parari possint? Sed, ut spero, Græcarum rerum amatoribus satis id superque futurum est, quia ratione ducuntur; nec unius disciplinæ gloriam Romanis gravate concedunt, reliquas omnes ex Græcia,

Mu-

Musarum & Apollinis patria, tamquam mutuas exorantibus. Gravior mihi pugna, multoque periculosior cum illis ineunda est, qui se religione quadam ad tempus adscita callide tegunt, totamque juris scientiam Mosaicis legibus definiunt. Haud ego sane inficias iverim, ex fonte illo saluberrimo, omniumque antiquissimo leges ac jura manasse omnia; ajo etiam, & confirmo: sed quando hæc in flumen amplissimum propagata sunt, cur fonti adhuc aridulo segnes hæreamus? Omnia sunt in libro illo divino, quæ ad religionis institutionem, vitæque honestatem ullo modo pertinere possunt; sed nimia quadam licentia fit, ut & Politicas, & Philosophicas commentationes quidam ex illo eruant, alii oratorium, alii poeticum artificium, nonnulli etiam incredibili depravatione rerum mysteria Chymica, & siquid est illis ab homine excogitatum inanius. Hoc genus hominum, qui se multa in sacris litteris videre putant, ab earum proposito remotissima, jam a mente discessit, & insanabili morbo laborat. Quos inter non eos censeo, qui summa juris capita ab ipso legislatorum principe Moyse derivant: hi enim & valde sapiunt, & ut ante dixi, nobiscum faciunt. At qui privatum publicumque jus, omnemque juris legumque doctrinam indidem hauriunt, mihi quidem nimis videntur extendere, quæ ad unius populi regimen scripta sunt, neque sane perpetuum, sed Christi summi regis adventu jam extinguendum. Angusta fere sunt hujusmodi ingenia, & in quo maxime gloriantur, in eo summam levitatem ostendunt. Cum ad eam pervenerunt insaniam, ut

hinc

hinc acuminis laudem quærant, omnia sibi licere putant, contraria contrariis inserunt, nova sensa componunt, monstrosas interpretationes effutiunt, nihilque tam alienum a S. Scriptura est, quod ejus auctoritate non confirment. Jam in eo quam sibi placent, cum dicunt, Romanis legibus vetitas cærimonias atque impia sacra juberi! Ita nimirum. At nos ex iis, & præterea multis jam obsoletis de sepulcrorum jure, de judicibus dandis, de bonis addicendis, de prisca parentum potestate, de servitute, eruditionem expromimus, jussa & sanctiones tempori condonamus. Quod si grave aliquid afferre cupiunt, quin potius obscuritatem objiciunt? quod nos Romani juris vitium pro nostra ingenuitate fatemur; si modo vitium est, quod rei majestatem parit, & hominum segnitiem exercet. Objiciunt enimvero multi: nec tamen desunt, qui nimis plana omnia, & in medio posita esse querantur; quia sibi convenire nequeunt, qui res optimas temere oppugnant. Qua in re dicam universe quod sentio. Sunt in Romana Jurisprudentia, quæ maxima ingenia explere possint, nihil quod opprimere; Jus continet verbis ac sententiis obscurum, non tamen antiquitatis studiosis; magnitudine immensum, non tamen promtis & incitatis; rebus admodum varium, & alicubi etiam sibi contrarium, non tamen intelligentibus; uno verbo, pelago illam Justinianus comparavit procellis scopulisque infesto, in quo scilicet peritus nauta ingentem sibi laudem comparare potest, imperitus ne minimam quidem. Ergo huc, si viri sumus, operam omnem studiumque conferre debemus, in hoc con-

ten-

tendere, hoc urgere, quod & pulcherrimum, & Romanum est, immo mehercule pulcherrimum, quia Romanum. Omnia sunt ab eo populo mirabiliter facta, & nescio quo pacto in commune hominum bonum æternitati consecrata. Lingua ipsa in eo solo, ut fit, temere nata, nec antiquissima, nec copiosissima, neque fortasse elegantissima omnium, quæ ad nos pervenerunt, Romanis tamen fatis quodammodo prædita, adhuc toto orbe diffusa est; omnesque gentes humanitate aliqua imbutæ latine discunt: quasi demum inter se tacito consensu convenerint, ut ingens illud damnum hac una reparent, quod ex eorum superbia tulerunt, qui Babelicam turrim auctore Nembrotho ædificantes, in varios sermones distracti sunt, eamque vivendi communionem dissolvere coacti, quam sublato colloquendi usu, diutius servare non poterant. Quid igitur de Romanis legibus dicendum erit summo ejus reipublicæ consilio constitutis, suffragio gentium omnium probatis, prudentum hominum interpretatione expeditis, magnorum Imperatorum auctoritate novisque constitutionibus roboratis? Sed hactenus de illis plus satis. Nolo enim videri tantum Romanis tribuere, ut nostris detraham, quibus non quidem studia, sed vitam moresque regere oportet. Quod tamen non sine auctore facerem; quia fere humana ingenia ad extrema delabuntur, & cum alii ne in scholis quidem Romanas leges ferre possint, alii contra & judiciis, & curiæ quotidie obtrudunt. Ego vero ad suas quemque mitto, modo sint ea sapientia conditæ, quam sibi a Romanarum studio legislator

com-

comparare potuit. Quid enim? An Ægyptii ſua ſibi jura ſtatuerunt, ſua Cretenſes, ſua Lacedæmonii, Athenienſes, vetuſtique Italiæ populi ſua, nos autem nobis diffiſi aliunde mutuabimur? Itane Gentes omnes, cum ſtaret Roma & æterna videretur, de ſuis inſtitutis ſollicitæ erant, ut αὐτονομίαν, non ſecus ac libertatem, partim bello tuerentur, quod Antiochus fecit, partim pretio
l. 16. redimerent, quod Strabo de Tyriis narrat, omnes autem, quæcumque poſſent, pulcherrimum hoc ſummæ nobilitatis ac felicitatis teſtimonium publicis monumentis ad poſteros propagarent; noſtri vero homines in rebus judicandis ſollicite quærent, quid Romanis Decuriis ante annos bis mille videretur? Ergo Athenis, non dicam ſapientiſſima civitate, ſed ſapientiæ ipſius domicilio, hoc tanti erat, ut νομοφύλακες, peculiaris magiſtratus, omnibus conſiliis intereſſent, naviterque caverent, ne patriis legibus injuria fieret; nos vero etiam indignabimur, niſi noſtris antiquatis, peregrinæ valebunt? At enim nondum ea tempeſtate Romana erat Juriſprudentia. Vero: atqui tempeſtate noſtra non mores ſunt Romanorum. Hoc enim facit unum, ut ne optima quidem in uſu eſſe perpetuo poſſint, quod longinquitas temporis abolet conſuetudines priſcas, & hominum ingenia commutat. Da ſcilicet noſtris hominibus, his moribus, hoc Principe, ſub hoc cælo viventibus, da Labeonis reſponſa ſummo jure, ac Dialecticis regulis adſtricta; da ſpinoſa illa ceterorum Proculianorum ex Zenonis & Chryſippi ducta principiis, qui omnia crimina æqualia judicant, nulloque diſcrimine punienda.

Deum

Deum profecto atque hominum fidem ipsa judiciorum subsellia, non modo homines implorabunt. Id demum justum est, quod temporibus convenit, non secus atque illud salubre dicitur, quod loco & tempore laboranti adhibetur. Ut igitur in arte medica, non cuilibet omnia, nec eadem semper salutaria sunt, ita in regendo & judicando nisi justitiæ munia pro rerum ac temporum conditione statuantur, justa cum justis aliquando pugnabunt, legesque illæ, per quas civitatis morbi curari debent, modo insalubres, modo etiam exitiosæ videbuntur. Quid quæritis? Ipsa quoque Romanorum jura pro variis rerum conversionibus mutata sunt, suisque temporibus, & civium ingeniis accommodata. Neque enim aut jus Papyrianum, exactis Regibus, libero populo convenire potuit; aut duodecim Tabulæ civibus in immensum auctis, variatisque opum magnitudine moribus satis fuere; aut plebiscita & senatusconsulta, amissa rursus libertate, non Principum constitutionibus indiguerunt. I nunc, & antiquas leges huic sæculo recita. Delectabis cognitione pulcherrimæ rei; at paucos, mihi crede, movebis, ut patrias deserant, & ad illos mores suorum dissimillimos adducantur. Quid vero si illis, quas Romanas appellant, nonnihil immiscuit avaritia compulsus Justinianus? quid si multas ipse quoque vitiavit partim celeritate conficiendi negotii, partim nescio qua malitia Tribonianus? Videlicet ita ferunt: quod ego nec sustinere ausim, neque refellere. Etenim utcumque sit, nostras ego malo, quam illas; sed illas, quam ceteras. Quod cum dico, non ego illis nostras

op-

oppono, quia meliores, sed quia tempori & moribus appositæ nostris. Si enim barbari cum Italiam occupassent, multisque sæculis beatissimam hanc orbis partem incoluissent, numquam tamen ejus humanitatem & saluberrimam vivendi disciplinam ita senserunt, ut suarum legum turpium ac ferinarum amore deposito, Romanas adsciscerent; cur nos nihilo minus ad elegantiam, quam Romani, ad æquitatem vero etiam magis exculti, antiqua illorum jura, nostris abiectis, revocabimus? Ego vero ne hoc quidem moleste fero, Gothos &Langobardos paullo belluarum dissimiliores, cum mores exuere in hac humanitatis patria nequivissent, pares moribus tenuisse leges; nedum velim, litteris ac religione cultissimas gentes suis se repente abdicare institutis, & ad aliena transire. Quid quod ipsius patriæ amor, & quædam veluti patriarum institutionum reverentia jubet unumquemque custodire sua, & adversus novatores propugnare? Ut enim commovemur, & exardescimus, ut cælum terramque miscemus, quoties aliquis oblitus sui peregrinos mores usurpat; eaque arrogantia, quam quidam solent ex longis itineribus domum referre, patria quæque fastidit, mensas, vestes, studia, sermonem, nihilque nisi Gallicum, aut Anglicum admiratur! Quod si privatos homines sibi unis per hæc insanientes ferre non possumus, quomodo illos feremus, qui judicia administrant, unde pendet civitatis salus, si patrio receptoque jure contenti non sint? Quo loco Venetorum Patrum consilium, & præter omnia antiquitatis exempla insignem prudentiam silentio præterire non possum; qui cum
mul-

multa æternæ reipublicæ fundamenta jecerint, tum illud in primis religiose caverunt, nequid umquam in judicando novaretur. Hanc illis constantiæ laudem suarum legum confidentia parit, quæ certe non tanta esset, nisi optime nossent, majores suos officia vitæ omnia quam rectissime præscripsisse, omnesque posterorum conatus, jubendo optima, prævertisse. Quemadmodum enim omnium rerumpublicarum formis inter se comparatis, hanc denique unam constituerunt, quæ plurimas felicitate, diuturnitate omnes superavit; ita Græcis Romanisque legibus simul compositis, multaque opera expensis & æstimatis, hoc demum condidere jus, quod Venetum dicitur, ex omni vetusto jure sapientissime expressum, & æquitatis nomine, ubicumque gentium cognoscitur æquitas, celebratum. Nullam esse regionem puto, ubi mores & ingenia hominum ab antiquis legislatoribus egregie explorata mitioribus vinculis in officio contineantur, quæ maxima est, ac ferme una Principis gloria non metu, sed amore imperantis: at hoc singulare bonum, siquando aliena subrepere jura patiemur, statim corrumpetur, & ut legum arbitria, ita rerum ceterarum (quod Superi avertant) ad alios migrabunt. Quamquam, quod fieri nolo, ne fieri quidem fortasse potest. Fuit hoc quondam Romanæ reipublicæ fatum, ut una propemodum esset omnium hominum civitas, nomenque unum, tantumque Romana jura, quantum arma procederent; quod victæ nationes ne victæ quidem sibi viderentur, si Romano jure uti possent, civesque ejus urbis, quæ una credebatur ad imperium & immortali-

tatem conſtituta, nominari. Nunc quæ tantula civitas eſt, quæ non ſe ad imperandum natam exiſtimet, cujus non magni ad gloriam tituli, legeſque multæ aureis litteris deſcriptæ, & ſiquid adverſi fortuna ferat, ipſo civium ſanguine cuſtodiendæ? Qui paucorum jugerum regulus non ſe ſummis Principibus comparat, juris auctor ſui, cuſtoſque tanto ſolertior, quanto plura infirmi timere ſolent? Non eſt igitur opus voce noſtra, qua in re ſibi quiſque ſapit. Id nobis curandum, ut, quod primo loco dixi, Romana jura in ſcholis teneamus, quibus homines inſtructi ſua mehercule utilius tractabunt; eamque felicitatem civitatibus parient, quæ rectam judiciorum adminiſtrationem plerumque conſequitur. Hæc nos præſertim exerceant, quibus ſi non conceditur in foro eſſe, operamque litibus dare, illud tamen propoſitum eſt, ut ex antiquis legum fontibus magnam propriorum verborum ſupellectilem, ſolemnes formulas, omnemque eruditionis copiam reconditæ & exquiſitæ ad aliarum diſciplinarum uſum colligamus. Utamur Principis Sereniſſimi beneficio, qui celeberrimos toto orbe Juriſconſultos magnis præmiis advocatos hac in urbe docere juſſit: utamur ſæculi ſapientia, in quo cum litteræ facultateſque omnes priſtinam dignitatem recuperarunt, tum maxime juris ſcientia, excuſſa barbarie, quæ per tabulas & leguleios obrepſerat, rurſus ad Alciatos, ad Goveanos, ad Cujacios, ad Hotomanos, tamquam in ſinum complexumque parentum, regreſſa eſt: utamur denique fortuna ipſa, quæ bonis artibus tandem aliquando conciliata, undique Auguſtos, undique

Mæ-

Mæcenates excitat, & litterarum & litteratorum studiosissimos. Quod postremum video a multis negari; sed mihi quidem ad hujus orationis exitum properanti, in te unum, Princeps Eminentissime, veluti multorum exemplum conjicere oculos satis est, cui ad insignem & absolutam erga litteras munificentiam, vel nihil omnino deest, vel illud unum, ut tantum illis prodesse possis, quantum cupis.

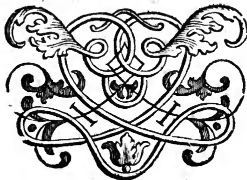
EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

SI quam libenter fit aliquid, tam etiam recte fieret, nihil a nobis exisset hac oratione tolerabilius: sed hoc in genere tum maxime ineptire homines solent, cum minime volunt. Nimius enim effusæ voluntatis impetus ingenium fere ultra modum movere solet, tantumque agitare, ut neque parere prudenter possit, neque explicate disponere, neque apte luculenterque ornare. Id ego mature prævidi, fecique diligenter, ut ratione, non impetu ducerer: verumtamen ardua res est, neque illa diffiteor, quæ me hominem communibus vitiis obnoxium abripere potuerunt, & in devia propellere. Ergone inviti melius dicunt? Imo longe pejus. Cum enim studia humanitatis omnia in primis voluntate nutriantur, nihil neque poeticum, neque oratorium, quod ægro animo fiat, potest esse probabile. Quid quæris? Libenter in hoc argumento versatus sum, quod ipsum

 per

per se grave, cum ea insuper eruditione conjungatur, quæ latina studia tractantibus familiarissima est. Plura ego de me polliceri non ausim. Quantum voluntas & conatus in homine valeant infirmissimo, alii viderint. Vale.

ORA-

ORATIO VIII.

AD HISTORIAM.

Qualecumque Historiæ studium ad omnes pertinet, Criticum ad paucos.

MAgnopere vereor, ne nimio plus ab adolescentibus nostris hodierna luce postulare videar, humanasque vires non satis prudenter æstimare, si gravissimis disciplinis, de quibus superioribus annis verba feci, Historicum studium suapte natura immensum nunc denique adjiciam: quasi vero rebus necessariis onustos, ac pæne impares, supervacuis opprimere velim; spiritumque illis, ut ita dicam, atque animam intercludere. Verum & me illi satis norunt neque multa, neque severius exigere solere; & ego illos quotidie video, quidquid socordia peccant, modo magistro, modo naturæ imputare; & utcumque tandem res se habeat, quidvis potius committendum est, quam ut majores nostros, quorum consilia plane divina vel in rebus minutissimis recognoscimus, in tam gravi litterarum negotio minus vidisse judicemus; quamque ipsi statuerunt Historicam scholam nobisque in primis commendarunt, nos inani suspicione perterriti, aut levitate ducti prætermittamus. Equidem non diffiteor, nimis infinita esse, quæ hoc nomine comprehenduntur; quo cum antiqua monumenta veniunt obsoletis verbis fabulisque involuta; tum Geogra-

phicæ Chronicæque tabulæ æternis difficultatibus impeditæ; tum innumera rerum gestarum volumina non sine partium studio scripta; tum denique magna quædam controversiarum copia ad hæc ipsa, si fieri possit, expedienda, si non possit, magis magisque implicanda. Sed quemadmodum patrisfamilias prudentis est mensas apparatissimas struere, non eumdem tamen pueris cibum ac viris præbere; ita officii nostri ratio postulat, ut cum omne studiorum genus, quæ libero homine digna sunt, in medio posuerimus, tum demum quid cuique, quove tempore conveniat, etiam atque etiam consideremus; & pro ingeniorum ætatumque varietate onera laboresque distribuamus. Ac siqua ars, aut disciplina duce solertissimo indiget, ne quid in illa ætatis imprudentia committatur, Historicum certe studium tam lubricum est, ut quædam non ignobiles Academiæ, cum de tanta solertia desperarent, quanta opus esse intelligebant, hoc tam insigni bono carere maluerint, quam levem juventutem periculo exponere. In quo, nequid dicam gravius, duobus Lycurgis similia fecerunt, sapientibus quidem viris, sed in hoc præter modum severis, quod alter, ut divitiarum aviditatem compesceret, omnem auri argentique usum Lacedæmoniis interdixit; alter, ut ebrietatem averteret, vites omnes in suo Thraciæ regno præcidi jussit. Nos exempla meliora secuti, moremque loci hujus, in quo alti educatique sumus, retinentes, ita statuimus, qualecumque Historiæ studium ad omnes pertinere, Criticum ad paucos. Hoc vero cujusmodi sit, quantum quidem animo ex vestra sapientia conji-

cio,

cio, plerique omnes intelligitis: sed ne quis tamen unus consilium hoc nostrum insimulet, oratione explicabo; simulque faciam, ut rerum præteritarum cognitio quanti sit in unoquoque genere, constet; simul illud ostendam, quam multis naturæ industriæque præsidiis paratum esse atque instructum necesse sit, qui velit antiquitatem curiosius expendere, & severa Criticorum trutina sine periculo castigare.

Cum discendi desiderium ab ipsa nobis natura inditum Philosophi fuisse dicunt, tametsi universe loquuntur, nihilque prorsus excludunt, quod in hominis cognitionem cadere possit; ubi tamen eo descendunt, ut rem pluribus verbis exponant & confirment, facile apparet, in quo uno scientiæ genere omnes homines desiderando conveniunt, id aut Historicum esse, aut ad Historiam quoquo modo referri. Qua enim ætate plurimum natura valet, necdum iis affectibus tangitur, qui nos ad ingrata etiam suscipienda compellunt, vix quippiam est tam invisum, quam schola & magister: at illa tamen ætatula ipsa narratiunculis delectamur, earumque studio ducimur; quæ licet plerumque falsæ sint, magisque poeticæ, quam historicæ, certe declarant, quantum natura nostra rerum præteritarum cognitione afficiatur, cujus rei gratia fingendum etiam nutriculæ putant. Ubi porro adolevimus, rationemque adhibere jam licet, hoc ipsum naturæ judicium vel ex eo manifestum est, quod in aliis quidem disciplinis omnes industriæ nervos contendimus, nequid nobis nisi certum ac firmum, quantum rerum conditio patitur, inseratur; at in hac temporum præ-

teritorum investigatione, etiam vero similia libenter audimus; scientesque ac volentes ad poetas convolamus, qui insitam humano ingenio cupiditatem fallendo expleant, suaque illa mendacia, quantumvis immania, nobis obtrudant. Curiositas hæc non unius, aut alterius hominis, sed plane omnium, quicumque, non dicam litteras norunt, sed litterarum nomen audierunt, quia scilicet naturalis est, nullo nos vitæ tempore, nullo loco deserit; & cum aliæ omnes tardius exortæ, ætatis flexu dilabantur, hæc una nobiscum nata, ad extremam usque senectutem perdurat. Igitur cum dico, Historiæ studium qualecumque ad omnes pertinere, naturam ipsam ducem sequor, cujus si ratio perpetuo haberetur, haud ita multos suscepti consilii pœniteret. Nullam gentem esse puto tam incultam, tam vecordem, tam omnis humanitatis expertem, quæ suæ reipublicæ acta non litteris mandet, legique cupiat: carere barbari eloquentia possunt, carere philosophia, carere disciplinis omnibus, Historia carere non possunt. Hinc Spartani ad omnia rudes, præterquam ad arma, Dicæarchi tamen librum de majorum suorum gestis, totoque civitatis regimine quotannis in loco publico recitari volebant: Romani vero antequam feritatem exuerent, rerum suarum annalibus dedere operam; quos quidem non quivis unus ex populo, sed Pontifices ipsi scribere jubebantur; ut iidem & Sacrorum & Historiæ curam haberent, resque duas potissimum necessarias magistratus unus, idemque gravissimus procuraret. Quid Hebræi, tam antiqua natio, quam natura ipsa, in omnibus ferme rebus numine afflata,

ſtata, ut gentibus conſecuturis auſpicia præberet legeſque vivendi, quid inquam Hebræi? numquid aliunde ſuas litteras, quam ab Hiſtoria auſpicati ſunt? Nullus eſt codex Moſaicis commentariis antiquior, ut ex hac tamquam naturæ voce diſcere poſſimus, quo homines ſuopte ingenio ferantur. Quod ſi parum eſt in natura momenti, anne parum etiam in Dei optimi maximi providentia, qui ſacrum Hiſtoricum movit, ut religionis myſteria, morumque inſtituta hac via & ratione doceret? Nolo enim hic plura quærere: liber omnium diviniſſimus, quo uno ad ſalutem indigemus, quem ſine intermiſſione verſare, legere, memoriæ mandare debemus, hic, inquam, liber tam neceſſarius hiſtorice ſcriptus eſt; num igitur ſapere ſine Hiſtoria ullo modo poſſumus? Sed nimis longe res ducitur: cominus agamus. Jam enim ſcire velim, quodnam litterarum, aut doctrinæ genus ſine Hiſtoriæ adminiculo conſiſtere poſſit. Non ſane poeſis, quæ facta imitari fingendo ſolet; non noſtra hæc dicendi facultas, quæ rerum vetuſtarum exemplis tum ad ornandum, tum vero etiam ad probandum frequentiſſime utitur; non Juriſprudentia, quæ ſine Romani imperii totiuſque antiquitatis notitia intelligi omnino nequit; non denique Civilis ſcientia, quæ multiplici rerumpublicarum hiſtoria conſtat, & ex ea maxime conflata eſt. De Philoſophia vero quid dicam? Mitto quærere, utrum animalium & plantarum hiſtoria huc re vera pertineat: ſed cum pulcherrima ſit Philoſophiæ pars de officio diſſerens, ſive a Pythagora, ſive a Socrate inventa, num hæc præceptis tan-

tummodo continetur? Nempe aut ipsa morum doctrina nihil est aliud, nisi Historia; aut ita cum Historia conjuncta, ut si caret exemplis, scholastica sit, jejuna, supervacanea. Tibi intus cane rigida illa & adducta virtutum genera, quorum usu & possessione felicitatem definis: nihil nobis hujusmodi persuadere poteris, nisi rerum eventu & hominum factis ostendas, quid pati possit humana conditio, minime nota illis, qui pallio inclusi intra parietes philosophantur. Quid fieri debeat, oscitantes audimus; at cum id factum esse intelligimus, nec sine fructu, & a præstantibus viris factum, tum vero studio movemur conandi similia, tum æmulatione exardescimus. Magna est hæc Historici studii ad philosophica tractanda necessitas, & haud scio an maxima; non tamen major illa, quæ Theologicas disputationes comitatur. Utrum enim ullus potest esse, aut dici Theologus, tanto par nomini, qui omni prorsus Historiæ cognitione careat? Iners profecto est, qui profanam ignorat, siquidem Canum, optimum ac solertissimum harum rerum disceptatorem, consulimus: at siquis ne sacram quidem tenet, quem ego illum Theologum dicam? Nisi forte parum pertinent ad Theologiam Mosaicæ narrationes, acta Pontificum & Conciliorum, priscorum Patrum memoriæ, Apostolorum & Martyrum vitæ, totius denique veteris disciplinæ cognitio, unde multo firmius & clarius Christianorum sacra, quam ex *possibilium*, & *impossibilium* contemplatione, multarum scholarum otio familiarissima, demonstrantur. Quod nolim perinde accipiatur, quasi ego Scholasticam Theo-

de loc. Theol. l. XI.

lo

logiam summovere cupiam; & eruditionem quamdam ejus loco ponere sine illo doctrinæ ordine, quam μέθοδον Græci dicunt, sine acumine, sine disputationibus, uno verbo, quæ ingenio parcat, memoriam exerceat. Multa in Theologo esse oportet; nec satis muneri facit, qui Dialecticis commentationibus tantarum rerum scientiam circumscribit; nec item satis, qui omnia religionis dogmata ex Ecclesiæ fastis & annalibus egregie recitat, nisi eadem possit luculentis acutisque rationibus illustrare, & contra oppugnatorum perfidiam communire. Ardeo, mihi credite, in parte tam ampla dicendi desiderio; sed multa necessario omittenda sunt, ut de Critico Historiæ studio, quemadmodum initio proposui, quæ sentio, vobis exponam. Vereor enim, ne sibi quidam emendandi gloriola abrepti nimis indulgeant, suisque illis judicandi regulis temere usi, non modo leviora antiquitatis monumenta concutiant, sed in arces quoque ipsas invadant, tantumque sibi licere putent, quantum Criticæ concedendum prædicant; quæ ipsa per se optima est, magnoque in litteris usui, sed invidia laborat, quod ad ingenia furiosa aliquando perveniat. Neque vero idcirco actionem instituo, ut ea judicio persequar, quæ legitimæ censuræ modum & potestatem prætergrediuntur. Nimis hoc longum esset, majorisque ingenii opus. Sed illud mihi tamen non difficile erit ostendere, paucissimis hominibus ætate & sapientia valentibus arma hæc concedenda esse; quibus non recte adhibitis, solitudo & vastitas nobilissimis historiis, multarum ætatum fide confirmatis, afferri potest. Etenim si Criti-

cum

cum hujus facultatis ſtudium in eo conſiſtit, ut nihil omnino credatur, quod non certiſſimis monumentis traditum ad nos devenerit, quotus quiſque curam hanc tantam ſuſcipere poteſt, ut obſcuriſſimam antiquitatem excutiat, probet, caſtiget, excipiat, condemnet? Quot genera rerum, linguarum, ſtudiorum teneat oportet; quam multa legerit, viderit, audierit, perceperit ex omni vetuſta recentique doctrina, qui tantum in litteras ſibi permittat, judiciumque tam periculoſum, volentibus reliquis, aut ſaltem non ægre ferentibus, exerceat? Jam vero illud quantum eſt, vulgares opiniones deponere, ab omni odio atque amore ſibi cavere, nimios animi motus modo in vetera, modo in nova pronioris coercere, veritatem unam tamquam ducem ac pæne Deam ſibi proponere; contra ſuos, contra patriam, contra ſeipſum, ſi ita neceſſe ſit, aliquando ſentire, & quæ ſentias, libere pronunciare? Nemo ſane eſt, qui ita non profiteatur communi illo Criticis omnibus, ac fere jam ridiculo ſcribendi procemio, in quo vitia humanæ naturæ omnia, veritatem uni tenentes, ſtatim ejurant, multis ingenio abutentibus maledicunt, de ſua fide & integritate magnifice pollicentur. At Carneades tanta ſapientia vir, quanta nemo ignorare poteſt, niſi qui totam antiquitatem ignorat, ita ſibi hac in re diffidebat, ut cum adverſus Zenonem ſcribere conſtituiſſet, ad bilis impetus temperandos helleborum ſumſerit. Nunc tantam illam diligentiam plurimi rident, quibus purgandis ne tota quidem ſufficiat Anticyra; vixque in provinciam tam difficilem ingreſſi, continuo ſtilum exacuunt, magna-

gnaque Scriptorum nomina ad cædem designant. Et hoc quidem juvenum solet esse vitium, aut eorum maxime, quod sibi videantur aliena obtrectatione crescere, matureque ad famam sine multo labore pervenire. Herodotus, inquiunt, Xenophon, ceterique Græci poetarum similes sunt; Thucydides vero minus ad mentiendum aptus, obscuritate sermonis veritatem obnubit: ex Latinis Livius superstitiones consectatur, nec patriam verborum positionem dediscere potest; Sallustius vetustatem affectat; Cæsar gloriosus, Curtius mendax, Florus declamator est: ex Ecclesiasticis Sulpicius miracula venditat; Theodoretus fuco & metaphoris studet; Rufinus futilis est; Eusebius, Socrates, Sozomenus favent Hæreticis; omnes autem negligenter ac supine tempora signant. Utrum quilibet unus ita loqui potest? Non nego posse aliquos, sed eos scilicet, qui maximam vitæ partem in optimis studiis collocarunt; qui multas sibi litteras ac reconditas, præter latinas, addiderunt; qui summa denique opinione ingenii consecuti sunt, ut extra invidiam positi judicentur. Nempe hæc sibi multi tribuunt, sed pauci præstare possunt. Ex hoc enim tam ingenti hominum numero, qui in hoc pulvere desudamus, quique nobis ipsi, ut fateamur ingenue, tacito quodam sensu blandimur, aliis fere valetudo deest, aliis voluntas, aliis ingenium, aliis subsidia librorum, aliis in vestigando contentio, aliis patientia, aliis denique alia, quæ singula ubi deficiunt, multi adhuc ad planiora litterarum genera aditus patent, ad Criticum Historiæ studium pæne nullus. Fac enim, se tam immen-

menso ac scopuloso pelago adolescentem committere: jam primus ejus labor Sacra Biblia, quo in codice sine controversia fidelissimo quam sæpe tamen secum ipse luctabitur, si omnia ad Criticæ leges exigere volet! Agedum incipe computare tempora, unde studium hoc exordia ducit: ecce tibi statim nubem offundunt Septuaginta Interpretes, qui annos centum generationibus singulis adjicientes, Hebræam, vulgatamque χρονογραφίαν in magnum discrimen conjiciunt. Constitue mihi Beli tempus, de quo non uno, aut altero sæculo, sed annis ferme mille principes hoc in genere Scriptores inter se differunt. Quandonam Assyriorum, quando Persarum imperia cœpere; quos in annos confers egregium Judithæ facinus; unde Babilonicæ captivitatis tempora numerare incipis, unde Danielis hebdomadas, unde ipsum Christi Domini adventum tam celebrem, tam notum, tam illustrem, de cujus tamen anno, si orbis conditi rationem habeas, opiniones plus nonaginta, partim aliquo modo varias, partim omnino contrarias invenies? Te vero miserum, si sacra cum profanis componere velis, nomina nominibus, facta factis conciliare. Te Belus vexabit, te Nembrothus, te Cyrus, te Assuerus, te Artaxerxes, te multi Darii, te non modo temporum, sed regionum terrarumque descriptio; quæ omnia siquis distinguere recte potest, & suo quæque loco statuere, hunc ego hominem non cum cetera Criticorum turba comparo, sed in primo subsellio colloco, & Musis ipsis proximum judico. Quod si tanta est in historico illo difficultas, qui nec falli potuit, neque fallere voluit,

luit, quo animo ad eos accedes, qui homines sunt, humanisque erroribus obnoxii? Qua mentis acie, quo conatu opus erit, qua prudentia, quo ingenio, ut cum te ad horum lectionem contuleris, quanti quisque valeat, statim attendas; sitne natura sua ad laudandum inclinatior, an ad carpendum; quam sit ambitiosus, quam credulus, quam superstitiosus; utrum dubia, utrum contraria narret; unde sumat, quomodo sciat, a quibus acceperit, quorum partes sequatur, quibus adversus sit? Neque vero cum tantam animi intentionem, tantamque diligentiam adhibueris, salva res erit. Solent enim Scriptores, ubi imponere volunt, stilum naturamque commutare; & interdum quidem veracissimi falsa dicunt, quemadmodum fallacissimi interdum vera. Quo fit, ut cum facta, & auctoritates inter se pugnant, nemo nisi sapientissimus momenta illa colligere possit, quibus in partem omnem pensitatis, judicium conjiciendo feratur. At enim regulæ Criticæ sunt ab hominibus perspicacissimis compositæ, quarum ope ne adolescenti quidem difficile fuerit istiusmodi freta, & si quid istis infestius est, superare. Fateor equidem eo me compulsum, velut in acie declinando atque effugiendo, quo minime volebam; non quod vulgari Sophistarum artificio usus, libenter graviora dissimulem, sed quod regulæ istæ a præstantissimis ingeniis excogitatæ magnam quamdam animo venerationem metumque objiciunt, nec liberam vocem erumpere sinunt. Verumtamen audendum in loco est; tametsi idipsum parcissime faciam, ne forte videar caput artis eatenus petere, ut totam

tam convellam. Prætereo igitur, quod vulgo fit, regularum auctores sese invicem labefactare; non dico, ex iisdem contraria concludi, quod Abgari litteræ, ne multa recenseam, per eadem oppugnatæ propugnatæque demonstrant; taceo, si quid in illis est nimis subtile, nimis varium, nimis multiplex, non tam ad veritatem enodandam, quam ad involvendam accommodatum; omitto præterea multa magni quidem momenti, sed quæ nec invidia carent, nec tantula oratione comprehendi possunt. Verum date mihi hanc, quæso, veniam, ut de illa nonnihil dicam, quam Critici omnes ceterarum principem judicant, certissimam, inconcussam, ante oculos diu noctuque habendam. Age igitur recita. SIQUID IN ANTIQUIS MONUMENTIS OBSCURUM, PERPLEXUMQUE ERIT, CRITICI INTERPRETES SUNTO. Euge, nihil moror. SI NARRATIO NARRATIONI OPPONITUR, HOC PRIMUM JUS ESTO: QUA QUIS ÆTATE, QUOVE LOCO VIXIT, EJUS ÆTATIS LOCIQUE HISTORIAM SCRIBENTI FIDEM HABETO; TUM QUI PROXIME VIXIT, CONSULITO; AB ALIIS CAVETO. Hoc tamquam filo per avia ducti memorias antiquissimas Critici quidam condemnarunt, & narratiunculas nescio quas multorum sæculorum contemtu situque obsitas in earum locum suffecerunt, parati negare verenda quælibet, si quis Scriptor ab inferis repente erumpat eorum æqualis, de quibus est controversia. Numquid igitur priscis temporibus nullæ erant animi perturbationes, affectus nulli, non amor, non odium, non injuria,

non

non beneficium, quibus Scriptores labefacti rerum fidem violarent, feramque posteritatem aut malitia, aut infirmitate deciperent? Nunc certe Deum quendam esse oportet, qui potentum virorum facinora, seu pulchra, seu turpia, viventibus ipsis, fideliter scribat. Amicorum quoque ducenda ratio est, multo vero magis filiorum, interdum etiam nepotum; ut numquam fere simplex ac nuda veritas, nisi tardissime efflorescat. Multa profecto in hanc rem dici possent, nobis ipsis non audita modo, sed visa, nisi esset hoc ipsum periculosum; ut jam conjicere possitis, quam vera de aliis historici dicant, cum de historicis ipsis vera dicere intutum sit. Quapropter ad illos redeamus, *quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina*. Juven. sat. I. Numquam enim ego eorum opinionem probavi, qui nova & inusitata vitia sæculo affingunt. Veteribus morbis laboramus, repente in singulos homines teterrima lue, qua se primus ille parensque ceterorum ad totius generis humani exitium contaminavit. Non est, opinor, Tacitus inter recentes adnumerandus; nec sane inter illos, qui minus acute aliorum peccata vident. Is tamen tanti ingenii, tantæque calliditatis vir nihil valentius invenit, quo suam in narrando fidem commendaret, aliorum infringeret, quam si ostenderet, ceteros ante se Scriptores eorum facta retulisse, quibuscum vivebant. *Veritas*, inquit, *pluribus modis infracta: primum inscitia reip. ut alienæ, mox libidine assentandi, aut rursus odio adversus dominantes. Ita neutris cura posteritatis inter infensos, vel obnoxios. Sed ambitionem Scriptoris facile adverseris, obtrectatio & li-* hist. l. I. c. I.

L vor

vor pronis auribus accipiuntur: quippe adulationi fœdum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius nec beneficio, nec injuria cogniti. Videte igitur, quanti sit ad veritatem canon iste, quem nobis Critici primo loco constituunt, nisi summa sapientia, quæ paucorum est, adhibeatur. At quo canone, quove duce per ea tempora ibis, quæ omni litterarum luce carent? Quis te, nisi sit multarum rerum cognitione firmata mens, quis te, inquam, in iis tenebris reget, in quibus Pontifices Pontificibus oppositi, sacerdotia pecuniis emta, magna rerum divinarum ignoratio, & ex ignoratione error, scelerum & armorum impunitas, exiguum sacri & profani discrimen, quædam veluti nox Ecclesiæ offusa, in qua vix oculatissimi sine periculo versari possunt? Ætatis æstus, & levitas, & humani ingenii curæ in pejora vergentes, transversum agent: nihil jam sanum tibi videbitur, nihil certum; quodque ipse percipere non poteris, neminem probe percepisse judicabis. Accedet illa etiam, quæ multis exitio fuit, antiquarum rerum satietas, & mutandi libido, qua fieri solet, non ut vera, sed nova delectent; omnino ut in cibis aliquando usu venit, quorum exquisitissimi consuetudine vulgati fastidium afferunt, deteriores novitate probantur. Quod siquis primos verecundiæ fines transierit, & antiquitatem contemnere cœperit, ubique Annios, ubique Inghiramos, ubique Ceccarellos, ubique Ligorios inveniet; modo hunc, modo illum auctorem criminabitur; nunc de stili varietate dolebit, quæ tamen potest esse quæsita; nunc de temporis fal-

lacia

lacia queretur, quæ tamen ad librarium referri potest; nunc illum Scriptoris nomen, aut libri titulus commovebit, quæ multis tamen casibus fere variantur. Quid multa? Vel in scirpo nodos quæret; neque putabit ex Critica dignitate esse, si quippiam apud se valeat, quod vulgatum sit, multisque commune: ex quo etiam falsa consulto defendet, ubi vera ab aliis occupata videbuntur. Siquidem hoc ipsius artis proprium ac præcipuum est, ut homines faciat præstandi cupidos, aliorum contemtores, rerum mirabilium nimis studiosos; quæ vitia tanto magis tantoque facilius penetrant, quanto molliori accedunt ætati. Ac nimis undique magna, & fortasse etiam aliquibus molesta dicendi seges mihi succrescit: temperandum orationi est, temporique serviendum. Quod reliquum est, ingenuam hanc studiosamque juventutem, quæ se nobis in disciplinam tradidit, oro atque obsecro, ut in suscepto præteriti temporis studio pergat. Neque enim est, cur antiquas statuas, arcus, thermas, theatra, sepulchra tam curiose inspiciamus; eorum vero animos immortales ac splendidos, qui hæc posuerunt, quibusque posita sunt, in historiis descriptos cognoscere nolimus. Egregium quiddam est ac dignitatis plenum majorum nostrorum memoriam revocare; religionis initia, incrementa, propagationem intueri; gentium ac populorum migrationes, bella, fœdera, regimina, fata ad prudentiæ usum perlustrare. Horum notitiam qui nullam habent, censentur inter pueros; qui ne habere quidem volunt, inter amentes. At simul illud ex animi sententia moneo, ne plus capere

velit, quam poſſit; hoc eſt ne nimis ſapere, neve maturius, quam oporteat. Nemini umquam crimini datum eſt, quod tardius ſe ad reprehendendum contuliſſet; multis quod citius: & nimirum gravius eſt judicandi opus, quam ut properari debeat. Ad hoc, qui narrat, aut laudat, impune alicubi peccare poteſt; qui cenſorem agit, ne in minimis quidem rebus ſine ſummo dedecore delinquit. Neque vero Criticorum inopia laboramus, ut undique omnes aſſumendi ſint: quin etiam affirmare licet, ut ſuum cuique ſæculo ingenium eſt, quaſique ſidus, ita noſtrum hoc ubertate atque indole quadam ſua Criticos ferre. Verumtamen decus hoc tam pulchrum & exquiſitum in quodam veluti præſtantiæ acumine conſiſtit, unde minima quavis inclinatione in vitium & noxam detorquetur; ex quo fit, ut tamquam e longinquo adoleſcentibus aſpiciendum putem, nec ante attingendum, quam diuturna mentis exercitatione vires confirmaverint. Hanc mihi cogitationem Criticæ arti honorificentiſſimam cum illa injecerunt, quæ hactenus dixi; tum etiam noſtrum hoc vivendi inſtitutum non nimiæ contentionis capax; tum denique tua, Princeps Eminentiſſime, toties teſtata voluntas prudenſque judicium, nequid nobis in rerum memoriam, præſertim ſacrarum, tam cito licere exiſtimemus.

EPI-

EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

Recte judicandi studium, quod mutuato a Græcis nomine, Criticum dicitur, etsi per omnia litterarum ac disciplinarum genera late fusum, ubique locum habet, attamen Historicam provinciam jure quodam præcipuo tenet, eamque in primis moderatur. Nam præterquam quod ipsa per se narrandi ratio, quod ex multorum fide pendeat, lubrica est, magisque periculosa, quam cogitandi; accedit insuper Historico vel oculatissimo admirationis cura nimia, qua fit, ut sponte aliquando aberret, nec tam sollicite vera persequatur, quam mirabilia. Et ipsa igitur Historiæ natura, & Historicorum indoles artis Criticæ auxilium flagitat, eoque nititur uno, ut nobilissima facultas ad otiosos detrusa, in scholarum lucem interdum exeat, & cum ceteris consistere possit. Id magis certum est atque exploratum, quam facile, præsertim vero illis, qui ob ætatis infirmitatem fidei nostræ ac tutelæ commissi sunt. Itaque his publica oratione commendaturus Historiam, & quod Historiam sequitur, Criticum studium, non stimulos tantum, sed frenos quoque adhibendos putavi, ob eas caussas, quæ, ut alibi minus valeant, in hoc certe loco magnum momentum ac pondus habere debent. Siquis hæc aut sibi, aut suis non satis existimat opportuna, ne me tamen iccirco ita fatuum credat, ut idem omnibus propinare velim. Vale.

ORATIO IX.

AD ETHICA.

Moralis institutio magis a Poetis, quam a Philosophis petenda est.

NOn deerunt, qui mirentur, cur ego meo quodam consilio, fortasse non malo, sed certe inusitato, ex aliis in alia quotannis aberrans, nova dicendi argumenta quæram, singulisque facultatibus in hanc lucem adductis, perinde disputem, quasi universum scientiæ orbem tantulo ingenio complecti velim, meque, ut vani Sophistæ solent, conflato ad invidiam nomine multiscium venditare. Attamen qui me, moresque meos parumper attendet, facile intelliget, neminem esse, qui istiusmodi ἐγκυκλοπαιδείαν aut minus sibi tribuat, aut aliis ægrius concedat, veluti quamdam mortalis ingenii intemperantiam ultra vires nitentis, & siquidem se posse, quod nititur, putat, etiam insani. Neque tamen inficior, id mihi a prima adolescentia fuisse propositum, ut studiorum decursu quam plurimas litterariæ provinciæ partes obirem; non ut aliquando immensum aliquid profiterer, sed nequid eorum omitterem, quæ ad Oratorium & Poeticum artificium aliquo modo conferre possent; tantumque doctrinæ & eruditionis haurirem, quantum de re omni probabilia dicturo in tempore satis esset. Nulla est enim ars, aut facultas ita cum

alia

alia conjuncta, ut omnes ſimul cum Poetica & Oratoria: quod cujuſque artificis ſit propria materia ſuique fines; Poeta vero & Orator nullam certam ac definitam regionem habeant, ſed late vagentur, omnemque dicendi & ſcribendi copiam, cujuſcumque ſit ordinis, jure ſuo ſibi arrogent, comprehendant, moderentur. Ac de Oratoribus quidem video inter omnes convenire: de Poetis autem, ne rem infinitam aggrediar, quo tempore aliud quiddam inſtituo, alii viderint. Hoc ego dumtaxat in præſentia dicam, ſive in omni ſermonis & humanitatis genere recte verſentur, ut multis viſum eſt ſapientiſſimis viris, & in his etiam Ciceroni; ſive aliqua tantum rerum capita complectantur, ut moroſi quidam triſteſqueGrammatici ab hac laude repulſi ſcriptitarunt; unum tamen eſſe, quod illis negari ſine injuria nequit, in quo præſertim tamquam in regno ſuo ab ipſa litterarum origine conſederunt, quodque uni cum maxima dignitate & utilitate generis humani diutiſſime tenuerunt. Hæc Moralis inſtitutio eſt, quam cum olim Philoſophi, ſive Pythagora, ſive Socrate duce, ad certa officiorum capita redegiſſent, quidque ſit in unoquoque primum, quid proximum, quid poſtremum, ratione atque ordine explicaſſent, in ea repente tamquam in fundo occupato pedem poſuerunt, non admodum reclamantibus Poetis, genere hominum minime frugi, litium incurioſo, & in diem vivente. Verum ſi tandem aliquando expergefacti jus ſuum perſequi velint, eoque reſtitui, unde ſine cauſſa dejecti ſunt, ego illis hodie tamquam in judicio Centumvirali fidem meam operamque præſtabo;

de Or. l. 1. c. 16.

vobisque cognoscentibus, sponsionem faciam, ni pareat, officii præscribendi rationem, quam Latini Moralem dicunt, Ethicen Græci, non tam ad Philosophos, quam ad Poetas pertinere. Quod ut perspicue faciam, omnemque dubitationem tollam, altius mihi repetenda sunt Poeseos initia: ex quo cognoscetis, cui potissimum litterarum parti, velut ab ipsa natura naturæque auctore, morum disciplina commissa sit; tametsi postea Philosophi jura turbarint, & in rem alienam quasi vacuam & caducam dolo malo irrepserint.

Quod singuli homines facere solent, ut a prima pueritia fabulas sequantur, nullumque studii genus ad multam ætatem libentius tractent, quam Poeticum, id ipsum universe ab humano genere factum est, cujus prima cura Poetice fuit, eaque una divinæ humanæque litteræ diutissime comprehensæ sunt. Quicumque aliquo doctrinæ genere excellunt, suoque ordine censentur, Theologi, Philosophi, Jurisperiti, olim a Poeticis scholis exierunt, in quibus scientia omnis parta est, atque unice culta, ut Strabo, ut Plutarchus, ut Max. Tyrius, ut ille, qui unus nominari poterat, M. Tullius, nullo ferme repugnante, tradiderunt. Quod quidem non ad ipsa Mundi incunabula referendum est, nec divinando conjiciendum, cum ex hoc numero fuerint Musæus, Homerus, Hesiodus, Parmenides, Epimenides, Solon, Empedocles, aliique notissimæ memoriæ Græci, qui divisionem, ut nunc est, disciplinarum & artium cum præcessissent, variam multiplicemque eruditionem carminibus comprehenderunt, & modo Poetæ habiti sunt, modo generali

no-

nomine Sapientes dicti. Crevere ab eorum ætate mirandum in modum litterarum studia, exorientibus undique nescio quo sidere magnis ingeniis; laticesque ex uno fonte manantes in varios subinde rivulos deducti sunt, qui magis magisque una cum Græciæ opibus adaucti, ingentia doctrinarum flumina certis finibus distincta celeriter constituerunt. Hinc enim Juris & æqui scientia propagata est; hinc illa, quæ de Deo rebusque divinis dissereret, Theologia; hinc Physicæ & Mathematicæ disciplinæ, quæ naturam latentesque naturæ caussas subtiliter investigando patefacerent. In quo sane Poetarum sapientiam & æquitatem recognoscimus, sed adversæ fortunæ conjunctam. Cum enim ultro rerum naturalium scholas abdicassent, quod viderent, in singulis partibus jam præter modum amplificatis totam hominis industriam desiderari; novæque litteratorum classi, qui se vel Sophos, vel Philosophos dicerent, provinciam hanc tam amplam ac nobilem liberaliter concessissent; homines isti a Poetis ut ita dicam geniti, in parentes arma verterunt; quamque illi sibi reservaverant officii explicandi potestatem, eam ipsam compilare conati sunt. Sed quo successu jam habere. Prodierunt novi isti morum magistri, ut eorum est institutum, obsoleto nigroque pallio, obstipo capite, ore inculto atque horrido, barbati, capillati, superciliosi, hominum potius terriculamenta, quam homines: cum autem se tamquam cœlo demissos ad hominum licentiam coercendam magnifice jactassent, tum dogmata fundere cœperunt, quæ cum illo vultu atque habitu convenirent;

peccata omnia esse æqualia; de re nulla dolendum, de nulla lætandum; voluptatem omnem turpem esse; paupertatem, morbos, captivitatem non recte haberi inter mala; jus omne, nisi sit summum, iniquum esse; nullum amicitiæ locum, nullum gratiæ, nullum misericordiæ tribui debere; & id genus multa, quæ si communiter persuadere potuissent, jam nullas haberemus civitates, hominesque cum hominibus vivere nequirent. Porro autem quia prava infinita sunt, sibique minime cohærent, vulgato arcano, bonorum & malorum fines pro libidine philosophantium variari posse, multi se repente familiarum duces constituerunt; in eo sibi uno convenientes, quasique conjurati, ut per pudenda & ridicula officium omne perverterent. Vix equidem mihi persuadere possum tantam aliquando fuisse hominum patientiam, ne dicam stuporem, ut cum viderent Diogenem cum suis Cynicis nudum ac sordidum ex professo maledicta jacere, Aristippum cum Cyrenaicis mollem & unguentis delibutum voluptatibus operam dare, Zenonem Stoicosque ceteros veluti lapides nullo rerum humanarum sensu tangi, Democritum in ridendo occupatissimum, Heraclitum in lacrimando; hos tamen non solum ferrent, sed & sapientes, & morum quasi canonas judicarent. Qui si aliquid probabile in tam ridiculo vitæ genere attulerunt, non tamen Poetas de antiqua possessione detrudere debuerunt, elegantes homines ac politos, qui sua præcepta ad naturam & communem sensum conformare solent, more hominum vivere, & id quod est in unaquaque re bonum, quamvis non sit admirabile,

bile, ad imitandum proponere. Et hæc quidem magnæ hujus disciplinæ principia fuerunt, quæ morum censuram tam prospere suscepit, quam videtis; donec ad Academicos, & Peripateticos ventum est, qui magis aliquanto ad humanitatem accederent, sed tamen Philosophi essent. Nomen hoc tam serium & grave jam apud omnes fide laborat, quod tota Philosophia litibus & controversiis implicita, cultores suos factionibus addicat, pugnaces faciat, acerbos, acres, redarguendi cupidos, per abstrusa & difficilia admirationem sectantes. Ac si officia disputandi caussa discerentur, isque optime moratus esset, qui subtilissime de moribus diceret, non esset ab his discedendum, qui in omnes humanas affectiones acutissime penetrant, multiplicique divisione rerum ac distributione minimas quasque differentias persequuntur: sed cum omnis hujusmodi disputatio ad actionem referri debeat, non video, tam minuta subtilitas quid valeat ad hominum animos permovendos; aut quomodo tandem plus valeat, quam poetica oratio, rebus confecta de medio sumtis, lucida, suavis, ornata, per numeros, per imagines, per figuras, non in aures solum, sed in omnes pæne sensus contorta & vibrata. Nisi quis forte putet monogrammos, qui rem nudis lineis repræsentant, magis movere oculos, atque allicere, quam picturas perfecte coloratas, umbrisque ac luminibus distinctas. Equidem non diffiteor, ut in monogrammis partium varietatem, numerum, ac positionem, ita in Philosophicis libris omnes officii partes, & patris cujusque membra clare distincteque apparere; at in

hac

hac tanta luce rerum etiam minimarum friget animus, & in sermone tam bono vir bonus desideratur. Neque vero magna doctrina opus est, ut virtutem, ejusque pulchritudinem cognoscamus; quod cum secundum naturam sit, suo se lumine prodit, & in cujusque oculos incurrit: itaque in eo potius præcipientis industria versari debet, ut per omnia artificiosæ dictionis instrumenta naturam revocet ad prava conversam; & in suæ dignitatis cogitationem adducat. Quod cum Æsopus, Philosophus non indiligens, animadvertisset, abjectis disputationibus, ad apologos animum convertit, initoque cum Poetis fœdere, spem omnem formandæ vitæ in rerum communium imaginibus collocavit. Genus hoc fabularum miræ urbanitatis ac virtutis ad persuadendum, non in familiari solum sermone, aut in cantiunculis locum habet, sed etiam in gravissimis deliberationibus; quod multitudinem valde afficiat, trahat, deliniat, pertentet, callidoque artificio ducat ad earum rerum assensum, quæ certis ac notis similes sunt. Cedo mihi Philosophum aliquem, cujus scripta simul omnia tantum potuerint, quantum una illa fabella, qua Menenius Agrippa Romanam plebem cum Patribus conciliavit, & in urbem reduxit. Nimia sunt hæc. Cedo qui non gratis clamet, quem populus libenter ferat; cujus præcepta, quamvis egregia, si cum Æsopeis hisce nostris conferantur, non frigida sint, & audientibus molesta. Agedum enim, siquis a Zenone contendat, aurum habenti
lib. 2. nocere, quis patienter audit, quis non Stoicam
fab. 7. severitatem accusat? At si idem Phædrus per a-

polo-

pologum muli a latronibus spoliati eleganter teéteque ingerat, accipitur, probatur. Fac, nimium vindictæ studium Philosophus damnet: creditur scilicet umbraticus homo consulere timori suo. At Id. l. 4. siquid hujusmodi Poeta velit, equo illo descri- fab. 4. pto, qui hominem armavit adversus aprum, placet narratiuncula, penditur, imbibitur. Non est, cur singula commemorem. Quæcumque litteris consignata sunt de mendacio, de furtis, de fraudibus, de maleficiis, si ex schola Philosophica veniant, aures fatigant; si blanda & eleganti comprehensione verborum per fabulas efferantur, facile subeunt animos, & ubi insederunt, conscientiæ stimulos excitant. Si igitur res, non ex specie & magnitudine, sed ex usu judicandæ sunt, pluris mehercule Phædri opusculum, quam decem ipsi ad Nicomachum libri, & sexcenta volumina ad eorum interpretationem scripta, non meo quidem, quod video quam leve sit, sed multorum sapientum judicio æstimari debet. Atqui adhuc in limine sumus, nec nisi minimam fabularis industriæ partem nutriculis ipsis familiarem adversariorum contentionibus opposuimus. Quid si ad graviores fabulas, quas proprie μύθυς appellant, orationem ducamus? Quid si Comicas fictiones, si Tragicas, si Epicas in partes vocemus? Tamen ne impetum morales Philosophi sustinebunt? Verum ego neminem vestrum tam expertem litterarum existimo, ut harum fabularum commoda & utilitates ad civilis prudentiæ usum, & communis vitæ institutionem non sæpe audierit; mihique potius verendum est, ne inopia dicendi latissimum campum quæsisse videar, in quem μυθόγραφοι ipsi,

Poe-

Poetarum explanatores, Critici, & Grammatici omnes infinitam prope segetem congesserunt. Itaque non docebo, vivendi præcepta figmentis istis involuta latere; sed potius caussas exequar, cur ita Poetæ latere voluerint, cum simplex rectusque sermo, a Philosophis tanto post occupatus, ne ipsis quidem deesse posset. Omitto quod ante dixi, non admodum egere homines schola & magistro, ut in quo sit virtus intelligant, ejusque contrarium; sed figuris potius & imaginibus, per quas moniti, de se ipsi cogitare cogantur, & digna suscipere natura sua. At si docendi tamen sumus, ut aliquo certe modo sumus, nonne qui docet, rationem inire debet, quæ cum maxime impellat, tum vero etiam molestia careat & satietate? Poterat enimvero, poterat Poeta quoque de laboribus ac periculis fortiter adeundis, quemadmodum Philosophus, multa verba facere; at quanto magis mulcet ac movet, cum Herculem nobis monstra superantem ob oculos ponit, & per hæc divinos sibi honores promerentem? Poterat de calamitatibus æquo animo tolerandis illa omnia proferre, quæ Philosophis tam pulchra videntur; at cum Ulyssem & Æneam per magnas ærumnas ad immortalitatem perducit, nonne & eadem canit, & canendo ad æmulationem incendit? Poterat denique de virtutibus omnibus, de amore patriæ, de fide, de justitia, de religione præclaros istos libellos ipse quoque conficere, nisi vidisset, quanto magis per exempla proficeretur. Unum vero neque ille consequi verbis poterat, neque Philosophi, quantumvis se ament, consequentur umquam, ut heroicam virtutem,

quæ

quæ in summo præstantiæ fastigio, ac pæne supra hominem posita est, suis coloribus ornent, & recte subjiciant imitaturis. Eximiam hanc & inusitatam excellentiam, quæ ad Superos proxime accedit, ut exprimeret Aristoteles, ipse quoque ad poetica simulacra confugit, & Homerico Hectore producto, fidem quæsivit ex fabula. Et vero unum hominem exercitibus resistere, maria & navigationes aperire, populis salutem reddere ac libertatem, condere urbes ac gentes, orbem terrarum a tyrannis liberare, cujus putatis esse facultatis, quam divinæ, quam incredibilis? Quis talia, aut cui differendo persuadeat, quamvis disrumpatur? Aut omnis profecto inanis conatus est, aut unus historiæ fabularis heros ab egregio Poeta descriptus in tam difficili negotio plus valet, quam omnes omnium Philosophorum disputationes de hoc toto virtutis genere, de natura, de partibus, de fine, de sede, de nomine, de adjunctis, de contrariis; quæ ipsa dum nomino tam macra & spinosa, jam in ore vestro molestiæ signa conspicio. Malebam equidem scholarum tædia præterire, quæ nimis jam multos inimicos habent: sed hæc potissima ratio est, quæ fabulas peperit, veluti quædam blandimenta sanitatis, per quæ salutaria pocula promte & alacriter sumerentur. Quam porro suave, in theatro sedentem sine ulla animi corporisque contentione, non audire modo, quid sit honestum & inhonestum, quid utile & inutile, sed hæc ipsa in illustribus personis varia fortuna jactatis aspicere, eo rerum apparatu, ac verborum genere proposita, quod cum ad monendum plurimum

Eth. l. 7. c. 1.

va-

valet, tum etiam ad movendum? Videtis, ut ad hæc omnes ordines libentissime conveniant, ut attente audiant, ut numquam fatigentur, ut vel in lacrimas jucunde soluti Tragicos eventus excipiant? Conferte nunc frequentiam istam cum solitudine, quæ circa Philosophos est; & plane intelligetis, utrum præstet per nostras hasce Poeticas blanditias, an per acumina Philosophica mores civitatis castigare. Ægre homines apertum monitorem audiunt; gravia sunt verba illa, *ne dicas, ne facias*; *debet, non debet*; *licet, non licet*; & cum vitia aliqua, nullo compellato nomine, reprehenduntur, ille sibi exprobrari putat, cui conveniunt. In scena neque histrioni, neque satyro irascimur. Irascimur autem? Tanto magis favemus, quanto acrius aspergunt; modo amicos, modo sodales, modo nos ipsos in iis moribus recognoscimus, & abditum ulcus ridendo tractari patimur. Ergo tota illa juvenum turba, quam

Eth. l. 1. c. 4. aperto Morali ludo, Aristoteles exclusit, habet ex hac officina unde sanetur; hinc nemo repellitur; nulla ætas, nullus ordo, nulla conditio Poetæ gravis est; omnibus animi perturbationibus, iræ, libidini, invidiæ, cupiditati medicamenta hæc adhiberi possunt. Huc etiam viri Principes invitandi sunt, quibus nullum monitum nisi callido artificio, & per ambages ingeri potest: quod tamen non ad reprehensionem referri velim, sed ad ipsam principatus naturam, quæ tueri majestatem quacumque ratione, modo honesta, debet; & privatorum in se arbitria cavere. Ad hos scilicet Philosophus accedat de jure & injuria disputaturus; his, si quis animus, edicat, ne tantum

sibi

ſibi licere putent, quantum poſſint; hos doceat aliud regem eſſe, aliud dominum; illum in primis parere legibus debere, cui legum cura commiſſa eſt; neminem peccare gravius, quam cujus exemplum tranſit ad alios. Amentem eſſe oportet, qui tantum audeat, præſertim propoſito ante oculos Seneca, qui ſi tantum ſapuiſſet, quantum profitebatur, non dicam tantas opes non collegiſſet, in quo a multis eſt accuſatus, ſed & opes quaſcumque habuiſſet, & quæſitam in habendo paupertatis laudem, & totam illam, qualiſcumque eſſet, Philoſophiam procul a Nerone vendidiſſet. Id tamen, quod Philoſophus ſine invidia atque adeo ſine vitæ diſcrimine facere nequit, per ſuas fabulas Poeta facit, ita Principibus fere omnibus gratus, ita acceptus, ita aliquando etiam neceſſarius, ut jam inter aulæ inſtrumenta cenſeatur. Hic unus monere poteſt imperantem ſibi, ancipitem fortunam, fœdoſque tyrannorum exitus adumbrando; hæc una reliqua eſt virtuti via, qua ſe per poetica involucra non quærentibus inſinuet, & in illo etiam faſtigio aliquando conſiſtat. Quo in loco id velim tantiſper cogitetis, quam anguſtis regionibus Philoſophorum diligentia contineatur, quæ primum ultra privatos non progreditur; deinde hos ipſos, ſi adoleſcentiæ cupiditatibus irretiri curatione indigeant, tamquam ſibi minus idoneos alios dimittit. Ergo nihil reſtat aliud, niſi ut tota hæc graviſſima diſciplina, quæ ad mores formandos ſpectare deberet, ingenio & diſputationibus ſerviat, conſuetudinem ſequuta reliquæ Philoſophiæ, quæ mentes contemplando conterit, & in ſe ipſa

M quo-

quodammodo vertitur. Quare nihil mirum si tota est in argutiis, nec jam laborat, ut optima edat, sed ut παράδοξα, & quæ minime probentur
Sen. ep. 61. 113. 117. in vulgus, *Sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse; inter magistratum & repulsam interesse nihil; bona esse paria; mortem a vita non differre; virtutes esse animalia*; & multa similia istis. Tu ne igitur, bone Seneca, hæc scriberes, si vitiis sanandis non ex Stoica superbia, sed ex animi sententia operam navares? Tu hisce lusionibus felicitatem inesse putas, summum illud humani generis negotium; nostroque Homero tamquam nugatori dicam impingis? At is per suas fabulas, si recte intelligeres, aut quod intelligis, sine invidia fateri velles,

Hor. 1. ep. 2. ... *quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,*

Plenius ac melius Chrysippo, & Crantore dicit.

Nolite, quæso, mihi succensere, Auditores, quod de summo viro, & ut illa tempora ferebant, etiam probo libere dicam. Concoquere enim nullo modo possum, quæ ille in Homerum sive Poetam, sive Philosophum, certe sapientissimum,
ep. 88. atque adeo sapientiæ parentem, audacter scribit, ubi ad ludificandum aggressus more suo, cuncta liberalia studia contemnit, & numerat in supervacuis. Hæc si in illa Metronactis schola jactabantur, injuria profecto populum Romanum accusat epistola septuagesima sexta, quod ad pithaulem & tibicinem licentius iret. Quamquam ut
De Rep. l. 3. nihil dissimulem ex veritate & fidei loci hujus, ipse quoque Plato ab ea republica, quam sibi animo ad perfectissimam formam effinxerat, Ho-

me-

merum, Poetasque ceteros, qui omnia promiscue imitarentur, abesse jussit: quod nobis adversarii tamquam ex judicato objicere solent. Grave est hoc, Auditores, non tam ipsum per se, quippe a Philosopho, quam fama & auctoritate Platonis, cujus judicio vel in sua caussa multum deferre pro nostra æquitate volumus. Alios igitur sibi Heraclides Ponticus subscriptores adjungat, cum divinum hunc Philosophum, tamquam Ὁμήρου συκοφάντην, calumniæ postulat. Nos quandoquidem reputamus, Platonem Homeri studiosissimum fuisse; imo poetas omnes tanto studio, seu potius veneratione coluisse, ut Deorum filios appellaret, & ipsi quoque Antimacho Clario, inepto ac verboso versificatori, unus ex omni Atheniensi populo aures præberet; quandoquidem, inquam, hoc reputamus, aliud quiddam illum spectasse credimus, quam quod vulgo existimatur, cum has delicias suas ab ea civitate removit, quæ nulla esset; aut si esse posset, heroum magis, quam hominum congregatio dici deberet. Pistores etiam mehercule & cupediarios exclusisset, si cives suos, quemadmodum sine vitiis & multarum voluptatum usu, ita sine cibis vivere posse existimasset. At enim ne Epicurus quidem Poetas probavit. Videlicet intemperantiæ patronus. Parcat vitiis necesse est, qui istius hominis benevolentiam captat. Ego vero non miror, poetica studia alicui Philosopho displicere, sed ob eam displicere caussam, quæ solet afferri, quod obscena multa a Poetis scripta sint; quasi vero quod multa herbarum ac frugum genera valetudinem lædant, herbas frugesque omnes odisse oporteat. Ac primum

Cic. in Brut. c. 51.

M 2

mum si negem, qui ita scribunt, esse Poetas, non injuria facere videar, sed ex ipso antiquitatis judicio, quæ cum Musas huic studio præfecerit, satis superque ostendit, quam esset hoc nomine indignus, qui puellas honestissimas turpi lenocinio contaminaret: deinde si dicam, artibus omnibus ad salutem inventis commune infortunium esse, ut improborum scelere ad perniciem convertantur, dicam id, quod & notissimum est, & vel in summa Poetarum nequitia poesim tamen ab omni reprehensione liberare debeat. Quod si quidquam eorum querelæ valerent, qui tam male animati in poetica sunt, quodnam de D. Basilio judicium ferendum esset, qui Græcorum Poetarum lectionem adolescentibus commendat, multasque ad virtutem opportunitates apud Homerum, apud Theognidem, apud Hesiodum, apud Prodicum Chium eloquentissima oratione demonstrat? quodnam de ipso D. Paulo, qui cum ex Arato, ex Mænandro, ex Epimenide aliqua referat, perspicue significat, in hoc litterarum genus quo animo fuerit. Esto, jure queruntur: Poetas ablegemus, totamque arenam Philosophi teneant, si ita demum salva res est. Quid? Utrum nos ignorare putant, quid doceat Epicurus, totusque ille voluptarius grex? an ita bonos esse, ut Calliphoni, & Dinomacho credamus, qui Epicuream voluptatem cum honestate copularunt, *tamquam cum homine pecudem*, ut Tullianis verbis utar. Hi nempe nobis Poetarum nomina recitant, qui a modestia desciverunt. At ego illis non unum aut alterum Philosophum, sed sectas objiciam, Hegesiacos, Theodorios, Annicerios, &

Orat. πρὸς τὰς νέας.

Cic. 3. Off. c. 33.

& quos modo dixi, Epicureos, qui facto agmine virtutem oppugnant; nec ut Poetæ in conviviis & ludis genio indulgentes licentius canunt, sed in locis ad docendum gravissimis serio & ex instituto turpitudinis illecebras, & indignas homine voluptates commendant, inculcant, ratas faciunt. Adde his & qui contra verecundiam disputant, & qui fraudes tuentur, & qui utile ab honesto sejungunt, & qui privata commoda anteponunt publicis, & qui Deorum timore sublato, cetera concedunt sine discrimine. Apud Cicer. off. 3. Quæ ego vitia hominum non commemoro, quod in facultatem innocentissimam redundare putem; sed ut hac in parte si vincere non possumus, ex æquo pugnemus; nec magis Poetarum licentia Poesi noceat, quam Philosophorum imprudentia Philosophiæ. Est utrobique, si verum quærimus, quod caveri debeat: neque Philosophorum amatores Philosophica omnia sine delectu probent; & nos Poetis nostris sæpe illud commemoremus, quod est apud Aristophanem in Ranis a. 4. sc. 2.

..... *ἀποκρύπτειν χρὴ τὸ πονηρὸν τόνγε ποιητὴν,*
Καὶ μὴ παράγειν, μηδὲ διδάσκειν. τοῖς μὲν γὰρ παιδαρίοισιν
Ἔστι διδάσκαλος, ὅστις φράζει, τοῖς δ' ἡβῶσιν γε ποιηταί.

..... *quæ mala sunt, abscondere poeta debet,*
Non producere, neque docere. Nam puerorum quidem
Magister est dicendi peritus, adultorum autem Poetæ.

Sed jam amotis criminationibus, in viam redeamus, ut pauca quædam extremo loco de poeticis nu-

numeris habeatis, quandoquidem in fabulæ commodis satis, ut opinor, versati sumus. Altera igitur pars, & nescio etiam an prima, quæ poesim constituit, carmen est, a quo res subjectæ tantum virium & virtutis accipiunt, ut se in animos facile insinuent, firmiter adhæreant, motusque illos vehementissime excitent, quorum gratia sunt comparatæ. Quod cum totum quantum est, explicari non possit, majus etiam aliquid ac mirabilius, quam veritas patiatur, huic arti tribui solet, ut & feras mitigare dicatur, & morari flumina, & silvas lapidesque commovere. Quare ut Poeta nihilo plus rerum, quam Philosophus, ad vitæ præcepta conferat, quantum tamen in eo putatis esse momenti, quod alter soluta ac simplici, alter ligata & numerosa oratione utitur? Huc illud pertinet, ut opinor, quod Pythagoras scripsit, plus posse tibicines ad mores corrigendos, quam Philosophos. Certe nisi quid excellens ac divinum ad mentes impellendas in poetico sono numeroque esset, neque Archilochus Lycambem ad suspendium adigere per jambos potuisset; neque Tyrtæi versibus fuisset in acie locus; neque Solon, aut Terpander suas leges carminibus conclusissent. Nunc si quis officia & vitæ communis rationem numeris adstringere possit, morbisque animi tam valida remedia adhibere, hunc tamen Philosophus extrudet, suisque commentationibus, ad disserendum seu potius ad rixandum comparatis, subsellia franget? Sed urget indictus mihi orationis modus. Jam ex veteri Quiritium more, unde initio constituendæ caussæ formulas duximus, ite in consilium, Viri sa-

Empiricus advers. Mathe. c. 22.

sapientissimi, & quod bonum, faustum, felix, fortunatumque sit, suam legitimis dominis possessionem fraude interceptam restitui jubete. Tu vero, Corneli Eminentissime, huic judicio moderando præpositus, cum plurimum legibus, quemadmodum semper soles, tum aliquid etiam benevolentiæ tribue: siquidem & Romani Cornelii, suæ gentis principes, Ennio, Lucilio, Terentio familiarissime usi, hac se Poetarum amicitia vel in primis nobilitarunt. Nihil tibi a Philosophis polliceri potes, in suas contemplationes abditis, nullique viventibus; Poetæ cum singulorum officia juvant, tum publicam gloriam, & magnorum virorum gesta ad immortalitatem propagant. Quamquam nihil te magis in præsenti movere potest, aut debet, quam si tibi persuadeas, vera esse, quæ dixi; tuamque istam Juventutem, de cujus institutione majorem in modum sollicitus es, ad virtutem & optimos mores per poetica studia fingi posse: qua de re si testimonium quoque flagitas, Horatianum producam, eoque vel apud Philosophos longe gravissimo finem dicendi faciam.

Os tenerum pueri balbumque Poeta figurat,
Torquet ab obscenis jam nunc sermonibus aurem,
Mox etiam pectus præceptis format amicis,
Asperitatis, & invidiæ corrector, & iræ.
Horat. l. 2. epist. 2.

EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

Quo die Orationem hanc habere debebam, studiisque nostris ex more atque instituto præludere, accidit ut abesset hujus Seminarii Auspex Eminentissimus gravissima illa de caussa, quæ totius Christiani Orbis Cardinales Romam concivit. Itaque supersedi, maluique carere voluptate illa, quæ mihi quidem mortalium omnium maxima est, publice dicendi, quam dicere inauspicato. Ne tamen videar ignavia potius, quam ratione fecisse, ut publico judicio abstinerem, hoc quidquid est, in lucem edeo; in quo etiam superiorum annorum consuetudinem sequor, sed mehercule parum fidenter. Nam antea cum vulgarem, quæ recitaveram, videbar quodammodo mihi tenere judicia hominum, eosque sponsores habere, qui mihi aures non gravate præbuissent. Nunc me totum fortunæ committo, plane incertus quo casura res sit. Neque enim, ut audientium, ita legentium ora vultusque notare licet, ubi caput avertant, ubi oscitent, ubi lacunar spectent, ubi proximum de hora interrogent; ne quid postea librario tradatur, quod fatigarit, aut offenderit. Hoc anno jacta est alea: ferendum, quiquid evenerit. Quamquam ego, ut verum fatear, ex recitatione magis speravi fructum aliquem, quam perceperim; quod fere nugarum tædia brevitate compensem, habeamque auditores vel ad ea, quæ minus probant, attentos. Quod igitur dictioni audientiam facere consuevit, idem, ut spero, benevolentiam scri-

ptio-

ptioni conciliabit; brevitas videlicet, in qua ego mihi maxime placeo, quæ me in primis, measque lucubrationes ornare ſolet, quam ego unus ſi deſero, jam quomodo conſiſtat in hujuſmodi exercitationibus, omnino non habet. Nam plerique omnes, quos identidem audio, diſertiſſimi cum ſint, temperare ſibi nequeunt; ego vel ſi velim multa dicere, tamen inopia ingenii intra cuticulam cohibear. Sed altera jam pagella procedit; ac pæne in epiſtola modum præterii, quem tibi in Oratione pollíceor. Hactenus ſatis. Vale.

ORATIO X.

AD MATHEMATICAM.

Adversus eos, qui nimis paucis Mathematica stud ia concedunt; tum adversus eos, qui nimis multis.

QUod opus decem abhinc annis jussu & auspicio tuo (P. E.) ex hoc illustri atque edito loco solemnibus verbis institui, tandem aliquando exædifico; Diisque immortalibus grates ago, quod mihi homini valetudinis parum firmæ, ingenii vero infirmissimi, tantum virium vitæque tribuerint, ut cursum hunc, quem ne ipse quidem, cum auspicarer, totumque prospicarem animo, conficere me posse sperabam, tamen confecerim; & ad Mathematicam facultatem, quæ orbem claudit ceterarum, non sine aliqua certe felicitate, quantum ex hujus lectissimæ coronæ benevolentia conjicio, nunc demum pervenerim. Verum quod in magnis operibus fere accidit, ut ultima quæque difficillima sint, aut fessis jam viribus difficillima videantur, hic me postremus quasi actus vehementer terret, graviore quadam, ut sentio, persona imposita, novaque objecta non laboris modo, sed etiam difficultatis ac periculi specie. Nam de aliis quidem cum dicerem facultatibus, id unum requiri videbam, ut quæ cujusque tradendæ ratio mihi maxime probaretur, ex animi sententia declararem: nunc

nunc ipsa rei possessio in controversiam vocatur; nec jam ostendere oportet, cujusmodi sit Mathematica scientia, aut quomodo comparetur, sed quem deceat, quemve dedeceat. Scilicet non desunt asperi homines ac difficiles, qui eam nobis invideant; & cum ipsi inter se de toto hoc genere sermones conferant minime æquos, tum nos quoque ipsos, ut sibi videntur arguti, aliquando interrogent, ecquid juventutem in spem Ecclesiæ nobis concreditam, in angulis ac triangulis dimetiendis inaniter occupemus. His ego animis tam parcis & angustis, ut magnam partem generis humani, eamdemque studiosissimam ad Euclidem & Archimedem accedere nolint, aliud quoddam genus hominum opponere consuevi, qui neminem doctum virum existimant, cujuscumque sit ordinis, si doctrinis careat Mathematicis. Cum enim utrique abeant ad extrema, ipsi se mutuo conficiunt. Sed jam ego quoque manus conferere tamquam in judicio constituo, nec solum priores illos propellere, qui nos aggrediuntur, sed hos quoque lacessere, quorum opinionem utilem quidem nostris rationibus ad tempus duxi, universe autem numquam probabilem. Quod ut ratione & ordine faciam, duplex mihi via non diversa modo, sed etiam adversa ineunda est, quarum prima veluti defensione constet, altera accusatione. Defendam operam & industriam nostram, quæ in Mathematicis disciplinis impenditur; accusabo labores eorum nimis, ut ita dicam, ambitiosos, qui has ipsas disciplinas in aliarum fines inducunt, infinitaque contentione suscepta, quæ Dii Deæque separarunt, communi vinculo jungere &

copu-

copulare conantur. Ac defendendi quidem propositum sive sit necessarium, sive supervacuum, quod nolo in præsenti quærere, a nemine reprehendi potest; illud vero accusandi cum re ipsa, tum nomine odiosum ita moderabor, ut omnes intelligant, non me levitate aut perturbatione aliqua ductum, sed studio veritatis ac justitiæ, suis finibus Mathematicam terminare; quos dum tenebit, in maximo ubique honore erit; ubi egredi incipiat, multas in se gravesque offensiones concitabit. Id vero quemadmodum se habeat, non ausim mehercule in hac luce exponere, nisi vestræ sapientiæ multis mihi rebus perspectæ magnopere confiderem; qua me una tamquam scuto adversus invidiam tuebor, siquis forte tam cæcus atque audax obtrectator erit, ut cum audierit, quo ego sim in Artem plane nostram animo, quam benevolo, quam studioso, quam illius amplificandæ cupido, mihi tamen crimini tribuat, quod omnem litterarum provinciam per fas nefasve occupatam Mathematico non condonem. Nemo profecto est, qui possit de re ulla publice dicere sine periculo: at me præter ceteros timere oportet, qui quod sentio, non circuitione & anfractu tegere, non ad gratiam & voluntatem audientium temperasse possum, sed cujusquemodi est, ex officio & gravitate personæ, quam hoc loco sustineo, perinde proferre debeo, ac si aram tenerem. Atque hæc valuere semper: illud vero hujus anni proprium ac peculiare est, quod peregrinus atque hospes in difficillimam regionem venio; nec ducere argumenta nisi ex universo genere possum, & ex communi quadam-

ratio-

ratione, in quam litteræ omnes ac disciplinæ conveniunt. In his difficultatibus atque angustiis siquid efficere tamen potero, plane intelligetis, neque nobis Ecclesiasticum vitæ rationem ingressis ommittenda esse Mathematica studia, neque ulli ultra modum & rerum naturam promovenda.

Qui in hanc facultatem alieno sunt animo, apertasque gerunt inimicitias, nihil sane afferunt valde firmum, sed tamen ita multa dicunt, ut si respondere singulis velim, in re non tam difficili, quam longa & molesta nullo litterarum bono tempus teram. At est callidum quoddam & insidiosum genus hominum, quod ut cognoscam, Auditores, indigeo sapientia vestra; ut refellam, auctoritate & auxilio. Soleo enim pro munere hoc meo, quod neque ego tanta assiduitate ac vigilantia obirem, neque ullus obibit pro hac rerum temporumque conditione, qui non se divinitus vocatum existimet, Deumque unum, contemtis mortalium consiliis, in omni actione & procuratione sibi proponat; soleo, inquam, diligenter omnia circumspicere; neque amicos solum, sed inimicos etiam, siqui sunt, audire, ut quantum fieri per me potest, studia nostra perficiam, & ab omni reprehensione liberem. Sunt igitur quidam ad litteras juvandas voce atque oræ præclare compositi, qui Mathematicæ dignitatem multis verbis extollunt, sed usum ajunt non videri Clericis convenire. Quid hoc sit, non satis explicant; sed ita tamen multa turbant, ut eos appareat profanum aliquid hoc nomine designare, quod in militari Architectura, aut in vana divinandi arte positum sit. Quid dicam, Auditores?

res? quid suspicer? Eosne malitiose facere, ut inde alios absterreant, quo ipsi accedere non potuerunt? At illi certe non sunt ita vafri; quamvis non negem, esse aliquos, ubicumque tandem sint (nam & Momo debet esse locus) qui pulcherrima quæque studia ob id unum carpere audent, quod se ab illis exclusos videant. Cum his nobis nulla res est, qui toti sunt a mendacio, quorum vita fallaciis constat, quibus siquis unus fidem habet, is ipse fabula fiat. Ergo illud est reliquum, ut qui nos a Mathematica renovant, non satis advertant, quam multa hoc nomen complectatur, quæ cum hoc nostro vitæ instituto consentiunt optime. Age enim, quid est in Physica scientia, nisi forte hanc quoque nobis denegant; quid est, inquam, in Physica scientia tam Philosophi privatum ac proprium, ut non magnam illius partem Mathematicus vindicet? Ratione quidem atque ordine contemplandi inter se differunt, rebus non differunt, nisi perpaucis. Quiquid numero, aut figura aliqua constat, quidquid sono judicatur, quidquid luce distinguitur, quidquid aliquo mensuræ genere comprehendi potest in toto terrarum orbe, non tam Philosophici, quam Mathematici juris est. Atque hæc ante pedes. Quid μετέωρα, quid astra, quid planetæ, quid cælorum orbes? An hæc ignorare Philosophus potest, aut sine Mathematico studio scire? Ego vero ne satis quidem puto ad philosophandi præstantiam hæc studia conjungere: præcedant Mathematica necesse est, quæ animum a sensibus excitent, & ad intelligendi celeritatem exacuant; siquid modo vidisse Pythagoram credimus,

mus, qui nullum auditorem in sua illa Philosophica adyta admittebat, nisi prius Geometriam, Gnomonicam, Musicam, Astronomiam didicisset. Hunc secutus est Plato, qui Mathematicam iccirco προπαιδείαν vocat. Platoni accesserunt Xenocrates, & Speusippus, qui eisdem legibus Academiam post ipsum tenuerunt: tum ipse quoque Aristoteles, qui certe a Magistri sententia discessisset, si ullo modo adolescentem his auxiliis destitutum fieri posse Philosophum existimasset. Itaque homines isti divino ingenio præditi, non Philosophorum modo principes, sed Philosophiæ parentes, ea scripta reliquerunt de Physicis rebus, quæ ne legi quidem nisi a Mathematico possent. Aut igitur nobis tota interdicatur Physica provincia; aut concedatur, ut in eam tamquam cives & habitatores, non ut servi furesve, ingrediamur. Physica porro commemoro, non quod Logica & Metaphysica Mathematicis commodis careant, non quod Ethica ipsa alicubi non indigeant, non quod facultates reliquæ vim suam omnem ac dignitatem sine illis obtinere possint; sed quia nihil afferre constitui, quod subtiliter excogitatum videatur magis ad ingenium, siquod sit in nobis, quam ad veritatem ostendendam. At enim Philosophi sunt, & valde etiam, si Diis placet, beati, qui ne ipsum quidem quid significet Mathematicæ nomen, didicerunt. Esto: non tam bene cum litteris agitur, ut sapere non videantur, nisi qui sapiunt. Adhuc tamen est, quod nobis ætatique nostræ gratulemur. Nam per sæcula ante Galilæum bene multa unum illud Philosophicum studium privatas

Gell. 1. c. 9.

de rep. l. 7.

Eth. l. 6. c. 8.

vatas scholas publicasque tenuit, quo isti boni viri videntur esse contenti. Habete autem, quale fuerit. Sectæ hostili odio invicem infestæ; ingenia certis hominibus sacramento addicta; impotens atque infinita pugnandi libido; nova rebus nomina indita ad lites alendas ex compacto institutas; fallaces & captiosæ interrogationes; certæ quædam solemnesque formulæ, quibus nihil subesset nisi strepitus; subtiles & acutæ speculationes de iis, quæ numquam fuissent, aut vero esse possent; perpetuæ & ad ravim usque productæ inani labore disputationes; omnia prius quæsita, quam veritas & natura. Videtis familias Gladiatorias (nolo enim Scholasticas dicere, quod nomen est, aut esse debet honestissimi ordinis) at hæ tamen ipsæ, silentibus Mathematicis, famam occuparunt Philosophiæ. Cum caput Mathematica extulit, suasque vires Physicæ adjunxit, tum veluti renovato orbe, magni illi extitere naturæ interpretes cum omni antiquitate comparandi, Galilæus, Cartesius, Gassendus, Borellus, Hugenius, Leibnitius, Neutonus; & qui horum secuti vestigia, Philosophi re vera sunt, & habentur. Quis igitur nobis tam erit infensus, ut inventis frugibus, rursus ad glandes mittat? Ergo si tempus & industriam vanis contentionibus impendamus, simul Physici, simul Clerici nomen præclare tuebimur; si naturam serio scrutemur, saltabimus extra chorum? voces & nomina persequi licebit, res non licebit? pro sectæ studio disrumpi gloriosum erit, pro studio veritatis indecorum philosophari? Nihilo plus dico, quam quilibet unus ex imis litterarum subselliis

co-

cognoſcere poſſit; modo non ignoret, quam viam & rationem Philoſophi teneant, ex quo iidem Mathematici eſſe cœperunt, ſuiſque ſpeculationibus ſenſuum teſtimonia & mechanicam operam adjecerunt. Atqui ego nimis exiguam laudem Mathematicis ſtudiis tribuo, ſi nobis hactenus retinenda ſtatuo, ut Phyſicis opem ferant: ſtant ipſa merito ſuo, eoque in primis magno atque admirabili, quod nullum vitæ ſtatum, nullumque ingenium reſpuunt. Si enim is non inditus arte, ſed animis innatus ſcientiæ amor, quo cuncti exardeſcimus, honeſtiſſimus eſt, locisque omnibus ac temporibus aptus; quid eſt, quod Clericus ignorare illa debeat, quæ cum maxime ad diſcendum referantur, præſtabile hoc diſciplinæ genus conſtituerunt, non a rebus ipſis, quas comprehenderet, ſed ἀπὸ τοῦ μαθεῖν, hoc eſt *a diſcendo*, nuncupatæ? Pœniteret me profecto conditionis hujus, ſi mihi naturam adimeret, qua impellor ad ſciendum; aut ſi cum multa ad ingenium exercendum concedat, ſive levia, ſive fallacia, ſive ambigua, hoc tamen intercluderet, quod unum propemodum cadit in ſcientiam. Habeant ſibi Peripatetici contentiones ſuas, habeant Academici, Stoici, Epicurei: volumina voluminibus opponant, factiones factionibus, ætates ætatibus; omnia ſollicitent, turbent, miſceant; ut non ſolum ſempiternis laboribus nihil ſciant, ſed illud etiam dubium faciant, utrum ſciri poſſit aliquid. Mathematica ſane una ab incertis certa ſeparat; ubicumque ſit veritas, eo accedit; non de tempore, non de loco, non de ſecta laborat; libera, ſoluta, expedita, uti eſt quidque, ſeu album,

ſeu nigrum, ſine ambage demonſtrat. Hanc nobis qui auferunt, ſi nullum præterea litterarum genus relinquunt, parum abeſt, quin pecudes faciant; ſin autem & Poetica, & Critica, & Dialectica, & Philoſophica omnia liberaliter condonant, quid eſt quod illa excipiant, quæ ad doctrinam & eruditionem omnium certiſſima atque exploratiſſima ſunt? Niſi forte, ut initio ſignificavi, quod multæ Mathematicæ partes ſint, aliquæ vero etiam hominum vitio corruptæ; unius aut alterius invidiam ad univerſas traducunt. Ita ſiquidem fit in rebus omnibus, ut cujusque laus ac reprehenſio ſumatur ex proximo. In quo ego tam communi malo nihil nobis præſertim dolendum puto: tantum dico, ſiqua ſunt in Mathematicis, quæ cum hoc noſtro inſtituto non apte cohæreant, ea, judicio & temperatione adhibita, ſecerni poſſe, & quatenus expediat, conciliari. Si me a militari Architectura abſtinere volueris, parebo lubens; ſi a civili quoque, honeſte reſiſtam: ſi Muſicam extorquebis, nobiliſſimam illius partem mihi reſervabo, mollem ac theatralem ſponte remittam: ſi Arithmeticam interdices, Pythagoricam retinere conabor, ſed illam illiteratiſſimam ultro abjiciam; quæ tamen (pro mores!) fortunatiſſima eſt, ridetque Theologiam noſtram; ſi me divinatricem Aſtrologiam ejurare jubebis, ejurabo non invitus, quam nemo umquam coluit niſi ſtultus, vel ut ſtultos deciperet; at interim non deſinam de corporibus cæleſtibus quærere, quid ſint, ubi ſint, quid efficiant, quomodo moveantur, quando concurrant; quod genus Aſtronomiam vocant, nulli magis propriam, quam qui

men-

mente atque animo assurgere supra ceteros debet, ea contemplando, in quibus, vel ipso Tullio teste, divinæ virtutis ratio maxime apparet atque exstat. Tantus hic amplissimæ disciplinæ modus, tantopere castigatus ac sanus, video tamen quibus non probetur; quorum haberi fortasse ratio non deberet: sed quandoquidem in animum induxi, ut omnibus per nos satisfieret, id ab illis peto, ut quam opinionem animo comprehenderunt, si ego illam hodie ratione labefactabo, tandem aliquando in hoc loco consessuque vestro deponant. Quodnam igitur est horum hominum de studiis nostris judicium? Quale scilicet rudi ævo illorum fuit, qui nobilissima Græcarum Latinarumque litterarum monumenta undique conquisita, tamquam impura & exsecranda, devovebant; veriti, ne se a divinarum rerum cogitatione averterent, aut etiam contagione aliqua religionis ejus, unde essent profecta, contaminarent. Quantam tempestate illa jacturam fecerimus, nihil attinet commemorare. Nunc id agitur, ut cognoscatis, unde isti præclari monitores exierint, qui omnia perhorrescunt, quæ ad sacrarum rerum intelligentiam, aut morum compositionem aliquo modo non referantur. Hos enim nobis fines præstituunt, a quibus Mathematicos judicant abesse longissime. At non hercle ita judicabat Origenes, qui (ut est apud Eusebium) quos maxime idoneos ad sacra studia crederet, eos in Geometricis & Arithmeticis mature exercebat; ut tamquam præsidio aliquo eorum ingenia muniret, sine quo multi defecissent. Verum non accipiunt Origenis testimonium; credo quod erraverit in rebus ma-

de Harusp. resp. c. 9.

Hist. Eccl. l. 6. c. 13.

ximis; at in hoc certe sapuit, in quo subscriptores approbatoresque habuit sine controversia sapientissimos, Hieronymum, & Augustinum, qui in sacrorum librorum interpretatione numerorum ac siderum scientiam tamquam ad multa necessariam adsciscunt. Sed quid opus est testibus, ubi ratio non deest? Mitto, quantum momenti habeant Geometrici atque Arithmetici calculi in disputationibus de Arca Noe, de Babelica turri, de Salomonis templo, de Holocaustorum altari: mitto, quam sibi partem vindicet Astronomia in controversiis longe maximis de Hebræorum annis Solaribus, & Lunaribus; de computo Diluviali, de principis Planetæ motu vel inhibito, vel revocato; de variis denique modis, quibus hæc explicant Ptolemaici, Copernicani, & qui Gigantum more cum Superis bella gerunt, Spinosistæ: mitto etiam, quæ novi Testamenti studiosos exercere solent, Eclipsis Christi mortem consecuta, Magorum stella, cærimoniæ ad Lunæ tempora ordinatæ, omnisque calendarum ratio, quam Ecclesiæ Proceres, non adhibitis in consilium Mathematicis, numquam constituissent: hæc, inquam, mitto omnia, non quod exigua sint, sed quia nimis nota, multisque usurpata. Unum illud in præsenti vestris judiciis subjicio, de quo nescio an multi cogitent, sed mihi tamen gravissimum est: siquis Mathematicus pro ea, quæ nunc gliscit in dies magis, hujus facultatis propagandæ cupiditate fortasse nimia, ut mox ostendam; siquis, inquam, tantum sibi sumat, ut sacrorum mysteriorum veritatem Geometricis momentis expendere velit, huncne feremus arma tra-

ctare

ctare nobis ignota; nec solum Ecclesiasticam pœnam, ubi jus lædat Religionis, sed etiam judicium effugere? Non hic vanus metus est. Vidi ego, qui tamen in alio pulvere versor, lepidulum libellum, cui titulus, *Theologiæ Christianæ principia Mathematica*; quibus callidissimus auctor Joannes Craigius cælestis doctrinæ fidem non tam ex divino testimonio, quam ex rerum humanarum conditione metitur, & utriusque Testamenti auctoritatem specie confirmantis infirmat. Anne hæc sua quadam lingua & notis arcanis scripta Theologi nostri ita ignorabunt, ut ne legere quidem valeant? Nihil ne juvabit, cum ejusmodi bella ingruent, esse ex hoc ordine, qui resistere possit? Non id ab omnibus requiro: at esse tamen aliquos singulis ætatibus necesse est, qui communem caussam quoquo modo petitam, ubi res postulet, æquis armis defendant. Non deerunt exempla, quæ sequantur, Riccius, de Cusa, Caramuel, Cavalerius, Ricciolius, Petavius, Tacquettus, Mersennus, Villalpandus, & præterea multi pietatis ac doctrinæ fama nobiles, qui cum se sacramento obligatos Ecclesiæ dedissent, non ideo tamen existimarunt, Mathematicam palæstram sibi esse præclusam. Sive autem operam suam Religioni navarunt, sive navandi defuit occasio, nemo certe repetus est, qui non eos magnopere admiraretur, summisque honoribus dignos censeret. Numquid habent, quod istis objiciant, qui nos ab eorum imitatione deterrent? Nam quod a Seneca sumunt, nihil Mathematicis doctrinis inesse frugis; quod a Polyæno, & Aristippo, nihil veritatis; cum tam sit aperte fal- Ep. 88. Cic. Acad. 4. & Arist. 3. Met.

falſum, miror equidem, cur Stoica & Sceptica ingenia non agnoſcant. De toto hoc genere hominum anno ſuperiore diximus: neque opus eſt pluribus, in his præſertim anguſtiis, in quibus alteri quoque parti initio poſitæ debet eſſe locus. Jam vero ad illam venio, quam pro modo temporis mihi ad dicendum conſtituti breviſſime abſolvam, magis ut rem tantam attigiſſe videar, quam tractaſſe. Neque vero mihi in animo eſt illos arguere, qui cum ſibi Mathematicam laudandam proponunt, eam in omnes artes ac doctrinas, maximas minimaſque, nobiles atque ignobiles, tamquam neceſſariam inducere conantur, ut neque bonus aliptes, neque coquus, neque piſtor eſſe poſſit, niſi Mathematicos diligenter audierit. Vetus eſt hæc, communis, protrita laudatorum conſuetudo, ut nihil ſe dixiſſe putent, niſi omnia rerum genera comprehendant, fidemque hominum, & naturæ modum prætergrediantur. Non deerit alius querelis locus, quæ neque ceſſabunt umquam, neque proficient. Illa me hoc tempore cura ſollicitat, quid tandem in mentem venerit Medicæ artis profeſſoribus, ut ſua omnia ad Mathematicam referant; nihil jam loquantur, niſi particularum figuras; fluida, ſolida, media, quæcumque corpori adhærent, aut corpus conſtituunt, ex pondere, ex niſu, ex mole, ex numero penſitent; medicamentorum vim & facultatem, bonam malamve corporis habitudinem, ipſum quoque ſpiritus motum Geometricis notis definiant; tandem illud efficiant, Medicum eſſe neminem, in quem Euclidis anima non migrarit. Non ſum neſcius, Hippocratem quo-

que

que ad Thessalum filium scripsisse, ut animum ad Geometriam & Arithmeticam converteret, unde esset aliquis in Medicina facienda usus: at nunc eo res adducta est, ut non jam Medicus studia sua Geometricis ornet, sed totus Geometra sit. Illud etiam fateor, morbos plane omnes, eorumque curationes formulis explicari posse ex arte Mechanica ductis, sicui tantum sibi otii, ut nihil novi ad hominum salutem cum afferat, usitata verba mutare velit: verumtamen cum id fecerit, tam certum erit, Medicum iccirco esse Mathematicum oportere, quam certum est, sutorem ac textorem esse Geometram, quod sutrina ac textrina Geometricis formis explicari possint. Non vereor, ne nimio plus dicam, quoties reputo, Joannem Fernelium, qui ad Celsum elegantia, doctrina ad Hippocratem proxime accessit, nihil Mathematicum suis scriptis, quibus universam Medicinam complexus est, aspergere voluisse; cum tamen ita ductus natura ipsa, omnes industriæ nervos in Mathesi contenderet; multoque maximam diei partem, & domesticas fortunas in hoc studii genus insumeret. Quid? Huncne admirabili ingenio virum, non suæ modo ætatis, sed omnis ab illa memoriæ Medicum præstantissimum, cum omnes morborum caussas & remedia persequeretur, possetque unus, siquis umquam, Mathematicis speculationib us scientissime uti, penitus abstinuisse; nostros vero ne reduviam quidem sine illis curare? Discrimen hoc tantum unde sit, alii viderint: interim accipite, quid cum a nobis urgentur, minus tecti respondeant. Sæculum caussantur Methodicis aversum;

Plant. Vita Fernel.

potentum mores nihil probantium, quod ipsi intelligant; divitum avaritiam, unde abradi pecunia nequeat, nisi per istiusmodi miraculorum ambages. Hactenus sapiunt: pergant, quod bene vertat, in hoc curriculo. Huc addunt, magnam suæ Arti injuriam fieri, si ejus criminis postuletur, quod sibi fortasse aliquam levitatis notam inurit, at in Politicis, in Theologis, in Jurisperitis, quorum jam multi audire Mathematici volunt, capitale est. Ne hic quidem prorsus aberrant a vero. Quas enim præstigias afferat necesse est, qui sibi imperavit movere omnia, quæcumque ingenio possit, ut Theologicas doctrinas, omnemque civilem & Ecclesiasticam gubernandi rationem Mathematicis momentis adstringat? Tituli ipsi horum librorum, de quibus nihil amplius commemoro, offendunt oculos; & in quo se putant gratiam & auctoritatem Mathematicæ conciliare, in eo plane ipso fastidium pariunt & satietatem. Atqui malum malo mederi nequit. Non dico, Medicos tantum aliud agere; utinam quidem soli peccarent; at illi tamen, quod est in primis grave, nostro periculo peccant. Ceterum in libros quoque Philosophorum jam nimis multæ videntur mihi irrepsisse Mathematicæ tabulæ; quamvis alioquin non tam ipsæ inter se Philosophiæ partes conjunctæ sint, quam earum quædam, ut paullo ante dixi, cum Mathematica. Sit artibus ac disciplinis inter ipsas conjunctio & societas, sed cujusmodi solet esse fœderatis civitatibus, quarum unaquæque suo jure utitur. Quid in rem quamlibet Mathematicos appellas; quid eorum methodum ad omnem disputationem

Elementa Politic. Civil. & Ecclesf. methodo Mathem. proposita. Lond. 1716.

tra-

traducis; quid jura perturbas? Non eſt ille ad veritatem ſatis numerorum linearumque apparatus. Neque enim Mathematica demonſtrandi ratio tantam ſibi fidem & auctoritatem acquiſivit, quod per lineas & numeros conficiatur; ſed quod principiis fulta certiſſimis, quæ ex his colligit, ea quoque certa eſſe neceſſe eſt. Linearis & numerica probatio in omnem fere artem ac diſciplinam adduci poteſt, principia poni Mathematicis æqualia vix alicubi poſſunt. Quoties igitur in magna illa volumina incidimus, quæ in latentibus cauſſis & naturæ obſcuritate verſantur, nos quidem nihil moveant Geometricæ figuræ tabellis inſcriptæ elegantiſſimis, nihil illa Mathematica methodus tantopere jactata, ſi rebus inædificetur natura labantibus, ut ſæpe uſuvenit. Haud equidem auſim magnos Auctores nominare, præſertim & ſupra nos poſitos, & famæ ſecuros: at videte tamen, quam nihil fere nimium poſſim. Ille ipſe Artis noſtræ magiſter Quinctilianus, Inſt. l. 1. c. 10. Rhetorum oculus ac deliciæ, cum jubet oratorem Geometrica percipere, ut ubi neceſſitas flagitet, de terminis ac menſuris appoſite dicat, geſtumque digitorum ad computationes accommodet, videtur mihi propemodum ſui oblitus ad Sophiſtarum ſollicitudinem delabi. Nam id ſi accipimus, jam & Miles, & Architectus, & Hiſtrio, & Muſicus debebit eſſe orator, ut de his artificiis verba facere poſſit, vocemque & manus ex arte moderari. Quid illi, qui Grammaticum quoque ad Geometras mittunt, ut de orationis numero, & ſyllabarum quantitate recte judicet? Satis ne ſani habendi ſunt? Sentio me magno quo-

dam æstu commoveri; & ab eo litore, cui sponte mea consilioque adhæsi, in altum quodammodo abripi: sed jam, ut in lubrico, nimis multa. Summa sit, Mathematica studia patere latissime; nec ipsa per se solum, quæ colantur, dignissima esse, sed aliis præterea multis suffragari: nobis vero in primis amplectenda videri, illustranda, promovenda; quod status hic vulgari conditione exemtus, & in illustri fastigio collocatus, rebus ornari debeat omnibus, quæcumque humani ingenii solertia parari possunt; ut non muneris tantum dignitate atque excellentia ceteros mortales Clericus superet, sed seipsum quoque dignum ostendat, cui tale tantumque munus committeretur. His se igitur dabunt adolescentes nostri; modo, quod Fabius de Græco sermone præcipit, ne usque ad superstitionem. Facio equidem minus libenter, ut eorum industriæ modum ponam, cum ceteroquin aliunde non careant desidiæ invitamentis: sed nihil in omni vita tam lædit officium, quam quod extremum est. Magnum crimen istius ætatis, atque adeo ætatum omnium, ignavia; sed nihilo tamen minus ingenii ostentatio: tametsi utrumque fortuna, orbis terræ domina, suis bonis sæpissime cumulet. Ego illos in omni re & actione veritatem & honestatem sequi volo, nec omnino spectare aliud, quam quod tibi, P. Eminentissime, in cujus tutela positi sunt, mea voce declarandum videtur.

Inst. l. 1. c. 1.

EPI-

EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

ÆGre admodum tuli, quosdam se altera hujus Orationis parte læsos putasse, quos ego nec fando audieram, neque omnino suspicabar Medicos esse. Dispeream, siquid egi malitiose. Cum illa scriberem, gravi quodam valetudinis genere conflictabar: itaque dolor iram concitavit, ira veritatem expressit. Cum recte valeo, Medicos omnes, eorumque technas libentissime laudo; sed quædam ægrotanti condonanda sunt. Jam extra jocum. Ego equidem societatis ejus, quæ Medicinæ cum Mathematica intercedit, utilitatem agnosco, fateor, inculco; nec mihi aliud propositum fuit, quam quod nimium videretur, oratorio stilo notare. Si quis hoc tamen in crimen vocabit, (nam quibusdam nihil est satis,) is sciat, rem sibi cum homine fore neque Medico, neque Mathematico, at certe rerum humanarum non prorsus ignaro. Vale.

ORATIO XI.

IN FUNERE

GEORGII CARD. CORNELII

EPISCOPI PATAVINI

Habita in Æde Cathedrali.

Video vos, NN. ficuti præter confuetudinem mœftos ac fordidatos, ita in me oculis animoque defixos valde mirari, quomodo poffim tam mifero ac luctuofo tempore non dicam verba facere, fed in hanc lucem acerbiffimo cafu contaminatam prodire; eumque jacentem afpicere, qui me a prima ætate educavit; quicum perpetuo vixi; quem, in ipfo adolefcentiæ flore parentibus orbatus, parentis loco habui; cui uni tantum debeo, quantum homo homini proxime ac fecundum naturam debere poteft. At fi quis umquam filius, quod & Tiberium admodum juvenem, & multos præterea veterum Romanorum more atque inftituto feciffe accepimus, fi quis, inquam, filius in patris funere tamdiu compefcere lacrimas potuit, dum illi oratione parentaret, hanc mihi, quæfo vos atque obfecro, veniam date, ut cum præter ceteros quærere fordes ac latebras ad explendum dolorem debeam, tamen aliquantifper in hominum confpectum procedam, ea dicturus, quæ ad deplorandum GEORGII CAR-

CARDINALIS CORNELII Episcopi nostri interitum ego illi tam multis rebus addictus pertinere existimabo. Nullum jam est eximiæ virtutis ac nobilitatis testimonium, quod levitas & adulatio non vulgarit; ipsaque hæc laudandi funeris consuetudo jamdiu ab antiqua institutione descivit, & ad multitudinem traducta est: ex quo fit, ut cum honor ipse obsoleverit, non videatur Principibus viris dignus, nisi pondus aliquod ab eo, qui dicit, ad hominem existimationem judiciumque accipiat. Atque in me quidem neque ullus dignitatis titulus, quarum rerum numquam studiosus fui; neque præstabilis dicendi facultas, quam mihi comparare pro hac ingenii tenuitate non potui; neque aliud quippiam ad speciem & pompam ornamenti est: sed ea tamen semper fuit observantiæ ac pietatis meæ erga Principem beneficentissimum vis & magnitudo, tam diuturna, tam constans, tam omnibus nota, ut hoc ipsum, quod ego loqui, quod hiscere, quod respirare in tanta calamitate possim, mirabile quiddam sit, vestrisque cogitationibus & posterorum memoria aliquo modo dignum ac celebrandum. Itaque hæc ne laudatio quidem dici poterit, sed debita quædam mœroris ac luctus publico in loco significatio; in qua si vobis, quemadmodum spero, satisfecero, mihi tamen certe numquam satisfaciam: quia cum plus etiam contendero, quam possim, minus tamen semper, quam debere me intelligo, ipse mihi contendisse videbor. Non deerunt memoriæ tanti Viri laudatores, donec stabit virtuti honos; eoque plures erunt, quod tale genus, dum viveret,

veret, pati non poterat: ego ea dicam, quæ ipſe quoque ſi vivus adeſſet, atque audiret, improbare non poſſet; quæque boni filii & officii memoris, non viri callidi & ad dicendum exercitati judicentur. Suſtinete me tanto dolori imparem humanitate & auctoritate veſtra, *Nobiles ac Reverendiſſimi Viri*, princeps hujus Eccleſiæ pars, in quorum fidem ac tutelam Patavina ſacra & ſacrorum Miniſtri conceſſerunt; ſuſtinete, inquam, me, atque adeſte ſupremo hoc in illum officio, qui vos univerſos perpetuæ concordiæ & caritatis vinculo complexus, plurimi ſemper fecit atque adamavit; qui multos ex vobis in celſam hanc amplitudinis ſedem evexit, familiariter adhibuit, privatis publiciſque benevolentiæ teſtimoniis ornavit: neque plus quippiam poſtuletis, quam quantum a mœſto turbatoque ingenio in tam magna ac recenti ægritudine præſtari poteſt.

Quantum igitur ad humana ac divina præſidium in unius hominis morte amiſimus, Auditores! Amiſit patria Civem ornatiſſimum ſuæ nobilitatis & gloriæ amplificatorem; amiſit Chriſtiana reſpublica Cardinalem religionis ſtudio, conſilii magnitudine, rerum gerendarum experientia præſtantem; amiſit Pontificem Patavina Eccleſia, (pro Deum atque hominum fidem, quo tempore, quam importuno!) amiſit tamen Pontificem integritate morum, pietate, intelligentia, vigilantia, liberalitate dignum prorſus, qui Ven. Gregorii Barbadici exemplum, non in hujus tantum Civitatis oculis, ſed in totius Europæ luce poſitum unus exciperet; ipſeque aliis, qui ſuccede-

rent,

rent, exemplo eſſet. Jacturam hanc tantam ſi quis ex noſtris ſine lacrimis ac lamentatione ferre poteſt, ſi quis cogitando non commoveri, non plorare, non ingemiſcere, is duritia & immanitate efferatus, ne inter homines quidem, nedum inter noſtros habendus eſt. Sed ut tantiſper a nobis diſcedamus, eique Urbi ac Familiæ donemus aliquid, unde ortum Georgius duxit, quem eſſe putatis in vulnere tam acerbo Venetorum civium ſenſum, eorum præſertim, qui illi cognatione aliqua conjuncti fuere, hoc eſt nobiliſſimorum? quem Sereniſſimi Fratris uno eodemque tempore, neſcio quo ſiderum conſenſu & conjuratione, ut omnia dira eſſent, letali morbo proſtrati? Sed qua ego te voce appellem, optime Princeps, amantiſſime Frater, Joannes Corneliorum decus atque ornamentum, qui jam vel mortuus, vel mori proximus, ſqualori ſqualorem addis? O nos miſeros atque perditos! Ita ne duo lumina patriæ ſuæ longe maxima, tam illuſtria, tam ſplendida, tam benefica uno pæne articulo temporis obſcurata jacere? Ita ne Imperium noſtrum, ac Sacerdotium uno ictu repente perculſum funebri ſpecie ſordibuſque fœdari? O tempora nobis aſpera, o fata fera, o dies atri! Quis ita rerum humanarum ſenſu caret, ut cogitatione mali fatalibus cauſſis impliciti non frangatur? Quis ſi non privata, at communi ſaltem cauſſa non dolet? Quis Dei præpotentis indignationem non ſentit; aut ſi ſentit, cur non placare atque avertere conatur? Subeat animos veſtros Gentis hujus ſplendor tam antiquus, quam patria ipſa; tam magnus, quam qui eſſe in privata fortuna pot-

poteſt; tam late fuſus ac ſublimis, ut non ſupremum modo Civitatis ſuæ gradum iterum ac ſæpius occupaverit, ſed ad Regium quoque faſtigium pertingere potuerit: hic porro vetuſta quæque nomina uno intuitu prætereuntes, duo hæc ætatis noſtræ decora ſplendidiſſima mentibus veſtris infigite, attenteque contemplamini, Joannem Venetorum Ducem, Georgium Cardinalem Patavinorum Epiſcopum; utrumque altiſſimo loco poſitum, eique parem; utrumque complexum virtutes omnes, maximas minimaſque, quæ tantam dignitatem ornarent, utilemque humano generi facerent; ſed ea præſertim animorum ac voluntatum conſenſione, eoque amore conjunctos, qui ſanguinis vim & naturam ipſam quodammodo ſuperaret: tum vero reputate, par hoc Principum tam inſigne, & pro temporum ratione plane unicum, eodem fere articulo temporis, quod certe ne poſterorum quidem admiratione carebit, eodem inquam articulo ſublatum. Me miſerum atque infelicem, cui hæc tam fœda atque ominoſa commemorare contingit! Vereor, ne aliquid in tantis terroribus lateat, quod nobis irati Superi hac ratione denuntient, ut ad veterum diſciplinam moreſque redeamus. Verum quo me rapit doloris impetus? Dii meliora. Exeamus jam patria, in qua ſatis querelarum, ſatis mœſtitiæ luctuſque eſt. Te, Roma, te inquam jam appello, altera veluti Georgii patria, quam ſibi ipſe divino conſilio elegit, ubi graviſſimos Magiſtratus geſſit, cujus nomine celeberrimam Legationem ad Luſitaniæ Regem obivit, cui ſuffragio ſuo bis Principem ac Pontificem Maximum dedit, viſus

ipſe

ipſe non longo intervallo abeſſe ab illo dignitatum omnium culmine, ſi quantum valebat animo, tantum etiam corporis viribus & valetudinis firmitate valuiſſet. Audiat ſummus religionis Antiſtes idemque optimus, extinctum ſibi & Eccleſiæ Cardinalem, qui nihil umquam aggreſſus temere, fide ac veritate ſacra jura defendit, magnumque prudentiæ exemplum litteris & poſteritati mandandum reliquit. Scio equidem, quam ex iis multa, quæ nobis admirationi eſſe ſolent, in urbe illa omnium principe exigua ſint; ſed tempora ipſa faciunt, ut cui aliqua Eccleſiæ procuratio commiſſa eſt, is mirifica ſapientia præditus ibi quoque videri debeat, ſi in tot hominum cupiditatibus, ſine ullius offenſione ac ſine turbis, ſuam provinciam adminiſtret. Hæc ſingularis prorſus Cornelii laus fuit, quod per annos quatuor & viginti in regimine tam varie diffuſo ac difficili nihil acciderit ſingulare. Neque enim tam periti Medici eſt accedentes morbos curare, quam ne accedant præcavere. Viderat hoc, multiſque ad imitationem memorare ſolebat, verum illud ſummi Sacerdotii exemplum cum antiquis comparandum, Clemens XI; in cujus egregia ſenſa ſucceſſiſſe credendum eſt, qui in ipſam humanarum divinarumque rerum poteſtatem Dei Optimi Maximi providentia ſucceſſit Innocentius XIII. Atque hunc etiam multo magis vidiſſe exiſtimo, qui olim Georgio in Luſitana Legatione ſuffectus, recentia adhuc admirabilis virtutis veſtigia in florentiſſimo illo regno ad immortalitatem impreſſa legit, & qualis quantuſque eſſet, jam inde ab eo tempore cognovit. Hic tamen tanti no-

minis tantæque gloriæ Cardinalis ereptus eſt, hic inquam tibi, Roma, ereptus ſenectute prima, qui ne extrema quidem ſine bonorum querimonia decedere potuiſſet. Verum ego quid diutius Romæ jacturas queror, noſtrarum immemor? quid in tam lugubri hujus Civitatis conditione lugendi cauſſas aliunde peto? Nobis ille, nobis ereptus eſt; noſtrum eſt totum hoc infortunium; Patavium amiſit ſacrorum præſidem, religionis cuſtodem, pietatis aſſertorem, Paſtorem, Patronum, Parentem. Revocate animo, quicumque Georgium paullo familiarius cognoviſtis, compoſitam illam in tanta dignitate facilemque naturam, ſenſa illa in rem quamlibet prudentiſſima, acumen illud ingenii ad difficillima quæque expediti; intelligendi celeritatem, decernendi conſilium, agendi induſtriam: reputate cum mentibus veſtris perpetuam illam verborum vitæque continentiam, flagrans ad omnia pietatis opera ſtudium, ſollicitam Chriſtianæ inſtitutionis curam, effuſam in egentes ac miſeros benignitatem, totam denique illam optimæ indolis rationem, quæ ubi ſe alicui dederat, in eo ſtatim admirationem & benevolentiam commovebat. Id cujusmodi ſit, intelligi magis poteſt, quam ex toto explicari: ſed multi tamen animadverterunt, hoc proprium ejus ac peculiare fuiſſe, ut minimæ quoque virtutes excellentem quandam ſpeciem ac dignitatem ab ejus moribus ſumerent, & quod in aliis vulgare eſſet, in eo tamen inſigne atque eximium appareret. An ille, niſi tantus fuiſſet, aut etiam major, Barbadici famam, ut modo dicebam, excipere potuiſſet, ejuſque locum magna omnium volun-

luntate ac lætitia tenere, qui tamquam e cælo descendisse visus, eoque regressus unde venerat, non humanis tantum laudibus, sed prope Superum voce ac prodigiis celebratur? Jacebat populus fere omnis ingentium damnorum memoria abjectus atque afflictus; mœrebant sacrorum Ministri præteritorum memores, anxii trepidique futurorum; querebantur sacri mulierum ac virorum cœtus in diem viventes, & ad incerta casuum solliciti; ejulabat egentium puellarum ac viduarum turba, tam certo subsidio ad vitam tuendam atque honestatem privata; litteræ quoque ac disciplinæ tam secura spe dejectæ atque exanimatæ sibi metuebant. Hic tamen in tanto doloris ac timoris æstu superveniens, veluti Sol post atram ac turbidam tempestatem, omnium vultus explicuit; brevique effecit, ut hominem interiisse tota Civitas judicaret, non virtutem. Nihil mutandum ratus eorum, quæ invenisset a Viro illo divino constituta, eamdem ubique justitiæ, disciplinæ, religionis viam tenuit; quidquid ingrueret, ad illius decreta & majorum consuetudinem confugere consuevit; ac si quando enascentes novi generis morbi nova remedia postularunt, quæ ipse egregie constitueret, maluit videri reperisse, quam fecisse. Quamquam ita quieta sub hoc Præsule ac tranquilla fuere omnia, ut cunctas amplissimæ diœceseos rationes qui suis momentis expenderent, & tempora temporibus compararent, præstantissimum hominis ingenium ex hoc maxime agnoscerent, & supra omnem sæculorum memoriam prædicando efferrent. Princeps Veneta prudentia & Romana gravitate com-

positus, duas res non tam natura diversas, quam moribus dissociatas praeclare copulaverat, obsequium, & libertatem; obtinueratque, ut boni mores aequitate temperati plus valerent, quam antea bonae leges. Ipse autem praeibat omnibus intaminata quadam innocentia vitae, ingentique instructu virtutum omnium, quae in hunc statum cadere possent: cumque initio esset paullo natura iracundior, ut pleríque omnes sollertis ac vividi ingenii homines, ita seipsum brevi tempore edomuit, ut inditos ignes pertinaci exercitatione patientiae non compescuisse, sed prope extinxisse videretur. Utinam vero eam valetudinem vegetam ac firmam, quam primum in hanc Urbem attulit, non intercepisset aliquanto post articulorum dolor, qui cum in dies magis coepisset esse gravis ac frequens, in caussa demum fuit, ut ipse per se dioecesim suam non tam saepe, quam voluisset, obire posset; insuper vero etiam aliqua omittere, aut differre, aut ad alios delegare cogeretur, quae non animi solum imperio, sed corporis etiam ministerio indigerent. Haec illum cura magis, quam morbus ipse conficiebat; hoc unum, de quo assidue querebatur; hoc pretio aestimata valetudo; huc vota precesque conversae; sensu ceteroquin ad perpetuos dolores obdurato. Ut vero aliquantum respiraverat, lecto adhuc affixus admittere humanissime omnes, audire gravissima negotia, inquirere, decernere, expedire ingenio ita libero, ita celeri, ita experrecto, ut ipso corporis labore purgari animus atque illustrari videretur; tantoque magis exsurgere atque unus dominari, quanto illud magis excru-

cruciatum ac miserum contabesceret. Ubi porro stare, ubi sacras vestes sumere, ubi exire cubiculo poterat, statim quæ Pontificis muniaque essent, peragere omnia; nulla in re sibi parcere; non infirmæ adhuc valetudinis, non æstus, non frigoris ratione habita, quo commissi sibi gregis utilitate vocaretur, promtissime advolare. Quoties ego illum imbecillis adhuc viribus, pedibusque labantibus ad Seminarium accedentem vidi, quem locum, traditæ sibi provinciæ partem certe non ultimam, miro patrocinio ac benevolentia prosequebatur; quoties cum mane ibi fuisset, vesperi redibat; quoties per multos dies sine intermissione exercitationibus nostris aderat: ut studiorum morumque rationes exigeret; ut omnes non præceptores modo, sed etiam discipulos nosceret; ut cuncta investigaret, perviderct, distribueret; ut litterulas nostras, qui maximus mihi semper fructus laboris fuit, sua præsentia judicioque honestaret? Hinc sibi potissimum, nomine ipso Seminarii admonitus, surculos illos sumendos esse intelligebat, qui in omnem Patavinæ Ecclesiæ agrum pro temporum ac locorum necessitate transferrentur: de hoc & ipse libenter loquebatur, & alios loquentes audiebat; in hoc sibi magnopere placebat; huc hospites mittebat suos; nihilque abire patiebatur, quod ad istius pulcherrimæ atque utilissimæ institutionis incrementum quispiam moneret. Jamvero eo deveni, ubi cogor tamquam scopulo adhærescere. Cogitatio hæc una ita me totum obruit atque occupat, ut nihil versare aliud animo possim; ita me angit atque enecat, ut vocem jam ipsam pæne intercludat. Te

ne Seminario tuo, te ne mihi, Optime Præsul ac Parens, tam subito casu ablatum? O cæcas hominum mentes! Te ne mihi tam multa, pridie quam ægrotares, benevole amanterque dixisse, quæ nostra caussa cuperes, nulla plane tantæ hujus calamitatis præsensione, quæ tibi tam prope nobisque imminebat? Ita ne illa omnia momento temporis cecidere, quæ mihi constitueras, ut hoc ipso die, quo studiorum nostrorum cursus veteri more absolvi consuevit, tuo nomine edicerem? Ille, ille igitur dies mihi ultimus erat, quo te alloquerer, nec tamen, homo tibi devinctissimus, ullo naturæ motu commonebar, quam dicunt sentire in posterum terribilia? Pro dolor, pro fatum, pro rerum omnium repente facta conversio! Sed ille jamdiu humanarum rerum tædio affectus, quod æterno dolore conflictaretur, usuque pedum ferme omni careret, ad quietem & beatitatem æquo animo ac libenti commigravit; neque mehercule verbum ullum protulit his totis octo diebus, quibus se morti proximum sensit, dimissaque cura rerum ceterarum, se proximum esse unus asseveravit; nullum, inquam, verbum protulit, quo vitæ longioris desiderium ostenderet, malletque aliud, quam quod Deus ipse vitæ necisque dominus constituisset: nos vero lacrimarum pleni, multarum rerum meditatione suspensi, abjecti, profligati, unde abierit aspicimus, non quo ascenderit. Erigamus tantisper animum, Auditores; & siquid esse solatii potest, ab eo loco ducamus, ubi ille susceptæ ad nostram utilitatem sollicitudinis præmio fruitur: quod certe ægre ferre non debemus, nisi ingrati videri vo-

lu-

lumus. Quamquam quæ ego solatia quæro? Vix humana mens humi defixa summum illud immortalitatis bonum, quod nemo nisi moriens consequitur, intelligere potest; & ad hujusmodi calamitatum levamen sincere vereque transferre: nos autem, ut in hoc tandem illius caussa conquiescamus, adhuc tamen rerum nostrarum cura tangit, tangetque diu; minuenda fortasse aliquando, numquam prorsus deponenda.

EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

FErvens adhuc erga Episcopum de se optime meritum Civitatis studium & voluntas, insolito omnium ordinum luctu significata, jubet me Orationem hanc emittere, quam ad ejus funus impetu quodam doloris effudi. Ac si mihi persuaderem, laudes ejus æquari dicendo posse, valde dolerem, paullo plus biduo ad rem tantam comparandam ingenio tam exiguo concessum fuisse: sed cum ita vixerit, ut a nemine pro dignitate laudari possit, id unum faciendum puto, ut de tota ejus Vita quædam præmittam annalium more, qualia fere ad Ughelli *supplementum altero abhinc anno brevi simplicique narratione exaravi. Ego equidem virtutem ejus, dum viveret, non fortunam admiratus, mortuum quoque perpetuo colam; nihilque omittam eorum, quæ ad ejus memoriæ propagationem quoquo modo facere videbuntur.*

GEORGIUS CARD. CORNELIUS *natus est ex Federico Equ. & Cornelia Contarena Kal.*

Aug. MDCLVIII. Paucis post annis Melitensem Ordinem accepit, & Magni Commendatarii Cypri titulum, hujus Familiæ hæreditarium. Politioribus litteris Veronæ, Philosophia & Jurisprudentia Patavii instructus, more majorum, anno MDCLXXVII. Doctoris nomen & insignia sumsit; statimque per Europam iter instituit. In patriam cum rediisset, Navalibus præfectus est anno MDCLXXXV: quo in munere ita se temporibus difficillimis gessit, ut gravioribus curis par judicatus, ad Gallicam Legationem designatus sit. Sed ille quidem alio spectabat. Itaque Ecclesiasticæ militiæ nomen dedit, Romamque commigravit anno MDCXC. Biennium fere in ea urbe commoratus, per eos Magistratus, quibus maxime solent Præsulum ingenia explorari, magnam de se expectationem movit. Proinde maritimæ oræ in magnæ pestilentiæ suspicione præpositus est, deinde annonam curare jussus, demum vero ad Petrum II. Lusitaniæ Regem Legatus missus anno MDCCXII. Insignem jacturam rerum suarum in eo itinere cum fecisset, incredibili virtute fortunam elusit. Tanta enim rerum omnium apparatione & magnificentia, tanta fide ac sapientia munus illud longe gravissimum sustinuit, ut XI. Kal. Aug. MDCXCVII. ab Innocentio XII. Cardinalis creatus sit, & paullo post Episcopus Patavinus, cum in ipso Legationis initio Archiepiscopi Rhodiensis titulum obtinuisset. Inde igitur Patavium venit ingenti omnium civium lætitia & expectatione, quam postea non explevit modo, sed etiam superavit. Omnino is unus efficere poterat, ut optimi Decessoris Gregorii Card. Barbadici desiderium in hac urbe moderate ferretur: quippe instituta ejus omnia non retinuit solum, sed etiam

iam

iam amplificavit; ac siquid necessitate temporum aut moderari, aut tollere coactus est, id singulari quadam prudentia fecit, sine qua ipsum quoque religionis ac disciplinæ studium interdum vanum, interdum etiam exitiale est. Diœcesim litteris, aut pietate cultiorem haud facile invenies: unde satis apparet, tantæ rei momentum in uno fere Episcopo esse. Capitulum habuit magna sibi observantia & caritate conjunctum, sed præsertim Ecclesiastica disciplina & morum honestate supra vetera exempla laudabile. Trestense Collegium sustulit, quod a prima institutione degenerare cœpisset, nec jam remedium pati posset. Ejus loco publicum Grammaticæ Gymnasium in urbe aperuit, optimosque præceptores sine ulla juventutis impensa docere jussit. In Seminario multa egregie constituit, quæ undique alumnos supra ipsam loci capacitatem invitarunt; sed quod caput est, Magistrorum numerum auxit; suaque humanitate & æquitate obtinuit, ut non deessent, qui se, libertatem, ac valetudinem, tenuissima spe proposita, devoverent. Duobus Conciliis Pontificiis interfuit, quorum altero Clemens XI. altero Innocentius XIII. Summus Ecclesiæ Pontifex creatus est. Patavii diem obiit IV. Id. August. MDCCXXII: ipsisque Idibus elatus est, cum paucis ante horis Joannes Venetiarum Dux, frater ejus carissimus atque amantissimus, dira prorsus fatorum consensione decessisset.

ORATIO XII.

IN FUNERE ALOYSII PISANI DUCIS VENETIARUM.

Latendi consilium, quod Superis bene faventibus anno superiore ceperam, numquam sane deposuissem, nisi acerbissimus casus, qui nec opinato civitatem perculit & afflixit, me quoque excitasset, communemque calamitatem fletu & lamentatione prosequi coegisset. Obiit Dux & caput Venetiarum ALOYSIUS PISANUS, quod bonis omnibus debet esse grave: atque ita obiit, ut quasi Romulus alter ex oculis spectantium repente sublatus, mentes hominum stupore quodam defixas reliquerit. Dii meliora! Nondum plane depulso terrore illo, quem nobis repentina intulit Patriarchæ CORRARII mors, statim succedit alter, & casus celeritate, & mole rerum aliarum super alias decidentium longe atrocissimus: ut nemo mirari debeat, si inter ipsa civitatis gaudia pro rerum vicissitudine consecuta, multi adhuc silentio hærent, prima illa cura & cogitatione suspensi. Cum enim in privata domo hoc genus mortis siquando contingat, vicinos terret, tum præsertim in viris principibus fatale aliquid habere videtur, quod non finibus illis, nec capite uno coerceatur. Sed juvat bene ominari.

Quod

Quod autem in magnorum virorum funeribus institutum est, ut eorum facta ad animi solatium e suggesto referantur & ornentur; id in præsenti vix locum habet. Nam quæcumque ALOYSIUS fecit tum in primo illo privatæ vitæ genere, tum in altero hoc publicis insignibus titulisque ornato, cum omnia ad benemerendum de humana societate firmo quodam animi proposito constantique retulerit, quomodo ego vos amissa bona commemorando solari potero? Non sum nescius, præsidia quædam ab eloquentia peti solere, quibus rerum formæ coloresque mutentur: at horum præsidiorum copia mihi quidem pæne nulla relicta est, qui per annos admodum sexdecim longe aliis exercitationibus occupatus, nihil aliud quæsivi, quam quomodo rerum veritas, quolibet sive fuco, sive ornamento spoliata, in aperto poneretur, hominumque studia ipsa per se alliceret. Ergo qui mihi id oneris imposuerunt, magis quid vellent ipsi, quam quid ego possem, æstimarunt; vel si hoc ipsum æstimarunt, hominem quæsierunt, qui cum industriæ vires omnes laudando contenderet, idem tamen fidem & pudorem retineret. Sed illud quoque fortasse spectarunt, ut cum in ceteris funeribus Oratores adhibeantur, qui præficarum more ad vanam quamdam doloris speciem querelas e medio sumant, sciteque jactent; is ALOYSII funus dicendo ornaret, qui multis officiis obstrictus ex animo loqueretur, concionemque ipsam veri doloris explicatione commoveret. Et vero si quæ animo complector, assequi verbis potero, simul illud efficiam, ut intelligatis, me non tempori servire, sed

ſed perſonæ: ſin minus, efficiam tamen hoc ipſo, ut quæ non dixero, qualia & quanta ſint, cognoſcatis.

PISANA domus, cujus origo in ipſa civitatis hujus antiquitate latet, eum in Rep. curſum perpetuo tenuit, ut vel in ſumma opum ac dignitatum copia careret invidia. Ac ſiquis ex illa in hujuſmodi inſtituto recte feliciterque permanſit, is certe ALOYSIUS fuit, cui ad honores ac divitias, quantum ordinis & loci natura patitur, cum fere nihil deeſſet, ipſa ſe quoque hominum benevolentia, & communis quædam animorum propenſio comitem adjunxit. Neque enim propinqui ſolum & amici, ſed populus omnis, atque adeo illi ipſi, qui ne de facie quidem hominem noſſent, nomini ejus mirifice favebant; ægre admodum ferentes, ſiquis forte utcumque de patria meritus, in contentionem veniret aliquam, & cum illo dignitates peteret. Itaque nihil illi in hoc ambitionis curſu difficile fuit, nihil non expeditum. In ipſo juventutis flore ad conſultandum de Rep. Sapientum Collegio adſcriptus eſt, cum fuiſſet annali lege ſolutus ob patrui Laurentii merita Cretico bello ſublati. Atque in illo quidem graviſſimo Conſilio ita ſe geſſit, tantamque ſui ſpem excitavit, ut ad Gallicam legationem, ubi primum licuit, delectus ſit. Iter ejus adhuc eſt in ore hominum, inſtitutum comitatu ingenti, præmiſſis ad principes urbes, qui laute exciperent advenientem, effuſis in hoſpitia cuncta & diverſoria regio more pecuniis, quæſitis opera omni benigne faciendi occaſionibus. Per hæc Lutetiam cum veniſſet, in Aulam totius orbis

bis ſplendidiſſimam, ipſi per vos cogitare animo & conjicere poteſtis, qua rerum omnium apparatione, quam copioſa, quam inuſitata legationem inſtruxerit. Illud certo conſtat, ipſum Regem Ludovicum XIV. & nomine magnum, & ad magna omnia natura factum, non ſine admiratione aliqua tantum privatæ fortunæ ſplendorem adſpexiſſe. Valuit hoc ad gratiam & benevolentiam, & quod conſequitur, ad eam gerendi negotii rationem valuit, quæ ſine benevolentia ejus, quicum agitur, multis eſt difficultatibus impedita. Incidit enim in tempora valde aſpera, primo quidem cum de Hiſpanica ſucceſſione, vivente adhuc Hiſpaniæ Rege, agitari cœptum eſt, intentis in curam hanc Principibus cunctis, aliis cauſſa alia: deinde vero cum, illo mortuo, Italia bello flagravit; noſque in terris noſtris ingentes exercitus, amicos illos quidem, ſed tamen exercitus, pro illa rerum ac temporum conditione vidimus. In tanto rerum motu quanta prudentia opus eſſet agenti cum Rege illo, qui unus omnia miſcebat, non eſt, cur pluribus explicem. Ea fuit Ludovici natura atque indoles, ut audendum in loco crederet, & fortunæ fidendum, quæ nimiis conſultationibus fatigatur; cum ex adverſo Rerump. ratio poſcat, ut nihil fiat niſi conſulto, nullaque conditione committatur, ut liberæ civitatis homines ad incerta caſuum trepidare debeant. Quapropter Regis conſilia cum laudarentur officii cauſſa, reſiſtere tamen periculoſa proponenti oportebat, atque ita moderari reſponſa, ut & cauſſam ſuam probari crederet, nec tamen in illam poſſe deſcendi. Attamen Rex,

ut

ut erat summo ingenio summaque prudentia prædítus, non solum non querebatur, sed quoties opus esset, PISANUM libenter audiebat, complexusque favore omni, credi mallebat, se homini tribuere, quod tempori dabat. Absoluta legatione, quæ jam quinquennium excesserat, discedendum fuit: quo tempore maxime apparuit, quantus esset erga ALOYSIUM non Regis modo, sed Aulæ totius, atque adeo civitatis amor, collatis in illum undique officiis, donis ultra morem & exempla liberaliter datis, votis etiam pro ejus itinere, tantum non publice, susceptis.

In patriam cum rediisset, Sexvir publicis regendis consiliis creatus, singulari quadam innocentia, fide, integritate Remp. administravit; eamque de se omnibus opinionem indidit, ut locum hunc tam celsum non alia de caussa quærere crederetur, si modo quæsivit umquam, nisi ut multis benefaceret. Itaque nemo unus inventus est neque ætate nostra, neque superioribus, qui tanta illum civitatis approbatione, tamdiuque tenuerit, donec ad summum evectus est. Inter hæc, jactatis Europæ rebus, cum Britannici regni possessio ad Annam venisset, Legatus extra ordinem ad gratulandum missus est, una cum Equite Nicolao Eritio, magni nominis Senatore. Quid quæritis? Cum res tota ad dignitatem & pompam referretur, nec ignoraret ALOYSIUS, hac ipsa de caussa munus hoc sumtuosum & grave sibi potissimum fuisse delatum; quibuscumque rebus potuit, efficere conatus est, planeque effecit, instituto per Germaniam itinere, ut Veneti Senatus majestatem circumferre videretur. Ubi vero

ro Londini fuit, ubi se Britannis ostendit, ubi in conspectu Reginæ stetit, ut officiose pro Rep. faceret; quanto rerum omnium apparatu, quam splendido, quam magnifico usus est! Magnopere vereor, ne quis existimet, me ex communibus locis laudes ALOYSIO quærere; qui tamen illa ipsa cum faceret, quæ communia sunt, pro animi sui magnitudine ita faciebat, ut communia esse desinerent, ejusque propria viderentur ac singularia. Hinc factum est, ut cum Carolus VI. Romanorum Imperator Mediolani esset, & Catholici Regis titulo urbem illam teneret, idem ad gratulationes & officia eligeretur; addito collega Andrea Legio D. Marci Procuratore, qui animo præditus æque magno, cuncta fieri vellet, quæ in tanta Italiæ luce Veneto digna nomine judicarentur. Nihil profecto Legatione illa neque fieri, neque cogitari magnificentius potuit, nihil ornatius, nihil gravius; ad quam celebrandam, præter ipsum Legationis comitatum longe pulcherrimum, fama rei ex vicinis civitatibus viros nobilissimos acciverat. Eminebant supra omnia Legati ipsi, hominumque oculos ad se trahebant; quod constaret, non mitti extra ordinem a Senatu nisi summos viros & in rebus gravissimis exercitatos.

Jam vero litteræ quoque præsidium ab ALOYSIO sibi quærebant; litteræ, inquam, quæ si magnis patrociniis careant, vel parum procedunt, vel in ipso cursu fatigatæ contabescunt. Hunc igitur sibi patronum deposcebant, & rerum suarum moderatorem, qui honestatem & verecundiam amaret, velletque modeste petentibus, vel

et-

etiam non petere ausis, jura sua tribui. Res ex voto cecidit. Nam Patavini Gymnasii cura & administratio ad illum delata est, hominem non dicam litteratum (cur enim illi bonis suis tam multis ornato tribuantur aliena? *Tu regere Im-*
Virgil. 6. 852. *perio populos, Romane, memento: hæ tibi erunt artes.*) sed tamen nec illitteratum, & ad recte de litteris judicandum natura ipsa rerumque usu satis idoneum. Magistratu hoc tam gravi, quem majores nostri inter primos esse voluerunt, iterum ac sæpius defunctus, quantam sibi existimationem & benevolentiam apud singulos & universos, qui in hoc curriculo sumus, compararit, cum multa declarant, tum in primis monumentum illud, quod ejus nomini in ipso Gymnasio communibus impensis positum est ad memoriam posterorum sempiternam. Nos, quod unum licuit, voluntatem erga illum nostram verbis testati sumus: at Resp. titulis & honoribus, quantoscumque capere civis potest, non dicam datis, sed effusis ALOYSIUM ornavit, auxit, cumulavit. Nam cum Eques jam esset, qui fructus communis legationum est, eosque magistratus teneret, quos modo memoravi, ipsa quoque D. Marci Procuratio, dignitas in civitate maxima, & uno Principatu minor, incredibili civium consensu populique studio, ubi primum tulit occasio, adjecta illi est. Statim erecti omnes in gratulationes, & publicæ possessionis spectaculum; quod sane fuit ejusmodi, ludis, congiariis, totius urbis ornatu, ut neque tot annorum cursu, neque exemplorum similitudine ejus memoria deleri potuerit. Fama rei late pervaserat, nihilque magis homi-

mi-

mines expectabant, quam ut vertentibus annis supremam in civitate sedem ALOYSIO fortuna præberet: fortuna, inquam, quæ in hac una Reip. parte plurimum valet, & cum virtute meritisque ita certat, ut interdum superior sit. Ventum igitur est ad interregnum. Meministis, opinor, qui concursus ad Pisanorum ædes statim factus sit, quantus universi populi favor, quæ voces, & quam insolitæ animorum significationes. Forte accidit, ut cum eo peteret Senator gravissimus, ætate major, Eques ac D. Marci Procurator, Carolus Ruzzinus, cui cum a virtute nihil deesset, ne fortuna quidem deesse voluit. Magnum repente consecutum est civitatis silentium ob summam hominis auctoritatem, quem ordines omnes suspiciebant, & loco dignum sine controversia fatebantur. Verum fervente adhuc in Pisanos patrum populique studio, ipsa D. Marci Procuratio a Ruzzino deposita ad ALOYSII fratrem Carolum Equitem translata est; quod uni accidit ex omni memoria non petenti. Ego equidem quoties reputo tantum illum animorum motum, de quo nec dici satis, neque fortasse cogitari potest; sic existimo, si illi ipsi, qui Remp. hanc constituerunt, patriæ parentes in hanc honoris contentionem cum Carolo venissent, repulsam fuisse laturos. Nolim tamen existimetis, impetu potius, quam consilio factum, ut dignitas tanta Carolo tribueretur. Modus & tempus ad gratiam, qua summopere valet Pisanum nomen, referri debet; res ipsa stat jure suo. Cum enim vellent cives obtrectanti fortunæ resistere, & desiderio suo facere satis, quæsierunt aliquid, in quo ratio sola

& libertas valeret. Non est hic locus, ut de Caroli meritis dicam, quem a prima adolescentia in omnibus Reip. bellis fortuna virtusque exercuit, ipsum quoque Principali fastigio dignum, nisi maluisset fratri cedere. Interim ALOYSIUS animum revocavit, suamque repulsam recte, ut debuit, interpretatus, fratris honorem erectus & alacer excepit. Satis enim perspiciebat, pro consueto naturæ cursu non sibi negari, quod petierat, sed differri, ut familiæ tituli dignitatesque augerentur; & hoc ipsum in beneficii loco ponendum sperabat, quod non statim obtinuisset. Ita prorsus evenit. Etenim extincto Ruzzino, quasi jus ad rem prima illa petitione acquisivisset, nemo præter illum inventus est, qui nomen suum profiteretur. Non deerant sane, qui putarent, sibi caussas esse profitendi; sed noluerunt cum eo de dignitate certare, qui esset omnium sine controversia meritissimus. Hic vero ineptus plane sim, si putem posse me speciem aliquam illorum dierum informare dicendo, quibus de novo eligendo Duce actum est, electusque ALOYSIUS in populi conspectum venit. Cum ordines omnes præter morem læti essent, plebs bacchari quodammodo & furere lætitia videbatur; viæ, fora, templa novo quodam genere plausus & acclamationibus personabant; cives civibus non tamquam de communi bono, sed de suo quisque, gratulabantur. Hic mihi triduum illud explicandum esset per ludos & spectacula splendidissime actum. Sed utcunque dicendo contendam, nunquam tamen illis, qui viderunt, satisfaciam. Sunt enim quædam, quæ verbis exprimi nequeunt;

&

& cum eloquentia res parvas ornet, in magnis ſæpe deficit. Enimvero ſiqua umquam in hac urbe Romani triumphi imago fuit, ex illa novi Ducis proceſſione ſpecies aliqua ad conjiciendum duci potuit. Reliqua ſubinde conſecuta ad initia tantæ dignitatis illuſtranda proceſſioni paria fuere. Ceterum traducta in Prætorium familia omni, Hermolaus frater a domeſtica bibliotheca divelli non potuit. Hermolaus, inquam, Senator emeritus, quo uno neminem vidi, qui animum ab honorum cupiditate facilius revocet, qui ſeipſo magis gaudeat, qui humanæ vitæ viciſſitudines benignius interpretetur. Hujus in primis cura factum eſt, ut bibliotheca ad civitatis commodum in Piſanis ædibus conſtrueretur; nullaque conditione committendum putavit, ut honoris ſpecie ſuum illud ſenectutis ſolatium deſereret, in quo jamdiu conquieſcebat. Interim Aloyſius viam omnem ac rationem quærere cœpit, qua ſe ſuis civibus probaret, & veterem, quæ de ipſo erat, expectationem ſuſtineret. Quid enim fuit, quod a Veneto Principe vel in Rep. adminiſtranda præſtari poſſet, vel in perſonæ dignitate tuenda, vel in publicæ majeſtatis ſplendore ſuis exteriſque oſtendendo, quod non abunde præſtiterit opera, conſilio, largitate?

Negari profecto nequit, magnum aliquid in divitiis eſſe, quod homines capiat & in admirationem trahat: attamen ſapientum judicio majores habentur, qui eas contemnunt, quam qui habent. ALOYSIO utrumque contigit, & habere, & contemnere. Tantam hanc ſeu virtutem, ſeu felicitatem reliqua comitabantur animi bona, quæ

quidem mortalis natura capit, & quæ qui habent, beati dicuntur; singularis quædam ad optima quælibet suscipienda voluntas; ordo & constantia vitæ non ad legem modo, sed ad rationem compositæ; eximia rerum omnium diligentia etiam minimarum; exquisitum & elegans in vestibus, in servis, ceteroque rei domesticæ apparatu judicium; summa in rebus contrahendis æquitas & facilitas; dictorum & factorum omnium pro sua dignitate gravitas, & cum gravitate conjuncta moderatio; pietas & religio nec privatim intermissa umquam, & publice ad exemplum splendide culta. Hæc scilicet homines movebant, ut ALOYSIUM magnopere admirarentur ac diligerent, ut honores omnes illi delatos vellent, ut prodeunti sine satietate acclamarent. Accedit, quod natura quoque suavitatem quamdam induxerat ori ejus, quæ aspicientes statim alliceret, & ad benevolentiam conciliaret. Quid vero si se tibi daret, si alloqueretur, si operam suam promitteret? Tum sane non vultus dumtaxat, sed ipsæ quoque cordis affectiones apparebant: ut si nihil daret nisi verba, tamen verba ipsa, ex animo ducta minime tecto, pro factis acciperentur.

Sed quæret fortasse aliquis, numquid in tanto prosperitatis cursu ALOYSIO contigerit, quo se hominem esse & humanis casibus obnoxium reputaret. Est enim quiddam in ipsa quoque felicitate nimium; si humanam naturam & mortalitatem Christianis momentis expendamus: Quin etiam contigere multa gravia & atrocia, eaque fere in ipso secundarum rerum articulo. Sed qui alienis calamitatibus ita commovebatur, ut eas

aspi-

aſpiceret tamquam ſuas; idem in ſuis fortiſſimus erat. Nolo ſingulas commemorare, ne illam attingam mihi quoque acerbiſſimam, quæ Principatus initia contaminavit. Id unum dicam, quod omnibus notum eſt, & crebris ſermonibus per hoſce dies ad miſerationem repetitum, vidiſſe illum non modo parentum ſuorum interitum, quod æqua naturæ lege comparatum modice ferri debet; ſed & uxoris, & fratrum, & filii, & nepotis, temporibus alieniſſimis: cumque ſuos omnes vehementer amaret, nullam tamen in tantis luctibus doloris ſignificationem dediſſe, quæ modum excederet. Accidit, audiente me, ut honeſta lætitia exultanti luctus denunciaretur. At ille compoſito celeriter animo reſpondit, quidquid boni Deus dederit, eo loco ponendum eſſe, ut idem repetere, nobis non repugnantibus, ſtatim poſſit; ſe quidem nec extolli rebus proſperis, nec adverſis deprimi. Ceterum ſiquis inter ejus infortunia recenſet, quod repente ſublatus ſe mori non ſenſerit, is mihi de humanis rebus non recte judicare videtur. Hoc ego ipſum ad quemdam quaſi cumulum felicitatis refero, quod non morbo proſtratus & ſenſim confectus luctari cum natura debuerit; quod non fœdam mortis ſpeciem ac terrificam aſpexerit; quod propinquorum lectulo adſtantium lamentationes non audierit; verbo dicam, quod vitam cum vita commutarit. Cum enim ille in hoc poſtremo quaſi actu, quo Principis perſonam ſuſtinuit, nullis ambitionibus diſtractus ſibi uni vacarit, atque ita vixerit, ut ſiquid humanitus accideret, quotidie paratum inveniret; quid erat optandum magis, quam ut e-

jus animus, fractis repente vinculis, momento temporis liberaretur? Quidquid est igitur in hac repentina morte calamitatis, non ad ALOYSIUM, sed ad nos pertinet, coactos carere adjumentis, quæ adversus mala summa paullatim ingruentia parari solent. Si ille febri correptus jacuisset dies aliquot, ac veluti per gradus venisset ad extrema; licuisset nobis inter spem metumque jactatis parare animos in partem utramque; licuisset haurire oculis aviditate ultima vultum ejus; licuisset ad Superos abeunti supremum vale dicere, nosque illi ac nostra commendare: id quia non licuit, jure dolemus. Veruntamen quia dolemus de incommodo nostro, videndum est viris bonis & fortibus, ex hoc genere quantum liceat. Excitemus mentis vires; & quod tempus est allaturum, consilio & prudentia prævertamus. Non probat ille certe dolorem nostrum in æterna animorum quiete collocatus, qui dum viveret, ferre non poterat, quippiam alteri sua caussa molestum esse. Desiderio nostro delectari potest, mœrore non potest. Demus hoc Principis memoriæ de nobis meritissimi, ut nihil agamus, quod non sit ex voto ejus. Hac vos in primis cogitatione animum confirmate, Religiosissimi Patres, qui peculiari hoc officii genere Duci optimo parentare voluistis, factisque pro more sacris ad expiandas minores culpas, quibus in tanta naturæ infirmitate nulli fere mortalium carent, laudes supremo Numini gratesque agite, quod vir tam bonus, tam integer, tam pius, humanæ vitæ laboribus ac periculis egregie functus, in beatorum sedes subito facilique transitu convolarit.

At-

Atque hæc ad hominem. Ad patriam quod attinet, quidquid in hoc infortunio jacturæ est, satis superque publici Consilii prudentia reparavit, suffecto cive illo sui ordinis principe, qui ab ipsa adolescentia in Reip. administratione versatus nihil unquam suscepit, sive domi sive foris, quin summa felicitate perfecerit; quem tota civitas singulari studio ac benevolentia prosequitur; cui natura ipsa & rectum ingenium, & speciem imperio dignam largita est. Ergo cùm justa Pisano solverimus, pro novi felicitate regiminis vota faciamus; ut quando in humanis nihil est æternum, sic tamen diutùrnum sit, ut nostra omnium desideria expleat.

EPISTOLA
AD LECTOREM.

ORationem hanc semel atque iterum ab aliis editam, & publici juris jam factam, mihi quoque proferre libet, ceterisque conjungere. Et quia pro temporis brevitate, quo scripta est, alicubi paullo angustior videbatur, magisque Orationis Commentarium, quam Oratio, ubi commode fieri potuit, eam nonnihil extendi. Principis tanti merita fortasse poscebant, ut capita rerum singula plenius explicata pro dignitate dilatarentur; sed nec fides publica patitur, nec stili ratio ad eas temporis angustias accommodata, ut nimis multa adjiciantur. Intelligentibus id erit satis, litterariæ plebeculæ admodum nihil. Vale.

ORATIO XIII.

AD DIALECTICAM

Habita in Gymnasio Patavino coram

JO. ALOYSIO MOCENICO

PATR. VEN. URBIS PRÆTORE.

Dialectica quasi contracta & adstricta Eloquentia putanda est; Eloquentia vero Dialectica dilatata.
Cic. in Brut. cap. xc.

QUa sexdecim ante annos alacritate Philosophicum studium intermisi, ut humanitatem & eloquentiam, ad quam me natura ipsa illiusque ætatis impetus ferebat, amplecterer, eadem nunc, defervescente jam sanguine, ad primum illud institutum redeo; rerumque mearum fata, manifestis indiciis cognita atque comperta, libentissime sequor. In quo videor mihi, si licet cum magnis parva componere, divini illius hominis, cujus ingenium unice admiratus, imitari etiam pro viribus semper studui, M. Tullii dico, litterarum cursum vitæque institutionem aliquo modo tenere: nisi quod ille, mutato reip. statu, ab arte dicendi cum jactationibus fori curiæque conjuncta, in Philosophiæ quasi sinum & complexum se se recepit, ubi conquiesceret; ego improvisa quadam mutatione rerum a Rhetoricis ad Philosophica rejectus, in novum discrimen adducor, eoque periculosius, quo locus hic in totius

Eu-

Europæ luce collocatus, majorem operam industriamque requirit, quam quantam ad veteres illas nostras exercitationes, honestas quidem ac liberales, sed tamen angustis terminis circumscriptas, olim afferebamus. Atque utinam Cicero, quæ initio Topicorum pollicitus fuerat, absolvere potuisset; aut, si quidem absolvit, vetustas & barbaries non confecisset; ut quemadmodum in dicendi studio ab eo numquam discessi, ita in hoc disserendi, quod nunc aggredior, eo duce atque interprete uti possem. Attamen erit in posterum quoque, ubi illum cum Aristotele non inepte componam: non quod nullam esse Dialecticam putem in scholis ferendam, nisi ex fontibus Rhetoricæ manet, vel in eos demum derivetur, quod ipsum tamen nec sine ratione, nec sine auctore facerem; sed quod artes ipsæ natura valde similes in eadem sæpe vestigia incurrant, & communione quadam rerum plurimarum contineantur. Ex quo fit, ut in eodem stadio manere quodammodo mihi videar; aut certe non tam longe abire, quam homines quidam existimarunt, de nobis illi quidem optime meriti, sed pro humani ingenii cura plus nimio solliciti. Ipse quoque me ad eorum judicium aliquando composui; & in speciem dolentis conformatus, quod ita requirere viderentur, quasi ad Antipodas mitterer, officiose respondi. Nam & periculosum putabam, quid esset Rhetorica & Dialectica, extra loci hujus auctoritatem docere velle; & utcumque acciperer, plane videbam, tam gravem disputationem tamque illis inauditam familiari sermone expediri non posse. Nunc jam publico decreto muni-

P 5 tus,

tus, & quod in hujuſmodi rebus valere plurimum debet, ſapientiſſimorum virorum præſentia & judicio confirmatus, curam illis omnem ac dubitationem eximam; tantamque oſtendam horum ſtudiorum conſenſionem eſſe, quanta eſſe maxima in litteris poteſt. Quod antequam faciam, Triumviris litterariis, totique Veneto Senatui, muſarum noſtrarum cuſtodi, præſidi, moderatori, laudes grateſque ago; quod hoc mihi bonarum artium omniſque doctrinæ domicilium patere voluerint; ubi, ſiquid poſſem, ad florentiſſimæ juventutis inſtitutionem expromerem, & immortalis Reip. gloriæ ipſe quoque ingenio tam exiguo pro virili parte conſulerem. Fecere illi ſane pro ſuæ magnitudine auctoritatis, cum me nihil tale cogitare auſum, & in umbra pæne privata deliteſcentem, repente in hanc lucem extulerunt, quam ſiquis non reformidat, is mea quidem ſententia aut ſupra mortales videt, aut nihil videt. Et quamvis certo ſciam, ab eorum conſiliis divinam quamdam vim ac providentiam pro rerum humanarum ordine abeſſe non poſſe; quæ me cogitatio valde erigit atque confirmat: attamen cum reputo, quibus me quantiſque Viris adjunxerint; quidque præſtare debeam, ut in clariſſimum ordinem non irrepſiſſe videar, ſed veniſſe, magno quodam æſtu commoveor; nec mehercule, ſiquid eſt in tanta honoris amplitudine jucunditatis, ut certe debet eſſe plurimum, ejus ego fructum, niſi facto virium mearum periculo, magnaque itineris parte confecta, percipere me poſſe ſpero. Sed jam audere incipiamus, & quæ ſit Rhetoricæ cum Dialectica affinitas, uti modo poſitum

tum eſt, ex ipſarum natura, & antiquitatis teſtimonio explicemus.

Sentio me in quæſtione verſari neque nova, neque difficili; in qua multa de medio ſumta, & Latinis Græciſque litteris vulgata afferre neceſſe ſit. Sed primum qua de re Dialectici Rhetoreſque omnes initio ſuorum operum ſcribere ſolent, non mihi de illa tacendum puto; nec ſiquid verum ab illis dicitur, iccirco omittendum, quia ſit occupatum; quæ ratio ſi valeret, jamdudum homines de rebus præclariſſimis ſiluiſſent: deinde non omnia, ut ſpero, communia erunt: tum communia ipſa & publica ſiquis conferre voluerit, inveniet a nobis more quodam noſtro pertractata, & quomodo jubet Horatius, *privati juris facta*. Atque hoc primum conſtituo, orationem omnem, quæ ſit modo litteris ac luce digna, Grammaticorum opera indigere ad emendationem, Rhetorum ad ornatum & elegantiam, Dialecticorum ad fidem & probabilitatem. Id enim mihi dari puto atque concedi, noſtram hanc ſive Dialecticam, ſive Logicam *ἀπὸ τῦ λέγειν*, id eſt *a loquendo* nomen inveniſſe, in eoque eſſe poſitam: qua de re vix ullus jam dubitat; niſi forte illi, qui eam *Cogitandi Artem* appellare malunt, de quibus poſtea verba faciam. Igitur, cum ſit nihil homini pulchrius, quam loqui; nihil vero dignius homine litterato, quam recte loqui; totum hoc tanti momenti opus triplici diſciplina comprehenſum eſt, ut veluti per gradus perficeretur. Ætas prima, quæ minus ingenio valet, in ſermonis proprietate cognoſcenda exercetur; & cum pure atque emendate poteſt, hoc eſt ſine ſolœciſmis

&

& barbariſmis verba componere, Grammatice loqui dicitur: proxima, in qua roborari animus incipit, & ipſe per ſe aliquid parere, ad ornandum & augendum promovetur, in quo eſt eloquentiæ virtus: tum demum quæ ordine ſuccedit ætas, ad inveniendum & judicandum apta, argumentandi vim & rationem perſequitur; ut rebus dubiis fidem faciat, & aſſenſum temere negantes tamquam telo pervincat & jugulet. Quamquam vero hæc rationis inveniendæ atque adhibendæ facultas, quæ Logica dicitur, aliquo modo ſtare ſine Rhetorum arte poteſt, velut oſſa nervis adſtricta; attamen Rhetorica ipſa ſine Logicæ præſidio nulla eſt, ut ſuccus & ſanguis humani corporis ſine oſſibus ac nervis conſiſtere nequit. Quod ſiquis recte accipere voluerit atque expendere, cito intelliget, quicumque probationes ab Eloquentiæ ſcholis ablegarunt, in quo graviter ab Ariſtotele Rhetoricorum initio reprehenduntur, non eos quidem exiſtimaſſe, dicendi artem tueri ſe nomenque ſuum ſine probationibus poſſe, ſed eas petendas ab alia facultate eſſe, cujus tota ratio & natura in hoc uno conſiſteret. Nunc quandoquidem cum Ariſtoteles, tum Cicero, tum etiam Quinctilianus (quid enim alios attinet commemorare?) probationes quoque in Rhetorum ditione eſſe voluerunt, iiſque locos aſſignarunt, quibus ad inveniendum uterentur, non jam mihi duæ iſtæ facultates ſociatæ videntur ad eam, quam modo dixi, loquendi virtutem perficiendam, ſed in unam quodammodo coaluiſſe; quæ cum fuſe lateque incedit, verborum ac ſententiarum luminibus ornata, Rhetorica appellari ſolet, cum

ſub-

subtilior est & squalidior, Dialectica nuncupatur. Nam cum ajunt horum studiorum duces atque antistites, Rhetoricam rebus Civilibus contineri, reliquis Dialecticam; alteram certa tempora caussasque complecti, quæque illis conveniant videre; alteram in summis generibus versari, non habita rerum singularum ratione; hanc scrutari naturam rerum, uti est, vel sapientibus esse videtur; illam populares opiniones sequi, ex iisque argumenta ducere; discrimen afferunt sane aliquod: at cum iidem scribunt, utramque in rebus omnibus cerni, nullis regionibus clausam; quæstiones finitas ad infinitas revocari; tum Oratorem, tum Dialecticum disputare in partes contrarias; utrumque communia quærere; utrumque ab judiciis hominum pendere; utrumque fidem facere dubiam & labantem; tum vero cuncta miscent, & unum quoddam atque idem disputandi & dicendi genus efficiunt. Hinc nihil frequentius apud illos, quam alteram facultatem ex altera efflorescere; sibi invicem respondere; mutuis rebus ali; Dialecticam contractam esse Eloquentiam, Eloquentiam Dialecticam esse dilatatam: quæ loquendi formæ quamquam nisi in res duas aliquo modo diversas cadere nequeunt; attamen differentia ita est exigua, ut nec rerum variare naturam, nec omnino in quo consistat explicari facile posse, viri sapientissimi judicaverint. Sed hæc singillatim atque ordine videamus. Quacumque de re disputetur, tria sunt ferme consideranda, id de quo ambigitur, argumenta ad probandum comparata, & argumentorum explicatio: quæ singula si suis ponderibus examinentur, vix leve quiddam in-

ve-

veniemus, in quo non ſibi inter ſe Artes iſtæ conveniant. Et ut a primo incipiam, quæ diſputandi materia eſt, & quæſtio in ſcholis dicitur, illud firmum ratumque puto, tam Rhetoricam quam Dialecticam per omnia rerum genera fundi, & in omnibus ſuo quodam modo dominari. Sunt quædam, Auditores, ita ſimplices ac perſpicuæ veritates, ut verbis explicari, & oſtendi quaſi digito poſſint, probari rationibus omnino non poſſint. Non multis igitur contendam. Quidquid in rerum natura, aut ſupra naturam eſt, qualecumque ſit, aut eſſe videatur, ne in mentem quidem cadere poteſt, & intelligentia comprehendi, niſi ſit ejuſmodi, ut dici de illo, ac diſſeri poſſit. Quod ſiquis Hermogenis auctoritate movetur, aut Cornificii, qui quæ moribus ac legibus ad uſum civilem ſunt conſtituta, Oratori tribuunt; cetera a vulgo remota, quæ intelligendi diſciplinam conſtituunt, Dialectico aſſignant; hunc ego ad illos adducam, quos paullo ante nominavi, rei litterariæ conſtituendæ quaſi Triumviros, Ariſtotelem, Ciceronem, Quinctilianum, quibus ſi credimus, & dicendi & intelligendi & judicandi magiſtris ſine controverſia peritiſſimis, nullis neque Rhetorica, neque Dialectica coercenda finibus eſt; quamvis altera in foro præſertim ſedem habeat ac domicilium, altera libentius in rebus verſetur Philoſophicis. At illis, credo, reſpondere difficile fuerit, qui ſtatuunt Oratoris operam intra cauſſas & controverſias concludi, quas Græci hypotheſes dicunt, quæſtiones autem univerſales in poteſtate eſſe Dialecticorum. Ita videlicet, niſi idem ille Cicero, qui hæc in primo

de

de Inventione scripserat, contraria deinde & *in Oratore*, & *in Topicis* præcepisset, omnemque thesim ad dicendi copiam Rhetori concessisset. Porro cum dico, Ciceronem præcepisse contraria, ex aliorum sententia dico. Nam ego quidem ita existimo, cum ea, quæ in facto sunt, proprie & per se ad Oratorem pertineant, id primum ab illo fuisse præceptum; deinde vero cum animadvertisset, latius de toto, quam de partibus dici posse, non sane quæ scripserat, improbasse, sed illud insuper addidisse, ut in media caussa a certis personis ac temporibus, velut ex angustiis, avocaretur oratio, & in ampliorem arenam adduceretur. Quare cum illi pro Sex. Roscio Amerino dicendum esset, non thesim de parricidis posuit, sed hypothesim, num Sex. Roscius patrem occidisset; quam deinde a Roscii persona ad summum rei genus traduxit, & de culpa supplicioque parricidarum divinitus disputavit. Sequitur argumentum, ex quo alterum discrimen, siquod modo est, duci debet. Ajunt enim, Logicam scrutari naturam rerum, ex eaque rationes capere, quæ aut veræ sint, aut proxime ad veritatem accedant; Rhetoricam argumentis uti popularibus, qualibet contentam veritatis specie, magisque fidem & persuasionem, quam scientiam parere. At mihi quidem non ita videntur Dialectici de veritate solliciti, quæ una est in rebus omnibus: siquidem eorum est institutum disserere in partem utramque; & parens artis Zeno (Eleatem dico) bilinguis est appellatus, quod contraria defenderet. Nam quod aliqui clamant, Sophistarum esse in Rhetorum ditionem irrepere, & per ea dispu-

putare, quæ nihil habeant veri nisi speciem: videant, opinor, quantum sibi licere in Sophistas existiment, & quatenus ab hoc nomine abhorreant, quod ipsum per se neque turpiter sonat, nec antiquis temporibus caruit honore. Sophistæ enim & Solon, & Pythagoras fuere, ut scribit Themistius in Orat. 4. qui cum animi & ingenii caussa, non fraudis aut quæstus differerent, tantam doctrinæ & sapientiæ famam collegere, quantam nemo ignorat, nisi omnem ignoret litterarum historiam. At vero cum honesta & liberalis exercitatio in vitium decidit; multique se huic studio dediderunt, quibus aliud nihil propositum erat, quam ut homines minus sagaces fallacibus conclusiunculis implicarent, & ex alieno errore lucrum facerent; magna invidia Sophistæ laborare cœperunt, & in novam quamdam familiam compulsi sunt, quæ a germanis Dialecticis non quidem δυνάμει (ut verba ipsa Aristotelis teneam) sed προαιρέσει differret. Tanti ne igitur istorum audacia, qui nobilissimam facultatem corrumpere tentarunt, apud nos erit, ut eorum caussa de jure nostro decedamus, in locum coacti tam angustum, quam angusta in rebus humanis veritas est? Totam ne igitur Logicam, levium Sophistarum odio, ad exiguam illam partem contrahemus, quæ ne Logica quidem dicitur ab Aristotele? Si enim veritatis nomen suis terminis coercere velimus, ut nihilo plus significet, quam quod explicari per caussam potest ac demonstrari, non Logici, sed Analytici juris est. Quod si vocem hanc late sumimus, ut omnia complectatur, quæ aliquo modo vera & necessaria sunt, tametsi

Rhet. l. 1. c. 1.

si per caussam non demonstrentur; Logica quæ dicitur ab Aristotele, non ita veritatem occupavit, ut sola teneat. In hanc quoque segetem interdum Rhetores veniunt; nullisque sibi legibus edictum putant, ut vera ubi invenerint, iis abstineant. Id nisi esset, cur in Porticus & Lycea a Cicerone & Quinctiliano mitterentur, ut divinarum humanarumque rerum scientiam sibi compararent? Cur & jura civitatum, & populorum mores, & Deorum immortalium religiones, & quidquid a Philosophis de natura scriptum est, cognoscere juberentur, si se ad imperitorum captum ubique conformare deberent; nihilque possent ex veritatis & sapientiæ fontibus ductum oratione explicare? Pauca sunt, inquit Aristoteles in lib. 1. Rhetor. t. 91. *necessaria, ex quibus Rhetorici syllogismi fiunt*. Concedo esse pauca; sed tamen sunt aliqua. Ex quo sequitur illud, nullum esse locum, cujuscumque tandem sit notæ, Rhetori interclusum; sapienterque factum a Cicerone esse, cum illos ipsos, quos Philosophus noster ad Logicas disputationes paraverat, Oratoriis exercitationibus caussisque accommodavit. Topica dico; quorum interpretationem cum quæsisset Trebatius, ut est ejus libri initio, ad Rhetorem missus est. Quamquam mihi ex Topicis cito abeundum esse intelligo, quod pulcherrimam hanc artis partem, & natura primam, & usu planissimam, Dialectici nostri dudum omiserint, ut se totos alteri darent, quæ in judicando posita est. Moverant aliquando scholas rei tam necessariæ indormientes, viri doctissimi Agricola, Ramus, Gorscius, Titelmannus, Perionius, Carbo, Tra-

pezuntius: sed quia nimis multa requirere videbantur, quæ simulari non possent, vicit consuetudo; jamque ætas nostra, cum Aristotelis Categorias, & pauca quædam de enunciationibus delibavit, octo ipsos Topicorum libros, tamquam alienos prætergreditur, & in illo Analytico Mæandro, multiplici, obscuro, impedito consenescit. Omnis igitur eorum, qui nunc regnant, Dialecticorum industria ad argumenti refertur tractationem, quod erat a nobis tertio loco positum. Quia porro non unus est argumentandi modus, syllogismum & inductionem sibi sumunt, enthymema & exemplum relinquunt Oratori. Siquis autem ab iis quærat, quid sit enthymema & exemplum; alterum ad syllogismum, alterum ad inductionem referunt, tamquam partem ad totum, & imperfectum ad perfectum. Primum quidem hæc ipsa partitio satis ostendit, ea in quæ cadit, genere saltem convenire: deinde illud quæri posse videtur, quomodo argumentationis forma imperfecta & angusta Eloquentiæ tribuatur, cujus natura nihil magis refugit, quam jejunitatem; plena & perfecta assignetur Dialecticæ, quæ copiam & ubertatem neque desiderat, neque capit. Sed num enthymema sit id, quod isti putant, & qua ratione differat a syllogismo, alias examinabimus. Nunc, quoniam in argumenti explicatione versamur, illud per mihi mirum videri solet, cur ab Aristotelis more desciscant, qui se pusillos Aristoteles putant, homines nescio qui, quorum oratio tota argumentis constat eodem cadentibus, & per veterem quamdam cantilenam numeratis, non brevis, non pressa, non facilis, non

per-

perſpicua, non ulla denique earum virtutum prædita, quas ipſi magno ſupercilio ab aliis requirunt. Hoſne ego Dialecticos appellem, hoc eſt acres & conciſos diſputatores, qui quæcumque proferunt, in longas & inanes propoſitiones atque aſſumtiones dilatant, crebris concluſionibus in orbem volvunt, bis terve ſingula repetunt, in minimas quaſque particulas ſecant; ne illa quidem enunciata ſine ſuis formularum ambagibus dimittentes, quæ notiſſima cum ſint, nemo niſi bardus ad garrulitatis gloriolam impugnat? Si hoc ex arte fit, valeat Ariſtoteles, qui hac arte tota caret. Hæc enimvero illa Dialectica eſt, cum qua nihil commune Rhetores habent; quæ tantum ab Eloquentia, quantum a ſanitate diſtat; quæ tota argutulis fallaciis conſtat ad oſtentationem comparatis; quam nemo neque profiteri, neque mehercule intelligere poteſt, niſi omni abjecta litterarum humanitate, in barbariem ac cœnum ſe ſe conjiciat. Quid? An tu, inquiet aliquis, ne illud quidem concedis communi opinione vulgatum, Dialecticorum eſſe adſtrictum loquendi genus, fuſum ac multiplex Oratorum? Nempe concedo libens: ſed primum quidem velim, duo hæc genera recte finiri; quod certe non faciunt Logici noſtri, dum rebus ſunt preſſi, verbis redundantes: deinde illud quoque velim, nequid nimis. Nam & Dialectici interdum cum rerum ſcientia eloquendi ſuavitatem conjungunt: qui mos eſt Ariſtotelis ipſius; Ariſtotelis dico, veteris illius Stagiritæ, qui Græce ſcripſit, non Latine: & ſæpe Oratores nudis brevibuſque argumentis adverſarium urgent; unde eſt illa cauſ-

ſarum forenſium pars, quæ dicitur Altercatio. Probo equidem, vehementerque laudo, quod primum a Zenone dictum, multis deinde placuit harum rerum Scriptoribus, Dialecticam eſſe pugno ſimilem, Rhetoricam palmæ: at ſimul illud moneo, utramque facultatem una eademque manu ſignificari; una inquam manu, quæ neque contrahitur, neque diducitur niſi per gradus. Atque ego hactenus perinde dixi, quaſi cum veteribus Dialecticis agerem, qui toti in diſſerendo erant; cum ad eos potius convertenda ſit oratio, qui nunc ſcholas tenent, ſeque *cogitandi Artem* docere profitentur. Horum autem duo ſunt genera; alteri totam hanc laudem in eo collocant, ut notiones inveniantur a communi ſenſu remotiſſimæ, & in rerum univerſarum contemplatione poſitæ, quas ne illi quidem ex toto intelligunt, a quibus tractantur; alteri diligenti quadam idearum omnium, quæ formari poſſunt, meditatione, quid in re qualibet verum, quid falſum ſit, perſpicere ſtudent; & hanc ſive ſcientiam, ſive ſolertiam, quamvis in animo inſiſtat, nec foras ad uſum diſputandi exeat, Dialecticam nominant Platonica loquendi conſuetudine. Non quæro, in duplici hac cogitandi via, utri magis appoſite cogitent: id dico, non eſſe mirum, iſtiuſmodi ſtudia, quamvis pulcra & ſublimia, cum Rhetoricis non convenire, cum abſint a Logicis quoque. Nihil poteſt eſſe nobilius, quam animum corporis pondere humi dejectum ad res altiſſimas meditando tollere, & veritatis lumine undique expreſſo colluſtrare: at niſi totum hoc in diſputationes conferatur, & comprehendi diſ-

pu-

putando possit, ad aliam quamdam pertinet facultatem, non ad hanc nostram, in qua versamur: sin autem & confertur, & comprehenditur, quid est, oro, caussæ, cur cogitandi artem, quam disputandi appellare malimus? Logicæ nomen in medium afferunt: λόγῳ autem ajunt rationem & cogitationem significari. Mitto, antiquum artis nomen, Græcis Latinisque familiarissimum, Dialecticam esse, hoc est disceptatricem, ut Cicero; disputatricem, ut Quinctilianus interpretatur: mitto, ab Aristotele dici διαλόγων τέχνην, a Platone προσομιλητικὴν, a Protagora ἐριστικὴν, ab aliis modo ἐρωτηματικὴν, modo ἐπιχειρηματικὴν: quarum vocum si habenda ratio est, aliquid profecto amplius sonant, quam quod cogitatione perficitur. Hæc, inquam, mitto omnia; Logica sit: quid sentis de hac voce, M. Tulli? Te enim libenter interrogo, tamquam Apollinem quemdam; cujus auctoritatem siquis est qui contemnat, miror, non dicam, cur hic sedere audeat, sed quomodo hæc subsellia possit aspicere. *Altera* (inquit l. 1. de Fin. c. 7.) *Philosophiæ pars, quæ λογικὴ dicitur, est ars quærendi, ac disserendi*. Percurrite singulas Organi Aristotelici partes, duobus exceptis de Demonstratione libris: quidquid ubique præcipitur, id fere omne ad interrogandum & respondendum pertinet, & in quadam vertitur duorum aut plurium concertatione. Omnes illæ de syllogismo regulæ; doctrina illa omnis de vocibus Categoricis, de definitione, de divisione, de enunciatione; omnis denique ratio arguendi ac refellendi frigida est ac jejuna, si extra cogitationem non progrediatur. Jam vero quo se modo

tuebitur Socrates, quomodo Pyrrho, quomodo Arcesilas, quomodo Carneades, quomodo reliqui veteres novique Academici, qui nihil sciri posse putabant, omnesque ingeniorum suorum contentiones ad disputandum referebant? Academicos dico? Dogmatici ipsi, atque adeo Græcia tota, disputandi studiosissima, omnem prorsus veri investigationem contemnat, quæ muta sit, & cogitatione finiatur. Habeant ergo sibi suam *cogitandi Artem* viri doctissimi, & ad eximia quæque invenienda nati; dum nobis in antiquo pulvere libenter manentibus communem illam multis ætatibus ac populis differendi rationem, quod æquum existimamus, non gravate relinquant. Nunc illud fortasse requiretur, utrum eos quoque Dialecticos cum Rhetoricis conjungam, qui se *Summulistas* dicunt, & in nectendis ac solvendis verborum cavillationibus otium & ætatem consumunt. Sunt illi sane magni ingenii magnæque industriæ disputatores, & si quidem vera narrant, ducem sequuntur Aristotelem. Unde hoc sit, quove spectet, jam habete. Cum in ea tempora magnus hic Philosophus incidisset, quibus Megaricæ captiones valerent, eoque plus famæ sibi quisque compararet, quo plures posset suis interrogationibus irretire, & in arctum compellere; id serio cogitare cœpit, quomodo insanam istam veritatis contaminandæ cupiditatem extingueret, vanosque homines ad silentium adigeret. Itaque ratiocinandi artem ingenti contentione scribere aggressus, miras subtilitates excogitavit; quibus, tamquam clavo clavum, istiusmodi fallacias truderet; atque ab hac lue jam late fusa,

&

& in dies glifcente Philofophiam liberaret. Id pofteris imitatione dignum vifum eft, & cum temporum felicitate Sophiftas non invenirent ad oppugnandum, ipfi fe abundantia quadam otii calumniari cœperunt, fibique refpondere; & quæ prius neceffitas fuerat, in ludum vertere. De his Seneca epift. 45. *Nectimus nodos*, inquit, *& ambiguam fignificationem verbis alligamus, deinde diffolvimus. Tantum nobis vacat*. Quid vero fi nobifcum viveret, totumque hoc artificium videret infinitis rebus exaggeratum, quæ, ut ipfius verbis utar, *nec ignoranti nocent, nec fcientem juvant?* Quid fi grandia ifta volumina afpiceret *de ente prædicamentali & tranfcendentali, de terminis univocantibus & univocatis, de dici de omni prioriftico & pofterioriftico, de futuritionis radice, de præcifionibus objectivis, de principio individuationis, de fuppofitalitate, fuppofitione, fubalternatione* (fic enim infcribunt) quorum ne titulos quidem aut fando audiffet, aut cogitando perciperet? Cum enim id quoque in arcanis habeant, non oportere Philofophum ufitate loqui, nemo ad illos accedere poteft, nifi prius difcat, quam cuique voci rem fubjiciant. Novi equidem, morem hunc a Stoicis manaffe, qui non fententia modo, fed verbis quoque a populo differre volebant: fed ut multa a Zenone fuo Seneca fumfit de bonorum & malorum finibus, omninoque de beata vita, ita nodos illos, & ἀπόρους λόγους, in quibus reliqua Stoicorum turba fibi placebat, neque probavit umquam, neque duxit imitandos. Ex quo intelligitis, quid mihi fentiendum fit. Nihil magis Sophifticum puto, quam quod ab

 hoc

hoc genere hominum adversus Sophistas disputatur. Opponunt enim acumina acuminibus; & rigidam quamdam metiendi sermonis superstitionem docent, per quam ad oppugnandi & repugnandi exercitationem fortasse proficitur, ad eam, quam quærimus, veritatis illustrationem certe non nimis. Quod si teneamus, quid sit nomina pro rebus sumere; ludere in ambiguo; tribuere omnibus, quod convenit alicui tantum; ex fortuitis necessaria colligere; componere quæ non sunt componenda; dividere quæ dividenda non sunt; denique si illa captionum genera non ignoremus, quæ sunt ab Aristotele in Elenchis descripta, & ab optimis interpretibus ex communi consuetudine explicata, non erit opus istorum bibliothecis impallescere, ut per multas ambages & salebras tandem aliquando discamus, signum cæleste non latrare, etsi *canis* nominetur; Solem & Lunam non esse septem, quamvis ex *septem* planetis sint; poma non esse fugienda, licet *mala* dicantur; quamvis Deus sit *ubique*, tamen non esse adverbium. Quæstiunculæ istæ tam leves, tam minutæ, tam frugis expertes, neque dicentem, neque disserentem decent; & quod idem Seneca monet, subtilius solvuntur, si contemnantur. Gravius quiddam est atque præstantius, in quo nos disciplinæ hujus nostræ rationem ponimus, & cum Oratoris opere conjunctum dicimus. Serio disseratur oportet: serio autem disserere, non est cavillosa verborum comprehensione populum admirantem, quæ non intelligit, ludificare, aut cum ludificantibus congredi; sed certa ab incertis, a veris falsa, probabilia ab improbabi-

babilibus, si fieri potest, & quatenus potest, plana & perspicua oratione separare: quæ quidem oratio quamdiu temperate fertur, Dialectica est; ubi assurgit, figurisque & affectibus incitatur, cognatæ facultatis nomen assumit. Abeant vero hinc apud barbaros, quicumque societatem hanc, non tam ab hominibus, quam ab ipsa natura conflatam dirimere conantur, & Logicæ genere nescio quo nauseantes juvenum animos imbuere, per quod omnis antegressa litterarum cognitio, libero capite & ingenuis moribus digna, obliteretur. Quærant sibi alias terras, ubi se suamque illam tam exsuccam blaterandi formam venditare possint, quæ cum hujus loci more atque instituto, cum hoc Patavino ingenio ad humanitatem & elegantiam facto, cum hoc cælo atque solo a nugis alienissimo pugnat mirum quantum. Sed hic certe numquam pedem ponent, quamdiu vos, Viri doctissimi, quemadmodum facitis, exemplo vestro inter pauca præteritarum ætatum memorando resistetis. Audiant, si quis eorum tamquam vento jactatus ad hos parietes umquam accedit, audiant, inquam, ab his Philosophis, ab his Theologis, ab his Medicis, ab his Jurisperitis, quid sit vere & sapienter disputare; hinc cujusque rei quæ natura sit, & quomodo explicari debeat, si qui remanet sanitatis, aliquando cognoscant; ex hoc tamquam templo Palladis voces & oracula, hoc est disciplinarum dogmata rectis momentis examinata, & ad publicam felicitatem volentibus nolentibusque proposita, accipiant; ita denique statuant, se, siquid sapere supra horum sapientiam velint, omnino desipere. Ego certe mihi

Q 5 dispu-

diſputandi leges non aliunde ſumendas duco; quas ubique tenere tametſi pro dignitate non potero, voluiſſe tamen & contendiſſe cum erit mihi ſemper apud æquos æſtimatores honorificum, tum illa carebit invidia, quæ inſolita afferentes comitatur. Hæc mihi exempla ante oculos poſita dies noctesque contemplabor; & ſi quid umquam aut dicendo aut docendo potui, in poſterum eo conferam, ut ad hujus conſuetudinem loci conformetur, in quo Dii homineſque Italicarum litterarum fortunam multis caſibus jactatam ſtatuiſſe videntur, & ad immortalitatem firmaſſe. Voluntatis hujus meæ conſiliique teſtes habebo vos, lectiſſimi adoleſcentes; teque in primis, nobiliſſime atque ornatiſſime *Proſyndice*, qui fraternæ laudis æmulator, non ſolum auctoritate reliquis præes, ſed morum elegantia, gravitate, & ſplendore quodam plurimum præſtas: neque vero vos appellare auderem, ſi aut quippiam pollicerer, quod non eſſet e re veſtra, aut quod polliceor in tanta celebritate, non quavis conditione præſtandum putarem. Quod ſi rerum agendarum felicitas omine aliquo continetur, gratulor egomet mihi, quod primum hunc meorum laborum induſtriæque diem tu præſentia tua, optime ac præſtantiſſime Senator, ornare volueris, ac pignus veluti quoddam mearum contentionum publico nomine accipere. Conſpectus hic tuus admodum gravis, ſed idem tamen longe ſuaviſſimus, ita me recreat atque confirmat, ac ſi Venetum ipſum Senatum, illamque majeſtatem ſummis Principibus verendam repente in has ædes translatam viderem, ejuſque me judicio ac ſapientiæ committerem. *Mocenicum* nomen ex

omni

omni temporum memoria Patavinis faustum, & singulari quadam ratione, quantum in Republica licet, a nobis cultum, numquam se magis prodidit, & quale quantumque esset ostendit, quam cum tu, *Aloysi*, Præturam hanc dudum jacentem summo nostro bono suscepisti; tuaque ista prudentia plane Veneta, benignitate ista plane tua, gravissimis rerum angustiis ac difficultatibus aut levamen, aut solatium attulisti. Tene hunc virtutis ac beneficentiæ cursum a Majoribus cœptum: habes memorem Civitatem, in qua tibi tuorum benefactorum gratia diutissime constabit. Ego certe, ut de me spondeam, cum aliorum beneficiorum, quæ plurima & maxima accepi, tum hujus præsertim memoriam totius vitæ observantia studioque colam; & siquis addi sponte currenti stimulus potest, tu mihi animo perpetuo obversaberis; neque committam, ut quod opus tam bonis auspiciis inchoavi, ullo umquam tempore refrigescat.

Habita est XIII. Kal. Febr. MDCCXXIV.

EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

AD GYMNASII PATAVINI MODERATORES.

JUvit me, SENATORES AMPLISSIMI, Oratoriam Artem cum Dialectica vel ob id maxime conciliare, ut primum hoc laboris specimen jussu vestro suscepti ad vos ipsos ominis gratia afferre possem;

sem; & siquidem recte caderet, alia subinde generis ejusdem producerem, vestrisque nominibus longe splendidissimis exornarem. Nam ipsa per se Dialectica, ut est in Isocratis epistola ad Alexandrum, non pertinet ad viros Principes, qui neque inter se contendere verbis debent, neque aliis concedere, ut contra se disputent. Agnoscite igitur facultatem illius affinem, cujus in primis ad populorum regimen & reip. administrationem magnus est usus. Quamquam vobis totius rei litterariæ moderatoribus nihil est ex hoc quidem genere, quod non magnopere conveniat; nisi ea forte de caussa, quod ab auctore non satis idoneo proficiscatur. Et nimirum hoc restat excusandum, quod tam infirmi ingenii homo primum ad vos accedam daturus aliquid, deinde vero exiguum libellum promam, quod horæ unius opus videri possit. Ita sunt, credo, principia omnia: quæ si vos modo non improbabitis, tempore ita crescent, ut etiam timendum sit, ne magnitudine ipsa aliquando laborent. Quidquid hoc erit, nutu vestro temperabitur, quibus me totum fidemque meam ita obstringo, ut laboribus extingui malim, quam aut ignavia deficere, aut malitia fallere. Valete.

ORA-

ORATIO XIV.

DE DIALECTICÆ AC RHETORICÆ DIFFERENTIA

Habita in Patavino Gymnasio anno MDCCXXIX.

OMnes fere, qui in hunc locum ascendunt, ut publice doceant, diligentissime cavere solent in tanta ista, quæ sæculum tenet, opinandi licentia, ne quid forte proferant, quod aliquando revocare conentur. Ego vero illo ipso die, quo me primum vobis dedi, tale aliquid in medium attuli, & persuadere conatus sum, quod sane intelligerem me non perpetuo defensurum. Quid enim? Cum contendebam, tantam esse inter Rhetoricam & Dialecticam similitudinem tantamque affinitatem, ut vix altera ab altera secerni posset, videbar ne vobis ex animi sententia loqui, an vero caussæ temporique servire? Scilicet cum ex mitioribus studiis ad dura hæc atque aspera transirem, & ipse me collectis undique similitudinis rationibus solari quoquo modo conabar, & aliis nimia quadam cura in rem novam intentis admirationem excutere. Nunc quis me jure reprehendat sive Academicum hominem, ut mihi placet; sive Peripateticum, ut placet illis, qui studia nostra moderantur; quis me, inquam, jure reprehendat, si animo jam confirmato & ab humanis judiciis securo in contrariam partem dicere aggredior; & ostendo, quam

quam longo intervallo Dialectica a Rhetorica distet? *Mihi semper* (inquit Cicero in Tuscul. 2. c. 3.) *Peripateticorum Academiaque consuetudo de omnibus rebus in contrarias partes disserendi non ob eam caussam solum placuit, quod aliter non posset, quid in unaquaque re verisimile esset, inveniri; sed etiam quod esset ea maxima dicendi exercitatio, qua princeps usus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt.* Quamquam nihil est a nobis in prima illa exercitatione ad extrema ductum: sed ita quæ communia & similia sunt inter duo hæc studiorum genera commemoravimus, ut non dedeceat hoc tempore, tamquam ex parte altera, afferre propria ac dissimilia. Addo etiam illud, venientibus primo in lucem hanc more majorum statim eloquentiæ campum patefieri; neque tam ab iis postulari in hujusmodi ingenii periculo, ut vera disputent, quam ut acute copioseque ostendant, se instrumentis illis non carere, quæ ad publicam disputandi formam necessaria sunt. At vero dudum occupata a nobis provincia, traditaque iterum ac sæpius veritatis inveniendæ ac judicandæ ratione, turpe esset, artium naturam adhuc obtegere; & per vana quædam simulacra, ad illius conditionem temporis quæsita, hominibus fucum facere. Accipite igitur non jam ab Rhetore, sed a Dialectico, quid inter utrumque differat; ne forte existimetis, artes ac disciplinas sine caussa multiplicari.

Cum Dialecticam dicimus, vel institutionem quamdam significamus, quæ recte disserendi leges continet a rebus avulsas, & *docens* vulgo dici solet; vel ipsam disserendi exercitationem intelli-

gi-

gimus, cum rebus, de quibus disseritur, conjunctam, quæ *utens* communi scholarum nomine appellatur. Eodem ferme pacto dividi Rhetorica potest, ut alia sit, quæ rationem dicendi tradit, alia quæ in dicendo occupatur. Utraque igitur utrique conferri potest. Nos nequid ambiguum afferamus, primum Dialecticam *docentem* cum *docente* Rhetorica comparabimus; tum ad utramque *utentem* ordine deveniemus.

Dialectica igitur, primo illo modo si accipiatur, est ars, quæ veri inveniendi ac judicandi præcepta tradit, qualia sunt ea, quæ Topicis & Analyticis libris ab Aristotele comprehensa sunt: quæ qui tenet, quacumque in re versetur, recte disserit, unde nomen ipsum Dialecticæ est. Qui Artem hanc a Rhetorica differre nolunt, statim inveniendi præcepta communia faciunt; totamque illam institutionem Topicam, quam Aristoteles in Dialecticorum ditione posuit, ad Rhetoras propagant. Quod autem gravissimum est, id ipso fieri ajunt Aristotele auctore, qui initio Rhetoricorum multis verbis ostendit, argumenta in primis ad oratoriam pertinere facultatem; eosque valde reprehendit dicendi Magistros, qui antea floruerant, quod nihil nisi de movendis animis & ornanda oratione præcepissent. Primum igitur animadverto, non defuisse ex veteribus sapientissimis viris, qui de argumenti inventione nihil laborandum Rhetori existimarent. Non defuisse autem? imo vero fuisse omnes, qui de Rhetorica ante Aristotelem scripserant, si ejus testimonio credimus, quod nobis opponunt. Deinde concedo equidem, Topicam doctrinam caussis adhibi-

hibitam, id est quæstionibus finitis, quæ tempus, locum, personam respiciunt, in Rhetorum potestate esse; sunt enim cuilibet disciplinæ pro varietate materiæ Topica sua: attamen communia hujus artis præcepta de generibus & formis, de caussis & eventis, de absolutis & comparatis, de antecedentibus & consequentibus, ceteraque ordinis hujus per generales argumentorum classes digesta, & Logicis formulis expressa, non ab aliis, quam a nostris peti debent. Testem producimus illum ipsum, quem tanti faciunt, Aristotelem. Hic enim in Topicis libris, ut refert Catulus apud Ciceronem 2. de Orat. c. 36. *proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentandi via non modo ad Philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc qua in caussis utimur, inveniretur*. Et sane cum Rhetorica & sit, & ab eo dicatur in libro Rhetor. 1. c. 9. propago quædam & particula tum Dialecticæ, tum Civilis scientiæ; quemadmodum quæ ad mores & civilia instituta pertinent, non ipsa per se tractat, neque ex suo fundo ducit; ita aliunde mutuari debet quidquid sibi ad defendendam argumentis veritatem opus esse cognoscit. Nolim videri difficultates difficultatibus augere apud eos, qui non facile concedunt, atque adeo ne intelligunt quidem, quomodo Rhetorica Civilis scientiæ pars sit. Id non una explicari ratione potest. Quidam ajunt, iccirco Rhetoricam eo referri, quod propria ejus materia actiones sint humanæ; ut est in Dialogo de Caussis corrup. Eloq. c. 31. *Veteres intelligebant, opus esse, ut his artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honesto ac turpi,*

de

de justo & injusto disputatur. Hæc enim est Oratori subjecta ad dicendum materia. Nam in judiciis fere de æquitate, in deliberationibus de utilitate, in laudationibus de honestate dicimus. Sed quia res omnes, quæcumque in disceptationem cadere possunt, revera subjectæ Oratori sunt, quamvis aliæ magis, aliæ minus subjiciantur; alia quadam via Rhetorica ad Civilem rationem revocanda videtur. Sic igitur habete, tria esse in dicendo, quibus maxime victoria comparatur; primum ad dicentem spectat, cujus mores ad fidem faciendam maxime valent; alterum ad auditores, quorum animi affici debent atque inclinari; tertium ad rem ipsam, a qua probationes ducendæ sunt. *Ratio omnis dicendi* (inquit M. Antonius in libro Ciceronis 2. de Orat. c. 27.) *tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut probemus vera esse ea, quæ defendimus; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum ad quæcumque caussa postulabit motum, vocemus.* Quæ verba ex ipsis ducta sunt Aristotelis verbis 1. Rhet. t. 53. **Αἱ μὲν πίστεις εἰσὶν ἐν τῷ ἤθει τοῦ λέγοντος· αἱ δὲ ἐν τῷ τὸν ἀκροατὴν διαθεῖναί πως, αἱ δε ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ διὰ τοῦ δεικνύναι, ἢ φαίνεσθαι δεικνύναι.** Adhibendi sunt igitur loci de vita & moribus ad conciliandos & permovendos auditores. Ac nisi volumus locos istiusmodi Rhetoricos facere, totamque Civilem scientiam suo jure spoliare; ne illos quidem, quibus ad probandum Oratores utuntur, Dialecticæ auferre debemus.

At quærat a nobis fortasse aliquis, si Topica doctrina omnino ad Dialecticum pertinet, qui fiat, ut eam tamen Rhetores tractent ferme soli.

Dicam libere, quod ſentio, quandoquidem mihi contigit in utraque facultate verſari. Ex quo cœpit Rhetorica ante diſciplinas rationales tradi, factum eſt, ut puerorum animi, rebus vacui, haud aliter poſſent ad tolerabilem aliquam, ſi non eloquentiam, ſaltem loquentiam præparari, niſi dicendi magiſtri communes argumenti inveniendi locos in artem inferrent. Itaque noſtræ huic diſciplinæ Topicam doctrinam quaſi clavam Herculi eripuerunt; ut jam Dialecticus de Topicis ne hiſcere quidem audeat, aut paullo plus hiſcere, quam licet in re ab alio uſucapta. Quidam id cenſent eo fieri, quod cum olim Rhetorica, nondum inventa Dialectica, ſcholas occuparet, ipſi ſibi Rhetores inveniendi præcepta formare coacti ſunt; non quidem univerſe, quod poſtea a Dialecticis factum eſt, ſed quatenus ſuo illi inſtituto, quod intra judiciorum controverſias tenebatur, ſatis eſſe putabant. Quæ res in cauſſa fuit, ut poſteri eamdem rationem ſecuti; &, ut fit in acquirendo jure, terminos prægreſſi, intra quos invenere quos ſequebantur; ipſi Dialecticæ jam repertæ & ad ſummam perfectionem adductæ propria quædam hujus generis abſtulerint, quorum in Rhetorica vix ullus ſit uſus. Qualiſcumque tandem rei hujus cauſſa ſit, Stoici quoque ipſi, qui omnium ſubtiliſſimi in diſſerendo habiti ſunt, & ob excellentiam Dialectici nominati, Topica omittebant; non quod inventione argumenti carere ſe poſſe exiſtimarent, ſed fortaſſe quod pars hæc ipſis prærepta, & juventuti mature tradita in Dialecticas ſcholas afferretur. Hoc nomine reprehenduntur a Cicerone in capite Topico-

picorum secundo; qui locus notissimus est. Quamquam inveniendi argumenti artem qui totam Rhetori tribuunt, minus ægre ferendi sunt, quam qui, nostri quoque juris ratione habita, possessionem communem faciunt. Quid enim opus est, artes duas in rem unam venire, eodemque cardine verti? Cum ego Dialecticus tibi aperui, quæ sint in genere universo cujusque rei facies, unde omnis inveniendæ veritatis ac defendendæ ratio colligitur, quid necesse est, esse Rhetora, qui doceat idem? Aut si Rhetor est, cur Dialecticus sine caussa consulitur? Aut si uterque idoneus habetur, quis tamen non videt, alterum esse dominum solummodo χρήσει, alterum etiam κτήσει; alterum uti propriis, alterum commodatis?

Utinam tamen hic hærerent; nec in judicando vero, quod est alterum differentis munus, se nobis Rhetores conjungere vellent. Porro judicare verum nihil est aliud, quam invento argumento aliquo, ita illud explicare verbis, & Logica trutina examinare, ut quæ sit ejus vis, quantaque sit, perspicue cognoscatur. Id cum ex arte fit, quæ abstrusa latebant, statim emergunt; omnesque seu veri, seu falsi gradus recte cernentibus ac judicantibus se produnt. Vix puto esse aliquem ex vobis, qui non videat, totum id ad eam disciplinam pertinere, cujus est, ut Cicero scribit in Bruto c. 41. *rem universam tribuere in partes; latentem explicare definiendo; obscuram explanare interpretando; ambigua primum videre, deinde distinguere: postremo habere regulam, qua vera & falsa judicentur; & quæ quibus positis sint,*

quæve non sint consequentia. Definit profecto etiam Rhetor, dividit, argumentatur; sed ex legibus a Dialectica acceptis: in his autem ipsis non admodum diligens est, quod facile sibi putet orationis fuco fallacias occulere, & rem pro re concioni venditare. Sunt qui concedant, judicia veri ad Dialecticum pertinere: iidem tamen similia vero judicari ab Rhetore volunt; & quemadmodum ille syllogismi atque inductionis naturam aperit, quibus veritas manifestatur, ita hunc enthymematis & exempli leges explicare ajunt, unde efficitur verisimilitudo. Ita ne igitur, quot erunt veritatis gradus & conditiones, totidem constituentur disciplinæ? Non sic profecto sensit Aristoteles cum scriberet in libro Rhetor. I. c. 5. *τό τε ἀληθὲς, καὶ τὸ ὅμοιον τῷ ἀληθεῖ τῆς αὐτῆς ἐστι δυνάμεως ἰδεῖν*, *ejusdem facultatis est, verum & simile vero cognoscere.* Quamobrem idem eodem loco Rhetora ad Dialecticum mittit, ut ab eo argumentandi rationem sumat: quod cujusmodi sit diligenter attendite. Omnis argumentandi ratio procedit vel ab universalibus ad singularia, vel a singularibus ad universalia; hoc est vel a mente ad sensus, vel a sensibus ad mentem. Primus modus syllogismum constituit, ut cum dico: *Affectio omnis differt a re, cujus est affectio: figura autem hujus tabulæ est affectio ejus: igitur ab ea differt.* Hinc manat Rhetoricum enthymema, quod naturam syllogismi habet, nec ab eo differt nisi modo quodam; ut nos alias ostendimus adversus Dialecticam turbam. Modus alter, qui a sensu ad mentem pergit, & ex singularibus colligit universale, inductio vocatur, cujusmodi erit, si dicam:

Pru-

prudentia, justitia, temperantia, fortitudo id habent singulæ ut laudentur, laus igitur omnem virtutem consequitur. Hinc enascitur Rhetoricorum exemplum: quod licet in singularia tendere videatur, & progredi ἀπὸ μέρους πρὸς μέρος, ut loquitur Aristoteles; attamen reipsa tendit in universale, & ab eo vim suam capit. Nam cum dico: *Gracchi sunt occisi; ergo & Catilina debet occidi*: hujusmodi argumentatio eatenus valet, quatenus tacita quadam virtute efficitur, si Gracchi sublati sunt, omnem seditiosum civem tollendum esse, proindeque & Catilinam. Quæ cum ita sint, nulla est Rhetorica argumentandi forma, quæ ad Dialecticam non referatur. Et ut à capite arcessam, tota veri judicandi ratio, imo & inveniendi, ut est paullo ante demonstratum, nostra est; nec de illa præcipere aliquid nisi ex hoc fonte petitum Rhetores possunt. Quid est igitur, inquies, de quo præcipiant jure suo? Scilicet de modo ornandæ ac dilatandæ orationis. *Esse* (inquit Cicero in Orat. c. 32.) *perfecte eloquentis puto, non eam solum facultatem habere, quæ sit ejus propria, fuse lateque dicendi, sed etiam vicinam ejus atque finitimam Dialecticorum scientiam assumere. Quamquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio, nec idem loqui esse, quod dicere; attamen utrumque in disserendo est. Disputandi ratio & loquendi Dialecticorum sit, Oratorum autem dicendi & ornandi*. Quid est autem per Deos immortales, cur Rhetoras suæ conditionis pœniteat? An levis operæ & exiguæ judicant, quod jam sit inventum, eloqui & expolire, nisi nostræ quoque artis munia sibi sumant? Teneat quisque fines

ſuos. Cum rebus egent, a nobis petant; nos viciſſim, cum verbis egebimus, ab illis mutuabimur. Neque enim ii ſumus, ut quod nobis deeſt, turpi verecundia diffiteamur; aut cum fatemur, inquinate tamen velimus obſcureque diſputare, ne ad alios artifices confugiamus. Utrique in omnem diſceptationem venimus; idem tamen utrique præſtare non poſſumus. Vires conjungamus: nos illis argumentorum vim, illi nobis ſermonis nitorem impertiantur.

Hic vero etiam a noſtris mihi timendum video. Audivi enim nonnullos, qui gravi ſupercilio dicerent, ſe non rhetoricare, ſed veritatem quærere: quaſi vero cum barbarie veritas coaleſcere poſſit, cum ſermonis elegantia non poſſit. Quæ malum eſt veritas iſta, quæ tam male habitat; quæ in luto volutatur; quæ lucem ferre non poteſt; quæ inter barbara & inquinata eminet, inter culta & nitida jacet? Nempe veritas Sophiſtica, quæ qualis ſit, ſtatim apparet, ſi ex ſuis tenebris & ambagibus educatur. Accipio excuſationem, cum illud Manilii nobis occentant lib. 3. v. 39.

Ornari res ipſa negat, contenta doceri.

Sed interim tamen mecum ipſe reputo, quanta ſit iſtorum hominum calamitas, qui ſuorum ingeniorum conatus ad monſtra tam deformia adjecerunt, ut omnem reſpuant humanitatem. Nullum clarius eſſe puto argumentum peſſimi, quam hoc ipſum, quod jactant ad excuſandum. Nam quid iſti ſimile Manilii habent? Ille rem novam atque intentatam poeticis numeris comprehendere nitebatur, planetarum ſtationes, ſortium diſcrimina, horoſcopos,

athla,

athla, & alia id genus Aſtrologica nomina, quæ ne flecti quidem Latine poterant. At qui naturales diſciplinas, aut civiles, aut ſacras tot locis, tot ingeniis, tot litteris elegantiſſime proditas atque explanatas, rurſus dare aggrediuntur, noviſque commentationibus amplificare, qua fronte Manilium appellant, & Poetam, & pro illo inſtituto nitidiſſimum, ut cœnum ſordeſque ſuas tanto nomine tegant? Appellent Ciceronem potius, omnium litterarum omniſque doctrinæ magiſtrum; & ab eo tandem aliquando diſcant, quo ſe modo metiri debeant, & quibus terminis ſuas contentiones definire. *Fieri poteſt* (inquit Tuſcul. 1. c. 3.) *ut recte quis ſentiat; & id quod ſentit, polite eloqui non poſſit. Sed mandare quemquam litteris cogitationes ſuas, qui eas nec diſponere, nec illuſtrare poſſit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis eſt intemperanter abutentis & otio & litteris.* Qui ita ſcribunt, perinde faciunt atque illi, qui optimas dapes in menſa conſpurcant, ne ab aliis tangantur: ac proinde *ſuos libros*, ut idem ait Cicero, *ipſi legunt*, ceteri ſtomachantur. Magna hæc apud vos animi confidentia dico, ubi nemo ſibi dicta ſuſpicari poteſt. Quilibet veſtrum & ſumit ipſe, quæcumque poteſt, ab arte dicendi, ad ſqualorem ſuarum diſputationum detergendum; & alios plura ſumere ad nitorem & ornatum, dum intra modum faciant, ſine invidia & ſine obtrectatione patitur.

Sed jam de Dialecticæ, ac Rhetoricæ præceptis ſatis multa diximus. Nunc ad utriuſque uſum veniamus oportet. Et ne ab ordine in parte prima inſtituto diſcedamus, videtur ne vobis Ora-

tor communibus locis eadem ratione uti, atque Dialecticus? Hic plenas & perfectas definitiones requirit; ille descriptione quavis contentus est. Dialecticus dividendo & partiendo cavet, nequid desit, nequid redundet: Orator nihil fere hujusmodi habet legibus adstrictum. Alter caussas rerum proprias & proximas, eventa caussis respondentia, signa necessaria, antecedentia & consequentia adhibet in argumentando: alter caussas quaslibet idoneas existimat, quamvis alienas & remotas, eventa fortuita, signa sive adjuncta sive conjuncta, affectiones cujusquemodi rerum ac personarum; uno verbo, quidquid aliquo modo valet ad tractandos sensus hominum, & popularibus opinionibus imbuendos. Dialecticus refert probationes suas ad res ipsas, Rhetor ad auditorum animos accommodat: quia hic movere studet, ille non item, satis beatus si vicerit. Quid opus est pluribus? Orator cum populo agit, Dialecticus cum sapientibus: ille actionem, hic cognitionem spectat: illius virtus fere tota in civilibus negotiis cernitur, hujus in disputationibus scholasticis; alter vincere acutis interrogationibus, alter persuadere morata oratione conatur. Hinc, opinor, manifestum est, quam diversis indigeant ad inveniendum locis; eosdemque cum adhibent, quam diversa ratione adhibeant.

Sed longe maxima in usu veri judicandi harum disciplinarum differentia est. Quamvis enim ratiocinandi forma una sit, a Dialecticis profecta; attamen aliam quamdam rationem nomenque induit, cum Rhetoricis argumentis inducitur. Nos, quia vera tantum, & veris proxima quæ-

rimus,

rimus, syllogismis atque inductionibus disputamus ex ipsa rerum natura petitis, & ad exquisitas artis leges castigatis. Oratores, qui persuadere quovis modo student, & populum ducere, primum quidem externa quædam argumentandi genera adhibent, ex tabulis testibusque ducta: deinde parium comparatione utuntur, quorum genus omne exemplum vocant; tum, ad interna quoties veniunt, non vera & necessaria curant, sed veris ac necessariis quoquo modo similia. Probationes porro ipsas, quarum partes Dialectici uno ordine semper efferunt, eoque recto, Oratores multipliciter variant & invertunt, a complexione fere incipientes, in propositionem desinentes. Quo spectat illud Cicer. in Partit. c. 13. *Altera argumentatio* (id est Rhetorica) *quasi retro, & contra prius sumit quæ vult, eaque confirmat; deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis, jacit ad extremum.* Quid quod Dialectici universi generis quæstiones tractant, quarum finis non ultra cognitionem & victoriam in disputando progreditur; Oratores autem, quorum opera quæstionibus finitis est adjecta, id propositum habent, ut eos, quibuscum agunt, ad assensionem & actionem trahant, inclinent, impellant? Ex quo fit, ut Dialectica argumenta Græci dicant ἔνδοξα, id est opinabilia; Rhetorica πιθανὰ, id est persuasibilia. Neque enim satis Oratori est ita in foro, aut in Senatu dicere, ut qui audiunt, se minime pares resistendo fateantur: nisi animo victi atque inclinati id assentiendo probent & faciant, ad quod oratione impelluntur. Dialectico linguam vicisse satis est; quamvis ille, quicum

R 5 dis-

disputat, ut scribit Seneca ep. 82. *ad confessionem perductus aliud respondeat, aliud putet*. Hoc nihil est, si recte reputamus, in præsenti negotio valentius; quandoquidem nulla major excogitari distinctio potest, quam quæ oritur a fine, in iis præsertim facultatibus, quæ instrumenti rationem habent, & aliis inserviunt. Vulgo ea solet haberi differentia princeps, quod Dialectici presse & anguste, Oratores fuse lateque disserant; Dialectici loquendo, Oratores dicendo; illi jejunis aridisque interrogatiunculis, hi plena perpetuaque oratione. Alii totum discrimen hoc contemnunt, tamquam in modo, non in re positum. Sed revera gravissimum est, & ab ipsa istarum artium natura officioque petitum. Etenim, si rem altius ab ipso capite repetere volumus, differentis officium est, primum quidem eas notiones invenire & apte conjungere, quæ vera germanaque societate sibi cohærent; tum eas quoque componere, quæ aliquam inter se affinitatem aut similitudinem habent. Primum illud qui præstat, Dialecticus dicitur; qui in altero excellit, Oratoris nomen sibi adsciscit. Uterque autem in Sophistam degenerat, si ea colligat, simulque sociare velit, quæ sibi respondere videntur, nullo tamen modo respondent. Dialecticus igitur cum ea conjungat, quæ vel natura, vel firmo quodam sapientum judicio inter se continentur, modo res clare nitideque explicet, nullis præterea indiget adminiculis. At Orator cum levia multa affinitatis ac similitudinis genera complectatur, quæ vel a suspicione nascuntur, vel a vulgari persuasione, vel ab ipsa etiam sermonis ac litterarum figura,

tam

tam tenue differendi genus modis omnibus, quofcumque cauffa capit, fulcire & roborare debet, tum mifcendo animi motum, in auxilium adfcita Civili fcientia, tum augenda & coloranda oratione, quæ ipfi propria fupellex eft.

Hæc cum ita fint, non tamen negare aufim, duas has facultates inter fe coire, feque mutuo fuftentare; ut in uno eodemque fermone utriufque vires ac virtutes appareant. Id cum fit, inventio ac difpofitio Logici juris eft; elocutio & actio pertinet ad oratorem; quod recte vidit, & luculenter explicuit acerrimo vir ingenio, Gafpar Scioppius in Pædia Politices p. 21. Qui rem his momentis expendet, jam intelliget, cur olim integra oratione contenderim, ad Rhetoricam accedenti magnam effe in primis verborum curam fufcipiendam. Nam cum ftilus Rhetoricis exercitationibus formatus eft, cetera fubeunt aliunde adfcita, & ad fidem faciendam facile promoventur. Minutuli quidam declamatores, qui plus judicant, quam intelligunt, ftatim putarunt, me veteres artium fines moviffe, ac veluti Gracchum quemdam reip. litterariæ tranquillitatem perturbaffe. Itaque alii alia requirere, iidemque alio tempore alia, quæ me artis ignoratione, quam a me ipfo accepiffent, omififfe fingebant. Sed cum maxime nitebantur, Tullianis formulis ex Nizolio fumtis & infulfe compactis, modo hoc, modo illud Rhetori adjicere, informe nefcio quid, & confufum edebant, falfa quadam Latinitatis fpecie oblitum, in quo nihil effet nifi fonus inanis. Hos ego jamdiu, qui tam ftulte obtrectando inclarefcere ftudent, in ordinem coegiffem, nifi navi

&

& honesti hominis ira fæcem hanc Rhetorici ludi prorsus indignam existimassem. Est illis supplicii loco *& thus*,

Hor. l. 2. ep. 1. *Et piper & quidquid chartis amicitur ineptis.*

EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

AD GYMNASII PATAVINI MODERATORES.

Quemadmodum Oratio hæc non potest ab illa separari, quam habui sex abhinc annis, cum primum publice docere cœpi, ita eisdem auspiciis uti debet, idest vestris. Aliter si esset, vix auderem ad exigui libelli præsidium nomina tam splendida compellare. Quamquam, utut est, res istiusmodi qui mole metitur, nihilo plus videt, quam quod in sensus incurrit; ac siquid est in mole pretii, ea mihi litterarum pars a vobis commissa est, in qua non difficile sit grandia volumina invenire. Nam cum superioribus annis opinio increbuisset, Dialecticam esse fallendi artem ad alendas scholasticas pugnas, fallendi autem viæ sint plane innumeræ; factum est, ut non singuli modo homines, sed Collegia quoque in idem institutum sacramento adacta, bibliothecas potius, quam libros ederent. Ego cum a Cicerone didicissem, disciplinam hanc nihil esse aliud, quam viam & rationem veri inveniendi; recta autem ad verum via una sit, eaque brevis; omnes ingenii mei contentiones eo contuli, ut veterem simplicitatem ac brevitatem revocarem. Habuistis alias rei hujus testimonium; & nisi me amor rerum mearum fal-

fallit, etiam probastis. Nunc mihi visum est in litterarii hujus curriculi instauratione Dialecticæ naturam magis magisque aperire; & a gravi quadam ambiguitatis suspicione, in quam cum ab aliis, tum etiam a me ipso olim conjecta fuerat, liberare. Quod volui, num recte præstiterim, vestrum erit judicare; pronamque in hæc studia voluntatem, non verbis, sed re, ut profecto soletis, promovere.

ORA-

ORATIO XV.

Habita ab Adoleſcente Scholaſtico ad inſtauranda Artium Studia Gymnaſii Patavini.

De Literarum & Artium felicitate.

ANimadverti (NN.) omnes fere Oratores, qui ſuperioribus annis in hunc ornatiſſimum locum aſcenderunt, de artibus ac literis verba facturi, unam ex omnibus Medicinam ſumſiſſe, de qua dicerent, in eaque una verſatos eſſe. Quaſi vero dies hic non artibus omnibus recenſendis inſtitutus ſit; aut Medicinæ nomine ipſa quoque Theologia, Matheſis, Philoſophia, Humanitas denique ipſa, & omne literarum genus contineatur. Ego vero artibus ritu ſolemni proludere juſſus, ita de univerſis dicam, ut nulla de ſilentio noſtro queri poſſit; ita univerſas defendam, ut nullius cauſſa prætermiſſa videatur. Placet enim mihi eorum criminationes refellere, qui antiquitatis admiratione capti, ac pæne limphati, ſæculi hujus ſtudia contemnunt; nihilque probant niſi *quæ terris ſemota ſuiſque temporibus defuncta vident*. Contendam igitur, illos injuria queri, qui de noſtrorum ſtudiorum conditione queruntur; & quantum in me erit, conabor oſtendere, ad literarum & artium felicitatem nihil prorſus hac ætate deſiderari. Id dum facio, tu primum fave, Præſul ampliſſime, qui totus ad facilitatem & benevolentiam compoſitus es; favete nos deinde,

inde, præstantissimi Civitatis hujus Moderatores, in quorum præsidio ac tutela non ego modo tantulus adolescens, sed universa hæc clarissimorum virorum Corona libentissime conquiescit. Tu quoque nobis adesto auspicio tuo, nobilissime Pro-Rector ac Syndice, & hoc primum die fac ut significes, qualis in posterum toto literario curriculo futurus sis.

Duo sunt, quæ passim queruntur gravissimi antiquitatis patroni, & esse jam nimio plus a veteri studiorum industria descitum; & in hac tamen artium ac literarum incuria non deesse homines, qui novo quodam usi critices studio, Scriptores ipsos vetustate verendos ac pœne sacros, sine ulla verecundia aggrediantur. Alterum illud cum sit minime verum, minime criminosum alterum; non erit, opinor, difficile utrumque refutare: eisque re tota literaria interdicere, qui privatas ignaviæ suæ caussas in communem temporum conditionem stultissime conferunt. Quid enim deest hoc tempore homini, non invito prorsus Apolline nato, ad omne literarum genus vel in patria, vel non procul a patria facillime capessendum? Quam multa in omnibus fere urbibus ad liberalem juventutis institutionem constituta Collegia? Quot ubique artibus ac scientiis excolendis positæ Academiæ? Quam varia ad animi corporisque cultum inventa exercitationum genera? Ut jam non toto orbe, quemadmodum olim, magnis impensis ac laboribus conquirendi Magistri sint, sed contra Magistris innumeris ubique invitantibus, juventus ipsa evocari debeat, rogari, coerceri. Numquid est igitur, cur heroi-

cæ

cæ illi Pythagoræ, aut Platonis ætati invideamus, quorum alter ut edoceretur, Ægyptum, Persiamque totam lustrare coactus est: alter & Tarentinos sapientes adire, & Locrenses, & Ægyptios, & alibi sane multos? An vero illa sui desiderium reliquerunt aurea, ut appellant, Romanorum tempora, ad quos nec pervenere literæ nisi sero, & cum pervenisse visæ sunt, in Atticam tamen ad eas comparandas migrare oportebat, aut Atticos homines domi alere: quod pleraque melius Græce, quam Latine, quædam etiam Græce tantum disputari posse crederentur? Illud ipsum civile jus, quod amplius poterat esse nuspiam, quam ibi, unde jura toti terrarum orbi dabantur; ita tamen erat jejunum, ut se triduo jurisconsultum fieri posse, Tullius in caussa Mureniana profiteretur. Nunc autem & facultatum omnium professores passim occurrunt, & facultates ipsæ amplissimæ sunt, & qui ad eas contendunt, tanto sunt ubique numero, ut Collegia quædam loci angustia laborare cœperint. Sed qui nobis veteres Athenas opponunt, aut Latium, auctoritate magis & fama tantorum nominum, quam re ipsa congrediuntur; cumque nos literarum atque artium initia eo libenter referamus, quid est cur illi incrementa longe maxima nostræ huic ætati gravate concedant? Ætatem porro nostram cum dico, ab Antoninorum usque imperio memoria repetens, sæcula statim apage prope duodecim; quibus accisæ literæ atque prostratæ, semel atque iterum efferre caput conatæ sunt, sed rursus labefactatæ miserrime contabuerunt. Eo velim mentem advertant severi nimium

rerum

rerum nostrarum contemptores: tum vero ex fœdo illo musarum squalore ac situ judicent, utrum jure nos beatissimos hac in parte prædicemus. Nihil est, cur dissimulent, & iniquissimis Attilæ edictis Latinitatem primum exulare jussam, & litteras deinde omnes usque adeo fuisse probro, ut Amalasuntham Theodorici uxorem gravissime increparint Gothi Principes quod Athalaricum filium præceptoribus instituendum tradidisset. Putabant enim stolidissima capita, litterarum studio frangi ingenia hominum, & ad otium inclinari; eaque erat in primis egregiæ fortitudinis commendatio, siquis ne scribendi quidem artem tota vita didicisset. Hinc non barbari modo Reges Theodoricus Ostroghotorum, Vithredus Cantiæ, & alii præterea multi fuere scribendi imperiti, sed & Chlodoveus, & senior Justinus, & ipse ille Carolus magnus, elegantiorum ceteroquin artium pro ea temporum calamitate instaurator. Ad Ecclesiam videlicet, tanquam ad asylum confugerant pulsæ undique litteræ: jamque obtinuerat consuetudo ad meliorem usque ætatem sermone scriptisque usurpata, ut litterati quicumque essent, Clerici appellarentur. Sed quam ibi quoque acceptæ non laute! cum argumento constet non uno, & Clericos bene multos, & Presbyteros quoque, addo etiam, quod calamitosissimum est, Episcopos aliquos, ne scribendi quidem artem tenuisse. O vos miseros, quicumque aut hæc ignoratis vulgata per omnes, aut cum ignorare nullo modo possitis, nescio qua tamen morum perversitate a veritatis confessione alienissimi, in præteritorum quotidie temporum laudatione versamini! Quis

S nunc

nunc non dicam Princeps, non patricius, non civis paullo honeſtior, ſed ſutor, ſed tonſor, ſed agricola in ſua illa fortuna aliquanto copioſior, qui non litterulas aliquas, ſeu faventibus muſis, ſive adverſis, ſibi comparet? Neque vero eſt, cur bella cauſſati majores noſtri vix unquam intermiſſa, turpiſſimæ inſcitiæ cauſſas in fata potius, quam in hominum ſegnitiem tarditatemque conjiciant: cùm bellum intuiti, qui ſæculi hujus initia fœdavit, facile intelligere poſſimus, nec plures umquam uno tempore ad arma procurriſſe gentes; nec opibus odiiſque majoribus in mutuam perniciem conſpiraſſe; nec latius ad humani generis exitium protuliſſe luem; nec diutius in magna varietate fortunæ conſtantiam retinuiſſe. Quo tamen tempore utrum eſt aliquid tota Europa de veteri muſarum diſciplina remiſſum? Numquid aut ſublata literarum ſtudia, aut impedita, aut paullum retardata? Ne vivam, niſi per annos ferme quindecim, quibus acerbiſſimo incendio conflagravimus, & novæ inſtitutæ ſunt artium pulcherrimarum Academiæ, & veteres aliquæ jam intermortuæ rurſus excitatæ: & innumera excuſa volumina, & litteratorúm commercium mirum in modum amplificatum. Tutæ enim litteræ innocentia ſua, vel in caſtra ipſa libere excurrunt; ictoque jam olim cum armis fœdere, commune ſibi cum illis numen, ut eſt a Græcis ſapientiſſime confictum, Palladem conſtituerunt. Videtis, opinor, Auditores, quam nullum mihi negotium faceſſant, qui litterarum gloriam tam longe repetunt.

Sed profecto major quædam cum iis futura pu-

gna est ac difficilior, qui duobus ante nostrum proxime sæculis bonarum artium laudem ita deferunt, ut partem vix minimam ad nos redundare patiantur. Floruit enim revera per eam ætatem & in Italia, & extra Italiam ingens quædam doctorum hominum copia, qui bonas artes ac litteras, illuvie situque obsitas, in pristinam lucem ac dignitatem vindicarunt. Sed quemadmodum iis solet contingere, qui per avia loca & abrupta, procul a luce hominumque commercio, iter susceperunt, ut cum denique in amœni alicujus ac belle ædificati prædioli conspectum exeunt, ad Hesperidum hortos repente se raptos existiment; tantamque animo capiant delectationem, ut cætera subinde, quæ invenerint, multo licet amœniora, non valde mirentur; ita erutæ tunc primum ex tenebris suis litteræ adeo repentino splendore hominum oculos perstrinxerunt, ut nihil amplius ad eas accessisse diuturni temporis opera videatur: imo præclare secum agi aliquando putent, si usu ipso frequentissimo quasi protritæ, de parta olim gratia & existimatione non multum amittant. Cæterum quis non videt, quam nunc late diffusa Græca Latinaque eruditio, ab elegantioribus populis ad Sarmatas quoque ipsos, & Moschos pervenerit; quæ exiguis quondam terminis conclusa, non tam re ipsa, quam spe majoris progressus laudanda videbatur? Quod si non totam litterarum provinciam uno linguarum studio contineri velimus, ut profecto non continetur, quam sibi exiguam laudem, ac pœne nullam in ceteris facultatibus, ac disciplinis tempora illa pepererunt! Jacuere Philosophica studia,

jacuere Mathematica; nemoque unus inventus est ad sæculum usque decimum septimum, qui Philosophi dignus nomine, veterum Sectarum jugum excuteret, rerumque naturalium scientiam novis inventis illustraret. Resonabant undique Aristotelis nomina & Platonis, Hippocratis & Galeni, Euclidis & Archimedis; jamque sibi quisque vel Philosophi, vel Medici, vel Mathematici laudem sine controversia tribuebat, si, quæ illi tamquam ex tripode tradidissent, per quamdam quasi historiam memoriter didicisset. Primi vos scilicet extitistis, Galilæe in Italia, Bacone in Anglia, Helmonti in Belgio, Gassende in Gallia, qui antiquis repagulis tandem aliquando refractis, studiorum pomeria magno animo protulistis. Tum vero sublato veluti libertatis signo, Cartesius, Hervæus, Bartolinus, Borellius, Malpighius, & ubique innumeri, tanto conatu in barbatos illos scholarum Principes ac Dominos irruerunt, ut de antiquissima possessione prope dejecerint. Jam enim non singuli homines, sed magnæ quædam societates, studiorum ratione conjunctæ, meditando, investigando, experiundo, ita præsertim animalium Historiam, Anatomen, Mathesin, Meteorologiam emendarunt, auxerunt, ornarunt, ut non illæ quidem olim fuisse minores, sed omnino vix fuisse videantur. Pudeat ergo Capreolos, Toletos, Durandos, Jandunos, Picolomineos, & id genus alias ejus ætatis delicias, quibus piaculi loco fuit Aristotelicos terminos, tamquam Herculis columnas tantulum præterire: nec velint cum hominibus nostris, ad præclarissima quæque invenienda natis, in laudis contentionem descendere.

Sed

Sed nimium ajunt abuti nos inveniendi libertate: jamque honestissimam illam Philosophiæ propagandæ industriam in temerariam carpendi licentiam degenerasse. Hic enimvero, Auditores, necesse est de nostra levitate fateamur: si modo ex vitiosis nescio quibus triobolarium philosophorum conatibus quippiam in nos temporum conjunctione redundat. Sunt enim, ut in castris, ita in hac philosophandi palæstra gloriosi quidam milites, seu potius gladiatores, qui in magna virium infirmitate præstandi libidine ducti, laudatissimos totius antiquitatis viros injuriis strepituque lacessunt; secumque ipsi diu sine hoste colluctati, de parta demum victoria, deque profligato Stagirita sibi magnifice gratulantur. Stagiritam enim appellant pyrgopolinicæ isti, quem virum, bone Deus! ita inquam appellant Aristotelem, quasi unum de turba sine nomine, cui nihil sit gloriæ præter patriam. Ecce tibi homines, qui artem criticam in hujus sæculi invidiam adduxere. Quorum vitio siquis censet studium per se optimum ablegari oportere, cur non is artes ceteras, & bona generis humani universa ableganda putat, & procul removenda, quod aliquando abutentium malitia in hominum perniciem convertantur? Ceterum si res non aliunde, quam ex natura sua judicandæ sunt, nihil est, aut excogitari potest in toto hoc litterarum genere præstantius, quam libera illa, eademque honestissima Scriptorum censura, quæ parum detorto a Græcis nomine Critice appellatur. Hanc si tollas, noctem quasi aliquam veritati offundis; & atrum quoddam artibus ac literis chaos indu-

cis, quale fuisse ab initio orbis totius poetæ fabulantur. Hæc enim non una aliqua facultas est definitis regionibus circumscripta; sed late vagatur facultatum omnium vindex, ubique in provincia sua, ubique domina, quoties aut falsa detegere, aut obscura illustrare, aut expedire confusa necesse est. Huc tamquam ad Lydium lapidem Chronologia, Historia, Philosophia, literæ demum cujuscumque generis universæ revocari per omnes ætates consueverunt; tantumque crevere singulæ copia rerum, & fama celebritatis, quantum illis industriæ pro temporum varietate navarunt Critici homines. Proinde qui nos hoc nomine reprehendunt, conanturque ad ignavam rerum omnium patientiam adducere; ii videntur mihi literas oppugnare ipsas, & conditionibus premere multo durioribus, quam passas olim accepimus, cum barbarorum illuvione obrutæ diutissime conticuerunt: quod longe præstet, literas esse plane nullas, quam esse depravatas. Sed qui ad ætatis suæ mores sunt adeo delicati, nihil ne unquam apud Græcos offenderunt, nihil apud Latinos, quod criticam sapiat libertatem? Nunquamne Plato, boni viri, in Parmenidem, in Protagoram, in Zenonem censoriam exercet potestatem? Nunquam ne in Platonem ipsum Aristoteles, in Aristotelem Theophrastus, & ne singulos homines percenseam, Scholæ omnes in se mutuo? Itane igitur Aristophanes Grammaticus, & Aristarchus fuere meticulosi, itane Socrates ipse, vir siquis alius ea tempestate modestissimus, ut nihil umquam in Hesiodo, in Theognide, in Pindaro, in Homero castigare ausi sint? Me mi-

miserum qui hæc tanta contentione disputo! quasi vero ullus in hac hominum corona lectissima possit esse dubitandi locus, quin Græcia per assiduas contentiones ad eam litterarum gloriam pervenerit, quæ posteros deinde omnes in sui admirationem pertraxit. At Romani minus certe contentiosi: minus tamen etiam sapientes, quod & sero admodum disciplinas susceperint, & cito intercidere passi sint. In sua tamen illa, qua usi fortuna sunt litterarum & artium, unum gentibus aliis opponunt Ciceronem, qui, qua plurimum valebat facultate, oratorum omnium ingenia viresque ad trutinam revocavit in pulcherrimo illo de claris Oratoribus libello; cum idem ipse tantus vir, Calvi Brutique censura non caruisset. Quod si ad ea sæcula descendamus, quæ vel ob Hetruscas literas egregie cultas, vel ob Græcas Latinasque reparatas, aureis proxima solent appellari, quanta nobis repente se se offert utilissimarum seges contentionum! Ecce tibi manus conferentes, hinc Politianus cum Scalla, Nizolius cum Majoragio, Sigonius cum Robortello: illinc Castelvetrius cum Caro, Guarinus cum Noresio, Tassus cum Salviato; tamque præterea inter se multi, quot fuere per ea tempora litterati: quorum si quis forte fortuna præsente caruit adversario, omnem antiquitatem provocavit. Tantum enim abest, ut cordati scriptores pugnas detrectent, aut ægre recipiant, ut potius undique sibi adversarios comparent; seque non raro in se ipsos, quod maxime mirum est, fictis criminationibus arment. Adeo se tenuem adeptos g'oriam existimant, si nulli videatur invidenda.

Quæ cum ita ſint, etiamne eorum querelas pati poſſumus, qui nullius cauſſæ patroni, in hujus ætatis criticos quotidie declamant! Cum enim illi nihil trutina dignum efferant, quique trutina caſtigantur, in hoc ſibi etiam placeant; cur non aliquando ridiculam curam abiiciunt, & ſuis potius, quam communibus incommodis remedia quærunt? Sed nolunt, mihi credite, præclaram illam inertiæ excuſationem amittere, quod nihil ſit tutum a criticorum injuriis. Verum injurioſi ſiqui ſunt in aliorum ſcriptis judicandis, eos ego non Criticos, ſed conviciatores appello: nec ſatis intelligo, quo jure in litteratorum numerum obrepere velint, ſi ea non ſunt humanitate imbuti, quæ cum litteris adeo conjuncta eſt, ut ipſum litterarum ſtudium, humanitatis ſtudium nuncupetur. Solent enim homines liberaliter educati, boniſque artibus ac diſciplinis inſtructi, non tam inter ſe opinionis contentione, quam mutuis officiis certare: fitque plerumque, ut hujuſmodi controverſiæ, magno partis utriuſque conſenſu compoſitæ, vel veteres benevolentiæ neceſſitudines confirment, vel novas conſtituant, ad literarum & artium commoda magis magiſque propaganda. Ne igitur ſæculo noſtro injuſta de cauſſa bella moveant; diſcantque ſuum eſſe criticæ exercitationi campum, longe lateque patentem, præter obtrectationes & ſumptas de trivio contumelias. His qui delectatur, Momus quaſi aliquis habetur inter Muſas; cui ſi locus eſt in Republica literaria ullus, non ea conditione eſt, ut nobis ad imitandum proponatur; ſed ut quid potiſſimum fugere debeamus, ſua fœditate demonſtret.

ſtret. Erit hoc etiam ad ætatis hujus felicitatem referendum, ut cum bonorum copia tanta ſit, quanta olim certe numquam; mala ipſa, quæ rerum humanarum conditionem ſequuntur, in uſum aliquem bonum convertantur.

Sed ab intento jam curſu me temporis ratio revocat. Multo vero magis vos ipſi revocatis, quos magna cum animi mei lætitia præſentes intueor, Clariſſimi Profeſſores; quorum ſinguli vel altiſſimæ ſcientiæ, vel artis egregiæ, vel mitioris facultatis, vel omnium ſimul facultatum & artium eruditione præditi, exemplo magis veſtro, quam ullius poſſit oratio, importunos antiquitatis laudatores ad ſilentium compellitis. Illud propterea eſt reliquum mihi unum, ut hos, qui me circumſtant, adoleſcentes diligentiſſime moneam, ne tanta ſæculi fortuna, ne parentum ſuorum cura, ne tot inſignium Profeſſorum induſtria, ne Principis Sereniſſimi liberalitate ad otium abutantur. Tanto enim major ſecutura ignavos pœnitentia eſt, quanto circa ſe plures literatos viros, quocumque ſe verterint, aſpicient.

EPISTOLA

Præpoſita editioni primæ hujus Orationis.

AD ASSANIUM LASCARUM SYNDICUM.

VEteri inſtituto receptum eſt, ut orationes, quæ in hoc Patavino Gymnaſio ad inſtauranda literarum & artium Studia quotannis haberi ſolent, Syndicorum nomine & auſpiciis in publicum emit-

tantur. Cur ita faciat orator quilibet, satis caussæ habet, quod ita semper fieri consuevit. Ego vero, cum ad te venio, si more veniam, & id facere me dicam, quod ceteri faciunt, injurius profecto sim & ingratus. Domi scilicet auspicia sunt; Græcus Græcum, Sodalis Sodalem appello: nec ego alium invenire poteram, in quo spes meas libentius collocarem; nec tu alium, a quo officia magis debita reposceres. Quod si in hujusmodi rebus nobilitas in primis spectari solet, qua potissimum homines Superum beneficio hominibus excellunt, quis est in tota Græcia, qui se Lascaris præferre audeat? Nullum prope est Græcæ historiæ monumentum, in quo Lascarus aliquis non celebretur, Genus late fusum, gratia opibusque abundans, armis ac literis per omnem ætatem insigne. Hinc tu ad hujus Academiæ præsidium & ornamentum extitisti, unde omen & bene sperandi argumentum. Fac digna loco tam nobili: ut civitas hæc intelligat, Græcas terras evasisse barbaras, Græcos homines adhuc humanitatem retinere. Vale.

ORATIO XVI.

Habita ab Adolescente Scholastico ad instauranda Studia Gymnasii Patavini.

Quam facile est videri, tam difficile est Litteratum esse.

NOn deerit fortasse (NN.) qui miretur & quærat, cur ego, qui anno superiore loci hujus majestatem magnopere veritus, publice dicendi munus ingenti trepidatione suscepi, nunc in idem periculum sponte veniam, artibus ac litteris more solemni prolusurus. Non venissem profecto, nisi me quorundam rumusculi excitassent, passim querentium, nimium me oratione illa sæculo nostro tribuisse; & ignavos adolescentes, quasi explicato supra fidem & veritatem domestico patrimonio, in ignavia confirmasse. Ego vero, Auditores, nihil minus cogitavi. Ac proinde rursus prodire volui; ut siquid forte commodorum nostrorum commemoratione aliquibus nocui, nunc incommoda ipsa memorando remedium adhibeam. Neque vero mihi telam retexere in animo est, aut ullo modo labefactare, quæ tanta animi corporisque contentione in æde hac tam augusta, testibus Superis vobisque, firmavi. Iterum ajo ac defendo, artium ac litterarum studia hoc sæculo vel maxime florere: sed idem tamen ostendere aggredior, esse in iis studijs pro magnarum rerum natura fallacias difficultatesque tantas, ut quam facile est litteratum videri, tam sit difficile revera litteratum esse. Ecce vobis capita

pita duo, quibus quasi terminis hodiernam hanc exercitationem circumscribam: ex quibus demum apparebit, quanta animi providentia studiosi adolescentes inanes & fucatas litteras vitare debeant, quanto labore veras & solidas consectari. Exercitationis hujus nostræ testes atque auspices habemus illos ipsos, quos tam benevolos anno superiore experti sumus, hujus civitatis Præsides ac Moderatores ex omni sæculorum memoria optimos ac vigilantissimos. Habemus eundem ipsum Pro-Rectorem ac Syndicum ASSANIUM LASCARUM, cui in annum alterum ob insignem virtutem dignitas propagata est. Habemus eundem Professorum sapientissimorum Ordinem, qui jam nobis favere cœpit, & omnibus adolescentibus qui in hunc locum ascendunt favere solet. Itaque primo illo die, quo me vobis dedi, bene sperare volui: nunc ad experta beneficia, quasique obstrictam benevolentiam cum veniam, diei hujus felicitatem in tuto positam esse certo scio.

Cum præmia litteris ac disciplinis proposita sæculo nostro nec pauca sint nec exigua, minime mirum videri debet, esse homines etiam minus idoneos, qui ad illa contendant. Desiderium hoc sive laudis, sive commodi, sive utriusque, multis commune, fecit ut qui sua parere hoc in genere nequeunt, aliena ornent atque explicent: atque ita cum ipsis rerum auctoribus sociati & conjuncti eundem in locum veniant. Ajunt, fuisse primum viros sapientes, qui res præclaras in commune bonum invenirent; non defuisse subinde, qui inventas augerent & absolverent; denique eo jam ventum esse, ut ad famam & glo-

riam

riam ſatis ſit, has ipſas faciliore quadam via & ratione digeſtas atque illuſtratas poſteris mandare. Hactenus tamen ferenda eſſet conditio litterarum & artium, niſi eorum fallaciis deterior fieret, qui omnem doctrinæ laudem in eo collocant, ut librorum inſcriptiones ſyllabique addiſcantur, & plurima Scriptorum nomina pro re nata recitentur. Hinc magno natu homines, quidvis potius quam litteras vita ſuperiore conſectati, repente bibliotheca comparata, per argutulos quoſdam controverſiarum libellos, per epitomas, per elenchos, per ephemeridas inter magiſtros irrepunt, & prima ſubſellia occupant. Quam enim callide abdunt ſeque ſuaſque merces, ubi inſurgat aliquid gravius! quam nihil hæſitanter expromunt ſe totos, ubi in ſuam provinciam ventum eſſe animadvertant! Tam multos tibi de re propoſita ſcriptores referunt & interpretes, tam belle narrant de tempore, de loco, de cauſſis quibus editi libri ſunt, oppugnati, explanati; tam prompte judicant, caſtigant, attondent; ut eos recens ex Apollineis Muſarum ædibus demiſſos pene arbitreris. Quod ſi futile adeo litterarum genus non magna quadam calliditate tuerentur, omnia potius ferre parati, quam extra ſua illa munimenta aperto loco pugnare; intelligeres profecto, quam nulli ſint, quamque inepte in libros illos judices ſedeant & quæſitores, de quibus nihil fere norunt, niſi quod ex actis litterariis & compendiis didicerunt. Acta hæc ad memoriæ magis quam ingenii exercitationem comparata, etſi in homine artibus diſciplinisque gravioribus prædito ſperni minime debent, ſola tamen ſi inveniantur,

tur,

tur, vix honestiori bibliopolæ ad mercaturam exercendam satis præsidii afferunt & ornamenti. Hinc facile patior, hujusmodi homines queri passim, nihil a nostris in lucem edi; ea demum esse valida ingenia, quæ typis quotidie aliquid committant; infirmos ac desides homunciones domesticis tenebris contineri. Scruta laudat Scrutarius: quique librorum titulis perdiscendis nominis sui celebritatem & famam definiunt, nihil mirum si, non quidem bonos, sed multos libros laudant, ex quibus pro suo instituto proficiant. Equidem fateor eum qui revera scit, non sibi uni scire debere; miseramque esse quorundam modestiam planeque ridiculam, qui se contemptu gloriæ famæque latere dicunt: sed tamen quodnam genus hoc impudentiæ est, omnes sine delectu ad cœlum ferre rerum Scriptores; neque cogitare, quid quisque protulerit, sed quantum? Videte, quæso, a bonæ illius antiquitatis moribus ac studiis quantopere desciverimus. Cum enim olim nihil esset magis in viris doctis reprehendendum, quam scribendi cacoethes, tanta nunc rerum facta conversio est, ut vitii loco habeatur, *perituræ parcere chartæ*. Imo didiceris quamtumvis multa, multa docueris; sis licet & Philosophus, & Jurisperitus, & Orator, & Poeta, & quod lubet; attamen nisi magni voluminis atque adeo multorum voluminum auctor es, in postremis jaces. Recinitur tibi identidem illud: quid habes hoc anno a te editum? quanti prostant opera tua? quo librario uteris, quo bibliopola? Perinde quasi non strenue quidem pugnasse egregia militis laus sit, sed sæpius in acie fuisse: & ille ipse Thersi-

tes

tes suam sibi gloriæ partem, Trojano bello confecto, vindicaverit, quod in Græco exercitu una cum cæteris fortissimis viris decem annorum stipendia meruerit. Si hos demum intra fines doctrinæ fama continetur, frustra in hac aquula velis remisque laboramus. Quid enim potest esse facilius homini non invita Minerva nato, quam vel obsoleta quædam Scriptorum opera parum immutata pro suis venditare, vel adversaria extrudere, vel externa patrio, vel patria externo idiomate reddere? aut, si nihil hujusmodi in promptu est, ad illam confugere populi totius segetem, Epicedia, Genethliaca, Epithalamia, Panegyricos? Qui via hac ad litterarum gloriam eniti constituerunt, multum se profecisse putant, cum adhibitis in consilium amicis, de titulo deliberarunt. Votorum hæc summa est, si verba cupressis similia, plena, sonantia, pluribus ex linguis composita inveniant, quæ voluminis frontem impleant luculente. Neque enim quid opere toto præstare possint, solliciti sunt, sed quid initio statim polliceri debeant: polliceri autem sibi videntur egregie, si portenta verborum præfigant, quæ vix possint continenti spiritu singula pronuntiari. Jejunum est apud illos ac frigidum, *Demosthenis orationes*, *Plutarchi opera*, *Ovidii carmina*; multoque plus saperent probabiles isti ceteroquin auctores, si mimallonea *διαγράμματα* excogitassent, quibus accedentes statim oculos in admirationem perducerent. Usque adeone, Auditores sapientissimi, nativus litterarum vigor extabuit, ut ampullas has, & (quod Synesius ait) *φλεγμαίνοντα ὀνόματα* homines probent? castam vero illam

illam dicendi scribendique simplicitatem aut vetustæ superstitionis, aut inficetæ siccitatis nomine contemnant? Vetera nimirum fastidio sunt; ac sicuti vestes, ita litteræ videntur nobis exolescere. Inhæres, inquiunt, religiose nimium Ciceroni illi tuo; nimius es in Terentio lectitando; totus Plauti quisquilias oles: tu te erige, si vir es; pone leviculam istam veterum verborum curam; magnosque animos sumens, aude aliquid dignum re, dignum hac sæculi gravitate & sapientia. In dubio tanti negotii discrimine salva tamen res erit, nisi qua tibi societas sit cum Aristotele. Huic vero homini bellum ubique indictum est, magno quodam ejus flagitio, quod diu nimium discendi studiosis placuerit, eorumque animos & ingenia per sæcula multa prope solus ex Philosophis occupaverit. Ita facilis quædam ad nominis prædicationem & gratiam patefacta via est: ut siquis, cetera bardus, ausit in Philosophum facile principem impudenter garrire, statim incipiat esse aliquis, & ad publicam lucem emergat. Si auditoris judicium auferre satius esset, quam mereri, teterrimam hanc litterarum pestem a nobis non deprecarer; quod jamdiu fusa in plures late grassetur, plaususque & fortunæ bona, id est vulgi beatitatem, sæpissime pariat. Sed cum beatius mihi multo videatur soli placere Platoni, quam toti Atheniensi populo, quemadmodum Antimacho Clario recitanti contigit, quæso vos obtestorque, Juvenes ornatissimi, quibus me in hoc curriculo fortuna conjunxit, quæso inquam, ut sanioribus studiis incensi, non ad levem paucorum dierum laudem, sed ad immortali-

talitatem contendatis. Hoc ſiquidem fatuæ plebis ſtudium clamoreſque ut excitare facile eſt, ita quod nullo ſatis firmo nitantur fundamento, vel ſtatim evaneſcunt, vel tota ad ſummum vita perdurant. Ipſa hæc mehercule facilitas rei pretium imminuit; ſemperque cordati viri per difficilia & abrupta vadere ad gloriam maluerunt, quam una cum populo planis tritiſque itineribus ferri, ad aſperiora quælibet trepidantes. Quæ cum ita ſint, quid eſt quo ego vehementius poſſim lectiſſimæ hujus juventutis animos ad litteras arteſque inflammare dicendo, quam ſi ita oſtendero auctas hoc tempore & exaggeratas, ut revera litteratum eſſe tam difficile ſit, quam eſt facile videri?

Profecto ſi alibi dicerem, quam Patavii, magnum quoddam onus ac prope immenſum ſuſcepiſſem; cui vel numquam facerem ſatis, vel tum demum facerem, cum vetera memoria repetens noviſque conjungens, univerſam artium ac diſciplinarum provinciam longa oratione perluſtraſſem. Nunc autem ibi dico, quo tamquam in Muſarum templum rerum pulcherrimarum profeſſores ac magiſtri ex omni Europa confluxere, quorum ſinguli artes minimum ſingulas, non nemo plures, univerſi autem ſimul omnia rerum genera, quæ certa aliqua regula ac ratione conſtant, & illam ipſam ἐγκυκλοπαιδείαν, quantumvis magnitudine rerum, copia, & varietate diffuſam, complectuntur. Hos ego teſtes appello, num Hiſtoriæ, num Geographiæ, num Theologiæ, num Juris Legumque cognitio latius ætate alia patuerit: num Medicæ facultatis, num Phyſicæ, num Mathematicæ ſtudia, vel auctorum, vel interpre-

tum, vel sectarum numero varia magis fuerint ac multiplicia. Quænam non dicam civitas, vel paullo honestior academia, sed qui ludus, quinam homo est, vel homini similis, qui malit in publica hac scriptitandi libertate alterius sectator esse, quam nova excogitando familiam ducere etiam per inania, modo sua? Nullus jam certus auctor, nullæ hoc tempore certæ leges, fines denique nulli discendi studiosis præstituti, quo sibi ad extremum perveniendum intelligant, difficili aliquo, definito tamen, confecto itinere. Alibi obstrepitur Aristoteli; Democrito alibi; alibi Epicuro: cariosa nonnulli Etruscorum rudera movent; in recentibus quidam curiose exultant; nec desunt qui nihil probantes, Socratico more in omnes promiscue insurgunt, omnemque rursus personam suscipere parati, nullo sibi vel tempore, vel loco satis constant. Ipsum hoc oratorium artificium quam est, bone Deus, Criticorum omnium disputationibus excussum; opinionum varietate distractum; formis ac præceptis infinite auctum! Quodque mirabilius videri debet, non Græce modo, aut Latine dicentibus & Asiaticæ, & Rhodiæ, & Atticæ, & Laconicæ pro Rhetorum libidine præscriptæ formæ; sed ipsa Italica lingua, quam in omnibus vitæ negotiis usurpamus, tam multis legibus illigatur, ut quæ olim videbantur terræ patriæ beneficia, labore comparare debeamus. Certe mecum ipse dum reputo, Græcos Poetas in altissimo jugo Deas litterarum præsides collocasse, quo esset hominibus per invia & confragosa omnia multis laboribus perveniendum, videntur illi mihi aut fuisse delicati ni-

mium,

mium, aut ſuo illo divino furore, ut appellant, in futuras ætates proſpexiſſe. Præclare enim cum illis agebatur, qui nullo linguarum ſtudio retardati, ſtatim ſe ad rerum cognitionem conferebant; in hac autem ipſa, anguſtis terminis concluſa, ſpe citius eminebant. Nobis primum & Latinæ & Græcæ litteræ diligenter tractandæ; tum vero tardius multo, quam ſit pro artium difficultate ſatis, ad diſcendum aggredimur: vixque ullo licet eſſe numero, antequam & ſingulas Philoſophorum familias cognoverimus; & egerimus cum Mathematicis; & Juriſperitos audierimus; & Hiſtoricis, & Oratoribus, & Poetis familiariter uſi ſimus. Ut propterea quæ olim ſingula ſeptenos Græciæ homines, totius antiquitatis principes, ad famam ſapientiæ ſempiternam abunde ornarunt, ea omnia ſimul collecta ne ſapientiæ quidem ſtudioſum noſtris hiſce temporibus difficillimis ſatis ornent atque inſtruant. Quid ita? Nimirum naſcentibus tunc primum artibus ſua vel mediocribus ingeniis laus erat: nunc autem ad juſtam ætatem & magnitudinem cum pervenerint, nemo ſuæ conſulit gloriæ ſatis, niſi Herculi, ut ajunt, clavam extotqueat, & prodigiis ſimilia faciat. Ita prorſus cum primum inſtitui cœptæ ſunt navigationes, Jaſon ceterique Argonautæ exiguum mare menſi, cœlum ipſum attigiſſe viſi ſunt, naviſque illa luculenta, tamquam res divina, multorum commentis inter ſidera eſt collocata; nunc vero vix paucis noti ſunt Sebaſtianus Decanus, Franciſcus Drake, Thomas Candiſchius, qui tamen per maria omnia fœda monſtris, prædonibus infeſta, ſcopulis ac tempeſtati-

bus formidolosa totum hunc orbem quaquaversus obiere. Etenim principia rerum admirationem sibi insolentia & novitate conciliant; quæ aliquo exemplo fiunt, usu ipso & consuetudine plerumque vilescunt. Quid vero si ad hæc hominibus non valde copiosis maxima omnium accedat difficultas, librorum & præceptorum inopia? Quis non videt amplificatis adeo bonorum promiscue malorumque scriptorum licentia litteris ac disciplinis, nec sine ingenti bibliotheca tentari quippiam cum laude posse, nec peritissimo sine duce feliciter urgeri opus, & ad exitum duci? Hæc autem nisi sumptibus immensis, gratia, & auctoritate non paranda, quam longe mediocritatem hanc nostram privatamque fortunam superant? scilicet hoc unum deerat temporibus asperis, ut cum hominum externa bona pecuniæ imperio subjiciantur universa, animus quoque ipse, animoque insitæ facultates ab ipsa penderent: sicque miserrime fieret ad artium & litterarum detrimentum, ut quemadmodum pecuniosi homines laboris tædio in scholis sedere nolunt, ita tenuiores multarum rerum inopia impediti arcerentur. Ego equidem, nisi nobis divinitus contigisset, Adolescentes, ejus Reipublicæ auspiciis dare operam litteris, quæ nihil patiatur deesse bene conantibus, ad alia vos impellerem, unde certus aliquis laborum fructus existeret. Sed quoniam nihil est in hac urbe ad doctrinam & eruditionem cuiquam desiderandum, nolite per vestram fidem Principis liberalissimi voluntati segnius respondere. Est sane ratio omnis litterarum ardua, salebrosa, pene ultra modum diffusa; magnum

quid-

quiddam est litterati nomen, splendidum, augustum; vixque uni aut alteri singulis ætatibus concessum: sed tamen reputate, nihil esse experrectis ingeniis tam invium, quo nequeant acri adhibito conatu operaque diuturna tandem aliquando pervenire. Dixi.

EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

AD ASSANIUM LASCARUM SYNDICUM.

UTrumque nostrum incredibili modo consentit astrum. *Juvat enim iisdem te affari verbis, quibus Horatius Mæcenatem suum. Tu iterum Syndicus, ego iterum Orator; eademque fata nos hoc anno conjungunt, quæ superiore conjunxerunt. Sed in negotio valde simili dissimiles caussæ sunt. Tibi enim idem honor in annum alterum icciroo propagatus est, quod experta virtus expectationem fallere non possit: ego rursus in eandem arenam vocor, ut priore periculo monitus tolerabile aliquid enitar. Itaque tuum nomen in tuto est; meum vero majori cuidam discrimini objicitur. Illud me tamen erigit & solatur, quod infirma firmis sociata facile consistant; nec possit non probari, qui prodit in medium auspicio bono. Tu igitur me tegere debes; & efficere, ut omnes intelligant, publicarum exercitationum præsides nescio quid numinis habere, & exercitationes ipsas pro mortalium conditione fortunare. Ego, quantum quidem in me erit, mihi non deero, ausus etiam supra vires, quod bis in eodem peccanti nulla venia speranda sit. Vale.*

ORATIO XVII.

Habita ab Adolescente Scholastico ad instauranda Jurisprudentiæ Studia Gymnasii Patavini.

De Lege Regia.

Cum publicæ lucis experimentum (NN.) tam difficile sit ac periculosum, quam quod maxime, mirum videri profecto debet, inveniri quotannis, adolescentes famæ securos, qui hujus auctoritatem loci non reformident. Id ea fortasse de caussa fit, quod qui de Jurisprudentia, de Medicina, de Philosophia dicturi accedunt, nihil aliud sibi propositum putant, quam ut harum disciplinarum naturam in genere toto patefaciant: cujus quidem rei tanta copia est, ut aliena describere volenti, sibique arrogare, magis laborandum sit, quid omittat, quam quid sumat. Ego præter meam & multorum expectationem in hanc provinciam vocatus, statim cogitare cœpi, quomodo ex campo tam vasto exire possem; meque certis terminis concludere, quibus animus veluti compressus vires colligeret, ac de suo aliquid niteretur. Non tenebo vos pluribus, Legem illam, quæ *Regia* dicitur, prima hac studiorum nostrorum exercitatione, ad auspicium comparata, infirmare conabor, ac veluti surculum loco non suo per dolum & fraudem insitum exscindere. Non ignoro, quantum laboris ac periculi suscipiam, quoties reputo, Legem hanc viris longe omnium con-

consultissimis fuisse probatam, & tanquam aureum antiquitatis monumentum ad firmandam Imperatoriam Majestatem in Romano Jure collocatam: attamen rogo vos atque obtestor, ne magnorum Scriptorum nomine capti, contra adolescentem, causa nondum audita, pronuncietis. Primum enim nihil prohibet, quin magni Scriptores magnis Scriptoribus repugnent; deinde fieri potest, ut illi ipsi, qui minus doctrina valent, in ancipiti controversia eam partem suscipiant, quam viri docti æstu quodam ingenii rapti deseruerunt. Adeste animis de re non levi judicaturi; meque, sicubi defecero, benevolentia & humanitate sustinete.

Sed quia video, qui Romani Juris periti non sunt, eos non satis intelligere, quid *Regiæ legis* nomine significetur, & quo spectet tota hæc controversia, initio rem totam aperiam. Cum Tribonianus digestione illa sua, vetustis Legibus & Romanæ civitati minime commoda, multa turbasset, quæ ad legitimæ potestatis discrimina pertinebant; mentionem injecit legis cujusdam antiquæ, quæ *Regia* nuncuparetur, quæque omne Jus omnemque Populi Romani potestatem in Imperatorem transferret. Lege hac antiqua roboratum putat Ulpiani responsum, per quod (nisi in hoc ipso aliquid fraudis latet) summum rerum omnium arbitrium Imperatori recens creato tribuebatur; quo fiebat, ut & βασιλεὺς a Græcis diceretur, & regio more populos civitatesque gubernaret. Atque ita quidem tales tantasque tenebras Jurisconsultis atque Interpretibus offudit, ut existimaverint Rempublicam omnem ejusque auctori-

tatem ab Augusti dominatu intercidisse, & in quandam Regni formam transisse. Id nos scilicet negamus, contendentes nec legem *Regiam* fuisse antiquis temporibus ullam, nec per illud Senatus consultum, quod hoc nomine fertur, regiam auctoritatem Imperatoribus fuisse collatam.

Quod antequam facio, peto a vobis hanc veniam, ut liceat mihi, ducibus magnis viris, de Triboniani fide dubitare, qui ut erat ad adulandum projectus, nulla commenta omittebat, quibus posset Imperatoriam potestatem amplificare. Age igitur videamus primo loco, num probabile sit, post Reges exactos latam fuisse legem, quæ *Regia* nuncuparetur. Qui ita sibi persuadeat, oportet illum in moribus atque institutis Romanæ civitatis rudem ac peregrinum esse. Ex quo populus ille, præter modum libertatis cupidus, Tarquinios ejecit, ita cavit in minimis quoque rebus, ne quid sibi regium vel re vel nomine obtruderetur, ut hac in parte abiisse ad extrema visus sit. Siquid umquam crudele patratum ab eo populo est, ceteroquin ad humanitatem mirifice comparato, in eos duntaxat patratum est, qui aliquam Regii nominis suspicionem movissent. Suspicio hæc prodidit homines de Republica optime meritos, Gracchos, Melios, Capitolinos, atque insuper alios, quos non est opus commemorare: quique eos in populi invidiam adduxerunt, non aliud egerunt, quam Reges appellarunt; scilicet quod nimiam quandam præstandi cupiditatem præseferrent, quæ fortasse in civitate æquo jure vivente ferenda non erat. Neque vero cum primum Imperatores libertatem labefactarunt, ullius

lius nominis, aut potestatis Regiæ mentionem facere ausi sunt; rati populum Romanum iniqua omnia pati posse vel infra servilem conditionem, regiam vocem pati non posse. Quid existimatis in causa fuisse, ut illi ipsi, qui maximis beneficiis, propinquitate, familiaritate Julio Cæsari conjuncti erant, ei necem molirentur, nisi quod imprudentia quadam M. Antonii *Rex* fuerat in Lupercalibus salutatus? Etsi enim Cæsar & Regium nomen, & Regis insignia publice repulerat, attamen tantum illi invidiæ ex hac ipsa ludicra salutatione conflatum est, ut multi statim in illum exarserint, & quavis conditione perire voluerint. Post exempla hæc persuadere nobis conabitur Tribonianus, legem latam de Imperatoris auctoritate fuisse, quæ *Regia* nuncuparetur? Nisi forte putat, legem, quæ sub Regibus fuisset, a populo Romano esse renovatam, & ad Imperatorium dominatum translatam. Mitto, hoc ipsum odiosum esse, sicuti cetera quæ hactenus dixi, jura illa Regia convalescere, quæ Regibus exactis penitus abrogata sunt, magnisque contentionibus ex publicis tabulis & ex omni memoria sublata; mitto inquam odiosum esse, ac proinde minus credibile: illud quæro, qua ratione, aut quo monumento probetur, & fuisse hanc legem, & esse renovatam. Si verbo ais, verbo nego. Mirum est enim, Auditores, quomodo illi qui legem *Regiam* nobis venditare conantur, nihil de loco, nihil de tempore, nihil de auctoribus hujus legis dicant; sed tanquam levem quandam Juris particulam, quæ ad privata negotia componenda pertineat, eam dicis caussa, & aliud a-

gentes in medium proferant. Qui hoc quo ſpectet non intelligit, aut nihil intelligit, aut certe non is eſt, qui ad Scriptorum fraudes cognoſcendas accedere poſſit. Sed videte quam liberaliter agere velim. Concedo legem *Regiam* fuiſſe, ſi Imperatores hoc jure vivebant, & imperabant. Et ne verbis laudamus, habete quid ſit lex *Regia*. Eam legem hoc nomine ſignificari puto, quæ uni homini ſupremum rerum omnium & perpetuum arbitrium tradit; quæ illum vitæ & necis, belli & pacis ſine provocatione dominum facit; quæ omnibus civitatis legibus & oneribus liberat; quæ denique unum ſtatuit, a cujus nutu univerſi ac ſinguli pendeant. Nunc ipſi vos, qui Romanam hiſtoriam tenetis, cum animis veſtris reputate, num Imperatores hac lege uterentur; ex quibus Adrianus quidem palam edixit, cum imperium caperet, ſe Rempublicam ita geſturum, ut ſciret populi rem eſſe, non propriam; Alexander vero diſpenſatorem ſe publicum profitebatur. Neque enim Principis nomen, quod Imperatori tribuebatur, Regium aliquid ſignificat, cum ipſa quoque florente Republica, quem digniſſimum Senatorem Cenſor judicaſſet, is Princeps Senatus diceretur. Itaque cum Tiberius ajebat, ſe eſſe Dominum ſervorum, Imperatorem militum, & Principem ceterorum, nihilo plus ſibi poteſtatis tribuebat, quam quod liberæ civitatis Capiti debebatur. Non ſum neſcius & Tiberium ipſum, & Imperatores reliquos, impotentia dominandi abreptos, tantum ſibi licere voluiſſe, quantum poterant: ſed hoc quidem tantum abeſt, ut ulla lege facerent, ut contra, quod ita facerent,

in

in magno civitatis odio & perpetua quadam capitis dimicatione versati sint; donec populus consuetudine malorum fractus, & veteris libertatis plane oblitus iniquam dominationem pati didicit. At enim superest adhuc inter vetustatis reliquias SenatusConsultum, ex quo apparet infinitam quandam potestatem Vespasiano tributam fuisse: nec vero difficile est conjicere, ad cujusque principatum constituendum tale aliquid fuisse usurpatum. Videte, Auditores, quam varia sint hominum judicia. Ex quo monumento adversarii argumenta ducunt ad legem *Regiam* confirmandam, ego hoc maxime utor ad eam evertendam. Nam si Princeps quilibet indiget Senatus Consulto, ut possit in Civitate jure dominari, nulla igitur unquam lex *Regia* lata est; quæ quidem si lata esset, Senatus populique auctoritas exaruisset. Sed ex ipso Senatus Consulto cognoscamus, quænam sit tanta hæc potestas, quæ Imperatori confertur. Primum permittitur illi, ut possit *Senatum habere ac remittere, relationem ac Senatus Consulta facere*. Hic Reipublicæ Caput video, Regem & Dominum non video. Deinde statuitur, *rationem habendam esse illorum extra ordinem, quos in petendis honoribus Imperator Senatui populoque Romano commendaverit, quibusque suffragationem suam dederit*. Videtur ne vobis Regia potestas in hac commendatione esse? Si verba hæc serio recteque perpendimus, nihil significant ejusmodi, ut Senatus populusque Romanus abdicasse sibi suam auctoritatem dici debeat, & in alium transtulisse, a cujus voluntate tanquam a lege unice pendeat. Additur, *ut liceat Imperatori pomerii*

fines

fines proferre, cum e Republica censebit. An non idem in summa Civitatis libertate multis civibus permissum est? Verum ibi maximum rei totius momentum est, ubi habetur *Imperatorem solutum esse legibus*. Hic vero auxilium peto ab incomparabili viro Joanne Vincentio Gravina, qui difficultatem hanc in omnes partes versavit, ac penitus sustulit. Dicam igitur illa, quæ tantus hic Jurisconsultus dixit; sed ille more suo, hoc est elegantissime, ego more meo, hoc est exiliter. Primum igitur solutum esse legibus, si Dioni credimus lib. 53. nihil est aliud quam liberum esse a pœnis, quæ in legum sanctionibus continentur. Quamvis enim nihil tam proprium Imperii sit, quam legibus vivere; ut scribit Alexander in leg. 3. Cod. t, 23. de Testam. attamen si Imperator deliquerit, non punitur. Præterea ut ut concedamus, Imperatorem legum vinculis fuisse solutum, non tamen solutus est vinculis legum omnium, sed certarum duntaxat, quibus adjectum fuerat, ne Princeps teneretur. Hujusmodi erant leges conjugales, caducariæ, & aliæ id genus, quæ solemnia quædam juris continebant, quibus obstringi dignitatem tantam non deceret. Ceterum nemini, qui in Romano jure parumper versatus sit, ignotum esse potest, teneri Principem lege Falcidia, & multis præterea testamentariis: ut proinde Augustus non ausus sit, aliquid supra legitimam portionem Liviæ uxori relinquere, nisi venia legis Voconiæ a Senatu petita. Nunc reputate, quanti valeat lex ista *Regia*, quæ Imperatorem aliis legibus liberat, aliis non item. Atque ego tam multis verbis eminus tela

tela jeci. Congrediamur. Si lege *Regia* Imperatoris munus & auctoritas nitebatur, cur Imperatores singuli, vel ii ipsi qui superbissimi erant, & in omne crudelitatis genus profligati; cur, inquam, & Consulatus sumebant, & Pontificatum maximum, & Censuram, & Tribunitiam potestatem? Cur Augustus profitetur in monumento Ancyrano, *se Patriciorum numerum auxisse jussu populi & Senatus, cum esset Consul V. & Senatum ter legisse, & in Consulatu VI. Censum populi Romani M. Agrippa Collega egisse?* Concedo enim, interdum Imperatores tanta potestate civitatem rexisse, quanta prope reges solent: sed tamen ajo, non per legem aliquam *Regiam* id sibi tribuisse, sed per potestates populares ac Senatorias, quas sumebant, & per temporum vices repetebant. Nolim videri justo longior, præsertim apud homines Juris legumque peritissimos, quibus nihil est hujusmodi ad intelligendum difficile. Habetis industriæ nostræ specimen, ut hinc cognoscere possitis, quam viam & rationem in Jurisprudentiæ studio teneamus. Reliquum est, ut rogem vos atque obtester, ne contendentibus nobis ductu vestro & sapientia deesse velitis. Non deerit certe Eminentissimus hujus Civitatis Episcopus, a quo de more ante omnes auspicia petimus, ut appareat quantopere litteræ cum religione conjungi debeant. Non deerunt Patavini populi Præsides ac Moderatores vigilantissimi, qui in hoc ipso sui Regiminis initio multis rebus demonstrarunt, se quidem totam Civitatem benefaciendi voluntate complecti; attamen partem hanc singulari quodam studio prosequi, &

tan-

tanquam filiolam deosculari. Non deerit postremo loco generosi animi adolescens, *Pro-Rector ac Syndicus*, qui munus hoc natura sua tam splendidum, quam is a quo sustinetur, moribus, sedulitate, liberalitate ornare cœpit: unde liceat toti huic studiorum curriculo bene ominari. Dixi.

EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis.

AD SYNDICUM.

CUm Orationem hanc, quæ publici juris fit, ad te potissimum affero, more & consuetudine facio: sed tamen lætor, morem hunc cum mea erga te voluntate studioque consentire. Nam si mihi integrum esset, unum aliquem ex his omnibus nobilissimis adolescentibus, qui in Patavina Academia vivunt, appellare, & auspicem rei hujus constituere, tu certe is esses, quamvis tanto honore ac dignitate careres. Neque enim admiror Syndici nomen, quantumvis illustre: sed indoles ista tua ad omnem virtutem & humanitatem conformata, & me & illos omnes, qui paullo altius res spectant, vehementer capit, tenet, obstrictum habet. Cetera hominis bona possunt esse a fortuna, quæ temeritate regitur, hoc unum hominis ipsius bonum est. Mature cœpisti veræ laudi operam dare; & siquidem ita perges, ut procul dubio perges, videbis nomen tuum, non jam istiusmodi lucubratiunculis, sed maximis & gravissimis litterarum monumentis, ad hominum commendationem, & posteritatis memoriam propagatum. Vale.

ORA-

ORATIO XVIII.

Habita ab Adolescente Scholastico pro Artium instauratione Gymnasii Patavini.

Juniorum Philosophorum inventa a Græcis fontibus derivari.

SI cur forte mirum videtur (NN.) cur ego, qui hujus discrimen loci, in quod me anno superiore Jurisprudentia conjecerat, vix superavi, rursus fortunam tentare audeam Artibus prolusurus, is quæso reputet in humana vita quædam contingere, quorum caussa vel reddi omnino non possit, vel publice reddi non debeat. Id pro certo habete, mihi quidem primi illius periculi nondum oblito alterum hoc supervenisse; quod nisi libenter & animose subeam, illorum consilio injuriam facere videar, quibus rerum nostrarum cura Principis judicio commissa est. Atque, ut ingenue fatear, quod res est, jamdiu cupiebam in eum locum adduci, ut de philosophicis studiis publice dicerem; quod concoquere nequeam, esse tam multos hac tempestate, qui veterem Græcorum nostrorum philosophandi rationem contemnant, seque junioribus nescio quibus, non dicam in disciplinam, sed in obsequium & adulationem tradant. Ego equidem, quantum ætas hæc mea ferre potest, in istorum provincias excurri, qui nostræ infesti sunt: nova rebus nomina indita, experimenta passim jactata, ma-

machinæ, tabulæ geometricæ, omnia in ſpectaculum & admirationem compoſita. Neque vero diffiteor, in his ipſis quædam latere ingenioſe inventa, quorum acceſſione philoſophicum ſtudium creſcat, & novam quamdam figuram induat: veruntamen ita mihi perſuadeo, ſiquis velit ex animo nobiſcum agere, eum facile conceſſurum, rivos iſtiuſmodi a Græcis fontibus derivari. Id ſi oſtendero, quemadmodum ſpero, nolo vos iccirco, adoleſcentes optimi, a novis Philoſophis deſciſcere, ſed eos cum veteribus conſociare: quâ ſocietate fiet, ut undique muniti adverſus pericula omnia in litterariis exercitationibus ſtare poſſitis.

Veteris philoſophiæ nomine non priſca quælibet Græcorum dogmata intelligo, quæ jamdiu coli deſierunt, Pythagorica, Platonica, Stoica, Epicurea, ſed doctrinam illam multorum ſæculorum uſu comprobatam, & in dies magis per obſtantia floreſcentem, quam ab auctore Ariſtoteleam, a ſchola Peripateticam nuncuparunt. Hanc ego ajo ejuſmodi eſſe, ut ſi teneatur, ceteræ etiam, quæ novæ dicuntur, facile parari poſſint; & in unum quoddam ſapientiæ genus omnes omnino coerceri. Id vero non iccirco tantum dico, quod Peripateticum philoſophandi genus ſubtile & acutum, ita hominum ingenia patefaciat, explicet, exacuat, ut omnia, quæ deinceps aggrediuntur, plana & expedita judicent; ſed eo præſertim, quod pleraque omnia recentium philoſophorum inventa ab illo prodierunt, aut cum illo conſentiunt, aut ad illud ſine cura ingenti referri poſſunt. Et quidem cum univerſa philoſophia in tres partes diſtributa ſit, ut eſt apud Ciceronem in libro

bro de Oratore primo, *in naturæ obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in vitam atque mores*, hoc est in Physicam, Logicam, & Moralem, lubet ne per singulas ire, ut has cornículas denudemus? Agedum a moribus exordiamur, quæ una olim habita est philosophia. Quid nobis tam divinum afferunt homines isti de virtutibus ac vitiis, de animi tranquillitate & perturbatione, de vera & falsa felicitate, quod non multo ante docuerit Aristoteles in libris ad Eudemum, in magnis moralibus, in Ethicis ad Nicomachum? Equidem non inficior, Sacrarum Scripturarum lumine multa nobis ad mores componendos innotuisse, quæ frustra quærantur in schola Peripatetica: veruntamen si quæ philosophi ante Aristotelem omnes, Pythagoras, Socrates, Plato, si quæ ceteri post ipsum litteris tradiderunt, non theologica, sed philosophica trutina examinemus, hunc unum vidisse omnia fateri cogimur; quæ vix singula singuli, & quæcumque ipsa per se capere potest philosophia. Nunc qui se plus sapere credunt, virtutesque ab Aristotele positas accusant, aut ordinem, aut officia mutant, non illi quidem suo, sed verbi divini lumine ducuntur; nec inde oculos avertunt, quin volentes nolentes in nostra incidant cogitata. Audivi aliquos ita acerbe animatos in Aristotelem, ut cum hæc negare non possent, eo devenirent, ut Ethicos libros ad alium auctorem vindicarent. Sed hoc vetus crimen est, & a Græcis Scriptoribus, & a Latinis abunde dilutum. Regnet igitur hac in parte late dominus, quam ne hostes quidem ipsi valde petunt in ceteris occupati.

Ad Logicam veniamus. Sed quid Logicam dico? *Artem cogitandi* hoc tempore appellant; ut Peripateticis nomen quoque ipsum vetus ac pene sacrum extorqueant. Verum bene habet, quod præter nomina & ordinem vix quippiam mutant. Nisi forte illi magnam rerum mutationem inducunt, qui decem Aristotelis Categorias numero minore concludunt; aut qui hominis cognitionem a sensu incipere negent, innatasque ideas propugnant. Interim tamen easdem cogitationes, eosdemque cogitationis modos admittunt; nullam novam syllogismi formam, nullam veritatis notam de suo penu producunt: quidquid Aristoteles de simplicibus, ac compositis notionibus, quidquid de enunciatione, de argumentatione, de Analyticis, de Topicis, de Sophisticis pronunciat, ratum habent. Ergo valde homini Peripatetico laborandum est, ut Dialecticas juniorum meditationes comprehendat; non est ingenii nostri ad hos elegantissimos libellos accedere, quos Aristoteli opponunt; sudandum & algendum, ut antiquis studiis obliteratis, nos quoque cum Gallis, & Batavis recte cogitare incipiamus. Enimvero si tota horum hominum industria his finibus contineretur, nihil omnino caussæ esset, cur se à nobis alienos putarent, & nova sibi subsellia construerent; sed nequid dissimulem, hanc nobis ultro provinciam concedunt, seque in Physica jactant, quæ tertia est philosophiæ pars initio proposita.

Haud equidem ita desipio, ut inficiari velim, multa juniores ex ultima antiquitate reparasse, multa etiam de novo reperisse, quæ vel Peripateti-

teticis absunt, vel desunt, vel contraria sunt; attamen id peto, ut mihi quoque pro sua humanitate non gravate concedant, ea quæ cum disciplina nostra non pugnant, conjungi posse; quæ pugnant, explicari, & in concordiam adduci. Non omnia tam brevi tempore complecti possum; sed tamen si capita rerum tantisper attigero, nullo negotio patefaciam, dissidia fere omnia verborum esse. Cur enim nostra principia *materiam*, *formam*, *& privationem* tantopere exagitant? An non illi quoque, si ullam rerum naturalium mutationem admittunt, idem re affirmant, tametsi verbo negent? Nulla certe mutatio fieri potest, nisi sit terminus a quo res mutanda recedat, qui a nobis dicitur *privatio*; terminus ad quem procedat, qui a nobis dicitur *forma*; res ipsa denique recedendo, & procedendo mutata, quæ a nobis dicitur *materia*. Quamquam cum *privationem* dicit Aristoteles, eo dicit ut *negationem* excludat; quod quidem in generatione quam sit necessarium, illi satis intelligunt, qui hujus Philosophi Logicam non ignorant. Aliter explicari terminus ille voce una non poterat. At enim Peripatetica materia *neque quid est*, *neque quale*, *neque quantum*. Ita; quia nulla res definita est, sed unde res omnes. Atqui ne tuæ quidem particulæ, o Gassende, neque trina Cartesii materia aut homo est, aut equus, aut lapis, sed aliquid unde omnia. Pergite porro. Peripatetici putant formas esse substantias. Grave enimvero crimen. At si placet, esse accidentia, adite per vestram fidem tertiam & sexagesimam particulam libri primi Physicorum, ubi omnes omnino motus Aristote-

les numerans, *quæcumque fiunt, aut figuratione fieri*, dicit, *ut statua ex ære; aut accessione, ut res uncta; aut detractione, ut ex lapide Mercurius; aut compositione, ut Domus; aut immutatione, ut quorum materia graves affectiones subit, & quodammodo variatur*. Numquid est aliquid hoc loco præter accidentia? Numqua substantiæ genitæ mentio? Nulla enimvero, nulla. Hinc facile turbas illas querelasque sedabimus, quæ in nos excitari solent, quod novas formas quotidie, veteribus pereuntibus, nasci dicamus, ortumque & interitum perpetua vicissitudine sibi succedere; quasi vero tritum illud vulgatumque ignoremus, *gigni de nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti*. Sive enim forma hæc substantia nuncupetur, sive natura, sive essentia, vocabula quidem ipsa varia sunt, sed nihil omnino significant, quod cum superiori Aristotelis sententia pugnet, & ab illa materiæ modificatione, quæ per hodiernas scholas resonat, diversum sit. Id nempe ætatis hujus nostræ proprium est, ut vocibus ac nominibus diligentius studeat: prisci homines in rebus occupatissimi sine magna verborum cura scriptitarunt, unde tam multæ controversiæ, disceptationes, commentarii ad unam sæpe voculam explicandam profecti sunt. Neque vero omnia Aristotelis sunt, quæ Aristotelici quidam, Latini præsertim, intemperantia quadam speculandi, & unum ex alio deducendi, ad illum referunt: multa multi ingeniose affigunt; alii aliter explicant; cumque inter se nullo modo conveniant, videntur tamen sibi cum Aristotele singuli convenire. Contentiones istæ juniorum deliciæ sunt, qui cum Peripateti-

teticum aliquem feliciter oppugnarunt, tu .1 se magnos Imperatores existimant, triumphum parant, & Aristotelem ipsum inter captivos ducunt ante currum. Est inter Peripateticos qui putet, vim quamdam innatam esse corporibus, qua se ipsa per se naturaliter moveant? Statim dies dicitur Aristoteli; quamtumvis Physicorum octavo ingenti voce clamet, multisque verbis confirmet, *quidquid movetur, ab alio moveri*. Inducit aliquis bonus homo species nescio quas *intentionales*, a corpore spirituque distinctas? Scilicet reus agitur Aristoteles, quod formas sine materia sensiles in secundo de anima posuerit. Perinde quasi cum sensiles dicit, non satis appareat corporeas esse, sed ita tamen tenues ac defæcatas, ut si corporibus compares unde effluunt, materia carere videantur. Enimvero nihil aliud sonant, si lites tollere volumus, juniorum effluvia, quæ a corporibus jugiter erumpunt, sensusque movent. Placet ne cuipiam de populo sectæ hujus lucem appellare qualitatem a lucidis rebus plane distinctam? Jam ipse pœnas luit Aristoteles; tametsi in libro de Anima 2. affirmate doceat, *lumen esse lucidi corporis in aliquo loco præsentiam*; & in secundo Poster. t. 53. *lumen per laternam transmitti, quod subtilioribus partibus constet*. At illi certe nunquam in mentem venit, ut ea præstaret omnia, quæcumque posteri suæ doctrinæ studiosi pro libidine commenti essent. Gravia sunt, quæ dico, Auditores, sed multo remanent graviora. Quid enim si ostendam, Atomis pepercisse Aristotelem, aut cum his aliquando in gratiam rediisse? Sane in primo Physicorum libro, & in ter-

tio de Anima res naturales difinitos habere suæ parvitatis terminos docet, infra quos descendere nequeant. Tune igitur, inquiet aliquis, Aristotelem Democriticum facis? Ego vero hinc tam longe absum, quam qui maxime: sed tamen, si modo, ut ante dixi, societas placet sententiarum, primum quidem juniores in familiam nostram invitabimus; deinde vero, si cedere noluerint, nos cum suppellectile nostra in eorum domos non inviti migrabimus. Videmus enim illos nostris spoliis magna ex parte decoros; nec sane tam acerbos putamus, ut nullo umquam tempore in tanta cogitationum similitudine fœdus & amicitiam nobiscum inire velint. Quam enim multa de elementis, quam de gravitate multa, de motu, de tempore, de sensibus, de ideis, de patiente & agente intellectu disputare possem, quæ infinitam litium segetem juniores inter & Peripateticos excitarunt, cum tamen sine ira explicata ad idem omnino sensum revocentur!

Sed cogenda vela, ut aliquid etiam de Metaphysicis postremo loco ac veluti extra ordinem dicamus. Jam vero sive hæc altissimarum rerum contemplatio de materia generatim differat, sive spiritalia tractet, tota Peripatetica est, nullisque prorsus rebus non dicam ab junioribus castigatur, sed ne augetur quidem, aut ornatur. Percurrite omnia, viri sapientissimi, quæ de ente ac modo entis, de ejus attributis ac primis notionibus ubique gentium disceptantur; accipite universa, quæ de Angelis, de Deo, de mente humana aut dicuntur, aut scribuntur, nihil aliunde, quam ex fontibus nostris manasse intelligetis. Nisi forte

te

te illa ad Metaphysicam pertinent, quæ olim ad nos advecta, hoc nomine jactabantur; cum tamen revera tam longe abessent a Metaphysica, quam illi qui jactabant, ceteroquin non indocti, ab hoc genere studiorum & a cogitandi sanitate aberant. Sed nimio plus mihi sumo, qui coram doctissimis Philosophis tam audacter de omnibus philosophiæ partibus judico. Isti vobis, adolescentes optimi, recte philosophandi leges dicent; isti vobis viam ad sapientiam patefacient: quo in cursu nunquam deficietis, si vos ornatissimis Nationum Consiliarius strenue præeuntibus conjungetis. Aderit etiam vobis Eminentissimus hujus Civitatis Antistes pro sua erga litteras & disciplinas propensione: aderunt Patavini Populi Moderatores, viri summi, & ad benefaciendum nati; quibus nihil gratius facere poteritis, quam si, quod vestra plurimum interest, serio facietis.

EPISTOLA

Præposita editioni primæ hujus Orationis,

AD URBIS PRÆFECTUM ET PRO-PRÆT.

ORatio hæc habita coram Te, SENATOR AMPLISSIME, non aliis auspiciis, quam Tuis, in publicum exire debet, gravissimumque oculorum judicium subire. Neque vero id ad tuam istam dignitatem solummodo refero, quæ summa est in hac Urbe, omniumque vota & obsequia jure suo sibi vindicat; sed mentis acumen & præstantiam maxime specto, qua totam hanc litterariam provinciam

complexus es, unusque potes, vel pene unus de parte ejus qualibet rectissime judicare. Nunc demum intelligimus, quantum intersit ad Civitatis omniumque ordinum felicitatem, si viri sapientes imperent, suisque oculis uti velint, ac possint. Nos litterarii ordinis adolescentes supra ceteros Tibi debemus, incredibili quadam beneficiorum copia cumulati; nec aliter respondere possumus, quam ingenua hac debitionis professione, tamquam æterno ad posteritatis memoriam documento. Perge, quemadmodum cœpisti, bonis artibus litterisque favere; unde religionis morumque ratio, populorum felicitas, Reipublicæ gloria, & si quid est in terris majus, potissimum pendet.

ORATIO XIX.

Habita ab Adolescente Scholastico pro Artium instauratione Gymnasii Patavini.

De Medicis Judiciis.

QUod nautæ facere solent (NN.) ut quamvis in magna tempestate deprehensi, otium & quietem per omne votorum genus a Superis petierint, tamen paullo post discriminis obliti rursus se mari committant; id ego quoque facio, qui superioris anni periculo defunctus, iterum publicæ lucis aleam subeo, hominumque de me judicia pertento. Sed illi quidem cum sponte agant, Deos hominesque iratos habent, si quando novis incommodis laborent. At ego improviso gravissimi Magistratus Decreto, cui resistere nefas est, in hanc arenam vocatus, benevolentia vestra sublevari profecto debeo, si qua in parte deficere, aut labare, dicendo videbor. Quanquam nihil est dubitandum, auctore tam bono:

Invalidas vires ipse excitat, & juvat idem,
Qui jubet: obsequium sufficit esse meum.

Facit enim ad rem nostram, quod scripsit Ausonius ad Theodosium. Interim quandoquidem tempus tulit, ut rursus ex hoc loco de Medicina dicamus (quod volentibus, ac nolentibus bene vertat (caussas & rationes explicare volumus, cur Medica judicia difficillima sint. Video enim,

Medicos omnes in duo veluti genera dispertiri, quorum alteri illud firmum decretumque habent, ut statim atque accedunt ad ægrotos, fauste ominentur, eosque bene sperare jubeant: alteri velut ex instituto gravia ac molesta prænunciant. Habent utrique quid sequantur, magis tamen ex ea, quam sibi proposuerunt, callide vivendi & agendi lege, quam ex Artis natura petitum. Nam primi illi bene polliciti, operam suam initio commendare student, nihil de exitu laborantes; alteri exitum spectant, qui quidem Artem probat, si malus sit, vera prænunciantis; si bonus, mira patrantis. Num recte agant, atque utri rectius, non ausim decernere. Illud certe hinc colligo, firmiterque defendo, vel ex hoc ipso apparere, Medicorum judicia multis gravissimisque difficultatibus implicari. Non opus est pluribus, ut intelligatis, qua de re dicturus accedam. Quod tamen antequam facio, ratio postulat, ut Medicum judicium in suas partes dividam, & ab omni ambiguitate liberem. Totum igitur hujus nostræ Facultatis judicium vel ad morbi caussam & naturam, vel ad exitum pertinet: quorum alterum a nobis διάγνωσις, alterum πρόγνωσις appellatur. De utroque, si mihi ea benignitate, qua cœpistis, adfueritis, singillatim disputabo; & quam potero planissime, utriusque difficultates explicabo.

Et ut de eo primum verba faciam, quod ipso naturæ ordine antecedit, idest de διαγνώσει, neminem unum esse existimo, qui non videat, ad rectam morbi cognitionem corpus illud recte cognosci debere, in quo morbus est. Porro cum corpus quodlibet partim ex fluidis constet, par-

tim

tim ex solidis, ille demum corpus cognoscere dicetur, & quod consequitur, corporis morbos, morborumque caussas, qui tum solida, tum fluida probe tenebit, sciteque explicare poterit. Hoc autem quantum est, bone Deus! Nam, ut a fluidis incipiam, quis unquam tam feliciter in re Physica versatus est, ut fluidorum omnium figuram, contextum, mixturam ex iis glandulis sæpe manantem, quæ oculorum aciem effugiunt, aut perspexerit ipse, aut ab aliis didicerit? Quis eorum motus, quis cursus ac recursus, quis velocitatis & tarditatis momenta mensus est? Conjicere, divinare, suspicari possumus, scire non possumus. Cum igitur fluida nemo cognoscat, videtis quam difficile sit, eorum temperationem cognoscere; quando in rectam, quando in malam valetudinem vergat; num confirmari, an corrigi debeat, num Medico, an Coquo indigeat. De uno sanguine, ut aliis fluidis parcam, tam varia atque adeo contraria observata & scripta sunt, ut quotidie de ejus natura, de salibus, de acidis, de familiaribus & extraneis particulis, & quod maxime mirum est, de colore ipso, qui sub oculos cadit, deque coloris significatione in Medicis scholis disputetur. Tantas has difficultates Medici quidam ut superarent, aut imminuerent, infundendi artem instituerunt: id est latices quosdam pararunt, variosque iis succos miscentes in brutorum venas infuderunt, ut alienis periculis docti, suæ nostræque saluti consulerent. Sed hoc ipsum quam fallax experimentum sit & frugis expers, vel ex eo apparet, quod ejus usus jam intercidit, præter quam apud illos, qui ad erudi-

tionem & ornatum res Medicas tractant.

Verum de fluidis hactenus. Ad solida veniamus, quorum genera cum plura sint, pluribus item difficultatibus sunt obnoxia, quas superare nostrorum temporum Anatomici valde nituntur. Illud pro certo habete, quamvis homines isti diligentissimi multa in humano corpore detexerint, & in dies detegant, majoribus nostris ignota, tamen multo plura esse, quæ adhuc latent. Quis musculos omnes numerare potest, vascula, fibras, nervos, glandulas, stamina denique universa, quibus machina hæc per infinitos pæne anfractus & ambages in hominis figuram consurgit? Attamen qui velit de iis recte judicare, prius cognoscere singula debet. Sed fac, in universum cognosci. An idcirco etiam in quolibet individuo cognoscentur? Si paucissimæ partes, quæ hominis vultum componunt, & eodem ferme modo dispositæ sunt, tamen pro exigua varietate situs, quem tenent, ita variant humanas facies, ut in orbe toto duæ plane similes inveniri non possint; quodnam judicium ferendum erit de interna cujusque structura, quæ infinitis partibus constat? Nunc ipsi per vos cogitate, num eorum morborum, qui a solidis manant, magis lubrica διάγνωσις sit, an illorum, qui a fluidis. Utraque certe anceps, periculi plena, & plerumque fallax.

Si quemadmodum se quidam jactant, re vera Physici essent, hoc est totius naturæ periti, facile concederem, posse illos fluidorum & solidorum caussas, quæque ex his caussis pendent, sive bona, sive mala, perspecta & cognita habere. Sed nullum nomen magis vanum est, quam quo

ipsi

ipsi se appellant *Medicos Physicos*. Scilicet Physicos se dicunt Galenici, cum vocibus quibusdam ad rixandum inventis de substantia Peripatetica, de elementis, de qualitatibus disputare cum suis didicerunt: Physicos se vocant Epicurei, cum omnia momentis, declinationibus, figuris, atomis definierunt: Physicos se nuncupant Cartesiani, Gassendistæ, Neutoniani, & reliqui minorum gentium disputatores, cum per quantitatem, & motum quæcunque in hac rerum universitate contingunt, callida oratione evolverunt. Cum veritas Physica una sit, omnes autem isti tantopere inter se differant, quo jure se Physicos dicunt? Pythagoram ferunt, cum reputaret, quam difficile sit, sapientiam acquirere, noluisse se *Sophum* nuncupare, sed *Philosophum*, unde nomen ad reliquos manavit. Maxime vellem, ut nostri quoque non se *Physicos*, sed *Philophysicos* nuncuparent, hoc est cognoscendæ naturæ studiosos. Si verecundia hac rerum Physicarum studia tractarent, eadem prorsus in Medicam provinciam venientes, diu multumque dubitarent, hærerent, quærerent, cogitarent, antequam ad alicujus morbi *διάγνωσιν* se duci paterentur. Neque vero cum id dico, eos Medicos laudo, qui tamquam Harpocrates ægrotis assident, nihil judicare ausi. Hos ne Medicos quidem existimo. Cautum judicium laudo; nullum condemno.

Quod si quis ab hac parte repulsus, ad alteram migrat, & in Medica *προγνώσει* se conquiescere putat, huic ego initio statim divini Hippocratis monitum recito. *Moneo* (inquit Prædict. lib. 2. c. 3.) *ut quam prudentissime agatur, tum in reli-*

qua

qua arte, tum in hujusmodi prædictionibus. Nam is, cui successerit prædictio, in admiratione erit apud ægrotum intelligentem; is autem, cui non successerit, non solum odio erit, sed etiam insanus judicabitur. συμβουλεύω ὡς σωφρονεστάτους εἶναι καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ τέχνῃ, καὶ ἐν τοῖσι τοιούτοισι προῤῥήμασι. γνόντας, ὅτι ἐπιτυχὼν μὲν ἄντυις τοῦ προῤῥήματος, θαυμασθείη ὑπὸ τοῦ ξυνιόντος ἀλγέοντος. ἀποτυχὼν δ' ἄντις, πρὸς τῷ μισεῖσθαι, τάχ' ἂν καὶ μεμηνέναι δόξειεν. Scilicet nihil est difficilius, quam prædicere quid sit futurum de re, quæ ab innumeris caussis externis internisque pendere potest; quæ in corpore quolibet peculiaribus conditionibus prædita est; quæ variatur in horas; atque ita interdum variatur, ut divini aliquid intercessisse, homines ignari naturæ sibi persuadeant. Audivi ego, hujus ætatis adolescens, Medicos gravissimos, & fama nominis celeberrimos, repente ludibrio habitos, quod suprema fata ægrotis quibusdam prænuntiassent, eosque proinde deseruissent, qui tamen postea mulierculæ curatione sunt restituti. Itaque nostri, qui plane sapiunt, nihil umquam affirmate pronunciant. Accedunt ad ægrotum graves & meditabundi, venas tangunt, quærunt de tempore, de vitæ instituto, de postremis exercitationibus. In has fere morbi caussam conjiciunt; & ambiguis verbis rem totam describentes, curationem ex alto ducunt; eorum, quæ præscribunt, vim & effecta ambagibus involvunt; sperare simul ac timere jubent; uno verbo ita orationem moderantur, ut quidquid acciderit, sive sua, sive naturæ caussa, multo ante prædictum esse videatur. *Hac iter ac superos.* Enimvero si in Arte ipsa certæ firmæque leges essent, quibus

mor-

morborum exitus sine errore cognosci posset, attamen cum plura intervenire soleant sive ægrotantium impatientia, sive assidentium incuria, sive aeris siderumque mutationibus, quæ sane in officio contineri nequeunt, prudentis Medici esset prædictionibus abstinere.

At enim dicet fortasse aliquis vestrum, Medicam Facultatem, quæ sui operis exitum neque polliceri, neque scire potest, inter liberales non esse numerandam. Ita ne vero? Quin igitur & Oratoriam Facultatem, & Politicam excludimus, quarum neutra suæ contentionis exitum aut novit, aut præstat? Oratoris enim est dicere apte ad persuadendum, non persuadere; Politici est non felicem Rempublicam facere, sed illa omnia adhibere, quæ ad felicitatem Reipublicæ comparandam sunt idonea. Quemadmodum igitur satis est ad Oratoriam, & Politicam laudem, si omnia fiant boni exitus gratia, quamvis minime fortuna respondeat, ita ad optimi Medici nomen debet esse satis, si omnia adhibeantur, quæ ad morborum curationes conducere videntur, quamvis neque prædici, neque præstari sanitas in tantis difficultatibus possit.

Nolim vero quispiam judicet, me talia commemorando adolescentum nostrorum studia retardare voluisse. Illud potius reputate, Juvenes studiosissimi, eatenus a nobis διαγνώσεως & προγνώσεως difficultates recenseri, ut disciplinam latissime fusam, dubiisque rebus implicatam mature suscipiatis, sine intermissione tractetis, per omne laborum & industriæ genus cognoscere nitamini. Habetis in hac Urbe magna exempla ad imitandum.

dum, in hac inquam Urbe, in quam Athenæ ipſæ migraſſe videntur. Habetis Hippocraticos Viros, habetis Philoſophiæ Naturalis ſtudioſos, habetis Anatomicos, & Botanicos, qui omnes, in ſua quiſque arte, peritiſſimi ſunt, & toto terrarum Orbe notiſſimi. Nolite abuti fortunæ beneficio, quæ vos eo loco collocavit, in quo ad proficiendum nihil deeſſe poteſt niſi voluntas. Monet atque excitat vos Eminentiſſimus Epiſcopus Patavinus, qui in tanta pietatis ac religionis cura, litterarum curam non intermittit. Monent Civitatis Moderatores, Ampliſſimi Viri, qui cogitationibus in nos converſis, id agunt in primis, ut ex Patavina Academia, tamquam ex equo Trojano, Viri præſtantes quotidie exeant. Monent denique nobiliſſimi ac ſtudioſiſſimi inclytarum Nationum Conſiliarii, qui non ordine modo, ſed contentione, & induſtria reliquos antecedunt, offuſa illis verecundia, qui vel ſequi nolint, vel tarde ſequantur.

EPISTOLA

Præpoſita editioni primæ hujus Orationis.

AD CIVITATIS PRÆFECTUM ET PRO-PRÆT.

Omnes homines ita ſunt natura comparati, ut res ſuas, qualeſcumque ſint, ornari velint, & in pretio haberi: nec ullus eſt artifex tam ipſe de ſe demiſſe ſentiens, quin quod facit, non maxime cupiat placere aliis, & commendari. Ex quo fit,

ut

ut qui aliquid dicunt, aut scribunt, quod prodire debeat, & hominum judicia subire, si forte dubitant de ingenio suo, aliunde præsidia quærant, seque magno aliquo nomine, tamquam Ajacis scuto, adversus irruentia tueantur. Ecce tibi, Senator amplissime, quid mihi animo proposuerim, cum orationem hanc, auspiciis tuis habitam, non aliter in vulgus exire volui, quam iisdem auspiciis, eodemque nomine tectam: ut cum ipsa per se parum valeat, titulo saltem ornata & munita, tantam hanc litterarum lucem sine periculo sustineat. Quamquam quid ego mihi præcipue arrogo? Quem potius, si recte cogitamus, appellare Musæ nostræ debent, quam illum, in cujus ditione & imperio sunt, a quo uno potissimum in hac urbe pendent, cujus manu aluntur & sustentantur? Eas igitur tibi sisto, ad quem jure veniunt; meque in primis earum nomine quasi facem anno huic litterario præferentem tutelæ tuæ fideique committo. Tantum autem nobis in posterum de tua bonitate pollicebimur, quantum in præsenti velut ad omen conferre volueris. Vale.

PARS II.

QUÆ CONTINET

PRÆFATIONES LIBRORUM,

EPISTOLAS PHILOLOGICAS,

ET EXERCITATIONES

ad usum

SEMINARII PATAVINI.

AD LECTOREM.

Nstitutæ ab Auctoribus Seminarii Patavini in qualibet disciplina Disputationes ita frequentes sunt, ut nullum sit ex florentissima ista adolescentum caterva tam exiguum ingenium, quin prodire in arenam cogatur, suasque vires qualescumque in omnium conspectu experiri. Prima difficultas, & haud scio an maxima, in eo est, quod initio statim eleganti aliqua & ad tempus comparata oratiuncula Auditorum animos parare oportet; tum iis, absoluta concertatione, officiosis verbis gratias agere: quo in loco cum illi etiam plerumque deficiant, qui ceteroquin doctrina excellunt, quivis intelligit, quid possit adolescentulus, nisi aliena ope & auxilio utatur. Auxilium hoc ab eo peti solet, qui studiis præest: at ego, cum munus hoc atque officium sustinerem, sæpe facere malui, quam reficere; ut ex his apparebit, quæ nunc certo consilio ductus, publico judicio committo. Ac si nihil hujusmodi perire sivissem, jam non librum, sed bibliothecam, ut ita dicam, dare possem. Verum & sero colligere in mentem venit, & pauca opus esse duxi, quibus Juventus hæc, tamquam imaginibus ante oculos positis, cogitationes suas regeret, ac pro re nata similia faceret.

Sed quia disciplinarum studiosi carere prorsus mitiorum litterarum studiis non solent, neque mehercule debent, idcirco Academicæ quædam Commissiones sunt

ſunt inſtitutæ, in quibus de Latina Græcaque facundia ſemel in hebdomada certatur. In hac quoque parte Procemia & Gratiarum actiones requiruntur; ſed Silvas inſuper, & lucubratiunculas, ut mos eſt, Græce reddendas ſingulis argumentis adjunxi; cum ut totum illarum ſcholarum ordinem oſtenderem, tum vero maxime, ut iis, qui me in munere tam operoſo ac moleſto conſequentur, teſtimonium aliquod diligentiæ ad commonendum relinquerem. His addere placuit librorum Præfationes, quod exemplo feci magnorum virorum; tum etiam Epiſtolas quaſdam philologicas, ex quibus aliquis ad hoc Latine ſcribendi ſtudium poſſet eſſe fructus. Inanes & otioſas ſi quis quæret, alibi quærat: non quod ego tale aliquid non ſcriptitarim, ſed quia non puto eſſe tanti, ut proferri ad exemplum debeat. Vale.

PRÆFATIONES
LIBRORUM.

I.

De harum Lucubrationum Collectione prima.

Ad Hieronymum Canalem D. Marci Procuratorem.

QUandoquidem cultus atque obſervantia erga te mea, SENATOR AMPLISSIME, ad eam crevit magnitudinem, ut nihil poſſit eſſe ſupra; jam illud eſt reliquum, ut ejus diuturnitati conſulam, & quantum fieri per me poteſt, ad immortalitatem producam. Ac ſi mihi aditus per has potiſſimum lucubrationes ad tuam benevolentiam eſt patefactus, quem quidem maximum earum fructum ſemper exiſtimavi, in his ipſis tanti beneficii memoria conſignanda eſt; ut omnes intelligant, nec litteris deeſſe patronos, nec ſuis patronis litteras deeſſe. Utinam vero adhuc ille viveret meorum ſtudiorum auctor atque auſpex, Georgius Card. Cornelius, qui, qua erat in te voluntate, meum hoc grati animi officium valde

pro-

probaret; & siquid assequi conjectura possum, jussu etiam & auctoritate promoveret. At ego vel hoc ipsum memoriæ ejus perpetuo tribuam, ut quos ille, mirabili acumine & sapientia Vir, suo judicio ornare solebat, omni studio colam; tantumque connitar, quantum viventi atque imperanti ad meam fidem industriamque ostendendam satis esset. Vides, quæ me in primis rationes impulerint, ut libellum hunc tuo nomine & auspicio in vulgus ederem. Accedit, quod ea sunt in te omnia, quæ ceteri Scriptores sequi solent, quoties unum aliquem deligunt egregium virum, ad quem sua opera instituant. Si enim Familiæ decus & nobilitatem specto, tua est inter paucas illas, quarum antiquitas in patriæ primordiis latet; quarum splendor ac dignitas ad summum fastigium pervenit; quarum opes & auctoritas nullo sæculo intercidit. Sin autem in te ipsum oculos conjicio, si animi magnitudinem, si ingenium, si rectum atque elegans in re omni judicium perpendo, quis potest esse unus, cui magis me laboresque meos commendatos velim? Verum etsi omnia tibi deessent, quæ a natura & fortuna proficiscuntur, quorum certe nihil deest; tuus tamen iste Latinarum litterarum amor perpetua optimorum scriptorum lectione in dies magis auctus me valde cepisset, & quadam veluti contentionis similitudine ad hanc observantiæ significationem adduxisset. Ut enim sua quisque amat, plurimique facit, ita libenter ad eos accedit, in quibus videt esse similia. Non hoc ad gratiam dico. Cave enim tibi persuadeas, tantum me in cujusquam dignitate atque amplitudi-

ne collocare, ut si minus aptus mearum litterularum judex videatur, eas tamen ad illum afferre velim, eique dicatas emittere. Quod, ut opinor, & ipse nosti moris mei totiusque pæne vitæ conscius; & iccirco commemoro atque confirmo, nequis forte dubitet, num tibi tuoque ingenio plus aliquid tribuam, quam quantum revera tribuendum est. Sed ego sane, etsi mea omnia a te legi malo, quam ab aliis; tamen hoc ipsum cum reputo, quam acute videas, nemo est unus, ne ex iis quidem, qui ex instituto Latinam eloquentiam profitentur, cujus judicium magis verear. Quod non ita accipi velim, quasi vero monitiones effugiam: nam tuas quidem etiam cupio, quas certo scio neque sapientia carere posse, neque benevolentia. Vale.

II.

De eadem Collectione prima.

Ad Lectorem.

SI dixero, multos mihi doctos viros auctores fuisse, ut has Orationes uno volumine comprehensas emitterem, veterem cantilenam recinere videbor, qua non gravium modo rerum, sed etiam levissimarum scriptores uti solent. Huic igitur caussæ parcendum est; quod eam nimis multi occuparint, & in fidei suspicionem adduxerint. Sequitur altera, & quidem potior, in eo po-

posita, quod cum ego singulas ad nostrarum exercitationum celebritatem superioribus annis foras dedissem, paucis diebus perituras, ut fere fit, nunc denique majorem quamdam famæ curam suscipere debeo, talemque adornare editionem, cujus auctoritatem nullo tempore nullaque excusatione defugiam. Ego sane illis plurimum debeo, qui lucubrationes tam infirmas suo judicio ornarunt; iterumque ac sæpius editas, in majore quodam litterarum lumine collocarunt, quam mihi quidem ferre posse viderentur: sed si integrum est, vehementer illos oro atque obsecro, ut nostra hæc nunc primum pro nostris habere incipiant, cum jam in publici judicii discrimen rite prodimus, tota vita præstaturi quidquid, fata omnia librorum animo volventes, ratione & consilio vulgamus. At quæret fortasse aliquis, cur Orationibus alia quædam addiderim valde minuta. Is si cogitabit, me cum possem aliis Orationibus, quas publice recitavi, volumen augere, tamen istiusmodi lucubratiunculis maluisse locum dare, nihil temere factum judicabit. Tempus & locus ita postulavit. Jam vero & inter gravissimas Demosthenis orationes talia quædam leguntur; & Cicero ipse procemiorum volumen habuit, ut ad Atticum scribit lib. 16. epist. 6. Verum unusquisque, ut videbitur, accipiat. Numquam ego moveri me hominum opinionibus passus sum, quominus ea facerem omnia, quæ mei muneris esse existimavi. Porro autem certo scio, non defuturos, qui Latinæ linguæ ingenium intelligentes, ejusque difficultates scribendo experti, æquo animo ferant, me hujus quoque generis,

quod medium est, magisque varium & elegans, quam grave & exaggeratum, adolescentibus eloquentiæ studiosis exempla posuisse.

Nunc universe dicendum aliquid de stilo esset. Sed ego ita semper existimavi, ut sua cuique sunt lineamenta oris, suaque membrorum conformatio, miro prorsus naturæ artificio ab aliis distincta, & in magna similitudine dissimilis; ita uniuscujusque certam esse quamdam orationis formam & quasi faciem, in ipsa natura sitam, de qua nihil magnopere quæri debeat. Illud curavi diligenter, ut siquis in dicendo essem, quantuscumque essem, pro virium mearum tenuitate Latinus orator viderer: sed plura in tam difficili negotio polliceri non ausim. Verborum structuram & compositionem ad optimæ ætatis consuetudinem figurare & exprimere volui; at verba ipsa, ubi opus fuit, ex media quoque, atque adeo ex infima Latinitate sumsi, modo ne peregrina miscerem. Etsi autem aliquando necessitate compulsus ad Græca sum; hæc tamen neque inculcavi sine modo, quod monet Cicero in libro Officiorum primo; & Latinis litteris Latinaque positione plerumque mollivi, ut pluribus morem gererem. Si doctis tantummodo & intelligentibus scribendum fuisset, multo mihi magis indulsissem.

Sed quorsum tam multa verba? Non ego is sum, qui hominum judicia impedire possim, aut velim. Totum hoc, quidquid est, in medio pono; amicis, inimicis, civibus, exteris in illud jus esto; qui volet, carpito; invitus ne legito; officii gratia ne laudato. Nihil enim magis miserum videri solet, quam eorum contentio, qui

cum

cum ſuos libellos vulgarint, concurſant, ſollicitant, rogant, minantur; gratia, auctoritate, pecunia, artibus omnibus laudatores quærunt. Impotens hæc famæ libido reip. litterariæ libertatem, ſummum ejus bonum ac pæne unicum ſubruere conatur: verum bene habet, quod neque omnibus fucum facit, neque diu. Ego mihi beatus videbor, ſi æquum monitorem inveniam: & utcumque res cadat, neminem in judicium vocabo.

III.

Ad Inſtitutiones Politicas.

Duci Aurelianenſi, Galliarum Rectori, dicatas.

N N.

CUm te Superi, Sereniſſime Princeps, in eo dignitatis faſtigio collocarunt, ut ingentem alterius Ludovici famam, alterius expectationem ſuſtineres, duorumque Regum fata conjungeres, id ſimul oneris impoſuerunt, ut non tuos modo, ſed alienos quoque pro regia conſuetudine exciperes, omniumque mortalium vota exaudires. Ecce tibi igitur Italum hominem, qui ex umbra domeſtica exire cum velit, ſeque nomenque ſuum publico judicio ſubjicere; non ante ſe dare in diſcrimen audet, quam tuum ſibi præſidium & auctori-

ctoritatem adjungat. Quid hoc, inquies, rei est, ut Summi Principis auspicium ad privati hominis litterulas postuletur? Scilicet cum litterarum genus nullum est a Regia majestate prorsus alienum, tum nostrum hoc ei maxime convenit, numquam contemptum nisi ab illis. qui tantum sibi licere putarunt, quantum possent. Habes hic regendorum populorum institutiones, moribus, legibus, auctoritate, multorumque exemplis confirmatas; te vero ea potissimum ratione dignas, quod uni inter omnes nihil exprobrare videbuntur. In quo illud mihi potius timendum est, ne laudandi quæsisse occasionem videar; easque regendi leges collegisse, quæ tibi probatissimæ essent, quasque ultro tute tibi imposuisses. Nihil est hujusmodi, sed malo tamen ita videri. Quod superest, non has modo pagellas, sed me ipsum tibi totum trado, & eo quidem animo, ut tua virtute, non fortuna commovear. Vale.

I V.

Ad Historiam Bizantinam

Philippo V. Hispaniarum Regi, Catholicæ Religionis adsertori, dicatam.

Typographus.

Si quod opus litterarium est, Philippe Rex maxime, quod Regiis auspiciis dignum videatur, una est Historia Bizantina, quæ magnitudi-

ne

ne molis, & rerum præstantia non liber, sed Bibliotheca dici potest. Itaque nemo mirabitur, me, qui rem tantam aggredior, quantam ne ipsæ quidem ad hanc diem Typographorum societates longe ditissimæ ausæ sunt, conatui parem quæsisse Auspicem. Sentio enimvero Regiæ Majestatis celsitudinem, sed non tam me illa deterret, quam indulgentia allicit, quæ magnos Reges semper comitata est. Quicumque autem ego sim, non me quidem, sed magnam hanc Scriptorum nobilissimorum catervam spectare debes; quæ olim, cum primum prodiret, Ludovici magni Avi tui præsidio feliciter usa, nunc eo sublato, qui supra mortalitatem positus videbatur, ad Nepotem tantarum virtutum hæredem sua vota convertit. A Gallo porro ad Hispanum transit, fortunam amplificatura, non mutatura. Tu enim is es, qui duas has florentissimas Nationes gloriæ contentione jamdiu certantes, & quod consequitur, ingeniis studiisque dispares, incredibili quadam ac prope divina prudentia conciliasti; & in tot tantisque longissimi ac periculosissimi belli vicissitudinibus effecisti, ut nec Galli nisi de Hispanis, nec Hispani nisi de Gallis solliciti essent. Nunc rebus vel compositis, vel pœne compositis, & immutabili pace firmatis, quid est reliquum, nisi ut artes ac disciplinas ad populorum tuorum felicitatem promoveas? Regno tam longe lateque fuso nunquam deerunt opes: Sed, quod opes ipsas regere potest, & ad humani generis usum accommodare, rectum de rebus omnibus judicium, a litterarum studiis proficisci debet, litterarum studia a librorum & librariorum tutela. Debes hoc

Divi-

Divinæ providentiæ quæ Domum tuam ſupra reliquos Europæ Principes pulcherrima prole fortunare voluit; ut jam non modo Hiſpano Regno in ſeram poſteritatem ſuffectura videatur, ſed aliarum quoque Provinciarum ſpem & expectationem commoveat. Non potes ingenti huic Dei Opt. Max. beneficio aptius reſpondere, quam ſi tu quoque exemplo ejus benefacias; in eoque maxime benefacias, in quo appareat, quantopere privatorum tenuitati Regia amplitudo præcellat. Ars hæc noſtra, Philoſophiæ, Theologiæ, Sacri Civiliſque Juris, totiuſque ſapientiæ adminiſtra, privatis opibus & conſiliis ſtare nequit: nec vero ego tam ingens opus movere auſus eſſem, ſi de me tantummodo cogitaſſem. In humanarum rerum faſtigia oculos mentemque conjeci; & quod in primis mihi præfulgere viſum eſt, eo tanquam ſidere, quod fauſtum fortunatumque eſſet, moliri cœpi. Ades igitur homini (ut veterum Hiſpanorum more loquar) devoto Numini Majeſtatique tuæ; induſtriamque meam in re tam gravi occupatam Regio nomine tege, auſpicio fove, præſidio ſuſtenta.

V.

V.

Ad Conciliorum Collectionem maximam

Carolo VI. Romanorum Imperatori dicatam.

Typographus.

VOlumina hæc, Imperator Auguſtiſſime, tam multa numero, mole tam grandia, rebus quas comprehendunt tam ſublimia, non aliunde petere auſpicia debent, aut poſſunt, quam ab eo Principe, in quo omnia ſumma ſint, id eſt a te. Neque enim aut in Eccleſiaſticæ politiæ tabulariis ulla monumenta ſunt Conciliis majora; aut in rerum humanarum regimine quippiam majus Cæſare eſt. Ita Deus mortalia compoſuit ac diſtribuit, ut inter ſe coirent Imperium, & Sacerdotium ad humani generis incolumitatem; & utraque ex parte infima infimis, media mediis, ſuprema ſupremis reſponderent. Cum igitur in hoc Opere Religionis ſumma contineatur, totuſque Eccleſiaſticæ Hierarchiæ ordo; non poterat ad alium afferri, quam ad Principem terrarum gubernatorem, eundemque Eccleſiæ unverſalis Advocatum. Tibi quidem in tanta rerum poteſtate, quantam nemo unquam poſt firmatas Chriſtianas opes Princeps habuit, ne eruditio quidem deeſt & antiquitatis cognitio: proindeque non commemorabimus, quid

quid curæ veteres Imperatores susceperint, quoties de Conciliis convocandis ageretur. Id tibi dicemus unum, quod ad rem præsentem facit, huic Conciliorum quasi thesauro Imperiale patrocinium a te quodammodo deberi: ut quando pro tui felicitate Imperii non est opus Concilia cogere, coacta olim & absoluta tuearis; eorumque Decreta, his codicibus comprehensa, tutor & auspex sarta tecta conserves. Illud quoque dicere audemus, non tam necessarium esse Christianæ ditionis fines propagare, & novas Provincias veteribus adjicere, quam sacros hos canonas incolumes præstare, eorumque asserere auctoritatem: si quidem Christi Domini gloria non tam populorum multitudine, quam fide, disciplina, veritate & probitate constat. Quando autem ita singulari quadam Dei providentia datur, ut tu non nomine tantum ac dignitate, sed potentia quoque supra reliquos orbis terrarum Principes emineas; in te unum populi gentesque oculos convertant tanquam belli pacisque arbitrum; ab aula tua, tanquam ab ipso tanti corporis capite, motus omnis in membra reliqua diffundatur; fac pro tua pietate, gratoque in Deum animo, ut bonum hoc sentiat in primis Ecclesia mater; gaudeatque habere se juris sui defensorem ac vindicem, qui revera esse possit, & velit. Enimvero Principes omnes per illum & pro illo regnant, qui Rex Regum, & Dominus Dominantium appellatur; omnes aliquo modo sacri sunt: at Romanorum Imperator, sive originem spectemus nominis hujus, sive ceremonias, quibus tantæ dignitati initiatur, sive nomenclationes primis illis

Chri-

Chriſtianis Imperatoribus tribui ſolitas, Sacerdos quoque & Epiſcopus certa quadam ratione dici poteſt. Itaque tua tibi quodammodo commendamus, dum hæc commendamus. Sed hactenus nos alienam cauſſam egimus. Quid eſt enim, quod Typographus jactare in hoc Opere poſſit præter typographicas curas & impenſas? At hoc ipſum tamen pertinet ad majeſtatem Imperii tui, in quo ars hæc reliquarum omnium, quæ manu exercentur, facile princeps, in tuo ſolo nata, & a tuis Germanis primum culta & propagata, jam prope ad ſummum faſtigium pervenit. Erat hoc dignum ſæculo tuo, erat Carolo VI. dignum, ut parta jam & conſervata per te inter Chriſtianos Principes diutiſſime pace, litterarum ſtudia arteſque ſtudiorum adminiſtræ efferatos ſuperiorum temporum bellis animos ad civilem cultum & humanitatem traducerent. Poſt bella tot annorum feliciter geſta & profligata, poſt tot tantaſque victorias, quibus pulcherrimæ & nobiliſſimæ Europæ regiones in poteſtatem conceſſere tuam, ſuſcipe librorum & Muſarum curam; atque adeo perge magno animo conſtantique in hac cura, quam ultro ſuſcepiſti. Auxiſti mirum in modum Bibliothecas tuas; præfeciſti illis viros ſummos; antiqua monumenta ad ornatum & eruditionem undique collecta addidiſti; hoc ipſum declarat, non poſſe te Typographis non favere. Facit hoc etiam ad plenam perfectamque nominis tui laudem & immortalitatem, nullam eſſe partem illarum artium, quæ ad jungenda hominum commercia pertinent, quam non cures ac promoveas. Ceteri ante te Imperatores variis titulis gaudent,

ſinguli ſingulis, pro illa publicæ felicitatis parte, quam gentibus pepererunt; alius bello, alius pace, alius litteris, alius religione, alius civili administratione clarus: tu incredibili quadam magnitudine animi omnia complexus es, maxima, minima, interna, externa, ſacra, prophana; tantoque conſilio & ſapientia rem quamlibet adminiſtras, ut totus in illa una eſſe videaris. Virtutem hanc prorſus divinam fortuna ipſa quodammodo veretur; nec in tanta multitudine Urbium & Provinciarum, quas tibi ſubjecit, quippiam movere audet: imo quidquid alibi movit, ad Imperii tui poteſtatem amplificandam per varios caſus demum convertit. Multi ſe felices in publicis monumentis dici voluerunt, ex quo L. Sylla titulum hunc uſurpavit: tu revera Felix es. Ex uberrimo iſto ingentium bonorum fonte in nos quoque redundaſſe aliquid exiſtimabimus, ſi conatus hoſce typographicos auſpiciorum tuorum felicitate nobis fortunes, & Imperiali auctoritate ratos firmoſque facias.

VI.

Ad Sirmondi Volumen primum

Benedicto XIII. Pontifici Maximo dicatum.

Typographus.

Mirari non debes, Beatiſſime Pater, ſi homines etiam poſtremi ordinis ad te accedere

dere confidenter audent, & licere sibi putant offerre sua. Tu enim cum tanta ista dignitate & amplitudine Cælo proxima Christianam quandam facilitatem, quæ moribus nostris obsoleverat, veteri exemplo conjungis; ut vere appareat, te illius vicariam potestatem gerere, apud quem *non est acceptio personarum*. Accipe igitur æquo animo Bibliopolam tuis pedibus provolutum, qui primum quidem sanctissima Religionis mysteria in Capite ipso Religionis veneratur, deinde tibi gravissimi Scriptoris lucubrationes, sua opera suoque ære Venetiis editas, tamquam auspici, præsidi, ac patrono commendat. Omnia fere litterarum ac bonarum artium studia ad Religionis rationem revocari possunt; at genus hoc, quod est a Sirmondo tractatum, totum ex eo fonte est; & in illum, quoquoversus ducatur, necessario redit. Si plura dicam, non te modo, sed me quoque ipsum ignorare videar. Illud unum postremo loco adjiciam, tantum mihi animi futurum ad hujusmodi monumenta in posterum edenda, quantum tibi, per quem Deus mortalibus loquitur, meam hanc bene merendi voluntatem probari cognovero.

VII.

Ad Sirmondi Volumen secundum

Benedicto XIII. Pontifici Maximo dicatum.

Typographus.

AUſpicia mihi tua, Beatiſſime Pater, tam proſpera fuere, ut quædam repente exierint ad hanc editionem ornandam, de quibus ego initio non cogitaveram. Habes igitur in hoc volumine altero princeps Facundi Hermianenſis opus, non modo recentibus Viri doctiſſimi adnotationibus illuſtratum, ſed infinitis prope locis caſtigatum & reſtitutum ex manuſcripto Canonicorum Veronenſium codice antiquitatis plane verendæ. Non deerit, ut ſpero, aliquid ad ornatum reliquorum; quandoquidem jam ex hoc ipſo tempore præſto ſunt non ſolum vetuſtæ membranæ ad purganda & ſupplenda, quæ Sirmondus dedit in quarto, ſed anecdota etiam quædam eodem pertinentia, quo magnum illum virum ſpectaſſe compertum eſt. De re tota tum mihi ipſi, tum tibi maxime publica hac declaratione gratulandum putavi; ut homines intelligant, res fauſto omine ſuſceptas plerumque fauſte cedere. Videmus, te tuaque omnia peculiari quadam ratione Superis curæ eſſe: quoniam illa ipſa ingenti Eccleſiæ bono perfeciſti, quæ cum ſuſciperes, alii nimis ardua, alii ſupra humanas vires poſita judica-

dicabant. Hæc me primum cogitantem moverunt, ut te ad præsidium compellarem: hæc eadem cogitatio in suscepto instituto nunc magis confirmat. Fac, ut nobis pro paterna Christiani gregis cura benedicas, & pro summi Sacerdotii auctoritate propositum hoc nostrum Deo Opt. Max. bonorum omnium largitori commendes.

VIII.

Ad D. Bernardi Opera

Petro Card. Otthobono dicata.

Typographus.

Cum primum D. Bernardi Opera, Mabillonis studio illustrata, ex Gallia prodierunt, Romæ sibi auspicem quæsivere magnum illum Pontificem Patruum tuum, virum sane dignum, qui Orbis terrarum religionem litterasque moderaretur. Vide igitur, P. E. num eadem hoc tempore Italico prælo commissa alibi quærere auspicia debeant, quam Romæ, & in domo tua. Ingens illa Alexandri mens, a qua nos aurea tempora sperabamus, vix tamdiu hominibus concessa est, quamdiu satis fuit ad eam cognoscendam. Tu nobis ejus memoriam quotidie renovas, facisque ut nostra desideria, quæ in illo expleri non potuerunt, in te tamen aliquo modo conquiescant. Neque enim tu eorum siderum similis es, quæ cum lumen totum a Sole mutuentur, eo sibi erepto, statim

deficiunt & obſcurantur. Tanta iſta animi magnitudo, vis ingenii tanta, tam exquiſitum rerum omnium judicium tua ſunt. Atque hinc factum exiſtimo, ut in curſu tam longo, & in tanta regiminis varietate non ſolum nihil tibi de veteri ſplendore detractum ſit, ſed plurimum etiam additum ad nominis famam, ad civium atque exterorum admirationem, ad eam, quæ hinc ſequitur, immortalitatem. Nunc te Religio arctiore quodam vinculo complexa eſt cum inter Epiſcopos recepit; poſcitque jure ſuo, ut quidquid ad eam pertinet, auctoritate & patrocinio tuearis. Itaque jam non veteri illo titulo, ſed novo iſto D. Bernardus ad te accedit, ſeque Epiſcopo Sabinenſi commendat. Hunc ſi benevole excipies, tibique familiarem reddes, habebis longe optimum in Epiſcopali adminiſtratione monitorem atque adjutorem. Qui in magno rerum faſtigio collocati, multis ſe negotiis exercent, ne vivere quidem poſſunt, niſi ſe identidem in alicujus viri docti lectionem abdant, animumque diuturna agitatione fatigatum ac divulſum quodammodo recipiant. Eſtne ullus ex omni Scriptorum Sacrorum numero, quem D. Bernardo præponendum putes ad hanc animi inſtaurationem tibi tantopere neceſſariam? Sed ego jam nimis ultra Typographum. Quod mearum partium fuit, curavi diligenter, nequid in hac editione aut incuria, aut avaritia operi tam pulchro detraheret; ut vel ex hoc ipſo te dignum videretur. Proba hominis ſtudium, qui de te bene mereri vehementiſſime cupit: nec tam cogites, quid valeat, quam quid velit.

IX.

IX.

Ad D. Augustini Opera

Aloysio Pisano Equ. ac D. Marci Procuratori dicata.

Typographus.

NIhil ego unquam vehementius optavi, quam ut D. Augustini Opera typis meis vulgare possem; quod hæc in primis digna mihi viderentur, ad quorum præsidium & auspicium Senatoris nomen longe principis usurparem. Itaque, Vir amplissime, vide, quid tibi afferam, non quis afferam. Quamquam tanta ista fortunarum copia, qua undique circumfluis, numquam fecit, ut tenues homines contemneres, quibus te Divina providentia præpositum putas, ut pro illis sis, non supra illos. Quod autem mirabilius videri debet, non hæc hominis laus est, sed familiæ. Scilicet nullus est ex ista florentissima domo, qui indole quadam sua ad benefaciendum non feratur: & quamvis alius aliter in Rep. administranda sit occupatus, idem tamen cuique propositum est, ut quam plurimis prosit. Egregiam hanc Pisanorum laudem, ut ad exemplum propagaretur, ipse quoque litterarum monumentis consignare volui; & quidem monumentis ejusmodi, quæ merito suo æterna essent. Hactenus habes, quid spectaverim caussa tua: nunc accipe, quid mea. Cum

large multa ad tantæ rei perfectionem pollicitus sim, testem industriæ meæ in ipso veluti limine producere debeo, cujus fidem & auctoritatem nemo sit qui non vereatur. Tu enim occupasti hominum famam & publica judicia magnitudine virtutis & constantia felicitatis; in quo potissimum mortales mortalibus præstant, & eos ipsos beatos efficiunt, quos numerant inter suos. Ipse igitur quoque in partem venio boni hujus, si pateris, conatus nostros illustrari nomine tuo, & auspicio tam fausto in publicum prodire. Cur autem non patiaris, qui ad rem litterariam promovendam & publica cura, & privatis impensis quotidie tam multa facis? Nemo est qui nesciat, quam magnifico sumptu extructa domi tuæ Bibliotheca sit, importatis undique pulcherrimis libris, additis ad eruditionem & ornamentum veteribus numis, accitis doctissimis viris & rei librariæ peritissimis, qui omnibus proficere de tuo volentibus præsto sint. Nisi forte in te non redundant Fratris tui merita, Hermolai dico, gravissimi senis, qui summis Reip. honoribus functus, in hac voluntaria vacatione spartam istam peculiari opera sibi ornandam sumpsit. Consilium tam nobile & Pisanis opibus dignum Superi fortunent, producta in longum ævum Hermolai vita, auctis in majus familiæ fortunis, amplificatis tibi ad summum fastigium dignitatibus. Æquum est enim, humana bona ad eos pervenire, qui omnia ad communem felicitatem referunt; & ne bona quidem putant, si sibi solis commoda sint. Non contemnes vota hæc, si reputabis, non Bibliopolæ esse, sed Civitatis.

X.

X.

Ad Romanam Historiam Nieuporti

Aloysio Pisano Equ. ac D. Marci Procuratori dicatam.

Typographus.

CUm duos ante annos Romanarum rerum Historia vernaculo sermone scripta typis Venetis edi cœpisset, volumen primum tuis auspiciis ornatum judicia hominum felicissime subivit. Nunc primi illius beneficii memor totam se tibi commendat, eo sermone scripta, quo res tantæ sunt administratæ. Nec tibi sane majus aliquid dicari potest; nec liber hic majore præsidio communiri. Nam nihil habet antiquitas, quod sit illustrius, quam Romana Resp. nihil ætas ista, quod magis illi respondeat, quam Veneta; nihil Veneta, si privata decora consideremus, quod Pisano nomini præferri possit. Fortasse miraberis, qui fieri potuerit, ut tanta rerum moles terminis tam angustis comprehenderetur: sed videlicet ita nota omnibus est Romana Historia, ut jam non indigeat nisi monitore, qui summa capita recenseat, & veluti in tabella paucis notis signata demonstret. Id omnino præstitit Nieuportus. Noli igitur rem aliunde metiri, quam ex re ipsa. Quamquam vel minima quæque videri magna possunt,

ſi tutelæ tuæ commendata producantur. Ita comparati ſunt homines in judicando, ut nomina quædam cum videant, quæ famam occuparunt, nihil ſibi animo obiiciant, niſi grande & egregium. Sed cum Operis ratio in tuto ſit, quid ego de me dicam? Non enim audaciæ crimine carere videtur Typographus, qui ſortis oblitus ſuæ, ad ampliſſimi Senatoris penetralia accedere audeat, & munuſcula offerre. Sit hoc alibi crimen: apud tantæ humanitatis Virum crimen eſſet non accedere confidentiſſime. Patent ædes tuæ tenuiſſimo cuilibet: litteris vero præſertim, ac litterarum miniſtris, inter quos certe Typographi ſunt, non modo locus patet, ſed ſedes etiam ornatiſſima ab Hermolao fratre comparata eſt. Vides igitur, cur multi undique ad te convolemus; cur reculas noſtras offeramus; cur opem & auxilium importune etiam interdum poſtulemus. Perge agere pro magnitudine animi tui: & quando tantum fortunarum habes, quantum mortalitati feliciſſimæ poteſt eſſe ſatis, compara tibi benefaciendo immortalitatem.

XL.

XI.

Ad Virgilii Opera cum Masuicio edita Venetiis

Aloysio Pisano Venetiarum Duci dicata.

Typographus.

CUm Latinorum Scriptorum bibliothecam edere Venetiis constituissem, a Virgilio Poetarum Principe incipiendum putavi: nunc autem cum tanti Operis conatum primum auspicii caussa dedicare velim, quem potius, quam Serenissimum Venetorum Principem appellem? Profecto si Virgilius ipse in vivis esset, non alios sibi penates eligeret, nec alium locum suis carminibus quæreret, quam in ædibus istis Palatinis. Erat enim illi ut vis ingenii summa, ita animus intra virtutis modum sublimis & elatus, exigua quæque despiciens, & ad magnorum virorum amicitias unice idoneus. Oportet esse Augustum, vel Augusto similem, qui velit cum Virgilio vivere, eique se patronum profiteri. Quis autem in hac Civitate Augusti mores, tantamque illam munifici ingenii indolem magis exprimit, quam Tu, Serenissime Aloysi, cui vix Romanæ opes ipsaque illa tam ingens Augusti fortuna satis essent, si tantum dare posses, quantum velles? Ita porro cultum & ornatum Virgilium affero, ut dece-

bat venientem in ædes tuas, ubi omnia ad exquisiti judicii formam composita sunt. Nec impensis, nec labori peperci, ut domestica Pisanorum bibliotheca non indignus judicaretur; in qua Hermolaus frater tuus, ne quid insigne ad elegantiam & utilitatem desit, pro suo in litteras animo impensissime curat. Hæc illi nunc provincia est, postquam floridam, & firmam ætatem, atque adeo etiam viridem senectutem in Rep. administranda occupavit; ut cum fatis pro mortali conditione cedendum erit, numquam se sibi soli vixisse affirmare possit. Pro ejus salute & incolumitate, non secus ac pro tua, cum boni omnes, tum nos præsertim typographi beneficiorum memores quotidie vota facimus. Erit etiam usui, ut spero, labor hic noster Andreæ Nepoti tuo, lectissimo juveni, quem quotidie videmus in spem magnam succrescere, & ex litterarum studiis ad patriæ bonum præsidia petere. Multorum Sapientum opinio est, majora quædam adjumenta ad virtutem Poetas suppeditare, quam Philosophos: quod cum dicunt, non promiscue omnes significant (sunt enim quidam & ex Poetis, & ex Philosophis prorsus vitandi) sed Homerum præsertim & Virgilium, quos litterarum vitæque magistros antiquitas omnis appellare consuevit. Verum ad Te redeo, quem puto, quos progressus res libraria per hos annos fecerit, libentissime visurum. Te Triumviro studia moderante, movere quodammodo lacertos cœpit; teque in primis auctore & suasore, veterum typorum gloriam in hanc Urbem revocavit. Nunc eo pervenit, quo erat maxime optandum; nec

jam

jam ab aliis nationibus, nisi forte in minuta diligentia vincimur. Si Tu industriam nostram, Princeps Serenissime, probando fovebis, nihil erit hoc in genere tam magnum ac difficile, quod in posterum suscipere non audeamus. Nam hoc ipsum, quod nunc urgemus, si quis cogitando metiri voluerit, quantum sit, inveniet profecto esse hujusmodi, ut non sine caussa a tantæ dignitatis fastigio auspicia ducere voluerimus. Hæc Superi rata esse velint.

XII.

Ad Salustii Opera cum Cortio edita Venetiis

Triumviris Litterariis dicata.

Typographus.

IN hac, quam edere institui, Latinorum Auctorum Bibliotheca, Salustium ceteris præire volui, qui soluta oratione scripserunt: quod tamen non meo, sed sapientum virorum judicio & auctoritate feci. Id vero mei consilii est, quod vos potissimum, Viri summi, ad rei tantæ præsidium & auspicium appello, vestraque nomina longe splendidissima huic operi præpono: ut si quis forte dubitat, num re præstare velim, quod pollicitus verbo sum, eos meæ hujus voluntatis veluti sponsores habeat, de quorum fide dubitare

re nemini mortalium liceat. Siqua procuratio est in hac Urbe, quæ magnos viros & publici Consilii principes poscere videatur, ea certe litteraria est, quæ tanto aliis præstat, quanto animi cultus reliquis humanæ vitæ commodis & ornamentis præferri solet. Qui Rempublicam hanc constituerunt iis legibus moribusque temperatam, quibus maxime populorum felicitas contineretur, hoc vel in primis spectasse videntur, ut cunctas nationes, si opibus & potentia non posset, litterarum tamen & bonarum artium cura superaret. Id porro fieri non poterat, nisi simul de peculiari quodam Magistratu cogitassent, cui summa arcani hujus concrederetur; quique ea esset dignitate ac potestate, ut rem tantam inter humanas vicissitudines, quæ omnia corrumpunt, sartam tectamque servare posset. Quanta porro cura sit adhibita, quot quantæque sollicitudines susceptæ sint, ne quid umquam detrimenti caperet, nihil attinet commemorare. Quod si tam graves cogitationes efficere non potuerunt, ut aliqua ejus particula interdum non laboraret; id tamen effecerunt, ut cito levaretur, & pristinas vires vigoremque reciperet. Videtis, opinor, me de industria loqui Typographorum, quæ cum superioribus annis remissior videretur, nunc rursus sese effert, & ad pristinam laudem reflorescit. Ego certe, quantum in tantulo esse homine potest, omnia movi, ut typis Venetis sua dignitas & fama redderetur. Quod cum ex aliis mea opera editis voluminibus judicare potestis, tum ex hoc ipso maxime judicabitis, quod vestris nominibus ornatum in vulgus exit. Ad externam formam &

appa-

apparatum quid præstiterim, quilibet facile cognoscet; internæ diligentiæ, quæ rem ipsam attingit, illi duntaxat judices erunt, qui Salustianas historias tractare voluerint, nostramque hanc editionem cum Lipsiensi conferre. Non magnum fortasse est, quod fecimus, sed certe fecimus aliquid. Quidquid est, in vestram fidem ac tutelam concedit, vobisque se etiam atque etiam commendat; a quibus tamen nihil aliud, quam communia illa præsidia petit, quæ ad rem litterariam promovendam majorum sapientia paravit, vestrisque judiciis commisit. Pergite, ut cæpistis, singulis atque universis ex ordine nostro benefacere; qui ordo jam ita crevit, ut ne illa quidem tempora, quæ aurea dicuntur, in hujus laudis contentionem venire possint.

XIII.

Ad Psalmos Davidicos cum Bossueti interpretatione

Cajetano Joanello Episcopo Bellunensi dicatos.

Typographus.

Nullus Episcopus aut nostra aut patrum nostrorum memoria tam multa tamque utilia pro religione & Ecclesiæ disciplina scripsit, quam Jacobus Benignus Bossuetus; ut proinde sapienter facere mihi videantur, qui ad tantam digni-

gnitatem accedentes, hunc sibi Antistitem, tanquam exemplar, proponunt ad imitandum. Haud equidem dubito, quin tu id feceris, Præsul amplissime, quem scio totis viribus omnique contentione ad eas virtutes conniti, quibus veteres Episcopi beatissimis Ecclesiæ temporibus floruerunt. Caput Episcopalis muneris Sacrarum Litterarum interpretatio est: Sacrarum autem Litterarum pars nobilissima & utilissima communi omnium judicio Davidici Psalmi judicantur. Hos tibi offero Bossueti industria & acumine explicatos, ut si nihil praeterea tantus vir edidisset, hoc uno tamen opusculo immotalitatem promereri potuerit. Sed cui hæc? Tu ne ignorare potes, aut quantum sit in Davidicis Psalmis dignitatis & utilitatis; aut quinam interpres cælestis illius eruditionis thesaurum melius recluserit? Tu, inquam, tanti nominis famæque Orator, qui Divini verbi semina cum late funderes per Italiam, & extra Italiam, Psalmis præsertim eorumque præceptis longe sanctissimis uti solebas, ut Christianos homines a virtute aberrantes in viam revocares, revocatos confirmares? Quantus es, totus ferme ex hoc fonte es. Itaque etiamsi meum in te studium contemnere velis, quod certe pro tua incredibili bonitate non facies, id tamen contemnere non potes, per quod tibi studium hoc ipsum declaro. Jamdudum insidet mihi animo voluntatis & observantiæ erga te meæ significandæ desiderium: maximeque velim, si fieri potest, Fratres tuos litteris & Ecclesiæ addictos una eademque opera demereri. In diversa vitæ ratione singuli plane insignes, præclarissima Christianæ religionis Insti-

tuta

tuta familiasque ornant, doctrina prudentiaque instructissimi, & ad magna quælibet, non dicam facti, sed nati. Non est hic locus, ut singillatim de unoquoque dicam, quia nimis multa dicenda essent; sed certe Sacri Palatii Magister præteriri non debet, Vir summus & in summa luce positus, cui nihil tam magnum prænunciare possumus, quod non multi ante nos prænunciaverint. Huic ego quantum debeam, debeo autem plurimum, alio loco & tempore, si Superi faxint, significabo. Interim ad te redeo, de quo nihil amplius dicam, quam plures Pontifices, hoc est summos Christianæ rei judices ac moderatores, tuorum meritorum fama permotos, honorifice sensisse, teque benevolentia & honoribus complexos esse. Judicia hæc tam gravis auctoritatis nos quoque pro virium & fortunarum nostrarum conditione sequimur, tribuentes tibi quantum possumus, nomenque tuum ad immortalitatem typis nostris propagantes. A te vero illud enixe petimus, ut contentiones nostras æquo animo excipias, consilio regas, auxilio promoveas; ne tot tantasque impensas in Codicibus Sacris edendis sine caussa fecisse videamur. Si ita, ut spero, industriæ nostræ favebis, & facies pro dignitate personæ quam sustines, & nobis ad graviora suscipienda stimulos addes.

XIV.

Ad Opuſculum Boſſueti Venetiis editum

Joanni Benedicto Joanello S. Palatii Magiſtro dicatum.

Typographus.

INter gratulantium officia, quæ te undique circumſtant, Reverendiſſime Pater, noli tenuem hominem contemnere, qui qua una ratione poteſt, ſuum in te ſtudium & obſervantiam publice teſtatur. Sicui juſta eſt in tuis dignitatibus lætitiæ cauſſa, ea certe juſtiſſima Typographis eſt, quorum induſtriam, cum Bibliothecæ Caſanatenſi præeſſes, tam benevole excitaſti, ac bene ſperare juſſiſti. Facit hoc porro ad immortalem ſapientiſſimi Pontificis Benedicti XIII. gloriam, ut ſæculo appareat, eorum fortunas promoveri, qui rem litterariam promovent. Numquam ſane Chriſtiana Religio detrimentum capiet, donec erunt, qui librorum curam ſuſcipiant: & hi quidem tamdiu erunt, quamdiu Pontifices rerum domini illos non præteribunt. Te vero quis eſt unus in Italia tota, qui majore cura hoc in genere verſatus ſit; qui plures libros tractarit, excuſſerit, cognoverit? Neque tamen interim graves diſciplinarum exercitationes omiſiſti: qua de re multa dicerem, ſi poſſem ultra crepidam. Quod attinet ad rem præſen-

ſentem, habes, quid me in primis moverit, ut tibi volumen hoc nuncuparem. Quamquam ſi nihil aliud, quam virum quæſiſſem, qui de ejus præſtantia recte judicaret, attamen tuum illi nomen appoſuiſſem, atque hinc potiſſimum auſpicia duxiſſem. Tu, ſi priſtinam humanitatem & facilitatem in iſto faſtigio retines (cur autem non retineas?) voluntatem erga te meam non improbabis. Vale.

XV.

Ad Opuſculum Boſſueti

Joſepho Mariæ Cacciæ Epiſcopo Zacynthi dicatum.

Typographus.

QUi magnorum Scriptorum opera his temporibus edunt, omnem ferme curam & induſtriam in papyrum typoſque conjiciunt. Ego ſane cum Boſſueti opus prælo committere inſtituiſſem, partem hanc non omiſi; ſed tamen, ut editionem emendatam, quam ut nitidam darem, multo diligentius laboravi. Id ipſum in cauſſa eſt, ut a te potiſſimum auſpicia petam, Sapientiſſime Præſul, qui conatus hoſce noſtros non modo dignitate nominis illuſtrare potes, ſed & ingenio expendere, & auctoritate, veluti teſtimonio quodam, de quo dubitare non liceat, ad aliorun

commendationem propagare. Agitur de Episcopo pietate doctrinaque plane insigni: cujus proinde scriptis si quod præponendum nomen est, tuum certe præponi debet, qui utroque in genere tantopere excellis. Habes in hoc volumine, quod ad commissi tibi gregis utilitatem traducas: habes in Auctore tanquam Episcopalis vitæ canona, quem imiteris. Quamquam ipse ita te geris in munere tam gravi, ut aliis exemplo esse possis. Non est profecto Typographi in hujusmodi fastigium oculos conjicere, multo vero minus de illo judicare; attamen maximarum rerum splendor late funditur, nec summis modo, sed etiam infimis se prodit. Utcumque sit, præclare mecum agi existimabo, si quid mea opera & impensis fecisse videbor, quod tibi probetur. Vale cum tibi, tum nobis, tum vero maxime populis istis, ad quorum salutem & felicitatem animi tui cogitationes operamque contulisti.

XVI.

Ad Opusculum Bossueti

Josepho Mariæ Cacciæ Episcopo Tigurino dicatum.

Typographus.

Ecce tibi alterum Bossueti opus nec minus eruditum, quam quod anno superiore dedi, nec

nec te minus dignum. Illud tibi Romam eunti tanquam comitem adjeci; hoc redeunti obviam fit, & nova nomina novosque titulos gratulatur. In Urbe illa, quæ nihil fere admiratur, id contingere plerisque omnibus solet, ut eorum præsentia famam minuat, tuam auxit. Itaque te optimus ille Pontifex Benedictus XIII. incredibili benevolentia complexus est, donisque & honoribus cumulavit: Clemens vero XII. acerrimi judicii Princeps ad alium Episcopatum, priore vix suscepto, inusitata quadam beneficentia transtulit. Enimvero singulari virtute & prudentia præditum esse oportet, qui utrique Pontifici tantopere placuerit; qui temporibus admodum diversis idem sit visus; quem prior illa, & altera hæc Aula, ingenio studiisque dispar, eodem animo exceperit. Quod autem plurimi faciendum est in tanta dignitatis amplificatione, nunquam oblitus Sodalitii tui, nihil omisisti, quod ad ejus honorem & commodum pertineret: ut omnes intelligerent, te non modo spectare, quo ires, sed etiam unde exires. Id demum sapere est, seque adversus invidiam probe munire. Ex isto igitur fastigio, quo te Superi extulerunt, noli Bibliopolam despicere, qui suam operam, suasque impensas tuis auspiciis promovere cupit. Episcopus nec sine litteris ferendus est, nec litterarum studiosus videbitur, si artem hanc nostram contemnat. Ego nervos omnes contendere statui, ut res bene cedat: sed multis præsidiis indigeo, quæ nisi a summis viris, fama nominis & existimatione præditis, sperari nequeunt. Te nunc appello, cui præla typosque meos commendavi, quem auspicem & au-

ctorem mearum contentionum jam constitui. Fac pro animi tui magnitudine, ut cœptis annuas, spesque nostras probando confirmes.

XVII.

Ad Conciones D. Thomæ de Villanova

P. Magistro Zazzeri ex Ordine D. Augustini, in Romano Archigymnasio S. Litterarum Professori dicatas.

Typographus.

QUem tu tibi vitæ morumque ducem ac magistrum, post D. Augustinum, jamdiu elegisti, is ad te venit, tuoque nomine & auspiciis Venetam hanc suorum operum editionem ornari jubet. Potesne animo minus æquo patronum excipere, qui se tutelæ tuæ fideique committit? Scilicet cum ego cognovissem ex honestissimo viro, eodemque doctissimo P. Magistro Jo. Thoma de Bonis, ejusdem familiæ alumno, te in primis D. Thomæ Villanovani ingenio delectari, ejusque Conciones habere in deliciis; in eam opinionem veni, ut has ipsas Conciones meis typis editas tibi instituerem; ut me quoque muneris dignitate commendatum benevole exciperes. Jamdiu fama percrebuit, quanta sapientia & eruditione Sacras Litteras in isto Gymnasio Chri-
stia-

ſtianæ ditionis principe profitearis; & pro inſtituti mei conditione ſatis intelligo, quid ab ingenii tui magnitudine & fœcunditate ſperare librarius poſſit. Magnum tibi exemplar propoſuiſti, Oratorem, Theologum, hominem publico bono natum; qui non ſolum fecit, ſed docuit, nec ætati modo conſuluit ſuæ, ſed poſteritatis quoque rationem habere voluit. Laudo, quod cultum ejus pie religioſeque promoveris; quod actiones accurate deſcripſeris; quod dicta ejus factaque omnia in bono lumine ad imitandum collocaveris: at illud quoque ſperare juvat, ut quemadmodum Thomas ſuarum exercitationum monumenta extare voluit, & ad famam ſempiternam propagari, ita tu quoque lucubrationes tuas exire aliquando patiaris, totique Europæ, non uni dumtaxat Civitati, uſui & ornamento eſſe. Interim meam hanc in te voluntatem, ſtudium, & obſervantiam vel proba, vel ſaltem noli contemnere; quandoquidem vides, me, quod facio, non ideo facere, ut grande aliquid nomen huic volumini præponam, ſed ut nomen idoneum. Virum quæſivi, non titulos: nec tam reputavi, quid Typographo, quam quid Operi conveniret.

XVIII.

Ad Goari Euchologium

Nicolao Caragiano Viro Navo dicatum.

Typographus.

OPus hoc tam eruditum, idemque tam rarum, suasore & auctore te, Vir præstantissime, typis meis recudendum suscepi: in quo cognoscere potuisti, quantum judicio tuo tribuam. Nunc cognosce, quantum auspicio & patrocinio. Alii sibi magna nomina quærunt: ego magnum hominem quærere volui. Jamdiu enim in te admiror (quis autem non admiratur?) incredibilem quandam consilii & prudentiæ vim, qua mercaturæ rationes universas ita tenes, ut fortunam auctoraſſe quodammodo videaris, & rationi subjecisse. Porro mercaturam cum dico, nervos Civitatis dico, unde privatæ publicæque opes, unde nationum potentia, unde humani generis felicitas. In hoc laudis genere cum tantopere excellas, non tamen hoc uno contentus es, sed in litteras quoque & eruditionem excurris. Horum alterutrum ingenia vel maxima fatigat; utrumque fatigare tuum non potest. Quandoquidem autem Græcis studiis, hoc est patriis, maxime delectaris, habes hic unde animum pascas cognitione pulcherrima, eademque utilissima. Sed non est opus, ut tibi commendem quod tibi jamdiu familiarissimum est;

est; atque adeo quod aliis multis probatum iri confido, quia tibi probatur. Pauci enim sunt in re hac, qui utantur judicio suo; pessimeque nobiscum ageretur, si illi dumtaxat libros compararent, qui librorum pretium ipsi per se cognoscerent. Hac spe vel in primis fretus Goari Euchologio animum adjicere non dubitavi; nullique aut diligentiæ, aut impensæ peperci, ut, cum a me exiret, nomen tuum ferre cum dignitate posset. Ecce tibi totam voluntatis industriæque meæ rationem, cui si tu pro tua humanitate favebis, invidorum rumusculos identidem in me conatusque meos excitari solitos magno animo contemnam.

XIX.

Ad opus Cardinalis Quirini Venetiis recusum

D. Leopoldo Capello S. Georgii Majoris Venetiarum Abbati dicatum.

Typographus.

QUamquam Volumen hoc, Reverendissime Pater, suis auspiciis uti potest, & jam publici judicii periculo perfunctum, sine metu prodire; attamen libuit mihi consuetudinem sequi, & nomen quærere Viri magni, quod ipso in limine compellarem. Ac ceteri quidem, quidquid hujus-

modi faciunt, sua caussa faciunt: ego autem cum cepi consilium hoc, nihil aliud cogitavi, quam ut tibi, tuisque Monachis publice gratularer, quod instaurata Benedictini nominis gloria, principes Ecclesiæ dignitates ad vos redeant, apud quos superioribus sæculis tantopere floruerunt. Alii dabunt caussas alias. Sed nisi fallor, bonarum disciplinarum studia mirum in modum a vobis hoc tempore exculta Ordinem vestrum rursus erexerunt, & in veterem possessionem restituerunt. Ecce tibi monumentum rei hujus longe clarissimum: quod unum poterat, si reliqua defuissent, Auctorem ornare suum, & ad summos Ecclesiæ gradus provehere. Prodit typis meis, qui Romanos excipiunt: & ut auspicato prodiret, tibi potissimum commendari debuit, in quo uno summa sunt omnia ad communem non tuorum modo, sed totius Civitatis benevolentiam & existimationem. Video, quam parcus in judicando debeat esse Typographus: at certe communi sermone percrebuit, neminem unum Ordinis sui dignitates celerius obtinuisse, neminem, cum obtineret, magis dignum esse repertum. Jam fastigium tenes: attamen vota nostra longius protenduntur; nec pati possunt, virtutem tantam finibus domesticis contineri. Ita Superi faxint, uti volumus. Interim accipe ingenuam hanc cultus atque observantiæ significationem ab homine tibi devinctissimo, qui si quid majus, vel melius haberet, hoc ipsum lubenti animo in obsequium afferret.

XX.

XX.

Ad Opuſculum Eruditum

Jo. Franciſco Muſello Capituli Veronenſis Archipresbytero dicatum.

Typographus.

INcommode ſane mecum ageretur, ſi libellum hunc ad eos afferrem, qui lucubrationes litterarias non pluris æſtimant, quam quanti moles ipſa, oculos, non ingenium adhibentibus, æſtimanda videtur. Scio equidem, quod æſtimatores hujuſmodi frequentiſſimi ſint, in morem veniſſe, ut magna nomina niſi magnis voluminibus non præponantur. Sed illud quoque ſcio, ſæpiſſime contingere, ut tanta hæc nomina pluteis noſtris incluſa æterno pulvere fœdentur, vel quod miſerius eſt, piſciculis involvendis devoveantur. Prodit auſpicio tuo, Præſtantiſſime Vir, exigua hæc Eccleſiaſticæ eruditionis particula; quæ tum merito ſuo luce & cognitione hominum digna eſt, tum vel maxime, quod ab eo ſit illuſtrata, qui & multis doctrinæ generibus valet, & rerum ſacrarum totiuſque Chriſtianæ Hiſtoriæ peritia longe plurimum. Verum neque hic a nobis commendari vult; neque tibi commendanda ſunt illa, quæ a te ipſo profecta aliquo modo videntur. Siquidem huic Diſſertationi cauſſam præbue-

buerunt monumenta illa, quæ ex insigni Canonicorum Veronensium Bibliotheca descripta sunt, & nos missa, auctore te, annuente Collegio toto, operam suam studiose navante Collega tuo Josepho Blanchino, tanti Thesauri custode, magni Patrui æmulatore. Itaque meum hoc non tam donum tibi dicatum dici debet, quam gratiarum actio, & debita quædam cultus atque observantiæ significatio erga viros de nobis, totaque re libraria optime meritos. Abdant alii divitias suas, lucem perosi, & publicum litterarum bonum; alant blattas & tineas; caveant ne humano generi utiles sint. Capitulum Veronense cum rebus aliis, tum hoc in primis emineat, quod ad sacra studia promovenda privatas opes in medio ponit; quæ certe ne opes quidem dici possunt, si in tenebris jaceant. Hæc Typographus in gratulationem effusus. Sed illi plura dicent, quorum maxime interest antiquas memorias evolvi, & in commune veritatis ac religionis commodum evulgari. Vale, & perge similia facere.

XXI.

XXI.

Ad Gravinæ Origines Juris Venetiis recusas

Carolo Pochino in Patavino Lyceo Scientiæ Criminalis Professori dicatas.

Typographus.

Opus tibi affero & merito suo, & publico judicio inter ea, quæ Classica dicuntur, collocatum. Si quid ad speciem & pompam litterarum ederem, quæsissem regalia nomina, quibus tamquam Diis thura sacrarem. Homini tam gravi, tam docto, tam rerum humanarum perito nihil est exhibendum, nisi solidum & duraturum. Illud etiam animo reputavi, tam insigne Jurisprudentiæ monumentum aut nullius tutela indigere, aut ejus dumtaxat, qui in hac ipsa disciplina longe multumque præstaret. Tutela porro hæc unde advocanda erat, nisi ex Gymnasio Italiæ principe? Ex eo vero Gymnasio quis potissimum compellandus, nisi ille qui & in eo collocasset ætatis florem, & post forensem quadraginta annorum operam maturos senectutis fructus eodem contulisset? Ego equidem semper existimavi, summos illos Viros, quibus litterarum procurationem Venetus Senatus commisit, eximia quadam providentia & consilio provinciam tantam admini-
stra-

ſtrare; ſed cum te in Patavinam Academiam revocarunt, viſi ſunt nobis non ſua modo virtute regi, ſed a fortuna adjuvari. Non enim facile erat hominem invenire, qui Doctrinæ Criminali tradendæ pro loci dignitate præficeretur. Reliquas Juriſprudentiæ partes ad uſum & eruditionem plurimi colunt: Criminalia pauciſſimi ad fori contentiones tractant, ad publicam docendi laudem vix ſingulis ætatibus ſinguli. Jam in arena es: & expectationi, quæ de te fuit, cumulatiſſime reſpondes. Verumtamen eſt aliquid, quod non Scholæ modo iſtæ, ſed nos quoque Typographi a te expectemus; ſcilicet Criminales Inſtitutiones, ſine quibus totum hoc ſtudium videtur quodammodo claudicare. Sed nolo ſtimulos currenti addere; neç vero is ſum, qui addere poſſim. Habes in Gravina hujus laudis exemplum. Hac via ad famam, & ad illam quam vocant immortalitatem contenditur.

XXII.

Ad Epithalamium

Veneto Senatori dicatum.

NN. NN.

MAgnum eſſe quippiam fortaſſe credes, præſtantiſſime Senator, quod tibi a duobus affertur. Sed ſi eos pendes, qui afferunt, idcirco intelliges collatis viribus adniti voluiſſe, quod al-

ter

ter ſine altero minus valeret, tuæque dignitatis faſtigium formidaret. Non ipſa igitur res tanti eſt ut digna duobus judicari poſſit; ſed ea eſt amplitudo tua, ut qui ad illam velit accedere, munire ſe debeat, & in negotii partem adjutores accire. Sentimus profecto, quid ſit de tua familia dicere; ſentimus, quid ſit dicere de te, in quem unum totius familiæ decora per multos propagata deſcenderunt, ac velut in bono lumine poſita conſpiciuntur. Nec vero ita difficultatem ſuperari poſſe, verumtamen fieri minorem putamus. Quod enim ſinguli facultate dicendi efficere non poſſumus, id vocum conſenſu & clamore quodam fortaſſe efficiemus. Sed cur, inquis, tam multa latine, cur Græce aliqua, cur Hebraice? Cathedram hæc, non thalamum ſapiunt. Videlicet non pueris tædas ferentibus, aut populo dicenti Thalaſſionem hæc ſcripſimus; ſed tibi optimis litteris excultiſſimo, tuique ſimilibus, ſiqui ſunt. Non deerunt chartulæ, quæ femellis; non deerunt, quæ popello propinentur. Ea nos una cura tangit, ut tibi probemur: probari autem nequit, qui ab antiquæ eruditionis ac ſapientiæ fontibus longe abeat. Ecce tibi totam conſilii factique noſtri rationem. Sed vereor, ne magna conati ſimus, minima præſtiterimus. Utcumque ſe res habet, accedimus magno animo non tam ad judicem, quam ad patronum; nec putamus velle te lætiſſimo die gravius quippiam de nobis conſulere. Quamquam non potes ullo tempore ab illa deſciſcere benefaciendi voluntate, qua nos tibi jamdiu devinxiſti, niſi a te ipſo deſciſcas. Noſtra cum recipis, tua recipis: Tua enim ſunt, quæ patrocinio muniuntur

untur tuo, foventur bonitate, gratia, & auctoritate promoventur. Ita nobis Superi paullo plus virium aliquando concedant; faxintque, ut ingentibus beneficiis, quibus nos cumulasti, majore aliquo grati animi testimonio respondere possimus. Quod cum multis de caussis tota vita desiderabimus, tum vero maxime, ne audacter nimium fecisse judicemur, cum nosmet tuis adnumeravimus.

XXIII.

Ad Scholasticam Concertationem

Urbis Prætori dicatam.

N N.

Etsi conspectus vester, totaque loci hujus amplitudo ita me terret, ut vix spiritum vocemque regere possim: attamen gratulor, oblatum mihi tempus & caussam esse, ut studia mea ab eorum injuria vindicem, qui in splendido quodam æquitatis nomine gloriantes, Romanas leges, omnemque Jurisprudentiam contemnunt. Neque vero mihi æquitatem oppugnare in animo est; quam si quis populus coluit, is certe Romanus fuit, ita in judicando æquus, ut si agendi formulas excipias vetustis verbis adstrictas, nihil umquam neque Græci, neque barbari hoc in genere desideraverint. Sed isti fortasse cum æquitatem dicunt, quid sibi velint, non satis intelligunt; quasi ve-

si vero æquus esse possit, qui juris principia non tenet, & arbitrio quodam nulla doctrina temperato de mortalium bonis & capite pronunciat. Æquus, nisi fallor, is est, qui in gravi controversia judex constitutus, non rem ad verba legis, sed verba legis ad rem accommodat; & pro loci, temporis, ac personarum natura mentem ipsam Legislatoris interpretatur. Qui fieri igitur potest, ut hunc modum summo juri ponat qui jura non novit; mentemque explicet Legislatoris, qui leges quales sint, numquam didicit? Verum isti quidem, contra quos dicimus, non jura, sed Romana jura insectantur; nec ferre possunt, nos tantum unius gentis prudentiæ tribuere, ut ea una orbem terrarum regendum judicemus. Ajunt, mutatos esse mores, mutatum reipublicæ statum, mutatam religionem esse: & quemadmodum diversis morbis non eadem est adhibenda medicina; ita vitiis, quæ nunc sunt, ab illa ætate diversis non easdem posse leges opponi. Si dicerent hominum mutatam esse naturam, tum vero aliquid dicerent. Siquidem vix quippiam Romanis legibus præcipitur, quod non sit a naturæ præceptis aliquo modo ductum. Sed quando morborum similitudine delectantur, maxime velim ut reputent, neque morbos hoc tempore esse diversos, neque vitia; ideoque & easdem exerceri curationes posse, & eadem jura administrari. Consule igitur naturam, inquiunt, a cujus præceptis leges ipsæ prodierunt; atque ita multo facilius, multoque brevius ad æquum & bonum pervenies. Enimvero si natura teneri ac perspici posset sine doctrinæ lumine, optime monerent: sed in hoc

ſumma laboris eſt, ut cognoſcatur, quid naturà requirat. Quam quidem naturæ quaſi vocem cum præclariſſime omnium Romani Juriſperiti cognoverint, ejuſque admonitione judicandi prudentiam conſtituerint, cur volumus per invidiam, quod eſt ante pedes omittere, peregrina conſectari? Videant, quæſo, iſti importuni æquitatis patroni, ſeu potius juris legumque hoſtes, quanti Romanas leges faciat ſapientiſſima Venetorum Reſpublica, in qua tamen, tamquam in regno ſuo, æquitas dominatur: quæ ſane Reſpublica non ex toto terrarum orbe principes Juriſperitos acciret, magniſque præmiis in hac urbe aleret, ſi Romana jura cum æquitate pugnare arbitraretur. Vos mihi, Auditores, eorum, quæ dico atque defendo adſtipulatores, atque adeo auctores eſtis; quorum judicium apud me tanti eſt, ut etiamſi ratio deſit, in hoc tamen uno conquieſcam. Sed quod callidi Oratores facere ſolent, ut firmiſſimum quodque teſtimonium extremo loco ponant, eoque rem claudant, id ego quoque facio; teque teſtem voco, Senator ampliſſime, hujus Civitatis Moderator, cujus judicia ſatis ſuperque oſtendunt, quomodo poſſit legum juriſque ratio cum æquitate conciliari. Gratulor ego mihi etiam atque etiam, quod te Prætore ac judice, meum hoc in Romanas leges ſtudium oſtendere poſſim; totiuſque induſtriæ meæ, qualiſcumque eſt, in diſciplina tam nobili collocatæ, ſpecimen tibi potiſſimum exhibere.

XXIV.

XXIV.

Ad Scholasticam Concertationem

Duobus dicatam.

NN.

QUam nihil de me pollicear, Viri sapientissimi, vel ex hoc intelligi potest, quod me conatusque meos utrique vestrum commendo. Si enim mihi unum in tanto discrimine Patronum delegissem, non tam mihi ipsi diffidere, quam ex consuetudine facere visus essem: at vero duos cum appello, de insigni quadam virium mearum imbecillitate fateor, qui a duobus tanta dignitate & auctoritate viris auxilium petam. Sed quam, inquiet aliquis, tantæ molis provinciam suscepisti, ut non satis tibi opis ab uno tanti nominis tantæque auctoritatis viro futurum sit? Equidem non ignoro, quos advocaverim, quorum alter amplissimæ Diœceseos negotia incredibili prudentia sustinet; alteri ad sustinendum non animus, aut vires desunt, sed occasio. Verumtamen, utcumque sit, juvat Adolescentem non una de caussa perterritum habere plures ingentis pugnæ auspices, a quibus bene sperare jussus, & in magnam boni exitus spem erectus animose congrediatur. Non ita facile in hanc arenam laboris aleæque plenissimam sine tantis auspiciis descendissem; quod & me ipse recte norim, & insignem rerum Logi-

carum ſupra ceteras Philoſophiæ partes difficultatem. Facite igitur, Humaniſſimi, ut qui veſtra bonitate ac ſapientia confirmatus plura & majora viribus audere cœpi, in eadem illa ſapientia & bonitate, ſi quando defecero, perfugium inveniam.

XXV.

Ad Theſium Libellum

Præſuli dicatum.

N N.

QUi ſe eximium aliquid feciſſe putant, cum tibi, Præſul ampliſſime, Theologicas, vel Philoſophicas Theſes dicarunt, ii ſane neque tuam iſtam Dignitatem divinæ proximam, neque ſeipſos fortaſſe norunt. Niſi forte hac in re ita fieri judicant, quemadmodum Midæ accidiſſe Poetæ narrant, ut quidquid ipſe tangeret, novam continuo formam indueret, & in aurum converteretur. Nihil eſt enim tam leve ac minutum, ut ſi tibi placeat, non tua ſtatim dignitate creſcat, & ſupra naturam ſuam quodammodo efferatur. Sed utcumque res ſe habeat, ego equidem non auſim hujuſmodi munuſculis ad Præſulem præſtantiſſimum accedere, ipſique de me ſine magna cauſſa polliceri. Quid igitur, inquies, hocce libelli eſt, quod mihi obtrudis? Hoc ſcilicet tuum eſt, quippe tua ſunt omnia, quæ ab hac noſtra infirmi-

mitate ingenii proficisci possunt ; neque te tanta cum molestia detinerem, nisi ageretur de re tua, aut si meum hoc debitionis officium ullo modo dissimulari potuisset. Studiorum meorum ratio ita postulare visa est, ut cum elementa litterarum & artium prima in hac Urbe didicissem, continuo Patriam desererem, & secretiora Patavinarum Musarum penetralia subirem ; sed tamen ab eo usque tempore firmissime statui curriculum hoc absolvere auspicio tuo, & eo demum redire tamquam in portum, unde discesseram. Excipe me igitur non velut alienum hominem munera ferentem, quæ me tibi commendent, sed omnino tuum patria, voluntate, obsequio, vitæ instituto. Ita enim fiet, ut ex probatione tua crescat in nobis laboris amor, tantumque nitamur, ut tandem aliquando, auspice te, grande aliquid, tuoque dignum nomine afferamus.

XXVI.

Ad Scholasticam Concertationem

Cardinali dicatam,

N N.

QUi tua sibi in publicis certaminibus auspicia poscunt, idem fere omnes profitentur, quantumvis non idem sentiant. Ego vero quid sentiam, non erit tibi difficile judicare, siquidem reputabis, quid mihi sentire necesse sit. Ac pri-

mum quidem si quid ad observantiæ significationem valet dicatio hæc, cui potius, quam tibi debebatur Principi ac Patrono, non dicam maximo, sed plane uni? Sin autem ad opem & præsidium implorandum instituta est, quis est omnium, qui magis indigeat, quam ego, qui præter morem & institutum sine ullo adjutore in præsens discrimen conjicior; aut a quo magis sperare debui, quam ab illo, cujus benevolentiæ testem & laudatorem domi habeo? Nihil a nobis expectare debes ad adulationem compositum; nihil ex illa mercimonii lege, qua plurimi solent munuscula hæc ad viros principes afferre, ut majora quædam ab illis corradant. Id unum mihi proposui, ut præsidem atque auspicem industriæ hujus qualiscumque meæ invenirem; nec vero alius aut dignitate major, aut moribus gravior, aut bonis artibus ornatior in hac Urbe inveniri poterat. In hac Urbe autem? Singularia quædam sunt in te ornamenta virtutum, quæ Italiam universam in admirationem ducere possint. Sed non est hic laudum tuarum locus, nec multa in tantis angustiis dici possunt, nec pauca debent. Quod nunc agitur, fave conanti: tantum enim mihi esse virium in hoc periculo existimabo, quantum ipse humanitatis & benevolentiæ attulisse videberis.

XXVII.

XXVII.

Ad Scholaſticam Concertationem

Nobili Viro dicatam.

N N.

MUlti mirari ſolent, cur adoleſcentes, qui hunc in locum ornatiſſimum veniunt, leve quoddam ſuorum laborum ſpecimen daturi, magnorum virorum auſpicia petant, & Numina ipſa, ut ita dicam, ſine cauſſa fatigent. Fateor equidem exercitationes has noſtras non eſſe ejuſmodi, ut ingenti præſidio egeant: ſed niſi tales quaſdam occaſiones captemus ſtudii noſtri quoquomodo ſignificandi, quid eſt aliud ætati huic tam imbecillæ, per quod poſſit benevolentiam ſibi & æſtimationem in litteris aliquam conciliare? Quamquam ſi nemo unus ad hæc officia deſcenderet, ego tamen illa præterire non poſſem, tum quod ſupra ceteros patrocinio indigeo, tum quod nihil omittere debeo, quo meum erga te cultum & obſervantiam multis rebus obſtrictam ſignificare poſſim. Accedit huc vetus parentum meorum, totiuſque familiæ erga te ſtudium: quod quidem me in hoc diſcrimine ad tuam fidem & tutelam non modo ducit, ſed prope impellit. Oportet enim hoc velut hæreditarium eſſe, & quam fieri longiſſime poteſt, propagari. Nunc vides pro tua ſapientia & æquitate, quid ego poſſim: in

posterum pro modo ætatis & virium conabor efficere, ut tua beneficia non male collocata in nobis existimes.

XXVIII.

Ad Scholasticam Concertationem

Monasticæ Familiæ Præsidi dicatam.

NN.

SÆpe mecum cogitavi, qui fiat, ut nemo velit publicas exercitationes suscipere, nisi sit aliquis, cui se suaque studia commendet tamquam auspici ac patrono. Hujus rei multas esse video caussas, quas singulas si recenserem, nonnihil invidiæ, cum minime opus est, fortasse subirem. Ego, ut de me dicam, non aliunde mihi patrocinium peto, quam unde tota rerum mearum ratio pendet; unde domus hæc nostra & familia decus & præsidium nacta est. Tu scilicet mihi auspex esse debes, præstantissime Vir, cui nec ingenium deest ad cognoscendum, nec humanitas ad ignoscendum. Multiplex habemus animi tui specimen singuli atque universi in studiis colendis, in disciplina asserenda, in templo hoc ornando, in rebus domesticis restituendis: neque ullus est qui non videat, ad summas in Ordine nostro dignitates consequendas nihil deesse tibi præter ætatem. Ego equidem tantas hasce animi dotes & ornamenta sæpe miratus tempus quæsivi, quo meum

meum in te studium publice patefacerem, mihique meisque de bono tam insigni gratularer. Erit hoc non meæ modo, sed communis voluntatis argumentum ad omnem sæculorum memoriam propagandum: ut qui tam gravi officio in posterum fungentur, habeant quo aspiciant.

XXIX.

Ad Scholasticam Concertationem

Viro Nobili dicatam.

N N.

NIhil est, quod hominem homini procul a patria degenti magis conciliet, quam vinculum patriæ ejusdem: quod eleganter expressit Virgilius, cum Æneas in Epirum fato compulsus, Helenum & Andromachen invenit. Satis dixi, ut intelligas, Vir nobilissime, cur ego in præsenti mearum virium discrimine ad te potissimum confugiam; teque mihi auspicem & patronum magna quadam animi firmitate fore confidam. Venetus Venetum appello. Neque tamen appellare auderem, nisi quid amplius, quam patriæ nomen in te spectarem. Tanta ista ingenii naturæque facilitas, tanta animi magnitudo, tantus in omni victu cultuque splendor potest allicere alienos quoque, ut in fidem tuam tutelamque concedant. Sentis, opinor, magno te Superum beneficio ex illa Corcyrensi calamitate ser-

vatum esse, ut humano generi benefaceres, & multos mortales tuâ opera præsidioque servares. Sustines profecto ex illo die, si recte cogitas, ingens onus; reddendum tibi est, quod accepisti; ferendum periclitantibus auxilium; monumenta animi erga Deum memoris & grati ubique ponenda. Atqui ego perinde loquor, quasi stimulis egeas. Cæcus enimvero sim, nisi splendida hæc tuarum virtutum ornamenta videam, quibus incredibilem tibi existimationem & benevolentiam comparasti; deinde vero etiam amens, si verear, ne tuis deesse velis. Verumtamen parce homin de sua infirmitate, quemadmodum debet, judicanti. Ita sumus natura comparati, ut cum reputamus, nihil esse in nobis eximium, quod aliorum erga nos studium & voluntatem movere possit, caussæ nostræ valde timeamus: sed cum semel sperare cœpimus, nihil est tam difficile, quod nobis non polliceamur. Fac igitur pro tuo isto benemerendi desiderio, quod vultu ipso ad humanitatem mirifice composito significare soles, fac inquam, ut in spem aliquam tui beneficii veniam; & hoc velut omine loci hujus fortunam disputando pertentem.

XXX.

XXX.

Ad Libellum D. Augustini de Confessionibus

Lectori

NN.

ITa mihi videor hujus libri lectione profecisse, ut aliquam Auctori gratiam referri velim publica grati animi testificatione. Id vero cum multis rationibus fieri poterat, tum nulla certe magis opportuna & ad famam hominum diuturniore, quam nova ejusdem Operis editione, per quod profeci. Præterquam quod, si tanta exemplarium copia fiet, ut a pluribus legatur, non ab Auctore modo, sed ab iis omnibus gratiam inibo, qui de gravissimo animæ negotio solliciti, nihil eorum prætermittunt, quibus sibi ad cæleste patriam iter aut patefacere possint, aut expedire. Non sane multi sunt, qui ita sapiant; verumtamen hoc unum sapere est. Ceterum non sum nescius, talium libellorum multitudinem effecisse, ut fere fastidio sint: sed quæ sunt Augustini, aut ex Augustino collecta, e multitudine emergunt; tantumque eminent supra cetera omnia, quantum Augustini ingenium supra omnium Scriptorum ingenia eminere per omnes ætates judicatum est. Vides, humanissime Lector, quid tibi

bi proponam; nec potes meam in te voluntatem non probare, nisi simul æternæ salutis præsidia improbes.

XXXI.

In Summam D. Thomæ minore forma recusam

Lectori

Typographus.

ECce tibi iterum D. Thomæ Summam, non illa quidem formæ magnitudine ac præstantia, qua nuper edidimus, nihilo tamen certe minore elegantia. Quod si de parte sollicitus meliore, internum nitorem spectes ac perfectionem; affirmare ausim, nec a nobis antehac, nec ab aliis umquam plus operæ ac studii ejus emendationi fuisse tributum. Non putabis, veterem a nobis librariorum recini cantilenam, si paullo attentius perpendes qua cura ac diligentia non verba modo D. Thomæ, sed ipsa illa quæ per D. Thomam aliunde accita fuerant, fidei suæ restituerimus. Hac enim in parte cum laborarit prorsus nemo præter unum Nicolajum, vix dici potest, quam multa Scripturæ Patrumque loca mutila essent ac depravata. Ipse porro Nicolajus quam sæpe dormitat, bone Deus, sive immensi laboris tædio, sive nimia eorum fiducia, quorum opera

usus

ufus eft! Itaque nonnulla Angelici Doctoris verbis inferta, & ad ipfum tamquam Auctorem relata, quæ ab aliis petita cum effent, aliqua erant typorum diffimilitudine diftinguenda; quædam rurfus ab eo fumpta, & ad alios falfis quibufdam notis traducta; trunca alia, alia plus jufto amplificata; multa dominis abdicata fuis, de loco multa detrufa; uno verbo pleraque partim femidoctorum audacia, partim librariorum incuria, partim nefcio qua diuturni temporis omnia lædentis injuria vario labis genere fœdata. In his purgandis, corrigendis, reparandis toti fuimus; nulli neque impenfæ neque labori parcentes, ut potiffimam divini plane Operis partem integram, fuifque abfolutam numeris tibi daremus. Sed quid tu, inquis, de variis lectionibus, ut eas vocant, quid de manufcriptis exemplaribus, unde magna peti folet hoc tempore Typographis commendatio? Hic me tibi fi venditem, nec jure faciam, nec libenter. Id in primis curavi, ut optimam & probatiffimam ubique lectionem retinerem; tum fi qua dubia vifa eft, alteram addidi; ceteras vero, unde nullus effet ufus, fed inanis quædam veterum manufcriptorum oftentatio, omnino rejeci. In his fe alii jactent, id aliquando variandi libidine confecuturi, ut nihil certi atque explorati habere poffimus. Qua de re nolo plura dicere, ne videar velle fapere fupra Typographum. Habes de opella noftra, quæ qualifcumque eft, hoc faltem uno placere tibi debet, quod fuis aufpiciis ufa neminem palpat.

XXXII.

XXXII.

Ad Opufculum Sacrum

D. Auguſtino dicatum.

NN.

QUæ tuo quodam afflatu peperi, Auguſtine Doctorum princeps, tuis nunc auſpiciis emitto, nihil hominum judicia veritus, ſi me nomine tam auguſto, veluti ſcuto, tegere potero. Ac multi ſane formula iſta ad fœda erga mortales obſequia abuti ſolent, quorum impudentia ad illiberales adulationes projecta factum eſt, ut ii qui ſapiunt, dicari ſibi libros aliquando patiantur, cupiant vero numquam. Ego mihi reperiſſe videor, quem laudare poſſim merito ſuo, neque rogatus, neque emptus, neque turpi alia ratione obnoxius. Itaque illud etiam ſequitur, ut ſtemmata & imagines omittere poſſim, quod genus paſſim jactant talium mercium inſtitores. Ipponenſis Epiſcopus, Catholicæ Eccleſiæ Doctor longe maximus, Scriptor ex omni memoria temporum ſapientiſſimus, non eget laudibus aliunde quæſitis. De te igitur nihil. De me vero ſic habe, nihil mihi umquam fuiſſe antiquius, quam ut tui ſtudioſus in omni vita apparerem. Videbar enim ipſe mihi fore aliquid, ſi contentionibus meis guttulam doctrinæ tuæ aliquam aſpergere imitando poſſem. Hoc ipſum intelligo quam diffi-

difficile & arduum sit: attamen in laude aliqua ponendum est, nisi fallor, contendisse. Placet id in præsenti publice profiteri; Civitatemque de nobis optime meritam testem appellare. Tu voluntatem in te nostram ex illis beatorum sedibus proba, nosque & litterulas istas supremo Numini commenda.

XXXIII.

Ad Sacra Volumina

B. Mariæ Dei Genitrici dicata.

Typographus.

QUicumque ex nostris grave aliquid aggressuri homines quærunt, a quibus auspicia sumant, videntur illi sane rerum divinarum humanarumque discrimina ignorare. Est enim auspicium, si recte judicamus, cæleste quiddam ex Numinum favore manans, quod a mortali natura expectari non debet. Ecce igitur, cur nos sacrarum rerum volumina magnis impensis edituri, te potissimum, Virgo parens, in ipso tanti operis limine auspicem appellemus. Tu nobis vires animosque suppeditabis; faciesque pro tua apud præpotentem Filium auctoritate, ut hominum mentes ad hæc studia tam necessaria conversæ nostris laboribus faveant, & præsto sint. Id eo libentius facimus, quod in hujusmodi pietatis officio nulla fallendi suspicio latere potest, nulla blandiendi, nulla captan-

ptandi, nulla denique, ut omnia uno verbo complectar, dedicandi pro more sæculi. Nos igitur tibi typos nostros, præla, pluteos, remque omnem librariam damus, dicamus, donamus; rite recteque precati, ut habeas in ære tuo; & quandoquidem rerum Venetarum peculiarem curam geris (ut temporibus difficillimis compertum est) partem hanc longe nobilissimam, quæ ad animi cultum & religionem spectat, singulari aliquo patrocinii genere tuearis. Alii templa magnifica tibi condent; alii sacrificiis & supplicationibus totam Civitatem ad spectaculum commovebunt: nos, quod unum possumus, munusculo isto tibi litamus, nihil in posterum facturi libentius, quam quod ad tui nominis commendationem pertinebit. Habeant sibi homines auspicia sua per titulos ac dignitates celebrata, sed tamen inania. Nos humana experti, in tuo Numine ac præsidio conquiescere perpetuo volumus.

XXXIV.

Ad Tomum primum Opusculorum Lipsiensium

Bernardino Zendrino dicatum.

Typographus.

NOn una caussa fuit, Vir Præstantissime, quæ me non dicam moneret, sed prope im-

impelleret, ut primum Collectionis hujus Volumen tibi potissimum instituerem, tuoque nomine longe clarissimo illustrarem. Sed, ut ceteras omittam, quæ me tibi obstrictum habent, & publicam aliquam grati animi significationem postulant, hoc ipsum, de quo agitur, est hujusmodi, ut tibi vel in primis jure quodam debeatur. Tu enim mihi consilii hujus auctor fuisti, tu idem dux & adjutor: ut, si quid ex eo boni erit, spero autem fore plurimum, industriæ ac sapientiæ tuæ totum plane sit referendum. Interest, nisi fallor, reipublicæ litterariæ, quam multa & quam varia homo unus præstare possit, cognoscere. Nimis enim quidam angustis terminis humana ingenia circumscribunt, irridentes etiam tamquam ardelionem, si aliquem videant pluribus rebus operam dare. Latius patet hominis animus, quam artium ac disciplinarum provincia tota. Tu certe cum Medicinam facias tanta hominum approbatione, quanta esse potest maxima in Civitate principe; interim tamen & antiquam eruditionem, & aquarum doctrinam nostris temporibus mirum in modum amplificatam, & Mathesim universam, & Physicam complecteris; ut nihil jam ex litterarum atque artium studiis tibi novum accidat. Quid vero si non tibi tam sæpe publici muneris & officii caussa modo huc, modo illuc commigrandum esset? Quid si non menses prope integros mechanicis operibus visendis, regendis, judicandis concedere deberes? Mirum sane est, quomodo possis tam multa aggredi ac perficere, nec tamen amicorum officiis umquam desis, & nobis etiam rem librariam gerentibus operam &

auxilium impendas. Ego ſane numquam auſus eſſem hoc, quidquid eſt, quod ſane multarum rerum peritiam rectumque judicium requirit, ſine te ſuſcipere; ut proinde nemo mirari debeat, ſi in ipſa operis fronte a te ipſo auſpicium peto. Sic porro velim tibi perſuadeas, quod tibi probatum erit, omnes homines litteris deditos facile probaturos.

XXXV.

Ad Tomum tertium Opuſculorum Lipſienſium

Jano Planco dicatum

Typographus.

CUm Petrus Victorius, magnis propoſitis præmiis, Galliarum Regi Opera ſua dicare poſſet, maluit honorem hunc, pro illis moribus minime vulgarem, Nicolao Ardinghello homini docto & amico ſuo deferre. Scilicet non omnibus omnia conveniunt, ſed aliis alia. Jam ſatis intelligis, Sapientiſſime Jane, cur ego, inſtituta collectione hac ex omni litterarum & artium genere, quæ Actis Lipſienſibus continentur, viros quæſierim doctrinæ & eruditionis laude præſtantes, quorum nomine volumina ſingula ad auſpicium exornarem. Sed illud quoque vides, opinor, exeunti mihi paullo longius cogitatione, & Ita-

Italicas perlustranti Academias, non potuisse te non statim occurrere, quem pro suscepto consilio patronum & auspicem advocarem. Hominem quærebam, qui insignem aliquam naturæ cognoscendæ operam dedisset; & in magna Italiæ luce ejus arcana, sive ad Medicos usus, sive ad disputandi exercitationem aperiret. Est ne aliquis sæculo nostro, qui se tibi in hoc industriæ genere conferre audeat; qui plura quæsierit, notarit, adverterit; qui partes omnes non modo humani corporis, sed animantium quoque ceterorum, atque adeo illorum etiam, quæ ζωόφυτα Græci dicunt, diligentius perpenderit; verbo dicam, qui maria sua terrasque curiosius excusserit? Hoc consilio insignem naturalium rerum thesaurum domi tuæ collegisti; ut apparatu ipso ad sæculi ingenium composito sciendi cupidos alliceres; additis etiam ex omni antiquitate monumentis, ne quid deesset ad illam, quam multi requirunt, encyclopædiam. Scio, talia quædam interdum ab iis venditari, qui specie fallere student, & videri malunt, quam esse. Sed tu quidem & editis per nos libris, & privatis publicisque disputationibus, & quibuscunque rebus occasio tulit, quis quantusque esses, satis superque ostendisti. Proinde nihil mirum, si, cum Anatomicum studium Senis restituendum esset, in te unum Regii Consilii Proceres oculos conjecerunt; teque patriæ tuæ, conditione quavis retinere conanti, pæne dixerim, eripuerunt. Verumtamen viri docti non sibi, nec suis solum, sed toti humano generi sua bona debent; complexi, qua late patet animorum commercium & societas, immensa terrarum spatia, quibus sa-

pientiæ latices effundant. Patiantur non ægre cives tui ad alias quoque Civitates sua commoda pertinere; sibique ipsi gratulentur, quod pro summa soli Ariminensis fæcunditate dare potius debeant, quam accipere. Tu vero interim perge, ubicumque eris, Physicam Medicamque facultatem colere & amplificare; illudque pro certo habeas nihil me libentius typis meis, quam tua, vel tuo judicio probata commissurum.

XXXVI.

Ad Moralem Theologiam P. Anacleti Reinffestuel

Minorum Conventualium in Veneta Provincia Præsidi dicatam.

Typographus.

SI Anacletus Reinffestuel in vivis esset, videretque suam hanc Moralem Theologiam typis meis editam, a te potissimum auspicia petere, totius Venetæ Provinciæ Minorum Conventualium Præside, ipse sibi procul dubio gratularetur. Fruges istæ in solo D. Francisci natæ, longe lateque propagentur ad alendas gentes omnes, quæ Christiano censentur nomine, numquam tamen ex alieno crescant. Fovit eas primum & amplificavit alter Ordinis hujus Seraphici Magister Matthæus Creslingerus; nunc in sinum convolant tuum,

tuum, a quo tamen nihil petunt, nisi patrocinium. Potes sane & his addere, si quid desit; & similia condere, si velis, & vaces; quandoquidem ad istum dignitatis gradum recte atque ordine per omne studiorum genus pervenisti: ceterum, ut nunc est, nihil amplius optamus, quam ut accipias muneris loco, quod aliqua ex parte tuum est, acceptumque tueare. Commode porro accidit, ut per hos dies Opus emitterem, cum te Fratres tui unanimi consensu Provinciæ præposuerunt. Neque enim mihi singulari quadam ratione obstricto satis esse videbatur communes lætitiæ significationes afferre, & in media turba gratulari. Publicum esse volo notumque omnibus, quod tibi persolvitur officium: ut quando pro meritorum magnitudine grates referre nequeo, videar saltem pro boni viri more debitionis confessionem non refugisse. Superi tibi familiæque tuæ contulerunt illa omnia, quæ in rebus hominis bona dicuntur; Tu aliis confers, & pro ea, quæ genus hominum continet, societatis lege curas atque efficis, ne operam tuam ullus desideret, modo fateatur, se indigere. Liceat typographo esse gratum, quacumque demum ratione potest: non potest autem nisi per hæc, quæ parum intelligentibus videntur exilia, sed tibi ita videntur, sicuti revera sunt, opibus ac divitiis nobiliora. Erunt certe quidem non injucunda, sive reputes quæ sint, sive a quo.

EPISTOLÆ PHILOLOGICÆ.

EPISTOLA I.

Ad Amicum Cenetenſem

De Philippi a Turre Epiſcopi Adrienſis Vita.

Piſcopi Adrienſis mors ita me perculit & afflixit, ut vix animo conſtem. Adhuc ille mihi cogitanti obverſatur, qualem prorſus in lectulo jacentem vidi, cum ſubſidentibus oculis, labris naribuſque decoloratis, cervice inverſa, cruribus contractis, brachiis inæqualiter diſperſis, magna quadam luctatione ſpiritum extremum funderet. Cum enim ingraveſcere morbum ſenſit, ad me miſit ut adeſſem. Statim advolavi; mecumque Valliſnerium adduxi medicum, ut noſti, in hac urbe primarium. Sed cum Rhodigium pervenimus, jam morti proximus ne agnoſcere quidem nos potuit. Inteſtato mortuus eſt. Fortaſſe de teſtamento ne cogitavit quidem umquam. Sed

certe

certe cum me advocari juſſit, aliquid mente volvebat ſaltem de ſcriptis ſuis, quibus credibile eſt conſulere voluiſſe. Hactenus de ejus morte. De vita quod quæris, id vero longioris eſt operæ. Nunc pauca dabo: quæ tamen ipſa ſi edideris per tuum iſtum librarium, non ægre feram. Vale.

Nonis Mart. MDCCXVII.

VITA
PHILIPPI A TURRE
EPISCOPI ADRIENSIS.

PHilippus a Turre ea morum probitate fuit, eaque litterarum gloria, ut merito de fortuna queri potuerit, niſi ad ceteras animi dotes inſignem moderationem addidiſſet. Non caruit ille quidem bonis, quæ fortunæ dicuntur; abundavit etiam, ſi fortunæ dumtaxat ratio ducatur; ſed ſingularis illius atque inaudita virtus majus aliquid poſtulare viſa eſt, unde hominem poſteri metirentur. Natus eſt in Civitate Auſtria, vulgo *Cividale*, Kal. Maj. anno MDCLVII. parentibus apprime nobilibus Mario a Turre, & Camilla de Frumentinis. Quod in prima ætate rariſſimum eſt, libros ſemper maluit, quam crepundia: cumque Rhetoricum & Philoſophicum curſum in patria celerrime abſolviſſet, Patavium migravit. Hic rurſus humanitatem, & politiores litteras tractare cœpit, ad quas potiſſimum factus videbatur; tum ſe Juriſprudentiæ dedit; nec interim Mathemati-

cum, aut Anatomicum ſtudium, qua erat ingenii abundantia, prætermiſit. Annos natus fere viginti, publicum utriuſque Juris examen ſubiit, probatuſque ſuffragiis omnibus, in patriam revertit; ubi paucis poſt annis Patruo Civitatis Canonico ſuffectus, antiquæ eruditionis ſtudium ſuſcepit, ſeu potius revocavit. Hunc enim amorem jam tum imbiberat, cum Patavii eſſet, & Octavium Ferrarium, eruditiſſimum ſuperioris ſæculi virum, frequentiſſime audiret. Tametſi Ferrarius elegantiorem antiquitatem ſequebatur; Philippus vero ad eam ſe contulit, quæ rudioribus monumentis, & iccirco magis reconditis continetur; cujuſmodi ſane in ejus Capituli archivo plurima ſunt. Per hæc & ornandæ patriæ, & obſcuriſſimæ ætatis illuſtrandæ incredibili ardore ſuccenſus eſt: ſed cum intelligeret hoc ſtudii genus magnam librorum copiam, & eruditorum commercium poſtulare, Romam demigravit anno MDCLXXXVII. ibique ita ſe totum antiquæ hiſtoriæ tradidit, præſertim vero Eccleſiaſticæ, ut non multo poſt inter Academicos Collegii *de Propaganda* relatus fuerit. Tum vero primum in magna illa non dicam multorum hominum, ſed omnium fere nationum luce fulgere cœpit, & quantus futurus eſſet, oſtendere. Ingenium multi admirabantur, ſed acerrimus hominum æſtimator Carolus Auguſtinus Fabronus, nunc S. R. E. Cardinalis, in primis ornavit, ejuſque commendatione factum eſt, ut cum Eminentiſſimus Joſephus Renatus Imperialius Ferrariam Legatus miſſus eſſet, Philippum ſibi adjungeret, & juri dicundo præficeret, quod officium *Auditoris* appellant. Sexennium in ea Legatio-

gatio-

gatione commoratus, ita se omnibus singulari prudentia, fide, integritate commendavit, ut cum Cardinalis provincia decederet, eum sibi retinendum putaverit, ut Romæ quoque in multarum *Congregationum* negotiis ejus opera uteretur. Quo in munere sane gravissimo, quidquid supererat otii, id totum in antiquitatis studium conferebat: eaque industria celeberrimo Cardinali Norisio plurimum probatus, ad intima ejus litterarum consilia admissus est, multisque benevolentiæ testimoniis supra ceteros ornatus. Accidit per ea tempora, ut Antii rudera ad portus constructionem effoderentur; ex quo intellectum est, litteras quoque fortuna indigere; nihilque admodum valere sive ad opes, sive etiam ad famam, nisi illam sibi sociam adsciscant. Cum enim magnis illis effossionibus monumenta quædam antiquissimæ formæ detecta essent, hinc sibi Philippus occasionem arripuit ingenii prodendi sui eo Commentario, qui est *de Monumentis Antii*; in quem tam multa, tam varia, tam recondita ex omni eruditione conjecit, ut minima pars titulo significetur. Egregiam lucubrationem Innocentius XII. Pontif. Max. valde probavit, nec laudibus solum, quarum multi solent esse liberalissimi, sed etiam beneficiis ornavit, plura daturus, nisi fato interceptus fuisset. Verumtamen quod ille præstare non potuit, abunde præstitit Clemens XI. qui pro sua quadam non religionis modo, sed etiam litterarum cura Philippum complexus, Adriensem Episcopum renunciavit VIII. Id. Febr. MDCCII. Qui hominis virtutes & ingenium noverant, non eum libenter discedere Roma patiebantur, ut in

Italiæ angulo nec prorsus illustri, neque saluberrimo delitesceret: sed ille tamen nihil tale recusandum ratus, in quo divina quædam vis apparebat & providentia, Rhodigium statim profectus est, totumque se ejus Ecclesiæ rationibus addixit. Magna in eo fuit & intelligendi & agendi celeritas. Itaque cum omnia suæ provinciæ negotia ipse per se diligentissime expediret, optimique Præsulis partes impleret, sua tamen tempora Musis quoque tribuebat. Cujus industriæ quærenti socium, non defuit Comes Camillus de Silvestris, notum in rep. litteraria nomen, ætate pæne pari, morum vero elegantia & antiquitatis studio nihil dissimili. Hunc sibi Philippus tamquam divinitus datum in urbe multis quidem rebus ornata, sed litteris colendis non admodum opportuna, cupidissime adjunxit, eoque uno familiarissime, quamdiu vixit, usus est. Curavit etiam sibi a Dominicana familia virum in primis clarum Thomam Minorellum, ex cujus politissimo ingenio, quo tempore Rhodigii fuit, & ipse magnum cepit consuetudinis fructum, & Rhodigina juventus institutionis. Sed & absentium amicitias studiosissime coluit, quicumquè aliquo insigni litteraturæ genere præstarent; & Patavium identidem excurrebat, iis præsertim diebus, quibus Seminarii census ab Eminentissimo Georgio Card. Cornelio haberi solet, cum ut se omnium fere disciplinarum linguarumque disputationibus continenter habitis recrearet, tum vero maxime ut Antistiti optimo, & ad litteras promovendas incitatissimo gratificaretur. Cetera lætus, & quod in humanis rarissimum est, sua contentus sorte,

id

id unum primis annis dolebat, quod librorum copia careret; nec satis haberet fortunarum, quibus & Episcopalem dignitatem sustinere posset, & honestissimum hoc desiderium explere. Post aliquanto respiravit, instructaque decenter domo, de libris comparandis cogitare cœpit, quod ipsum ita præstitit, ut vel ex hoc uno de summa ejus sapientia conjici possit. Per hæc adjumenta non paucas pro re nata Dissertationes composuit *de Taurobolio*, *de Vermibus corporis humani*, *de Solis Eclipsi*, *de Anniæ Faustinæ numo*, *de annis Imperii Elagabali*, ab iis editas, ad quos per epistolam missæ sunt, præter ultimam, quam edidit ipse typis Seminarii Patavini ann. MDCCXIII. Scripsit præterea ad amicos multa, non soluta modo, sed etiam ligata oratione; quæ singula quidem minuta sunt, sed in unum tamen collecta corpus, justum volumen efficerent. Nolim equidem, quæcumque in scriptis reliquit sive serio, sive joco fusa, statim vulgari; quam ego librariorum curam magnorum virorum existimationi sæpe fatalem animadverti: sed quædam tamen de militaribus itineribus, & de tota illa controversia, quæ ipsi cum præstantissimo adversario Joanne Vignolio *de Imperio Severi Alexandri* fuit, omnino jacere non debent; quod jam ad umbilicos pervenerint, & famam ejus sustinere possint. Multa etiam mihi de Patriarchis Aquilejensibus legit, multa ostendit ex abditissima antiquitate depromta: sed pleraque informia sunt, nec lucem sperare possunt, nisi forte a clarissimo viro Justo Fontanino, qui & ea eruditione est, ut nihil hujusmodi formidare debeat, & iis moribus, ut nihil

hil omittere poſſit, quod ad Præſulis amiciſſimi gloriam conducere videatur. Reliquum eſt, ut de ejus morte dicamus, quod paucis abſolvetur: nam ne diſſecto quidem exploratoque cadavere, medici ipſi ceteroquin peritiſſimi ſtatuere potuerunt, quo genere morbi conſumtus ſit; quique hydropem accuſant, ita rem involvunt, ut nec ſatis appareat quomodo gigni potuerit, nec quomodo cognoſci, nec quomodo ſanari. Quod certum eſt, duos ferme antequam moreretur menſes, perpetua ſiti laboravit, eodemque tempore δυσχρίᾳ, morbo illo quidem non novo, ſed pæne jam familiari. Sitis in febriculam deſiit, quæ & ab ipſo contemta eſt, nec a medicis valde oppugnata, quod ex δυσχρίᾳ proficiſci crederetur, nihilque ejuſmodi portenderet, quale poſtea conſecutum eſt. Quid plura? Sic erat in fatis: repente in extremis fuit. Itaque cum ſe ad ſupremum illud certamen rebus divinis comparaſſet, incredibili virtute & conſtantia deceſſit V. Kal. Mart. MDCCXVII. Rhodigii ſepultus eſt ingenti totius civitatis luctu, quæ calamitatem hanc acerbiſſime tulit, & pro ſumma temporum difficultate etiam in omen vertit. Talis fuit Epiſcopus, ut non ſolum cum probatiſſimis hujus ætatis, ſed cum veteribus etiam comparari potuerit. Severus & gravis, ſed idem, cum tempus poſceret, blandus & affabilis ſupra quam ejus vultus plane cenſorius polliceri videretur. Sermo compoſitus, & in re qualibet ita eruditus, ut ſemper meditatum crederes. Id fuit in illo ſingulare, quod cum plurimum temporis litterarum ſtudiis concederet, non tamen ſe rebus agendis ſubducebat; quo factum eſt, ut doctiſſimus

mus idem esset, idemque prudentissimus. Hoc ipsi apud suos magnam auctoritatem conciliavit, liberalitas vero gratiam & benevolentiam. Amicitiis usus est omnium ferme sui temporis litteratorum, multorum etiam hospitiis: nam id in primis curabat, ut hospites frequenter haberet; cumque ipse tenuissimo victu uteretur, alios splendidissime excipiebat. Sed hæc narratori satis: plura dabunt laudatores.

EPISTOLA II.

Ad eumdem

De Actione Oratoria.

FAteris, nihil esse vitiosius in Oratore, præsertim sacro, quam motum vocis & corporis arte quæsitum: & tamen, quæ sint artis præcepta, cognoscere cupis; meque non litteris modo tuis, sed etiam amicorum auctoritate urges, ut de re hac aliquid scribam. Non artem, opinor, sed siquid est in arte nimium, reprehendis. Constitueram Quinctiliani Institutiones ad te mittere: & sane misissem, nisi paullo esses ad iram pronior, quam oporteat. Quid enim? Putasne me, aut nostrum quempiam posse meliora? Sed quando falli vis, fallamus officiose.

Oratoria Actio dividi solet in *Pronunciationem*, & *Gestum*. Ad illam quod attinet, etsi vocis bonitas non est in nobis, ut ait Cicero; tractatio tamen atque usus in nobis est. Quapropter in sua illa, qua pollet unusquisque, vocis facultate bonus Orator videri poterit, si magna in primis cura animadvertat, ne præpropera quotidiani sermonis festinatione verba mutilet. Fere enim familiaris locutionis vitia ad actiones quoque publicas afferuntur; & solent blaterones, cum dicunt e rostris, ut ut aliqua in parte naturam conando vincant & consuetudinem, extrema saltem periodorum deglutire. Ita porro distincte pronun-

cia-

ciabimus, ne tamen diutius in verbis immorantes singulis, hiulcam faciamus orationem, aut memoria laborare videamur, aut syllabas numerare. Quamquam vitium hoc non est ita commune, ut primum illud: quod ut tollatur, nulla me quidem re adjuvari magis expertus sum, quam clara expressaque litteræ caninæ pronunciatione. Fit enim hac adhibita unius litteræ recte efferendæ diligentia, ut omnes bene pronuncientur. Imo si cui balba quædam hæsit minusque aperta aliquorum verborum pronunciatio, quæ pro consuetudine vetustissima tolli non posse videatur, *R*, sibi dumtaxat, si quod est in verbis illis, valde proponat spiritu linguaque premendum; brevique sentiet, in aliis quoque litteris efferendis nectendisque se mirifice expeditum.

Cum perspicue pronunciare poteris, illud deinde cura quam diligentissime, ut vocis varietate rerum, de quibus dicis, varietatem consequaris. Nihil enim æque audientes enecat, atque unus ille, constans, & perpetuus quasi cantus adolescentis e schola. Vitium tamen hoc, quod in foro & in curia ferri non potest, Oratori sacro interdum condonatur reverentia quadam rerum, de quibus dicit, si cetera sit gravis & facundus. Addo etiam illud, ipsam variandi curam hoc in genere, si nimia sit, & loci oblita videatur, magis offendere, quam μονοτονίαν. Ceterum vocis variandæ leges longe plurimas & pulcherrimas habes a Quinctiliano: quibus addere qui velit aliquid, præsertim ad fori consuetudinem, nugas agat. Ego inde pauca ducam pro modo Epistolæ, quæ non nimis enucleata existimabo. Sit igitur

gitur vox lætis in rebus exponendis ipſa quoque quodammodo hilaris, plena, explicata, & ſuaviter fluens: in contentionibus audax, elata, & nervis omnibus intenta: atrox in ira, aſpera, denſa, & reſpirationibus crebra: paullo in invidia creanda lentior & ſubobſcura: in blandiendo, fatendo, ſatisfaciendo, rogando lenis & ſubmiſſa: in ſuadendo, monendo, pollicitando, conſolando gravis: in metu & verecundia contracta: in miſeratione ægre faucibus exiens, flexa, reducta, impedita: in aggreſſionibus fuſa, ſecura, incitata: in expoſitione teres, quaſique media inter gravem ſonum & acutum; ad ſummam, attollatur concitatis affectionibus, compoſitiſque deſcendat; & pro rerum natura, loci, temporis, & perſonarum, elata modo ſit, modo demiſſa. Nolim tamen religioſe nimium omnes animi motus imitemur. Nam & exultare clamoſe, & muliebres lamentationes edere hiſtrionum more, oratoriam dedecet gravitatem. Illud vero tibi certum decretumque ſit, ut initio magnæ Orationis voce utaris demiſſiore; ne cum paullatim creſcere debeat pro ipſa contentionis natura, ſupra vires augeatur, & quod conſequitur, in aſperum quemdam ſonum degeneret, gallorum clamori perſimilem. Præterquamquod modeſta illa vocis tenuitas, qua dicere incipimus, idonea eſt ad ſignificandum timorem, quem debet Orator reverentia quadam concionis initio profiteri; modo ne quid ſit ex abrupto alicui exprobrandum, quale illud Ciceronis in Catilinam: *Quouſque tandem*, &c. Eſſet enim præter artis leges, præterque rationem, tale quippiam timide proferre. Univerſe

ſe cavendum, ne tuſſi nimiaque excreatione, quem Græci πτυελισμὸν vocant, intercidatur oratio; ne ſpiritus per nares emittatur; ne vox ſubſultet inæqualibus ſpatiis, quaſique claudicet; ne rudis ſit, dura, pinguis, ruſticana: ſed quam maxime fieri poteſt, clare, ſuaviter & urbane flectatur, ſonumque efficiat ſine moleſtia æquabilem. Si vis autem pronunciationem & geſtum ipſum egregie moderari, oportet paratus accedas; remque totam, de qua dicis, firmiſſime teneas. Nam ſi quid ex tempore, vel animo non ſatis firmo aggredieris publice ad dicendum, ita eris totus memoriæ diffidentia metuque occupatus, ita in qualibet periodo proferenda ſimul de futura ſollicitus eris, nihil ut de actione poſſis cogitare. Sed hactenus de *Pronunciatione:* venio nunc ad partem alteram, quæ *Geſtu* continetur.

Geſtus nomine totius corporis habitum, figuram, motumque intelligo: cujus ea ſumma lex eſt, ut vel ex hoc ipſo rerum dicendarum ſpecies aliqua ſtatim offeratur. Veſtium & capillorum primum habenda ratio: illudque maxime curandum, ne nimia negligentia a civili cultu abhorrere videamur, concionemque contemnere; neve cura putidiuſcula in mollitiei ſuſpicionem incidamus. Coma veſtibuſque decore compoſitis, de fronte, oculis, manibus, pedibuſque cogitare debes. Recta enim horum membrorum conformatio & motus dicentem mirifice adjuvat; magiſque capit auditores, quam ipſa propemodum oratio. Frons itaque celſa & explicata lætitiæ index eſt, demiſſa obſequii vel doloris, caperata indignationis, dura contumaciæ, averſa deſpectus & irri-

ſionis. Celſam porro cum dico, nolim putes Palæmonas mihi probari. Nam ita attollere frontem, ut in tergum inclinetur, numquam decet; quemadmodum nec ita demittere, ut ſinum prope tangat: illud impudentis hominis eſt ac ſuperbi, hoc timidi & vecordis. Oculi, ex quibus maxime dicentis animus ejuſque affectiones eminent, in ſublime elati arrogantem hominem atque impetioſum oſtendunt, demiſſi humilem & orantem, averſi negantem ac deſpicientem: nictando malitiam ſignificant, lacrymando dolorem, connivendo ſimulationem: clauſis optime deſcribes cogitabundos, valde apertis attentos, incenſis minitantes: nihil denique in oratione tam varium eſt, quod vario oculorum motu Orator conſequi non poſſit, unde qui audiunt, maxime pendent; dicendaque intelligunt, antequam dicantur.

Manus, quibus ſecundum linguam nihil eſt vocalius, tantam vim addunt actioni, ut ſine earum adjumento plane frigeat. Siniſtra non bene ſola geſtum agit, ſed inſervire dexteræ debet. Sive tamen ſola, ſive alteri accommodata moveatur, intra humeros ſemper eſt continenda. Quod ſi Oratori averſanti aliquid neceſſe ſit manus ambas in lævam partem valde propellere, tum vero humerus ipſe & caput illuc protendatur. Dexteræ motus a ſiniſtra parte incipiat, & ſecutus verborum ſenſum deſinat loco ſuo. In ea componenda multum operæ collocavit Quinctilianus; & ſuperſtitioſe adeo digitis ſingulis leges impoſuit, ut neque in ſcena hoc tempore tantam diligentiam requiramus. Minus ſane peccat, qui intra familiaris ſermonis uſum manus continet,

quam

quam qui nimia quadam gesticulatione digitis micat, & ad verba singula motum aliquem accommodat. Modus ubique servandus; & pro rei propositæ ratione videndum, quid deceat. Quædam enim sunt, quæ multiplicem gestum celeremque postulant, quædam tardum, quædam etiam nullum. Præsertim vero initio dicendi ab omni gestu abstinere oportet; ita tamen ut ad secundam periodum manus paullatim excitentur; quarum deinde motus incalescente oratione percrebrescet. In rebus magnis & lætis manus extendi solent, in parvis & tristibus contrahi: lentiores promittunt, citatæ hortantur & urgent: dextera sublata jurantem linguam recte comitatur; itemque robur & potentiam significat; ori admota silentium indicat, porrecta fœdus & fidem, protensa extra humerum odium & aversationem. Manus utraque pectori adposita precantis est, & miserias suas profitentis, contracta avari, explicata largi & gratulabundi. Digitorum commissio anxios ac dolentes ostendit, brachiorum complicatio pigros ac desides, jactatio immodica iratos & furentes. Hæc singula advertere siquis potest, & in dicendo præstare, ex arte faciet: verum cum ardet oratio, dicentem rapit, nec eum patitur ex præceptis consilium capere.

Pedes quoque suas partes habent, sed postremas. Ac primum quidem curet Orator, ne pedes quasi varicando distorqueat; neve præter modum supplodat. Deinde oportet ejus excursiones per suggestum esse quam moderatissimas, saltationes vero omnino nullas. Qua in re cum Q. Haterius (ut refert Seneca in Controversiis) frequentissi-

me ardore dicendi peccaret, monitorem a tergo habere solebat, qui se tactu vestis, ubi opus esset, ad moderationem revocaret. Qui sedens ex scripto recitat, paucioribus indiget: illud tamen monendus videtur, ne crus cruri fœdum in modum imponat. Quod quidem multis etiam ex concione dictum volumus, qui in hanc se otiosæ pecudis figuram componere solent.

Atque hæc de *Gestu* satis tibi fore putamus. Quamquam neque ex his, neque ex aliis, quæ de *Pronunciatione* dedimus; fructum aliquem capies, nisi usus accedat & exercitatio. Dicendo homines apti fiunt ad dicendum, agendo ad agendum. Desere aliquando umbram istam: in sole & pulvere non modo nobis, sed ipse tibi magis placebis. Vale.

EPISTOLA III.

De voce Mehercule.

VIx conjicere divinando possum, cur ad me per hosce dies Latinas litteras dederis. Nihil minus Venetis Bacchanalibus convenit, quam quod vetustos libros & lucernam olet. Tametsi lingua ipsa, qua scribis, operosa est; epistola non est operosa: quod pro nostra familiaritate monere volui, ne cui præterea Latine scribas, nisi cum paullo magis animo vacabis, & attentius scribere poteris. Quod quæris de particula *Mehercule*, utrum adhiberi possit a Latino homine, qui de Herculis gestis fabulam scribat; incidit in veterem

rem Angeli Decembrii querelam ad Amphitruonis Plautini actum 1. sc. 1. & actum 3. sc. 4. ubi juratur per Herculem, quo tempore Hercules nec Deus erat, nec omnino erat, sed illa ipsa nocte Jovis opera gignebatur. Ac Decembrius quidem, Poetam defecisse putat, temporis sui consuetudine abreptum. Sunt qui juramentum hoc ad Herculem Ægyptium referant, Græco Alcumenæ filio antiquiorem. Taubmannus censet, Plautum more suo risum captare: siquidem tota fabula composita videtur ad illius poeticæ Theogoniæ nugas irridendas. Sed quid opus est in re tam plana commentationibus & conjecturis? Quo tempore hæc acta finguntur, ne lingua quidem Latina erat; attamen tota fabula Latine scripta est. Quid igitur mirum, si Latinæ jurandi formulæ adhibentur, qualecumque tandem formulis istis numen significetur? Ita nos Christiani, qui Deum unum colimus, multiplicemque illam deorum Latinorum turbam irridemus, attamen cum Latine loquimur, *per deos* jurare solemus. Huic simile est illud Terentii in Eunucho act. 2. sc. 2. *Concurrunt læti mi obviam cupedinarii omnes.* Cum enim fabula palliata sit, & tamquam in Urbe Attica agatur, non erat facienda mentio *cupedinariorum*, qui ita dicti sunt a Romano foro Cupedinis, ubi esculenta vendebant. Scilicet cum actores Latine loquantur, formulis utuntur linguæ suæ, quamvis Græcam fabulam recitent. Quid illud in Adelphis, quæ Comœdia itidem palliata est, act. 3. sc. 4. ubi Pamphila opem sibi & auxilium ab *Junone Lucina* poscit? Quomodo Græcæ huic fœminæ *Lucina* in mentem venit?

Cur non potius *Ilithyiam* vocat, ut in more Græcis erat? Ipse jam per te vides: ac proinde illud quoque vides, quantum particulæ *mehercule* tribui possit. Hæc in prima epistolæ tuæ parte. Ne in altera quidem ab Hercule discedis: de quo recte omnia; sed illud fortasse non recte, quod cœlestem ejus patrem *vitio patrem* vocas. Laudo modestiam, quod hominum regem atque deorum nolueris appellare adulterum. Sed quid significat *vitio pater?* Illum, inquis, qui filium stupro genuit, ut docent Grammatici ex Martiali, & est in accuratissimo Fabri Thesauro. Ego vero dubito, num locus quem afferunt ex Martiali lib. 12. 53. id efficiat. Ibi Poeta Paterni avaritiam & rapacitatem reprehendit: cum autem Paternus vitii sui caussam in filium conjiceret, ita eum Martialis objurgat.

Sed caussa, ut memoras, & ipse jactas,
Diræ filius est rapacitatis.
Ecquid tu fatuos rudesque quæris,
Illudas quibus, auferasque mentem?
Huic semper vitio pater fuisti.

Ait igitur, Paternum etiam antequam filium haberet, rapacitati fuisse patrem; id est semper quæsisse pecuniam, non filii, sed avaritiæ caussa.

Herculem furentem si vis Italis nostris dare Latina non intelligentibus, nihil moror: sed illud ferre non possum, quod ais ejus fabulæ auctorem, quicumque sit, *equitare in verbis altis*. Quid hocce monstri est? Sumsisti, opinor, ab eo qui Pindarum dixit *ἱπποβάμονα ῥήματα ῥέοντα*. At hoc nihil significat aliud, nisi *verba equestria fundentem*. Recte enim dicitur *sermo equestris*, ut dixit

Ho-

Horatius in epiſtola ad Piſones v. 95. *ſermonem pedeſtrem*. Siquis tibi Græca illa interpretatus reddidit *equitantem in verbis altis*; vide quid hominis ſit. Ita enim velim tibi perſuadeas, nullum eſſe eruditionis genus, in quo vani homines facilius fallant & fallantur, quam quod Græcis litteris continetur. Mediocria ingenia cum eo pervenerunt, ut Grammaticam teneant, Græca ubique ſine modo crepant, ſeque multitudini jactant. Ex quo fit, ut qui revera ſciunt, levitatem hanc indignati, quod Socrates adverſus Sophiſtas faciebat, ſe ſcire diſſimulent.

De Scardeonio nolim te urgere diutius. Ejus caput devovi, qui libellos meos in poſterum loco movebit. Cum enim ſingulos ſuperioribus diebus luſtraſſem, rationeſque collegiſſem, nonnullos deeſſe comperi, quos inter Stobæum, Paullum Diaconum, & antiquiſſimæ formæ Columellam. Nihil propius eſt factum, quam ut reliquos comburerem: tanta me primum indignatio, deinde tædium, poſtremo velut inſania cepit. Sed vicit demum ratio. Rariores tamquam carcere concluſi, meque ipſe graviſſimo ſacramento obſtrinxi, ne ullum exire patiar conditione quavis. Si me amas, ut profecto debes, accipe excuſationem: quod tum denique te feciſſe putabo, ſi mea opera aliis in rebus uteris. Vale.

EPISTOLA IV.

De Petro Bembo.

OMnem lapidem movi, ut proverbio dicitur: neque tamen lapidem illum tuum reperire potui. In æde D. Bartholomæi nihil eſt hujuſmodi, neque extra ipſam, neque apud ipſam, neque in tota illa vicinia. Æditnos omnes diligenter interrogavi, numquid ſcirent, aut fando audiſſent de *Moroſina Petri Bembi concubina*. Sed heus tu, nimis bonus es. Itane vero tibi perſuades, Patavii ea tempeſtate talibus ſepulcrorum titulis locum fuiſſe? A quo vis poſitum? Certe non ab alio, quam ab inimico, qui vellet criminis memoriam, ut in tali viro non levis, ad poſteros propagare. At id amici, & conſanguinei patiebantur? Quid leges de libellis famoſis? Nullæne erant? Hæc videlicet eorum commenta ſunt, qui vitiis ſuis excuſationes quærunt in antiquis moribus & exemplis. Neque vero fabulæ defuit occaſio. Nam in dextero ædis internæ latere, quod januæ majori proximum eſt, ſub pictis pellibus, quibus parietes omnes ſunt inſtrati, latet epigraphe veteri marmore inſculpta: *Moroſinæ Torquati Bembi matri. Obiit VIII. Idus Auguſt. MDXXXV.* Plura mitte quærere: nam fruſtra quæres.

Ceterum ſummus ille vir Patavino cælo in primis delectabatur, & ad otia litterarum maxime idoneum exiſtimabat: ut vel hac ipſa de cauſſa

nos

nos ejus memoriam colere debeamus. In Latina ejus historia non video quid requiras, nisi forte firmiorem quandam eloquendi facilitatem. Omnia sunt Latine scripta, non suo tamen quæque modo. Scilicet hoc est, quod explicari præcepto non potest; atque adeo ne intelligi quidem nisi ab iis, qui diuturna legendi scribendique exercitatione aures & judicium conformarunt. De ejus epistolis recte judicas. Sed nihil dicis, cum *hominem* vocas *emunctæ naris*. Scio equidem eruditis omnibus modum hunc laudandi familiarem esse, quod sibi persuadeant, Lucilium Poetam ita fuisse laudatum ab Horatio lib. 1. Sat. 4. At ego nec Lucilium, nec hominem ullum emunctæ naris esse existimo, sed modo emunctæ, modo emungendæ. Fallacia orta est ex divisione non recte apposita verbis Horatianis. Ecce tibi locum integrum, ut ego legendum puto:

Hinc omnis pendet Lucilius hosce secutus,
Emunctæ naris durus componere versus.
Nam fuit hoc vitiosus: in hora sæpe ducentos,
Ut magnum, versus dictabat stans pede in uno.
Cum flueret lutulentus, erat quod tollere velles.
Garrulus, atque piger scribendi ferre laborem;
Scribendi recte: nam ut multum, nil moror.

Igitur Horatius ait, Lucilium durum fuisse in componendis versibus emunctæ naris; quod multos, non bonos scriberet, ideoque flueret lutulentus. Est enim versus emunctæ naris, idem atque emuncta nare fusus, quia, emuncto & purgato capite, animus intenditur, & fit ad intelligendum acrior. Interpretes qui divisionem adhibent ante vocem *durus*, vix defendere & expli-

care possunt, quæ sequuntur. Si enim Lucilius *durus erat componere versus*, quomodo ducentos fundebat hora una? Si homo erat *emunctæ naris*, quomodo fluebat lutulentus? Arcessamus a capite. Si ais, quæ Bembus scripsit, emunctæ naris esse, libenter annuo; si Bembum ipsum emunctæ naris hominem vocas; ego vero, quid hoc sit, non intelligo. Maluissem tibi blandiri; sed in rebus hujusmodi qui blandus est, officium deserit. Vale.

EPISTOLA V.

De voce Ἀντικείμενος.

ACcepi tuas litteras, in quibus nimis tu quidem Græce. Quid enim est in oratiuncula illa, quod hominem delectare possit tam multis litteris tamque reconditis ornatum? Volumus imponere, non tibi, sed populo. Utcumque tamen se res habet, ἥδιστον ἄκουσμα ἔπαινος. Quod scribis, te de hominibus occidendis cogitare, *mi homo*, *Dj melius duint*. Sed nolo jocari in re tam seria. Hinc tibi planissima ad opes via, nec tamen ad gloriam interclusa.

Ἰατρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων.

Cardinalis meus propediem in urbe erit, quicum de Libanii editione agam. Sed ægre sibi persuadebit, primum volumen prælo committi oportere, antequam alterum in promtu sit. Schedulam tuam huic epistolæ adjiciam, in qua verbis paucis ad quæstiones singulas respondere conatus sum. Illud vero, quod est in extremo, de voce

ἀν-

ἀντικείμενος, pluribus indiget. Hoc loco idem est, atque *ἀντίστροφος* apud Aristotelem initio lib. I. Rhetoric. ubi ait, *τὴν ῥητορικὴν εἶναι ἀντίστροφον τῇ διαλεκτικῇ*, *Rhetoricam affinem esse Dialecticæ* (ut vertit Majoragius) *& quasi ex altera parte respondere*. Suapte natura *contrarium* significat; nec est, cur a Lexicis plura petas. Verum ea quoque *ἀντίκειται*, quæ sunt relata, ut est in Categoriis; hoc est quæ ita se mutuo respiciunt, ut alterum alteri amice respondeat. Rem hanc plane intelliges, si tibi errorem patefaciam omnium Aristotelis Interpretum, quos ego quidem vidi, ad librum secundum Rhetor. cap. 23. t. 297. *Ἀντίκειται δὲ τῷ, ἐλεεῖν μάλιστα μὲν ὃ καλοῦσι νεμεσᾷν. τῷ γὰρ λυπεῖσθαι ἐπι ταῖς ἀναξίαις κακοπραγίαις ἀντικείμενόν ἐστι τρόπον τινὰ καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἤθους τὸ λυπεῖσθαι ἐπὶ ταῖς ἀναξίαις εὐπραγίαις*. Quæ verba ita interpretor: *Respondet autem misericordiæ ea maxime, quam vocant indignationem. Nam dolori qui oritur ex adversis, quæ accidunt immerenti, respondet quodammodo, & est ab eadem indole dolor qui oritur ex prosperis, quæ accidunt immerenti*. Alii verbum *ἀντίκειται* reddunt *opponitur*, *ἀντικείμενον contrarium*. Sed primum quidem verbis pugnant cum Aristotele, deinde sententia. Verbis, inquam: siquidem post *ἀντικείμενον* statim sequitur *καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἤθους*, *ab eadem indole*. Cui incommodo ut consulant, particulam *καὶ* interpretantur *quamvis*. Sed aliud est *καὶ*, aliud *καίτοι*, vel *καὶ εἰ*. Sententia vero in eo laborat, quia Aristoteles id sibi proposuit ut ostendat, indignationem cum misericordia convenire, quod utraque sit dolor ex injustitia ortus. Nam qui miseretur, dolet ali-

aliquem injuſte miſerum eſſe ; qui indignatur, dolet aliquem injuſte eſſe felicem. Ambo viri boni ſunt, & officia commutant: proindeque perturbationes iſtæ ſibi ex æquo reſpondent, & quodammodo reciprocantur. Eodem modo uſurpatur ab Ariſtotele verbum ἀντίκειται paullo inferius t. 300. δόξειε δ' ἂν καὶ ὁ φθόνος τῷ ἐλεεῖν τὸν αὐτὸν ἀντικεῖσθαι τρόπον, ὡς συνέγγυς ὂν καὶ ταυτὸν τῷ νεμεσᾷν. Quæ verba ita vertit Majoragius: *Poſſet autem aliquis ſuſpicari, invidiam miſericordiæ eodem modo eſſe contrariam, tamquam vicina ſit, aut eadem quæ nemeſis*. Ita ne vero? Nempe Majoragius non diſcedit a prima τῦ ἀντικειμένυ ſignificatione. Ego ſic interpretari malim: *Videri autem poteſt invidia quoque convenire quodammodo cum miſericordia, tamquam affine aliquid indignationi, ac prorſus idem*. Cum enim dixiſſet Ariſtoteles, indignationem convenire cum miſericordia, nunc quærit, utrum ipſa quoque invidia cum miſericordia conveniat: ſiquidem etiam invidia dolet de alterius bonis tamquam immerito occupatis. Negat: quia miſericordia & indignatio de eo dolent, quod accidit immerenti; invidia de eo, quod accidit æquali. Neque enim invidus laborat, utrum qui felix eſt, merito ſit felix, an immerito: id tantum dolet, eum eſſe felicem: & ſi forte in calamitates decidat, lætatur. Ex quo ſequitur, invidiam eſſe improbi hominis, miſericordiam & indignationem probi. Sed ſit epiſtolæ modus. Tu quoque pone modum aliquem tuæ iſti Græcarum litterularum cupiditati, quæ jam cœpit eſſe nimia; teque Latio redde. Vale.

EPI-

EPISTOLA VI.

De voce Nepos.

BInas a te his quatuor ferventissimis diebus accepi litteras, & quidem latinas. Itane igitur neque tibi parcis, neque mihi? Urget te scilicet Pædianus iste cum sua caterva: monetque in singulas horas, ac pæne in judicium rapit, quod eum *nepotem ex fratre* dixeris, qui fratris filius dicendus erat. Quamquam ego istorum hominum nullam esse habendam rationem duco, qui quod pauculas voces, in quibus vulgo peccari solet, a Vossio sumserint, ac memoriæ mandaverint, magnos se Cicerones putant, cetera indocti: attamen ostendere conabor, quomodo possis cornicum oculos configere. Sed tu vide, quid jubeas; ego enim spectabo aliud nihil, nisi ut paream. Aio igitur, vocem *Nepos*, quæ natura sua ad filios filiorum pertinet, ceterosque ex iis genitos, aliquando etiam ad fratris & sororis filios, & ab iis natos traduci posse, atque adeo debere; ne hunc veluti scopulum plus nimio declinantes, ad alium appellamus, qui fœdior sit ac periculosior. Ea enim interdum animi sensa exprimenda sunt, quorum ratio non aliter constet, quam si hoc nomine declarentur. Siquidem vasta illa verborum circumductio, & similium casuum continuatio, qua morosi isti aureæ latinitatis custodes fraternas cognationes describunt, sermonem non solum enervat, sed plerumque etiam obscurat; ut pau-

paucis post diebus ne ipsi quidem intelligant, qui scripserunt. Ego itaque non in singulis latinæ linguæ particulis, sed universe in toto genere aurum requiro: ac sæpe quidem animadverti, ex aureis verbis luteam orationem fuisse conflatam. Sed nunc tuis istis obtrectatoribus, quandoquidem nihil detrimenti latinitas capit, morem geramus: valeat in minima quoque vocula aurum; indulgeamusque tam splendidæ cupiditati; verumtamen ita, ut conveniat inter nos quid sit aureum. Augusti obitus, inquiunt, auream clausit ætatem. Ecce tibi igitur aurum ab Ovidio, qui Cupidinem pro Augusti felicitate precatur, ex Ponto lib. 3. Eleg. 3. v. 61.

Sic regat imperium, terrasque coerceat omnes
Cæsar, ab Ænea qui tibi fratre nepos.

Vides, ut Poeta elegantissimus Augustum appellet nepotem Cupidinis, quod genus duceret ab ejus fratre, id est ab Ænea Veneris filio? Etiam in epistola Didonis Æneas dicitur frater Cupidinis: *Parce, Venus, nurui; durumque amplectere fratrem, Frater Amor.* Quid si dicant, inquis, tam alte peti cognationem hanc, ut in nomina minus propria degeneraverit? Id si dicant, pulchre eludent, seu potius eludere tentabunt: sed ne nos quidem ex toto gladiaturam ignoramus. Nimirum quo stirpes longius procedunt, nepotes quidem minus propinqui sunt, sed tamen nepotes: cognatio minuitur, non variatur. Verum agamus cum iis liberaliter. Nosti, opinor, qua sit Plautus auctoritate, cujus ore Romanas Musas prisco illo sæculo locutas ferunt: hic igitur tam locuples auctor in Amphitr. Act. 4. sc. *Quis tam*

va-

vaſto &c. ſic habet: *ego ille idem ſum Amphitruo, Gorgophones nepos, imperator Thebanorum.* Fuit autem Gorgophone Amphitruonis amita, quia ſoror Alcei ejus patris. Videturne tibi ſatis propinqua cognatio, quæ tueri vocabulorum dignitatem poſſit? Hic tu me etiam rides hominem ſemidoctum, qui carmina ſuppoſita a Plautinis non diſtinguam. Rideas licet, dummodo illud mihi primum concedas, Comœdiæ hujus Suppoſita omnia latini hominis eſſe, & quidem antiqui, ut Grammatici peritiſſimi conſtituunt; deinde moneri te ſinas, hanc, quæ Suppoſitorum ultima ſcena eſt, Plauti germanam judicari cum ab Jano Gulielmio in quæſt. Plaut. c. 7. tum ab aliis Criticis viris, quos refert Frid. Taubmannus in Plauti commentario. Quod ſi quam nos liberales ſumus, tam Pædianus tuus æquus eſſe velit; nec aureis tantum verbis, ſed argenteis quoque, &, quod multos feciſſe video politiſſimos ſcriptores, etiam æneis locum aliquem in Latio concedat; jam ea illi ex omni memoria exempla proponam, quibus fidem negare non poſſit. Quid enim? An illum Quinctiliani auctoritas parum movebit, qui, ſi ætatem quæris, ab ipſo Neronis exitu florere cœpit; ſi doctrinam & eruditionem, viginti annos erudiendæ juventuti impendit, tanta æſtimatione ingenii, ut & ſalarium e fiſco, & ſenatoriam dignitatem, & conſularia ornamenta conſecutus ſit? Hic igitur tantus eloquentiæ magiſter in procemio, quæ pars Orationis cultum & elegantiam maxime poſtulat; in procemio, inquam, libri quarti ſuarum Inſtitutionum, multum ſe debere profitetur Domitia-

no

no Imperatori, quod *ſibi ſororis ſuæ nepotum curam delegaverit*. Ad quem locum accipe Turnebi animadverſionem: *Nove dixit ſororis Nepotes pro Nepotes ex ſorore*. Neque enim dubitari debet, quin illi fuerint Flavii Clementis filii, quos etiam cum parvulos Domitianus ſucceſſores deſtinaverat, ut narrat Suetonius in Domit. cap. 15. Hujus autem Clementis uxorem fuiſſe Domitillam Domitiani ſororem refert Philoſtratus in vita Apollonii Tyan. lib. 8. c. 10. (al. 25.) Ἔτυχε Κλήμεντα ἀπεκτονὼς ἄνδρα ὕπατον, ᾧ τὴν ἀδελφὴν τὴν ἑαυτοῦ ἐδεδώκει. h. e. *Interfecit Clementem virum Conſularem, cui ſororem ſuam collocaverat*. At enim Suetonius in Veſpaſ. c. 3. unam dumtaxat memorat Domitillam Flaviæ filiam, Domitiani ſororem, quæ, vivo adhuc, imo & privato Veſpaſiano patre, diem obiit; cum Domitilla Clementis uxor, in inſulam Pandatariam a Domitiano relegata, illi ſuperſtes fuerit. Eſto, num iccirco neganda Philoſtrato fides, qui proxima ætate vixit, & in ipſa domo Auguſta epiſtolarum magiſter fuit? Fortaſſe alteram hanc Domitillam Veſpaſianus ſuſcepit ex Cænide, quam, mortua Flavia, *pæne juſtæ uxoris loco habuit*; ut eſt in eodem Suetonii loco. Fortaſſe hanc quoque Flavia genuit, ſed ex Statilio Capella, quo tempore in ejus contubernio erat: quod in cauſſa eſſe poteſt, ut a Dione, ſeu potius Xiphilino, non ἀδελφὴ, ſed συγγενὴ, id eſt cognata Domitiani dicatur. Nonnulli Philoſtrati auctoritatem ſubruere conati ſunt, ſed adhuc inani conatu; ac ne timorem quidem ullum tibi injicere debent, niſi ſiquando ipſius verba ſollicitare incipient, ut ἀδελ-

φὴν

φὴν vertant in ἀδελφιδὴν, hoc est *sororem* in *sororis filiam*; nam fuit altera Domitilla Domitillæ filia, de qua inscriptio apud Gruter. p. 245. n. 5. FLAVIA DOMITILLA FILIA FLAVIÆ DOMITILLÆ IMP. CÆSARIS VespasiANI NEPTIS. Majus illi negotium exhibent, qui nos ad Grammaticorum subsellia vocant; justoque sacramento contendunt, genus hoc constructionis aut aliud significare, ac nos existimamus, aut, quod Turnebus animadvertit, ab usitata latini sermonis consuetudine abesse. Ergo si Quinctilianus *nepotes ex sorore* dixisset, manus darent. At mihi diligenter perquirenti idiotismus hic toties occurrit, ut fidentissime statuam sororis meæ filium a Latinis scriptoribus tam recte dici *sororis nepotem*, quam *nepotem ex sorore*, aut *nepotem per sororem*; omnino ut vernaculo sermone dicimus vel *mio nipote di sorella*, vel *nipote per via di sorella*. Quod ita ostendam, ut non solum Turnebo satisfiat, sed illis quoque, qui vocem *Nepos* omnibus prorsus ex fratre ac sorore genitis denegant; sive sola sit, sive adjunctis *ex fratre*, aut *per fratrem*, *ex sorore*, aut *per sororem* applicata. Suetonius in Cæs. c. 83. *Tres* inquit, *constituit hæredes*, *sororum nepotes*, *C. Octavium Q. Pedium*, *L. Pinarium*. En tibi, Turnebe, *nepos sororis* pro *nepos ex sorore*; nam Pedius & Pinarius ex Julia majore geniti erant, Cæsaris sorore; Octavius autem, natus ex Atia Juliæ minoris filia, simpliciter ac sine ulla adjectione *Cæsaris nepos* dicitur ab Eutropio in Breviar. l. 7. c. 1. Jam vero Tacitus prodeat, dignus etiam fortasse, qui Suetonio præiret. *Crispum* (inquit an-

Procul dubio legendum ἀδελφιδὴν, atque ita solvitur nodus.

nal. l. 3. c. 30.) *equestri ortum loco C. Sallustius rerum Romanarum florentissimus auctor sororis nepotem in nomen adscivit*. Fuit autem Crispi mater Sallustia C. Sallustii Historici soror, ut videre potes in Glandorpii Onomastico. Prodeat Spartianus, qui sic habet in Hadriano, c. 2. *Nepte per sororem Trajani uxore accepta*, h. e. Sabina nepte Trajani per sororem ejus Marcianam. Prodeat denique cetera turba, sed non sine nomine. Orosius l. 7. c. 28. *Licinius adolescens, Licinii Augusti filius, Constantini autem ex sorore nepos*. Vetus monumentum, Gallieno imperante positum, apud Reines. Class. 8. num. 37. AVVNCVLVS NEPOTI B. ME. Ambrosius l. 6. epist. ad Pater. num. 48. *Avunculus iste illius, ista hujus neptis vocatur*. Venant. Fortunatus l. 6. carm. 4. v. 16. *Non cecidit patruus, dum stat in Urbe nepos*. Sed jam ad ea tempora pervenimus, quibus ferme nemo latine scripsit, quin promiscue nepotem dixerit cum filii, tum fratris filium: quod ita notum est omnibus, ut supervacuum sit auctoritates congerere. Illud cave, ne tibi persuadeant, Latinam linguam exinde interiisse, quæ quamvis in communi loquendi consuetudine esse desierit, attamen in scholis, in Academiis, in publicis monumentis, & universe in optimo quoque scriptionis genere, quæ singula populari locutioni infinito intervallo præstant, semper viguit ac dominata est: qua de re multa jamdiu animo volvo, sed ea non capit epistola. Etiamne igitur quis dubitabit de hujus vocabuli potestate; seque miris modis contorquebit, quoties fratris, aut sororis filium unica voce notare voluerit, aut

etiam

etiam pluribus, sed quæ tamen cognationem hanc sine magno verborum circuitu, ac sine ambiguitate significent? Muretus, sui sæculi Tullius, ex Apulejo quoque, ac Sidonio quædam esse petenda scribit lib. 1. Epist. 36. nos vero ne ab Ovidio quidem audebimus? Hinc videlicet nostræ illæ macræ atque jejunæ scriptiones, in quibus nihil magis apparet atque extat, quam metus & sollicitudo. Qui quidem morbus vetustissimus est, & ab ipso Quinctiliano exploratus. *Iniqui judices* (inquit lib. 8. cap. 3.) *erga nos sumus, ideoque paupertate sermonis laboramus*. Mone igitur monitorem tuum, ne sibi, ac tibi sine caussa crucem figat. Hactenus jussu tuo: nunc aliqua etiam sponte mea; ne, ut soles, de litterarum brevitate queri possis. Atque ego quidem non valde miror, nomen *Nepos* fratris filiis posterisque eorum fuisse tributum, quia cum proprio cognatio illa careret nomine, ex proximo arcessere debuit: quod in aliis quoque linguis ex Latina propagatis postea factum est, *exemplo monstrante viam*. Illud mihi potius mirum videtur, cur etiam ad prodigos appellationem hanc pertinere Latini voluerint: cum enim multæ rationes afferri soleant, nullam tamen adhuc video, quæ homini veritatis studioso possit esse satis. Accipe, quid ego de re hac, homo, ut scis, non valde acutus, nudius tertius excogitaverim. Cum Romani inter antiquas virtutes frugalitatem in primis numerarent, inter sæculi vitia maxime prodigentiam, hinc factum esse crediderim, ut profusum hominem & æquo largiorem nepotem dicerent. Quid palles, quid ad extrema oculos ab-

 jicis?

jicis? Nempe times, ne multa de veterum Romanorum frugalitate exempla, historias, versiculos, quandoquidem ita usuvenit, ad eruditionis speciem & pompam tibi obtrudam. Non ita sum laudis cupidus, aut certe non laudis hujus. Sed fac me unum aliquem eruditum ex *Theatro vitæ humanæ*: ego ne tibi tam vulgares eruditiones? Scio cui scribam. Id modo dico, Romanos scriptores nihil frequentius memorare, quam nepotum luxuriam ab avita parsimonia degenerantium; quod apud illos adeo increbuit, ut ne nominis quidem inter nepotem, & prodigum voluerint esse discrimen. Hic tu mihi Calepini lexicon objicis tres ante annos mea opera editum. Vide, numquid gravius. Sed primum de toto illo volumine ita velim judices, ut est in epistola ad Lectorem, nec plus a me poscas, quam promiserim; deinde ad hoc ipsum quod attinet, sic tibi persuadeas; nihil prorsus certi atque explorati constitui posse; ex quo factum est, ut non solum alii alia, sed ego ipse alias aliter scripserim. Erit fortasse, cui priora illa magis arrideant, erit qui neutra probet; sed quod in re hac facillimum est, multi reprehendent: quod unum in rebus omnibus est difficile, nemo optima reponet. Habes jam quo studio ea curem, quæ te velle, quæque ad tuam laudem pertinere intelligo; neque vereor, ne te non expleverim: quod utinam tu quoque nostrum desiderium expleas videndi tui, istisque silvis aliquando relictis, in sole rursus vivere incipias. Vale.

EPI-

EPISTOLA VII.

De vocibus Artopta, Locare, *&* Nota.

QUod Pædiano isti tuo Juvenalis & Persii Satyræ tantum placeant, quantum scribis, haud equidem miror: placent enim magnopere etiam nobis, quamvis non audeamus Horatianis opponere. Illud vero per mihi mirum videtur, qui fiat, ut sibi persuaserit, nullum esse horum Poetarum versiculum, quem ipse non probe intelligat. Ut ut est, ego tibi auctor sum, ut litibus abstineas. Quod tamen consilium ne videar dedisse fugiendi laboris gratia, duo loca adscribam, alterum Juvenalis, Persii alterum, quibus tentare hominis ingenium possis, & belle, nisi fallor, includere. Debes igitur te in laudantis speciem totum conformare; os ejus atque oculos ingenii indices admirari; interrogare, quam pridem se dederit his auctoribus; quidquid responderit, magna accipere admiratione. Cum maxime intumuerit, tum veluti discipulus aliquis in Pythagoræ ludo post silentium quinquennale, callide arguteque urge, nec quidquam abire patiaris. Est, inquies, in quinta Juvenalis Satyra vox *Artoptæ* (v. 71. *salva sit artoptæ reverentia*) cujus, quæso, vim ac significationem pro tua ista intelligentia mihi expedi. Si imparatum invenies, ut fere solent esse gloriosi homines, mitte ad Interpretes, unde verbosior redibit, sed paullo doctior. Cum enim omnes excusserit postrema editione ab Henninio

collectos; id, si recte conjicio, pronunciabit, quod Henninio ipsi probatur, *artoptam panem esse nonnihil assatum*. Hæc scilicet opinio fuit Octavii Ferrarii Elect. l. 2. c. 10. qui tamen si animadvertisset Plauti verba in Aulular. a. 2. sc. 9. *Ego hinc artoptam ex proximo utendam peto*, facile sibi persuasisset, *artoptam* vas esse, in quo panis assatur, non panem ipsum. Vides enim, opinor, vas utendum a sene Plautino peti potuisse, panem utendum non item. Jam vero cum *artopta* vox Græca sit ab ἀρτόπτη, quam describit Pollux lib. 10. c. 25. τὸ σκεῦος, ἐν ᾧ τοὺς ἄρτους ἐνοπτῶσι. *vas in quo panes coquunt*, quære a Pædiano tuo, cur putet a propria certaque significatione abeundum. An non sensus & urbanitas constat, cum jubetur Parasitus abstinere pane, qui in *artopta* coctus est: atque ita vereri vas in domini delicias, velut ad sacra, comparatum? In quo quidem non tam usum ipsum rei, quam Græcam appellationem irridet more suo. Quod si malit Lubini interpretationem tibi obtrudere, qui *artoptam* panis dispensatorem & custodem esse putat, ab ἄρτος *panis*, & ὄπτομαι *video*, fac primum ostendat, ubi novam hanc vocem, & quidem masculini generis, sive apud Græcos sive apud Latinos invenerit; deinde quomodo cohærere existimet consequentis carminis verba, *superest illic*, *qui ponere cogat*, nam si *artopta* custos est, ipse quidem *ponere coget*, non alius servus. Sudabit, mihi crede, atque algebit; sed explicare se ex ambagibus non poterit. Fortasse ad illos accedet, qui *artoptam* pistorem dixerunt, tamquam ab ἀρτόπτης. Esto, amplificemus Latinam linguam, siquidem vox ἀρτόπτης apud ul-
lum

lum Græcum ſcriptorem reperitur. Quid ſi dicat, mulierem panificam ſignificari, teſtemque appellet Plinium? Nihil novi dixerit, ſed nihil item veri. Ecce tibi Plinii verba lib. 18. c. 11. *Piſtores Romæ non fuere ad Perſicum uſque bellum* &c. *Ipſi panem faciebant Quirites, mulierumque id opus erat, ſicut etiam nunc in plurimis gentium. Artoptam Plautus appellat in fabula, quam Aululariam ſcripſit; magna ob id concertatione eruditorum, an is verſus Poetæ ſit illius; certumque ſit A. Atteii Capitonis ſententia, coquos tum panem lautioribus coquere ſolitos*. Primum igitur narrat Hiſtoricus, piſtores ad Perſicum uſque bellum Romæ non fuiſſe; deinde ipſe ſibi hac ſuper re difficultatem movet, quod in Plauti fabula mentio fiat *artoptæ*, hoc eſt piſtorii vaſis, & quidem ex Græcia allati, ut ex ipſo nomine patet; denique difficultatem tollit, tum quia non ſatis conſtat, an is verſus Plauti ſit, tum vero maxime quod *artopta* coqui uterentur, non piſtores. Hinc *artopticii panis* eodem capite meminit, qui ab *artopta* dicitur, ſicut a *furno furnaceus*. Videſne, quam nihil afferant probabile, qui *artoptam* apud Plinium mulierem putant? Igitur pro certo habeas, *artoptam* vas eſſe ad panem delicatiorem coquendum; neque ſinas, te per vanas commentationes induci. Vide porro, ne Pædianus ad incitas redactus, veterem Juvenalis editionem in medium afferat anni 1473. quæ non *artoptæ* habet, ſed *artocopi*. Vox *artocopus*, qualiſcumque eſt, etiam Britannico placuit: ſed tu illi & invidiam novitatis oppone, & optimorum codicum fidem, & eruditorum conſenſum pro *artopta*. Antequam manum de tabu-

 la,

la, illud quoque te monitum volo, unum ex omnibus veterem Scholiastem subdubitasse, utrum *artopta* pistor esset, an vas: qui hunc consecuti sunt Juvenalis enarratores, pro pistore nonnulli steterunt, vas omnes omnino rejecerunt.

Jam ad Persium veniamus. Sed victus atque afflictus Pædianus suis se castris tenebit. Si tamen provocando rursus educere in aciem potes, quære ab illo, quid putet per vocem *Rhenos* significari in Satyra Persii VI. v. 47. *ingentesque locat Cæsonia Rhenos*. Si accipis, inquiet suo periculo cautus, quod scribunt Interpretes, *Rhenos* posuit pro Rheni incolis. Tum tu: Principio quidem perinde loquebaris, ac si Juvenalis, & Persii anima in te migrasset; sed ut nunc est, de tuo vivis. Itane vero nihil nisi ab Interpretibus? Recita, o bone, quinque ipsos Persii versus, quibus tota clauditur sententia.

------------- Missa est a Cæsare laurus
Insignem ob cladem Germanæ pubis, & aris
Frigidus excutitur cinis: ac jam postibus arma,
Jam chlamydes regum, jam lutea gausapa captis,
Essedaque, ingentesque locat Cæsonia Rhenos.

Describit igitur apparatum triumphalem C. Caligulæ, qui victoriam de Germanis relatam jactabat, laureatis litteris ad Senatum missis: qua de re legendus Suetonius in ejus Vita, cap. 45 & seq. Itaque Cæsonia ejus uxor parabat aras ad sacrificia, & inter ceteras triumphi pompas Belgica vehicula, & Rheni imagines fieri curabat. Nosti oppidorum ac fluminum iconas, imo rerum & locorum omnium, quæ ullo modo ad victoriam pertinerent, in triumphum ferri consuevisse.

ſe. Tacitus Annal. 2. c. 41. *Vecta ſpolia* (in triumpho Germanici) *ſimulacra montium, fluminum, præliorum*. Ovidius de triumpho Druſi l. 4. Triſt. Eleg. 2. v. 37.

Hic lacus, hi montes, hæc tot caſtella, tot amnes,
Plena feræ cædis, plena cruoris erant.

Imo ipſum Rheni ſimulacrum ejus pompæ pars fuit v. 41.

Cornibus hic fractis viridi male tectus ab ulva,
Decolor ipſe ſuo ſanguine Rhenus erat.

Quare Cæſonia *ingentes Rhenos*, hoc eſt ingentes Rheni imagines fieri volebat, quoniam ad Rhenum ridiculam illam victoriam maritus retuliſſe dicebatur. Rheni porro incolas, qui tamquam captivi ante currum ducerentur, non Cæſonia, quæ in Urbe erat, ſed Caligula comparare debebat; & revera comparavit, & ad pompam ſepoſuit, ut narrat Suetonius cap. 47. Equidem non video, quid opus ſit in tanta ſententiæ perſpicuitate ad hanc *μετωνυμίαν* confugere præſertim tam duram, ut aliquos coegerit de codicum fide male ſuſpicari, vocemque *Rhenos* in *Rhedas* convertere. Et vero ſi *Rhenus* pro Rheni incola dici poteſt, jam reliquum eſt, ut & Patavium pro homine Patavino, & Adria pro piſce Adriatico, & alia hujuſmodi nimis ridicula dicantur.

Si vis autem illum uno telo prorſus conficere, hic veluti duplicato ictu, ad explicationem compelle verbi *Locat*. Quid tibi ab illo expectes, niſi quod interpretes omnes docti indoctique habent, videlicet idem valere atque accommodat, collocat, diſponit? Id cum dixerit, impune ride-

bis. Quid enim minus ad rem? quasi vero Cæsonia tanto ante triumphi diem, qui dies ne advenit quidem umquam, arma in templorum postibus collocaret, captivos vestiret, esseda & imagines in pompa disponeret. Tu, si paullo reputabis attentius, statim intelliges, *locare* nihil esse aliud, quam opus faciundum redemptoribus tradere. Nam cum Caligula *procuratoribus scripsisset* (Sueton. c. 47.) *triumphum appararent, quantus numquam alius fuisset*, inveniendi erant artifices, quibus & arma postibus figenda, & vestes ad captivos ornandos, & esseda, & imagines, & apparatus denique totus locaretur. Id vero usuveniebat etiam in veris ac legitimis triumphis, ut vel tota, vel maxima pompæ pars, quamvis in speciem advecta longius, in Urbe tamen conderetur; ideoque deesse non poterant id genus redemtores. Non aliter, credo, quinque Julii Cæsaris triumphi, quorum quatuor eodem mense acti, parari tanta celeritate & varietate potuerunt. De his Vell. Paterculus l. 2. c. 56. *Quinque egit triumphos; Gallici apparatus ex citro, Pontici ex acantho, Alexandrini testudine, Africi ebore, Hispaniensis argento rasili constitit.* Hæc si tu magna asseveratione & confidentia dices, non solum tamquam vera, sed etiam tamquam tua, excuties vano isti Grammatico jactationem; nec amplius audebit mirificum se tibi Juvenalis, aut Persii interpretem venditare. Quod reliquum est, noli de patria queri: sunt & nobis Pædiani nostri; verumtamen non audent cuilibet imponere.

Jam flagitat tabellarius; nec tamen scribendi finem facere possum, antequam te moneam, ne,

quod

quod in tuis litteris ſemel atque iterum animadverti, vocem *Nota* pro adnotatione ſeu explicatione temere uſurpes. Quid ſtupes? Latina non eſt. Nihil te pulcherrimorum librorum tituli moveant, in quibus *Notæ variorum*, *Notæ Criticæ*, *Notæ Selectæ*, & ſimilia; nihil quotidianus eruditorum hominum uſus, nihil ne noſtræ quidem ſcriptiunculæ olim emiſſæ, cum magnis nominibus crederemus. *Nota* ſignum eſt: *notaſque apponere*, quod habet Cicero in Piſon. c. 30. eſt ſigna quædam appingere ad ea probanda, vel improbanda, quibus appingimus; non explicare, ut vulgo increbuit. Multa generis ejuſdem in Latinis ſcholis & Academiis quotidie reſonant; at ego nolo movere Camarinam, quam olim cum tentaſſem, vix *me ſervavit Apollo*. Ea cum tibi excident ad nos ſcribenti, niſi ægre feres, ſignificabo. Pauci mihi crede, Latine ſciunt: neque ego mihi tantam hanc laudem aſſumo; ſed tamen quid ea ſit, & quibus deſit, intelligere mihi videor. Vale.

EPISTOLA VIII.

De Latinis tranſitionum formulis.

ORatiuncula me tua mirifice delectavit; eamque non ſolum, ut aliquid calumniarer, quod te velle ſignificaſti, ſemel atque iterum legi, ſed etiam multo magis, quod nullus eſſet calumniæ locus. Totus es a Cicerone: niſi quod apparet alicubi nimia quædam connectendi cura.

Natu-

Naturam ſequaris oportet, quæ multa diſtraxit. Neque enim in hoc Orationis virtus eſt, ut omnia ſint unum, ſed ut ad unum omnia referantur. Eſt ubi ipſa quoque negligentia tamquam ſimpliciter numerantis ad artem pertineat. Tu vero etiam a me petis Latinas tranſitionum formulas, quaſi in hoc augere maxime diligentiam velis. Equidem non puto, velle te ſuperare Ciceronem tuum. Atque ille quidem adeo nihil ſollicitus de tranſitionum varietate eſt, ut in duabus pagellis orationis pro Cœlio ſine controverſia elegantiſſimæ quinquies eamdem formulam uſurpaverit. Etenim ſic habet cap. 2. *Nam quod de pietate dixiſtis* &c. Tum ibid. *Nam quod eſt objectum municipibus* &c. Deinde cap. 3. *Nam quod objectum eſt de pudicitia* &c. Deinde c. 4. *Nam quod Catilinæ familiaritas objecta Cælio eſt* &c. Deinde cap. 7. *Nam quod æs alienum objectum eſt* &c. Miraris, ſtupes, ac pœne ſtomacharis tantam in Cicerone jejunitatem. Lege, ſi vacat, epiſtolam ſecundam lib. V. ad Familiar. quam licet accuratiſſime ſcripſerit pro rei gravitate, attamen in variandis tranſitionibus nullam curam ſuſcepit. *Quod ſcribis*, inquit, *pro mutuo inter nos animo* &c. *Quod ſcribis de reconciliata noſtra gratia* &c. *Quod ſcribis non oportuiſſe Metellum* &c. Neque tamen nimis eſt longa. Sed tu videlicet nimis in tenui laboras. Ut ut eſt, obſequar deſiderio tuo; ne me, ut ſoles, valde acutum in labore declinando judices. Sed, mihi crede, copulandi modus res ipſas ſequitur, & ſub ſtilum ſcribentis ſubit non quæſitus. Exercitatione conſequeris, ut frigida hæc adjumenta contemnas. Nunc ea po-

teris adhibere, non solum tamquam vincula, quibus quæ inveneris, apte componas; sed multo magis tamquam signa, quibus admonitus invenias.

1. Satis multa verba fecisse videor de honestate: restat, ut de utilitate dicam. 2. Satis est argumenti, me nihil tibi debere; quid si ostendo, debere te mihi? 3. Satis, opinor, intelligitis, quid ego illi: videte nunc, quid ille mihi debeat. 4. Sed hæc fortasse ferenda: illud vero quis ferat? 5. Sed illud minime tacendum est. 6. Sed operæ pretium est illa percurrere. 7. Sed his non deerit locus: interim quod initio proposui, persequamur. 8. Sed nimis multa de nugis; ad seria veniamus. 9. Sed hæc vulgaria: illud maximum est. 10. Sed constantiam hominis videte, Auditores. 11. Sed jam aliquando pedem conferamus. 12. Sed id alias, nunc quod instat. 13. Sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, unde deflexit. 14. Longum est persequi singula: manebo, ut institui, in genere universo. 15. Jam ad reliqua properabimus, si prius illud unum adjecerimus. 16. Jam vero ad id, quod est hujus caussæ caput, accedamus. 17. Jam quantum illud est, quod in tantis familiæ negotiis numquam intermisit litterarum studia? 18. Atque, ut facilius omnia intelligatis, ab initio rem totam vobis exponam. 19. Atque hæc ad utilitatem referebat, illa ad jucunditatem. 20. Atque ego de re ipsa postea disseram: nunc de consilio dicere libet. 21. Ac de me satis: sequitur, ut de te dicam. 22. At dices, me multis largitum. Nempe de meo; quid enim? 23. At enim hæc sunt communia multis. Esto: quid illud? Nonne

pro-

proprium Verris, & singulare? 24. At enim solum id est, ut me Siculi velint: alterum illud, credo, obscurum est, quem Verres nolit. 25. Sunt hæc maxima: neque vero minora sunt illa. 26. Hæc privatim: nunc quæ publice. 27. Hactenus, quæ domi gessit: deinceps quæ foris. 28. Habetis de simplicibus verbis: accipite jam de compositis. 29. De moribus satis: nunc de doctrina reliquum est ut dicamus. 30. De his plus satis: nam quæ restant, sunt multo graviora. 31. Alter erat locus cautionis, ne major sit impensa, quam vires. 32. Quid his immoror? Ad illa veniamus. 33. Quorsum alio nolentes abrepti sumus? Ad rem redeamus. 34. Quid illud, quod proprie ad milites pertinet, quale quantumque est? 35. Quid quod seipsum etiam superavit, cum &c.? 36. Quid vero, ut te ipse proderes, id nonne divinitus factum est? præsertim, qui posses &c. 37. Nam quod de litteris objicitur, non est tanti, ut &c. 38. Nam illud quid attinet commemorare? 39. Neque vero illud me commovet, quod &c. 40. Age vero ad bellum in Italia gestum veniamus. 41. Contra argumenta dictum est; contra testes dicamus. 42. Verum ubi testes adsunt, quid opus est rationibus? 43. Verum quid opus est testibus, ubi ratio non deest, & necessitas cogit? 44. Verum quidem hæc hactenus: illud unum postremo loco dicam. 45. Hæc missa facio: illud quæro. 46. Nimis hæc, inquies, vetera sunt. At non vetus illud. 47. Pueritia illius exposita, reliquas ætates attendite. 48. Grave est, quod dico, non ita tamen, ut ab illo non superetur, quod &c. 49.
Plu-

Plura de illo jam dixi, quam putabam dici posse: nondum tamen illa commemoravi, quæ &c. 50. Multa hujusmodi proferre possem: sed ad illa properandum est, quæ &c. 51. Sinite, Auditores, me hæc prætermittere, quæ notissima sunt, ut ad illa vos adducam &c. 52. Illud tamen, quamquam ad exitum festinat oratio, præterire nullo modo possum. 53. Hactenus de Principe: quod sequitur de Tyranno. 54. Ex quo debet intelligi, quam turpe sit &c. 55. Sunt exposita jam fere, quæ de facto quæruntur. Nempe igitur ea restant, quæ de jure. 56. At malo, inquis, eorum metum mihi excuti, quam naturam indicari. Sequar, quo vocas. 57. Est hoc amplissimum: sed tamen nihil magnificentius, atque ornatius illo esse potest, quod &c. 58. Videte jam porro cetera. 59. Et quoniam incidit de nobilitate sermo, quis est &c. 60. Requiretur fortasse nunc, quomodo fortunam tulerit. Cognoscite, Auditores. 61. Omittamus de genere dicere: videamus hominem ipsum. 62. Quoniam de impudentia dixi: castigemus segnitiem quoque. 63. Sequitur illud, ne deterioribus honos augeatur. 64. Quoniam magistrum cognovistis; cognoscite jam discipulum. 65. Veniam, neque ita multo post ad hunc locum: in præsenti illa magis urgent &c. 66. Postularet locus, ut de canibus quoque dicerem: sed nolo in re non valde gravi nimius videri. 67. Nolim videri longior: sed tamen, ut bene emensum detur, nonnihil de caussis adjungere placet. 68. Nolo plura dicere, quam temporis ratio postulet. Itaque minora illa prætereo &c. 69. Porro autem quis ignorat, quæ

hinc

hinc consequuntur? 70. Adde his, Accedit his, Huc accedit, Huc pertinet, Eodem refertur. 71. Ad hoc, Ad hæc, Ad hunc ordinem referendum est, Huic proximum est illud, &c. Satin' nugarum? Ego vero volui te vel copia ipsa fatigare. Vale.

EPISTOLA IX.

De particula Admodum, *&* *verbo* Aborior.

EGone, is quem nosti, egone, inquam, aut tibi, aut ulli mortalium succenseam, qui me sive prudens, sive imprudens *admodum illustrem* appellet, & in hanc formulam litteras scribat? Quid si ostendo, nihil meo quidem judicio, aut fere nihil discriminis esse inter *admodum illustrem*, *&* *illustrissimum?* Multum sane in iis, quæ ab hominum opinione pendent, tribuendum est usui: at ego, qui jam Philosophus sum, *& mihi res, non me rebus submittere conor*, rationem & veritatem sequor, populi judicium contemno. Rem novam tibi aperiam; sed tamen veram; Particula *Admodum* perperam adhibetur pro *Valde*, cum suapte natura significet *omnino*, *παντελῶς*, h. e. summum rei statum, non excellentem aliquem gradum. Accipe Latinorum Scriptorum consuetudinem perpetuam, atque constantem. Cicero 5. de Fin. cap. 5. *In quo multum admodum fortunæ datur.* Livius l. 23. c. 29. *Equestris pugna nulla admodum fuit*, Idem l. 40. cap. ult. *Armorum magnam*

vim

vim transtulit, nullam pecuniam admodum. Idem l. 44. c. 43. *Secuti sunt eum admodum quingenti equites*. Idem l. 22. c. 24. *Sex millia hominum cæsa, mille admodum Romanorum*. Idem l. 42. c. 65. *Mille admodum capiuntur*. Idem l. 43. c. 11. *Exacto admodum mense Februario*. Curtius l. 4. c. 9. *Mille admodum equites*. Florus l. 2. c. 6. *Prætextatus admodum filius*. Id mihi præsertim clarum fit, cum dicitur *nihil admodum*. Cicero in Brut. cap. 9. *Plane quidem perfectum Oratorem, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris*. Idem ibid. c. 58. *Curio litterarum admodum nihil sciebat*. Conradus Schwarzius in Particulis Lat. Orat. c. 8. explicat *pæne nihil*, nec aliter explicari posse existimat. Malebam homini docto parcere; sed quia in eo deceptus est, in quo omnes Ciceronis interpretes, & Grammatici longe optimi, juvat locum examinare, unde communis hic error manavit. Is est Cicer. de Orat. lib. 2. cap. 2. *Alter* (Crassus) *non multum, quod quidem extaret, & id ipsum adolescens: alter nihil admodum scripti reliquit*. Secundus hic Antonius est, qui *exiguum libellum* de ratione dicendi scripsisse dicitur in Brut. cap. 44. Ex quo & Schwarzius, & omnes ante illum Grammatici colligere se posse putarunt, verba *nihil admodum scripti* idem valere, ac *pæne nihil*. Sed vide, quomodo aberrent. Non negat Cicero, Antonium scripsisse aliquid, quod ad doctrinam pertineret; sed negat, reliquisse orationes, aut sermones, aut aliquid hujusmodi, per quod ejus eloquentiæ memoria servari posset, & a silentio vindicari. Locum universum si leges, ac perpendes, nihil amplius dubitabis.

Præſertim vero, ſi cum iis compones, quæ ſunt in Orat. c. 38. *Craſſi perpauca ſunt, nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii.* An huc quoque particula *pæne* vocanda eſt, ne *exiguo libello de ratione dicendi,* quem ſcripſit Antonius, injuria fiat? Porro autem cauſſam afferre ſolebat magnus hic Orator, cur Orationes non ſcriberet, de qua conſulere potes Val. Maximum l. 7. c. 3. n. 5. Jam vide, quæſo, quos lapides moverit Schwarzius, ut ſuum illud *pæne*, invitis Diis Deabuſque, tueretur, idemque faceret atque *admodum*. Eſt Salviani locus de gubern. Dei lib. 6. *Omnes admodum in perditionem ruunt, aut certe (ut aliud dicam lenius) pæne omnes.* Hic enimvero tam perſpicua eſt harum particularum diſtinctio, atque adeo oppoſitio, ut nihil magis. Attamen accipe ejus judicium: *Si* ADMODVM (inquit) *referas non ad* OMNES, *ſed ad verbum* RVVNT, *tum etiam elegans reſultat oratio*; *neque* ADMODVM, *&* PÆNE *opponuntur.* Rides, opinor, præſertim qui noſti Salvianum hac particula mirifice delectari, & ubique pro *omnino* uti. Sed rideas licet multo magis, cum legeris eodem capite n. 3. moneri nos a Schwarzio, *Admodum de numero rarius eſſe.* Enimvero quid hoc ſit, vix puto intellgi poſſe. Nam ſi ſolas auctoritates a me allatas conſideres, nihil fieri poteſt elegantius. In viam redeamus. Qui *admodum illuſtris* eſt, nihilo plus illuſtrari poteſt. At enim omnes, qui Latine ſcribunt, particulam hanc pro *valde* uſurpant. Moveres me ſcilicet, ſi diceres uſurparunt. Neque enim video, quinam ex noſtris tantæ ſit auctoritatis, ut linguam latinam augere poſſit,

aut

aut mutare. Quid vero? Putasne in hac una voce communiter ab omnibus peccari? Plurima sunt generis ejusdem: inter quæ illud ipsum *Aborior* referendum judicio, quod in fine tuarum litterarum adhibuisti, pro oriri ante partus maturitatem. Verbum hoc, si quæris, nihil valet aliud, quam mori; opponiturque τῷ *orior*, præpositione *Ab* vitium significante, ut in *Abrogo*, *Absimilis* & aliis ejusdem notæ. Varro l. 4. de ling. lat. *Idem hic Diespiter dicitur, infimus aer, qui est conjunctus terræ, ubi omnia oriuntur, ubi aboriuntur.* Idem in fragm. apud Nonium c. 2. n. 24. *Vinum, quod ibi natum sit, si prægnans biberit, fieri ut aboriatur.* Fœtus videlicet: quemadmodum dixit Gellius l. 12. c. 1. *Ut fœtus quoque ipsi in corpore suo concepti aboriantur.* h. e. intereant. In nitidissima Gronoviorum editione 1706. dicitur *Aborior* hoc loco passive adhibitum esse; quod a vero quam absit, ipse per te vides. Lucretius hanc ipsam significationem transtulit ad alia lib. 3. v. 155. *Pallorem existere toto corpore, & infringi linguam, vocemque aboriri.* h. e. intercludi, deficere; quod in magnis timoribus evenire solet. Adde huc ipsum quoque *Aboriscor*, quod in unam eamdemque significationem convenit. Lucretius l. 5. v. 732. *Inque dies privos aborisci quæque creata.* Quamquam verbum hoc fortasse nullum est; nam neque alibi invenitur, quantum ego quidem omni adhibita diligentia affirmare possum; & hoc ipso in loco alii leg. *aboriri*, alii *abolescere*. Multa fortasse miscebis, ut verba Gellii, & Varronis apud Nonium ad vulgatam consuetudinem detorqueas: sed quamdiu nihil certi afferes, non po-

teris a nobis jure discedere, qui satis ostendimus verbi hujus significationem, & extra aleam posuimus. Incerta enim ad certa sunt revocanda. Siquid habes, quod opponas, modo sit locupletis Auctoris, noli dissimulare. In libera Civitate vivimus, quicumque litteris operam damus. Vale.

EPISTOLA X.

De T. Livii Patavinitate.

NOn putabam, esse amplius, ut ullo umquam tempore in Italia fore, qui de Livii Patavinitate quærerent. Itaque non laborem, ut exprobras, superioribus litteris detrectavi, sed molestiam sum deprecatus. Nunc, quando urges, juvat me ipsum quoque Principis Historicorum gloriæ (utar enim Livianis verbis) pro virili parte consuluisse. Vetus hæc Asinii Pollionis accusatio est, quam refert Quintilianus in lib. VIII. instit. c. I. Fortasse ne dici quidem accusatio potest. Non enim id obtrectandi caussa objecit, sed quod delicatissimi fastidii homo aliquid sibi in Liviana scriptione sentire videretur, quod Romani sermonis indolem & naturam non prorsus saperet, magisque civitate donatum, quam civicum, ut ita dicam, appareret. Habent enim ejusdem sermonis populi pro regionum diversitate suas quisque loquendi formulas, & certam quamdam verborum structuram, quæ interdum etiam in una ca-

eademque Urbe, si paullo sit amplior, nonnihil variatur. Id vero est, nisi fallor, quod Lipsius voce duriuscula peregrinitatem vocat. Paulus Benius in lib. 11. de Hist. eumque secutus Angelus Portenarius suspicantur, Patavinitatis nomine nimium erga Pompejum studium ab Asinio fuisse notatum, cujus caussa Livius ab Augusto Pompejanus dici soleret, ut est apud Tacitum annal. IV. c. 34. Asinius autem, Vellejo teste, Antonianus fuit, ideoque Cæsarianus, & quod consequitur, Patavinis omnibus, qui Pompejo ac reip. faverant, maxime infensus. Sed nimio plus eruditis viris adnitendum erat, ut probarent, inter Italiæ populos, qui bello Civili Pompeji partes & reip. susceperant, Patavinorum studium fuisse præcipuum, quasique proprium usque adeo, ut per quandam antonomasiam Patavinitas diceretur. Quid enim? An non magis Pompejo favit Corfinium, ubi primum Cæsaris victorias remorari Domitius conatus est? An non majore in eum fide Brundusium fuit, quam ultimam Italicarum urbium Pompejus reliquit? An non fortius & constantius ab eo stetere Massilienses, qui totius Italiæ auctoritate minime moti, portas Cæsari clauserunt, & usque ad discrimen ultimum obsidenti restiterunt? Non defuere, qui reputantes nimiam quandam severitatem Patavinis objici consuevisse, ut colligitur ex Plinio lib. 1. epist. 14. & ex Martiali lib. XI. epigr. 17. hanc ipsam in Liviano dicendi genere ab Asinio notatam vellent. Fere enim stilus cum vivendi ratione consentit, & in suis quisque libris non ingenii modo, sed vitæ morumque imaginem quamdam

posteris relinquit. *Profert mores* (inquit Quintilianus l. XI. c. 1.) *plerumque oratio, & animi secreta detegit; nec sine caussa Græci prodiderunt, ut vivat, quemque etiam dicere.* Atque isti quidem Patavinitatem in laudis loco ponunt, sed paullo studiosius quæsitæ; quasi nihil sit aliud, quam nimis accurata latini sermonis castitas & pæne superstitiosa severitas. Idque eo fidentius affirmant, quod Quintilianus hanc in rem illius Atticæ anus exemplum affert, quæ Theophrastum hominem disertissimum, adnotata unius affectatione verbi, hospitem dixit; nec aliunde se deprehendisse interrogata respondit, quam quod nimium Attice loqueretur. *In vitium ducit culpæ fuga.* Quæres fortasse, quinam isti sint Grammatici tam benevoli. Equidem non memini. Immo ne illud quidem memini, utrum ego id aliquando legerim, an audierim, an vero ipse ita olim cogitando conjecerim. Nunc certe longe aliter mihi videtur. Idcirco enim arbitror, objectam fuisse Livio Patavinitatem, quod Romana urbanitate careret. Testis mihi locupletissimus Tullius est in Bruto c. 46. Quod enim ille de externis Oratoribus dicit, idem mihi ab Asinio dictum videtur de Historico externo. *Quid tu*, inquit Brutus, *tribuis externis Oratoribus? Quid censes inquam, nisi idem quod urbanis, præter unum, quod non est eorum urbanitate quadam quasi colorata Oratio? Quid est*, inquit Brutus, *iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam; tantum esse quemdam scio.* Ita velim respondeat Romanus homo de Livii Patavinitate interroganti: Quid sit nescio; tantum esse quamdam scio. Sed hactenus satis.

Si

Si plura cupis, & vacas, adi Morhofium, qui ait in ſuo Polyhiſtore lib. IV. c. II. ſe de Livii Patavinitate tam multa ſcripſiſſe, ut ea in compendium redigere pigeat. Mihi quidem in præſenti vacui temporis non eſt ſatis. Vale.

ACADEMICÆ
COMMISSIONES,

Quæ qualibet hebdomada in Seminario Patavino publice haberi ſolent.

COMMISSIO I.

De Linguæ Latinæ ſtudio.

PROOEMIUM.

Ereor, ne mihi in præſenti exercitatione ſimile quippiam eveniat, ac veteri cuidam Sophiſtæ, qui in publica concione Herculis laudes perſequi conſtituerat. Cum hic florem ipſum Spartanorum magnæ cujuſdam expectatione rei uno in loco adeſſe iuſſiſſet, jamque ſpectantibus omnibus in ſuggeſtum aſcenderet, tum ex iis unus, qui in corona ſedebant, Antalcidas nomine, vir cum primis dignitate & auctoritate gravis, Sophiſtam interrogavit, qua de re dicere vellet: Herculem, inquit, laudandum ſuſcipio. Hic vero Antalcidas otioſum Declamatorem nova interroga-

rogatione exanimavit, percunctatus, quis Herculem reprehendisset, ut opus esset laudatore. Habebant enim Herculem Lacedæmonii in Deorum numero, eumque omnes in primis colebant. Ecce me vobis, Auditores, eo consilio, ut linguæ Latinæ studium in hoc ejus quasi portu, in quem denique multis jactata tempestatibus, Deorum immortalium providentia confugit, quam maximis potero, laudibus ornem. Video, quam nihil indigeat laudatore, me vero præsertim, quem ex hac ipsa contentione intelligetis neque Latine admodum scire, neque ullo doctrinæ aut eruditionis genere valere. Illud vos tamen etiam atque etiam obsecro, ne putetis, mihi temere cogitanti in mentem venisse, ut Sophistam agerem. Nam siquis a nobis Antalcidas quærat, utrum sit aliquis tam vecordis animi ac desperati, qui Latini sermonis præstantiam dignitatemque non agnoscat, respondebo, ne litteris quidem sua monstra deesse. Absunt enimvero ab hoc loco: utinam aliquando absint provincia tota; cedant humanitati ac veritati locum; purgent cælum hoc fallaciis; in suas terras, hoc est barbaras concedant. Interim tamen ne cui nostrum officere possint, siquando conentur huc quoque pestilens virus afflare, ego hodie pro virili industriam omnem operamque adhibebo; non sane quod sperem me posse aliquid, sed ut eorum studia commoveam, quos & plurimum posse video, & ubi opus fuerit, paratos esse ad resistendum certo scio.

SILVA.

Exercitatio hæc ad genus Laudativum pertinet. Laudabitis enim Latinæ linguæ ſtudium.

Primum ob dignitatem: quia lingua hæc fuit principis terrarum gentis; quia adhuc in publicis monumentis, in ſacris, in cærimoniis locum habet; quia una demum ex omnibus perpetuo duratura videtur, quod cum religione juncta ſit. Ac ceteræ quidem linguæ, quibus nunc utimur, pendent a populi voluntate, qua nihil levius; Latinam ab hac ſervitute eruditi vindicarunt, & certis firmiſque legibus conſtituerunt.

Deinde ob jucunditatem: quia pulcherrima eſt, gravis, numeroſa, dives, ad omnia animi ſenſa exprimenda & ornanda ſupra ceteras apta.

Hinc ab omnibus nationibus, tamquam cujuſque propria, arrepta eſt: qua ratione gradum facietis ad ejus utilitatem oſtendendam. Nam per hanc unam cum omnibus hominibus jungere commercia poſſumus, & Babelicæ turris incommoda compenſare.

Poſtremo ob neceſſitatem: nam qui litteris deditus eſt, aliis omnibus linguis carere poteſt, hac una non poteſt. Omnes enim artes ac diſciplinæ Latine traduntur; omnes Academiæ Latino ſermone circumſonant; frigidus eſt Theologus, Philoſophus, Juriſperitus, qui ſuarum rerum gravitatem aliis verbis aſſequi conatur, quam Latinis.

Ergo hæc litteratorum lingua dici quodammodo debet, in qua qui præſtat, non jam inter turbam, ſed inter ipſos litteratos eminet. Quod

ſi

ſi homines brutis animalibus antecellunt, quod animi ſenſa inter ſe conferre loquendo poſſint; litterati ceteris hominibus, quod melius poſſint; quanta erit ejus præſtantia, qui litteratos ipſos elegantia ſermonis prætergrediatur?

Ultimo loco ad abſurdum res duci poterit. Nam cum in tanta brevitate vitæ tam multa diſcere debeamus, abſurdum eſt per alias linguas vagari, quarum monumenta omnia in hac una continentur. Ac ſiqua contendere cum Latina poſſet, Græca ſcilicet eſſet. Verum quid habent Græci, quod non ſit Latinis litteris mandatum? Cum tamen contra ex Latinis pauciſſima Græco ſermone legantur, &c.

AD GRÆCAM INTERPRETATIONEM.

Lingua Latina per Ven. GREGORIUM CARD. BARBADICUM in Patavino Seminario reſtituta.

ITalico regina ſolo dominabar, & ipſe
Lacteus edebat verba Latina puer.
At cum ſe noſtro Gens barbara miſcuit orbi
In latebras linguæ me pepulere novæ.
Pulvere ſub turpi damnata ſilentia duxi,
Et blattas Cicero, Virgiliuſque tulit.
Tum Petrarcha meis ſumſit pro juribus arma,
Conatus veterem reſtituiſſe locum.
Jamque refloreſcens complebam lumine terras,
Viſaque ſunt nobis aurea ſæcla iterum.

Poſt-

Postea sed variis rursus concussa duellis,
  Heu, dixi, melius delituisse fuit.
Denique Gregorius sortem miseratus acerbam,
  Me sedis voluit sceptra tenere suæ.
Regna angusta nimis, tantoque minora vetusto
  Non placuere mihi, sed placuit Dominus.

GRATIARUM ACTIO.

MUnera multiplici creverunt ordine vestra,
  Nec pensari ulla jam bene voce queunt.
Huc linguæ coeant omnes, & pignore certent,
  In re non facili quæ sit inepta minus.
Siqua suis poterit tam grandia reddere verbis,
  Huic uni cedet lingua Latina locum.

COMMISSIO II.

De studio Linguæ Græcæ.

PROOEMIUM.

SÆpe ego constitui, siquando mihi dicendi copia apud vos daretur, in disceptationem vocare, cur Græcæ litteræ, florentibus Romanorum rebus, tam male audirent, ut mores corrumpere crederentur; tametsi nemo esset unus, qui negaret, disciplinas artesque omnes ad civilem cultum libero homini necessarias ex illis profectas esse. Ut enim nihil de Satyrarum scriptoribus dicam, morosis ingeniis atque acerbis, quorum princeps Juvenalis (si modo princeps appellari debet)

bet) neque hominibus Græcis, neque verbis pepercit; nonne Cato ille Censorius, gravitatis & sapientiæ imago, ad Marcum filium scripsit, *Bonum esse Græcas litteras inspicere, non perdiscere?* Quid M. Cicero Oratoris pater? Nonne hujus viri omnium opinione prudentissimi illud est, quod refertur in libris de Orat. a filio conscriptis, *Ut quisque optime Græce scit, ita esse nequissimum?* Quod vero mihi magis mirum videtur, tantum abfuit ut voces istæ Romanorum studia retardarent, ut ipse quoque Cato, nihil inconstantiæ famam veritus, inclinata jam ætate Græcas litteras avidissime secutus sit, quas recta firmaque improbaverat. Verum id totum ut excutiatur, suisque momentis in partem omnem examinetur, longioris disputationis est, multoque gravioris, quam ut a nobis suscipi possit, & in horæ spatium vel paullo amplius includi. Itaque ad nostra potius tempora conversi, de illis queramur, quod Græcæ litteræ, incredibili rerum ac voluntatum mutatione facta, laudatoribus abundent cultoribus vero magnopere egeant. Neque enim nos eas colere dicendi sumus, quorum plerique inviti nolentesque accedimus; tantumque operæ illis tribuimus, quantum ferulæ metu tribuere cogimur. Sic enim fit, ut eorum, quæ quotidie discimus, nihil animo adhæreat; & cum universum scholarum cursum obierimus, adhuc de Grammaticis elementis timide dubitanterque respondeamus. Fastidium hoc rerum optimarum gravissimi morbi indicium est: cui demum ut aliqua ratione occurramus, declamationem adversus nos ipsos præsenti exercitatione instituimus. Quo quidem stimuli gene-

genere ſiquid nos ad ignaviam ambigendam profi-cere intelligemus, reliquas omnes litterarii nego-tii partes hunc in locum afferemus, eamdemque ſingulis operam & diligentiam adhibebimus.

SILVA.

DEclamationem inſtituite adverſus illos, qui Græcarum litterarum ſtudia vel prorſus oderunt, vel ſegniter colunt: quod commode præ-ſtabitis earumdem litterarum laudatione.

In duo genera dividi poſſunt, quæ faciunt in rem hanc; alterum eſt eorum, ex quibus effici-tur Græcarum litterarum dignitas; eorum alte-rum, ex quibus utilitas exiſtit.

I. Pars. A nobilitate rerum, quæ Græce ſcri-pta ſunt. Ea lingua plena eſt dignitatis ac ſplen-doris, qua uſi ſunt principes liberalium artium ac diſciplinarum auctores: atqui a Græcis omnes fe-re artes ac diſciplinas accepimus: ergo eorum lin-gua, &c.

Ab antiquitate. Antiquiſſima litterarum monu-menta, ſi ſacra Biblia excipias, Græca ſunt. Ab his autem reliqua omnia ſunt propagata, Latina præſertim.

A multitudine Scriptorum. Magnus eſt eorum numerus, qui in quolibet rerum genere Græce ſcripſerunt: unde in hanc linguam tanta verbo-rum copia redundavit; tam varia declinandi, componendi, figurandi ratio; tot ſchemata, tot dialecti, &c.

A teſtimonio. Romani, omnium ætatum omniſ-que memoriæ prudentiſſima natio, tantum ho-

noris

noris Græcis litteris detulerunt, ut iis ferme unis per annos quingentos usi sint; & cum gentes omnes, quibus imperabant, barbaras dicerent, Græcos tamen & honorifice appellare consueverunt, & vel in summa potentia bonarum artium magistros habuerunt.

II. Pars. Ostendite ad solidam eruditionem non satis esse Latinas litteras; sed quia res non caret invidia, antequam rationibus confirmetur, præmittite magnorum virorum testimonia. Familiam ducat M. Varro, quid apud Cic. Academ. 1. c. 2. eos qui Græce scirent, *doctos* appellavit, reliquos omnes *indoctos*.

Varronem sequatur Cicero, qui in Bruto c. 45. ait, *C. Titium eo pervenisse, quo potest Latinus orator sine Græcis litteris*.

His adjungatur orator sæculi sui eloquentissimus idemque doctissimus M. Antonius Muretus, cujus hæc sunt verba lib. 2. Var. lect. c. 20. *Sine Græci sermonis cognitione manca omnis & mutila est doctrina: & qui ejus expertes sint, ab eis ne Latine quidem scripta penitus percipiuntur*.

Tum rationes in medium afferte. Nam pulcherrima litterarum atque artium monumenta Græca sunt, quorum cognitione qui caret, quomodo dici potest eruditus?

At enim Latino sermoni, atque adeo etiam vernaculo reddita sunt.

Respondebitis primum, non omnia reddita esse; deinde non fideliter; postremo illa ipsa, quæ fideliter reddita dicuntur, tamen in pluribus deficere & claudicare; quod nulla lingua vim & venustatem Græcæ assequi possit. Quam in rem Gel-

lii

lii auctoritatem afferetis, qui toto capite sexto decimo lib. XI. contendit quædam esse, quæ ne pluribus quidem Latinis verbis dici possunt nisi obscurissime, cum a Græcis perfectissime & planissime uno verbo dicantur.

Demonstrabitis igitur, qui carent Græcis litteris, eos carere usu pulcherrimæ artis, quæ Critice dicitur, in veteribus scriptis interpretandis ac dijudicandis posita. Nomine autem veterum scriptorum Latina quoque complector, quæ cum magnam partem a Græcis fluxerint, nequeunt sine ope illorum perfecte intelligi.

Si vacat, errores aliquot illorum hominum recensete, qui aleam hanc sine Græcæ linguæ præsidio tentare voluerunt; eorum vero in primis, qui rationes & origines vocum sunt persecuti; qui sane ridicula protulerunt.

Hæc ad interpretandum. Multa porro etiam ad componendum facere videntur, si quam copiosa, quam fusa, quam varia Græca lingua sit, cogitare velitis. Sed hoc veluti prætereuntes attingite, ne solitæ exercitationis modum prætergrediamini.

Parænesi orationem claudetis, cui auctoritatem conciliabit Horatii monitum in epist. ad Pisones de Art. Poet.

- - - - - - Vos exemplaria Græca
Nocturna versate manu, versate diurna.

AD

AD GRÆCAM INTERPRETATIONEM.

Lingua Græca per Ven. GREGORIUM CARD. BARBADICUM *in Seminario Patavino restituta.*

MUsarum Phœbique parens pulcherrima quondam,
Græcia nunc fœdo dat sua colla jugo.
Heu, Superi, prohibete nefas; quo crimine tanto
Amisit priscum patria vestra decus?
Sic erat in fatis. Artes migrate Pelasgæ:
Explicat en vobis Itala terra sinum.
Nec mora; jam lætæ subeunt Antenoris Urbem,
Illas Gregorius quo jubet esse loco.
Scilicet hic unus mirandi fœderis auctor,
Trojugenas Græcis conciliare potest.

GRATIARUM ACTIO.

NOn agimus Græce vestro pro munere grates:
Scilicet hoc unum Dorica lingua nequit.
Aptior haud ulla est benefacta rependere verbis;
Sed nondum veteri suspicione vacat.
Artibus ingenium juvit coluisse Pelasgis:
At Romana tenet pectora nostra fides.

COMMISSIO III.

Accusatur Solœcismus.

PROOEMIUM.

NUllus est capitalior litterarum ac litteratorum hostis, quam Solœcismus, a quo vix illi cavere sibi possunt, qui florentissimam ætatem assidua ingenii exercitatione triverunt, omnemque Grammaticorum studiorum cursum per summos labores ac vigilias semel atque iterum obierunt. Itaque non est cur miremini, Auditores, si nos pestem hanc justo judicio persequi hodierna luce decrevimus, tantoque conatu debilitare atque affligere, ut ex hoc Musarum domicilio longe cultissimo statim excedat, & in suas illas, unde exiit, Solorum latebras, se se conjiciat. Itane igitur esse labem, quæ sermonem nostrum, hoc est maximum Deorum beneficium hominibus concessum turpissime fœdet, neque solum in triviis & tabernis, sed in foro, in templis, in curia, in academiis impune grassetur? Dii vestram fidem! Nimis jam mites, nimis patientes adhuc fuimus. Expedienda sunt arma omnia, explicanda signa, procedendum in aciem, debellandum aliquando est. Sed illius quidem tam multæ insidiæ sunt, tam abditæ, tam callide positæ, ut in ejus sinu sæpe lateat, tamquam in tuto, quicum depugnat, nec ante se prodat, quam victoriam reportarit. Quocirca mihi ipsi timendum

dum magnopere est, ne dum Solœcismo gloriosus miles bellum indico, Solœcismum admiserim; ipsisque armis hostem contexerim, quæ in ipsum distringo. Id ne forte fiat, quæso vos, Auditores, intendite oculos animosque, monete pro vestra benevolentia, pro vestra auctoritate reprehendite: nam cum animadverterim sæpenumero, ideo scelus hoc impune abire, quod ab iis ipsis defenditur, qui huc descendunt ut oppugnent, ego firmissime statui conjunctis vobiscum viribus prælium inire, & in me ipsum arma convertere, siquidem in me ipso deprehendetur. Tu vero, *Præsul amplissime*, quem nobis judicem nec opinatum fortuna obtulit, noli mirari de rebus tam minutis a nobis disputari. Ætas videlicet, & prima hæc studiorum ratio ita postulat: nec illi ipsi, qui in litteris regnant, ad eam gloriam pervenissent, nisi ab his tenuissimis exercitationibus incepissent.

SILVA.

Compositio versabitur in genere judiciali: postulabitis enim Solœcismum hostem vestrum velut apud Prætorem actione de vi & insidiis; quod nolentibus vobis, in possessiones vestras invadat, modo per insidias, modo per vim, stipatus barbarismis, idiotismis, impropriis, macrologis, battologis, & aliis orationis pestibus.

Dicetis, vos operam omnem & industriam adhibuisse, rogasse, obsecrasse, contendisse modis omnibus, ut a vobis rebusque vestris abesset; sed audaciam tantam coerceri non posse nisi publica auctoritate.

Deſcribetis labes, quas lucubratiunculis veſtris ſæpe intulit; dolorem inde conſecutum, verecundiam, jejunia, verbera, &c.

Si monſtrum hoc abigatur, ætatem veſtram feliciſſimam fore, quæ hac una de cauſſa infeliciſſima eſt, &c.

AD GRÆCAM INTERPRETATIONEM.

Pro Solœciſmo.

CUm hæc audiſſet Solœciſmus, neque patronum inveniret, ipſe pro ſe dixit; & quidem ita graviter & facunde, ut nihil deſideratum in ejus oratione ſit, niſi cauſſa melior. Innocentiæ ſuæ illud in primis argumento eſſe, quod cum ætate innocentiſſima, hoc eſt cum pueris maxime vivat; a viris autem fere abſit, niſi boni viri ſint. Grammaticorum nationem, quod ſibi bella moverit, Deorum immortalium judicio ad perpetuas nugas tamquam ad metalla fuiſſe damnatam. Neque vero magis miſeram illorum conditionem fuiſſe, qui olim ſua crimina luere in fodinis cogebantur, quam ſit illorum, qui inter obſoleta atque exeſa veterum linguarum rudera dies noctesque verſantur. Sed adhuc unum ſermonis libertatem ab illis oppugnatam defendiſſe; ſe Theologis, ſe Philoſophis, ſe Medicis, ſe Juriſperitis ſuffragatum, ut præclaras animorum ſuorum cogitationes, quibus generis humani ſalus continetur, dicendo ſcribendoque exponere poſſent. Ro-

gar

gare atque orare, ne se ejicerent, ni vellent, magnam repente in omnibus bibliothecis & academiis solitudinem fieri: Ipsos quoque latinitatis magistros ac pæne canonas non raro ad Solœcismum confugisse, ne optimas sententias Grammatica superstitione debilitare cogerentur. Quid enim esse aliud Virgilii schemata, quibus obtinuit, ut Grammaticorum malleus diceretur? Nomina varia, rem unam & eamdem. Scilicet ostenderent Grammaticum aliquem, qui latine & eleganter scriberet: omnes ad unum aridos esse, jejunos, ineptos, exsuccos, vix ossibus hærere. Ipsi se igitur prius accusatores in ordinem redigerent, tum de aliis cogitarent. Quamquam se quidem libenter in exilium abiturum, si possit aliquando inter homines istos ad contentiones natos convenire. Hoc vero quis ferre possit, adversarios suos oppugnationem instituisse, de cujus ratione atque ordine nondum statuere unanimi consensu potuerint? Alios enim alia præcipere; quod unus probet, alterum improbare: non esse mirum, si Solœcismo non parcant, qui pugnant secum ipsi. Hic vero tam ingeniosus visus est, ut ipsi illi, qui accusabant, cogitare cœperint, numquid sibi timendum esset, quod reo minime malo periculum creassent.

GRATIARUM ACTIO.

Siquando litterulæ nostræ de fortuna conquestæ sunt, quod minime videretur desiderio respondere, hodie quidem jure ac merito queruntur, quod te nobis, *Præsul Illustrissime ac Reve*

rendissime, jamdiu optatissimum non satis opportuno tempore concesserit. Nec enim aut hujus diei schola ex illis est, quæ principes habentur, aut ipsa scholæ exercitatio auribus tam eruditis ullo modo digna. Sed tamen, ut de nobis ingenue fateamur, quemcumque tandem adventus hic tuus in diem incidisset, nihil profecto erat in toto hoc Scholarum nostrarum ordine, quod in tantam hanc lucem sine verecundia exponeretur, teque judicem totius Italiæ sapientissimum non formidaret. Ergo quidquid hoc est sive laboris, sive industriæ, exiguum certe quidem, noli præ tua ista singulari atque recondita eruditione contemnere; sed reputa, tantam hanc litterariæ gloriæ famam, quantam nemo unus post natas litteras vivens obtinuit, ita demum te beatum efficere posse, si sit cum illa humanitate conjuncta, a qua litteræ ipsæ nomen adeptæ sunt.

COMMISSIO IV.

Curas hominum ridere oportet, sed sapientius, quam Democritus solebat.

PROOEMIUM.

DUos ferunt fuisse Philosophos, Democritum & Heraclitum, ita inter se natura studiisque diversos, ut alter perpetuo rideret, alter perpetuo quodam luctu conficeretur. Prodibat Democritus in forum ridenti similis, adunco naso, buc-

buccis pæne ad aures diductis; & ut mercatorem offendebat, vel artificem, vel caussidicum, ad singulos, veluti rem novam sibique lætissimam, risum instaurabat. Narrabat quis de magistratu sibi delato? Ille ridebat. Alius querebatur de repulsa? Ille ridebat. Erat qui venderet, qui emeret, qui transigeret, testesque in rem suam appellaret? Ille vero suavissime ridebat. Denique quidquid diceres, quidquid peteres, quidquid interrogares, omnia promiscue, teque ipsum tamquam scenicum hominem risu excipiebat. Accedebat ex parte altera mœstus & sordidus senex Heraclitus, promissa impexaque barba squalidissimus, obducta fronte, lippis oculis, acutis naribus, distorto ore, temporibus collapsis, genis enectis, qualem prorsus decet esse hominem rebus omnibus illacrimantem. Hunc siquis recreare conatus esset vel ostentatione rerum, vel narratione lætissima, laterem lavabat; quod sibi ad sapientiæ famam æternum squalorem luctumque indixisset. Habetis, Auditores, stultorum par lepidissimum. Non enim video, quemadmodum inter Philosophos isthoc nescio quid hominum numerare possim. Tamen siquod stultitiæ genus ferendum est, & humanæ imbecillitati condonandum, multo malim in nostra civitate Democritos esse, quam Heraclitos. Etsi enim tam in adversis rebus ridere vitium est, quam flere in secundis; attamen hoc asperioris naturæ est, neque excusari interpretando potest, nec in hominum societate tolerari. At vero qui sibi imperavit in qualibet fortuna hilariter vivere, & omnes rerum humanarum eventus ridere, nec valde a sapiente distat, & ma-

gnum sibi præsidium ad aliorum convictum & benevolentiam comparavit. Si paullum igitur sibi temperet Democritus, si effrenem ridendi licentiam paullulum cohibeat, jam noster est, & cum sapientibus sedet. Id totum cujusmodi sit, Auditores, adsumus explicaturi; ea tamen sive lege, sive consuetudine, ut nos pro nostra imbecillitate atque infantia impune ridenda dicamus, vos vero pro vestra bonitate & patientia ne talia quidem rideatis.

SILVA.

Animadvertite argumenti hujus duas esse partes, quarum prima significat, curas fere omnes quæ ab hominibus suscipiuntur, leves esse ac risu dignas; altera, non admodum prudenter se gessisse Democritum, quem ferunt humana omnia promiscue risisse.

I. pars. Homines plerumque sunt occupati vel in honoribus comparandis, vel in divitiis congerendis, vel in utroque: atqui honores ac divitiæ non possunt humanum appetitum explere, eique beatitatem impertiri: sunt igitur ridendi tot tantique conatus. Videte hanc in rem Aristotel. l. 1. Ethic. c. 5. & ibi Interpretes, præsertim vero Tarquinium Gallutium.

Civitatis ordines recensebitis, in foro, in curia, in officinis nimio plus occupatos atque intentos, ut bona tam exigua, tam incerta, tam habentibus noxia per fas nefasque sibi parent. Videte hic Juvenalis Satyram X. Ipsos quoque litterarum ac sapientiæ studiosos, eorumque contentio-

tiones ad trutinam revocabitis; ostendentes, quam stultum sit diu noctuque impallescere chartis, summumque hujus vitæ bonum valetudinem exsuccæ gloriolæ devovere. Nihil enim fere fit intra modum.

II. pars. Democriti vultum, habitum, mores urbanâ atque eleganti ethopæja describetis; ut appareat, nulla certa ratione, sed potius levitate, aut etiam fortasse ambitione ductum, hominum studia ridere consuevisse.

Quodnam enim judicium de illo ferendum est, qui & possessiones suas deseruit, & oculis se privavit, ut nulla re a cogitando averteretur? Dicetis, hanc ipsam opinionem sapientiæ, quam quærebat, fuisse ridiculam. Nihil enim probari debet, quod nimium sit.

Ostendetis, multa esse in hominum societate, quæ rideri non debent, si modo & ratione constent. Deorum immortalium religiones, artium ac disciplinarum studia, rei familiaris ac publicæ curam, &c.

Denique Democritum, ceterosque ejus mentis Philosophos ob antiquitatis reverentiam per quamdam veluti correctionem excusabitis. Nam cum vellent hominum animos nimiis perturbationibus liberare, ad extrema hæc adducere conabantur; non quod id totum fieri posse crederent, quod contendebant, sed ut naturam nimis aberrantem revocarent ac reflecterent.

Verumtamen correctionem hanc ita adhibebitis, ut excusare quidem magna nomina videamini, non tamen eorum institutum probare.

AD GRÆCAM INTERPRETATIONEM.

Veteres scriptores in Democriti Philosophi famam conjurasse videntur. Adeo multa de illo ridicula memoriæ prodiderunt. Ego uni fidem habeo Diogeni Laertio, qui & gravis Historicus est, & hoc sibi argumentum sumsit, ut Philosophorum Vitas moresque describeret. Alii mirabilia magis, quam vera consectantur: itaque etiam contraria dicunt. Valerius Maximus lib. 8. c. 7. scribit, eum bona sua patriæ donasse, Cicero de fin. l. 5. c. 29. deseruisse: qua etiam de caussa stultitiæ insimulatur a Lactantio lib. 3. c. 23. Revera neque donavit, neque deseruit, sed in pecuniam redacta peregrinando absumsit. In quibusdam Græcis monumentis apud Gellium l. 10. c. 17. habetur, illum se oculis sua sponte privasse, ne umquam videndi illecebris a contemplando avocaretur. Id ipsum confirmat Laberius Poeta, & Tertullianus in Apologetico c. 46. sed alter caussam affert, quod improborum fortunas aspicere nollet; alter, quod mulieres sine cupiditate intueri non posset. *Credat Judæus Apella.* Perpetuo ridens inducitur a Seneca de tranq. c. 15. & ab aliis antitheta quærentibus. Sic enim præclare opponitur Heraclito sine intermissione ploranti. Ex Philosopho Mimus. Vitæ genus tam varium varia item consecuta est opinio mortis. Senio defecit, cum annos vixisset plusquam centum. Sed magis ex dignitate tanti viri Athenæo

l. 2.

l. 2. δειπν. visum est, si persuadere posteritati posset, ipsum sibi mortem ultro conscivisse. Quidam tradit, φθειριάσει confectum objisse; haud alio sane fundamento, quam quod a tanta paupertate, in quam inciderat, pediculi abesse non possent. Miror equidem, neminem unum ex ejus discipulis inventum fuisse, qui magistri nomen ab injuria vindicaret.

GRATIARUM ACTIO.

Siquis Democritus tantam hanc gravissimorum virorum, & nobilium adolescentum frequentiam videret, statim a meridie uno in loco, eoque pro ratione temporis valde angusto coactam; assidensque paullulum, audiret de Latinis Græcisque litterulis, de syllabis, de apicibus certamen institui, quot quantosque cachinnos tolleret, quam solutos, quam effusos! Mira enimvero est patientia vestra, quæ hujusmodi tædia ad duas pæne horas producta, qualibet hebdomada ferre potest; nosque etiam excitare cunctantes ac segnes, ut hoc vobis negotii afferamus. In quo cum reputo nihil vos spectare aliud, quam quod e re nostra sit, incredibili quadam verecundia perfundor; maximeque velim meum erga vos animum, voluntatem, studium, observantiam singulari aliquo verborum genere declarare. At in hac officii parte tam difficili si valerem, jam non vestra institutione indigerem: nisi vero qui aquilam pingere recte novit, is ad muscam doctore indiget. Illi igitur hæc rideant, qui se sibi dumtaxat natos existimant; nec nisi privatorum commodorum ratio-

tionem habent: vos nobis semper in magna admiratione eritis, qui rerum vestrarum fere obliti, nihil agitis, nihilque cogitatis nisi nostra caussa. Idque eo magis mirum est, quod beneficia vestra in illos confertis, qui non solum referre nullam gratiam possunt, sed ne ipsum quidem beneficiorum pondus ex toto cognoscere.

COMMISSIO V.

Qui recte paret, dignus est ut imperet.

PROOEMIUM.

QUod de bello dici solet, nondum expertis jucundum esse, id de imperio dici debet. Etsi enim imperare pulcherrima in speciem & suavissima res est, in his tamen veluti floribus multiplex latet anguis, idemque ejusmodi, ut non modo corpus, sed animum in primis sauciet, partem hominis præstantissimam. Ingredere magnificas illas ædes. Videsne stantes in limine armatas copias? Non tam ad populi, quam ad ipsius domini terrorem aluntur. *Multos enim timeat, qui a multis timetur, necesse est*. Agedum infer pedem, tolle oculos. Delectantne te lacunaria illa argento auroque distincta? At inde in ejus beati cervices gladii pendent, filo tenuissimo illigati, quemadmodum Damocli ostendit Dionysius. Circumfer te undique. Placetne solium nobilissimis servis ad nutum & obsequium utrimque stipatum? At multi in eo Reges ab iis ipsis trucidati sunt, quorum opera utebantur; atque adeo ab illis,

quos

quos ſibi unice ad præſidium conſtitutos, corporis cuſtodes appellabant. Quid mihi menſas apparatiſſimas innuis? Ita quotidie multi veneno interficiuntur, ut jam menſa crux Regum appellari poſſit. Quid dominatus majeſtatem, quid chlamydem, quid ſceptrum, quid coronam oſtendis? Nempe oſtendis onus; tanto enim iſta graviora ſunt, tanto curæ moleſtiæque pleniora, quanto pluribus gemmis ornata. Noli mihi ærarium, noli mihi fiſcum indicare. Nihil poteſt eſſe hujuſmodi ſine magna invidia & populi imprecationibus. Sed jam per Deos immortales exeamus; omnia hic ſuſpicionis plena, intuta omnia; non amicitiæ, non fidei, non benevolentiæ locus. In aula ſumus, intelligenti ſatis eſt; ſed numquam tamen ſatis ambitioſo, qui ſua cupiditate tamquam nocte aliqua circumfuſus, nihil tale videt, aut omnia videt vitro illo colorato, quo crudeliſſimus Princeps ſuppliciis ipſis, humano ſanguine fœdatis, pulchritudinem aliquam comparabat. Nihil vero hic tam miſerum eſt, ut ex omni parte circumſpectum, non aliquam bonitatis ſpeciem præſeferat, moveatque deſiderium ſui. Ergo parcamus homini imperandi cupido, vel quia ſua eſt imperio felicitas, vel quia videtur eſſe. Id unum ab illo contendamus, ut hæc ipſa cupiditas virtutis adminiſtra ſit; hoc eſt ita ſibi perſuadeat, privatum hominem tum demum imperio dignum eſſe, ſi recte pareat. Si hac ad imperandum nitetur via, nos illi ultro imperium concedemus; reique publicæ egregie conſultum per ambitionem exiſtimabimus. Id dum fuſius oſtendimus, adeſte humaniter; totamque hanc exercitationem ita tempe-

rate,

rate, ut nobis quotidie magis magisque placeat, talibus dominis obtemperare.

SILVA.

Plato lib. 6. de leg. & Aristoteles lib. Polit. 3. non de suo modo sensu, sed ex communi hominum opinione proverbio firmata pronunciant, vix fieri posse, ut aliquis recte imperet, qui non antea paruerit. οὐκ ἔστιν εὖ ἄρχειν μὴ ἀρχθέντα. Id vos tamquam exordii loco ponetis, ut propositam a me sententiam oratiuncula explicetis. Utrumque enim conjunxit Cicero, cum dixit initio lib. 3. de leg. *Et qui bene imperat, paruerit aliquando necesse est; & qui modeste paret, videtur qui aliquando imperet, dignus esse.*

Dicetis igitur hoc maxime locum habere in liberis civitatibus, in quibus ex ipso civium ordine summi magistratus eliguntur; iidemque homines modo imperant, modo parent.

Explicabitis recte parendi difficultates; quas qui expertus est, & superavit, magnum dedit virtutis ac prudentiæ testimonium.

Dicetis, terminos esse aliquos, intra quos imperia in liberum hominem contineri debeant; quos quidem terminos nemo melius cognoscere potest, quam qui privatam fortunam belle ac modeste tulit.

A contrariis quoque argumenta ducetis, ostendentes, quam stolide, atque impotenter rempublicam administrent, qui cum essent privati, magistratibus ipsis imperare voluerunt, & cum summa rerum omnium licentia vivere.

De-

Denique quascumque obedientiæ laudes invenietis, huc trahi recte poterunt.

AD GRÆCAM INTERPRETATIONEM.

Responsio Jugurthæ nomine ad Micipsæ orationem, quæ est apud Sallustium de Bel. Jugurt. c. 10.

NE dii siverint, Rex, ut Numidiæ immature adeo rapiaris. Etsi enim satis gloriæ vixisti; & tibi etiam fortasse satis, qua es moderatione rerumque humanarum satietate; nobis quidem certe nondum satis. Tamen, quod caveas in posterum rebus tuis, veritus multo ante, quæ aliquando naturæ necessitate futura sunt, facis tu quidem pro tua ista ubique commendata sapientia. Mihi sane invisum regni nomen, si tua funera consequi debet. Præterquamquod innutritus ego bellicis laboribus ac venatione, quomodo possum ad civilem rerum curam & urbanam quietem animum convertere? Adherbali & Hiempsali facile erit patris virtutes imitari, quibus licuit manentibus domi proxime intueri. Quod si me tamen jubeas uti beneficio tuo, & in partem venire summæ dignitatis, id ethicam diligentissime, ut videaris potius laboris aliquid imminuisse filiis, quam regni. Numquam excidet animo meritorum tuorum recordatio; eamque prædicabo & habebo nomini tuo gratiam, quam tibi referre non potero. Dic mihi vel regnandi, vel parendi leges, impera quod videtur, aut veta; omnia

non

non minore fide, quam tibi, præstabo memoriæ tuæ. Quod & faciam, diis bene juvantibus; & eo libentius, quo tardius.

GRATIARUM ACTIO.

QUemadmodum ad recte parendum observantia & solertia opus est, ita ad imperandum prudentia & æquitate. Nihil porro in humana societate miserius excogitari potest, quam impotens dominus. Siquidem servus moneri, castigari, dimitti potest; dominum pati necesse est. Quorsum hæc, Auditores? Scilicet eo denique ventum est, ut grates postuletis; multumque veremur, nequid nobis supra virium nostrarum modum imponatur: non quod iniquius aliquid a vobis esse possit, sed quod pro insigni quadam bonitate naturæ de meritorum vestrorum magnitudine cogitare nolitis; quæ, ut nos quidem existimamus, nulla verborum copia æquari potest. Ergo date hoc observantiæ in vos nostræ, ut non parere aliquando liceat: ex quo potissimum intelligetis, hominibus vos de vestra dignitate sollicitis imperare. In reliquis pro vestra auctoritate jubete: nam ita nobis in animum induximus, huic in primis ætati obedientiam convenire; & per eam unam fieri posse, ut cum vos ad majora progressi eritis, non desint ex nobis, qui loca ista vestra occupare possint.

COM-

COMMISSIO VI.

Populo imponere facile est.

PROOEMIUM.

SIquando umquam lætus & alacer ad dicendum, aut scribendum accessi, quod ipsa me rei propositæ facilitas ceteroquin timidum ac refugientem invitaret, id certe mihi hodie contigit, cum de hominum fraudibus & fallaciis commentari aliqua jussus sum, & in conspectum vestrum afferre. Neque enim putavi in eo mihi deesse orationem posse, quod ita commune omnibus esset, ita vetus, ita frequens, ita privatim publiceque usurpatum, ut quocumque me verterem, quidquid aspicerem, quidquid audirem, vel totum ex mendacio constaret, vel mendacii partem maximam complecteretur. Curia, forum, judicia, compita omnia, summi infimique cives, quantam, bone Deus, quamque perspicuam, civilium negotiorum non imperito, dicendi copiam suppeditant! Sed ne a schola discedamus, quid est in poetica facultate non fallacissimum, quæ vel ipsum nomen a fingendo ducit? Quid nostra hæc, cujus in præsentia periculum facimus? Nonne ita in fallendo est, ut præceptores ante Aristotelem omnes nullam dicendi artem, nisi ad concitandos auditorum animos tradiderint; Aristoteles vero ipse, qui primus probandi locos excogitavit atque edidit, non tamen vera, sed vero similia ab oratore requirat?

Quid plura? Ipsi illi barbati Philosophi, qui se gravissimo nomine veritatis indagatores appellant, multis animi motibus abrepti, & partium studiis veluti milites auctorati fallacissime disputant; eoque se feliciores arbitrantur, quo plures adolescentes, magistrorum fallacias in ipsam posteritatem propagaturos, inducere possunt. Neque vero siquis est ita solers & acutus, ut sibi nolit imponi, fraudum isti ac fallaciarum artifices quippiam de solita contentione remittunt. Satis illis est, si plures in errorem inducant: populo canunt, non Platoni; nec hominum de se judicia ponderant, sed numerant. Id utrum recte faciant, nolo in præsenti quærere; sed tamen quandoquidem faciunt, eorum artes explorare lubet, ut quantum quidem ætatis hujus nostræ imbecillitas patitur, populares insidias nobis caveamus. In quo primum facilitate vestra indigemus, deinde vero sapientia; ut cum patienter tuleritis nugas nostras, ipsi talia reponatis, qualia argumenti gravitas postulare videtur. Id a vobis præsertim speramus, NNNN. quod ex inopinato sedentes hoc in loco conspicimus. Neque enim, opinor, tantam hanc incommodissimi temporis molestiam animo tam æquo ferretis, nisi magno quodam erga litteras amore, & aliqua etiam erga nos benevolentia duceremini.

SILVA.

STilum vestrum in eos expedire debetis, qui se populo venditant, idque laborant, ut sapientes habeantur, quamvis nullam operam nullum-

lumque laborem impenderint in comparanda ſapientia.

Initio quidem explicabitis, quid nomine populi intelligatis, quæ vox non plebem dumtaxat comprehendit, ſed nobiles promiſcue atque ignobiles, tum viros quoque principes, ſi ſint indocti.

Turba hæc magis ſpecie rerum ducitur, quam rebus ipſis. Itaque mendacia ingenioſe colorata plus valent apud illam, quam ſimplex ac nuda veritas: Medicum probat garrulum, Philoſophum contentioſum, Cauſſidicum impudentem, Militem jactabundum; quo quidem genere hominum quid frequentius?

Nihil facilius, quam in eos cœtus cooptari, quas litterarias Academias vocant. Cum quis tamen eo loco ſedet, tamquam ita demum Muſis initiatus, ſtatim cum litteratis numeratur. Advenit ſolemnis recitationis dies, tota urbe diſcurritur; vix unus aut alter de ſuo: hoc tamen populo ſatis.

Quid ſiquis libellos aliquot ſibi comparet? quid ſi pauca quædam magnorum virorum nomina memoriæ mandet? quid ſi publicas acroaſes frequentet, in iiſque caput belle moveat? Apollo eſt.

Sed inter omnia hujuſmodi fallaciarum inſtrumenta nullum potentius eſt opibus, quibus & fama ſapientiæ, & laudatores, & teſtes facili negotio comparantur. &c.

AD GRÆCAM INTERPRETATIONEM.

De simulationis & fallaciæ bonis.

FAllendi ars vetustissima est; & ex quo virtus cœpit esse, virtutis simulatio fuit. Qua de re adeo nihil querendum judico, ut etiam miseram ejus civitatis conditionem putem, quæ istiusmodi vitio caret. Apparet enim in nullo pretio veram laudem esse, ubi nemo est, qui eam fallaciter imitando simulet. Illi tantum numi adulterari solent, quibus publica forma & auctoritas est. Miror equidem, Juvenalem tantopere doluisse Sat. 2. quod essent Romæ qui *Curios simularent, & bacchanalia viverent*. Quam enim hæc significationem habebant, nisi probitatem & honestatem in ea gentium omnium patria tanti fieri, ut illi etiam, qui ad vitia profligatissimi erant, tamen se Curiorum similes videri mallent? Non tanta est virtutis ostendendæ cura, ubi vitia valent & dominantur. Sed ne a litterulis nostris longius abeamus, vix dici potest, quanta ego lætitia exultem, cum video in aliqua civitate opifices quoque ac sellularios scientiæ opinionem aucupari. Neque enim se tamquam scientes venditarent indocti, nisi crederent in honore esse, qui vere sciunt. Quoties tibi se tamquam magnos historicos jactabunt, quos transalpinæ ephemerides erudierunt? Attamen patere. Quoties Gellium cum Cicerone component; quoties de Sal-

Salluſtio tamquam de Poeta loquentur; quoties tempora temporibus, nomina nominibus mutabunt, *delphinum ſilvis appingentes, fluctibus aprum?* Attamen patere. Sed vide, quam te velim ad patientiam comparatum. Tum quoque illos ſine faſtidio aſpicere debes, cum viros Principes inducunt, ſuaque illis mendacia venditant. Grave eſt hoc, nec facile ferendum; verumtamen ita fiet, ut tuam tibi fortunam gratulere, regiaſque opes contemnas, quæ talibus inſidiis obnoxiæ ſunt.

GRATIARUM ACTIO.

Multi ſe vobis bene gratos carmine præbent;
Sed mirum, ſiquis vera Poeta canit.
Qui nullas veſtro reddit pro munere grates,
Scilicet is pretium muneris omne videt.

COMMISSIO VII.

Jucundius eſt reprehendere, quam laudare; ſed tutius laudare, quam reprehendere.

PROOEMIUM.

Quidam ſunt ingenio tam difficili & acerbo, ut omnes hominum actiones ægre ferentes, quidquid vident, quidquid audiunt, promiſcue reprehendant: rurſus alii tam bono ac facili, ut

 omnia

omnia ad laudem convertant. Utrumque mea quidem ſententia malum: nam neque reprehenſore vitia carere debent, neque virtus laudatore; ut æqui & iniqui diſcrimina appareant, habeantque homines officii ſtudioſi atque honeſtatis, quid ſequantur, ac fugiant. Pejus tamen illud, quod a reprehenſione proficiſcitur: nam laudare omnia levitatis eſt; at reprehendere intolerandæ cujuſdam malitiæ, quæ odia inter homines ſerit, eorumque ſocietatem & communionem, alterum in alterum armando, diſſolvit. Ac ne ſilere quidem prorſus laudabile eſt: oportet enim hominem ratione & voce præditum non quaſi mutum animal vivere, ſed de rebus humanis judicare, colloqui cum altero, turpia & honeſta perpendere, probare, improbare. Qui medium noſſe ac tenere poteſt, is mihi eſt ſapientiſſimus: proximum locum tenet, qui minimum peccat, vel in ea parte peccat, quæ minus periculi habet. In hanc rem totam quædam de more afferimus, ſed nihil prorſus aut veſtro judicio, aut loco dignum. Et multi quidem ſe modeſtiæ cauſſa initio ſtatim abjiciunt, ut in ipſa exercitatione tanto magis excellant: nos hoc uno fortaſſe laudandi erimus, quod de noſtra infirmitate vere ingenueque fatemur.

SILVA.

DUplex erit orationis pars.

Ad primam hæc pertinent. Quia qui reprehendit, videtur eſſe quodammodo judex ejus, qui reprehenditur.

Se-

Secundo, quia ex vitiis ejus, qui reprehenditur, magis apparet præstantia & virtus illius, qui reprehendit.

Tertio, quia qui reprehendit, sibi videtur acutus & perspicax, atque adeo etiam urbanus, siquidem possit cum aliquo sale aliena peccata notare.

Quarto, quia reprehensor sibi videtur rem gratam audientibus facere; quippe omnes libentius reprehensionem aliorum, quam laudes excipiunt.

Ad secundam hæc. Quia qui reprehendunt, inimicos; qui laudant, amicos sibi parant. Quo referri Terentianum illud poterit Andr. 1. 1. 41. *Obsequium amicos, veritas odium parit.*

Secundo, quia laudatores facile inveniunt, qui seipsos quoque laudent, reprehensores frequenter in reprehensionem incidunt.

Tertio, quia qui reprehendit, facile modum excedit; qui laudat, non item, aut si excedit, nullam injuriam facit.

Quarto, quia neminem umquam laudasse pœnituit; reprehendisse, permultos. Hic commemorare poteritis infelices eorum exitus, qui se satyris scribendis dediderunt: & ne longius abeatis, infandam Ciceronis necem referetis, quam certe sibi ipse per suas Philippicas peperit. &c.

AD GRÆCAM

INTERPRETATIONEM.

Epiſtola C. Verris, qua Ciceronem ab inſtituta in ſe accuſatione deterret.

SI eo cœpiſti, M. Tulli, in foro & judiciis tanta contentione verſari, ut te levium adoleſcentum & quadruplatorum agmini nunc demum conjungeres, vereor, ne non ſatis tutam vitæ rationem ad laudem & gloriam, ac ne ad opes quidem inſtitueris. Ad hominum certe benevolentiam nihil eſt importunius Quo eſt mirandum magis, te petitionis tuæ tempore ad accuſandum deſcendere, & a Cornelia gente inviſæ admodum rei auſpicia capere. Ædilitatem petis; comitia imminent. Itane prenſas? Itane Romanos cives tibi concilias? Nempe Siculi præſto erunt? Siculi pro Cicerone ſuffragia ferent; aderunt tibi gratia & auctoritate Siculi. O te rerum omnium ignarum, ſi neceſſitudinis vinculo neſcio quo ſeditioſis provinciæ ingeniis obſtrictus, non iis modo, quibuſcum eadem in urbe, in foro, in curia vivendum, ſed fortunis etiam tuis bellum indicis! Noli, quæſo, M. Tulli, ſuſceptum ambitionis curſum tute tibi intervertere, ut provinciarum audaciam foveas ad Prætores accuſandos plus nimio effuſam. Jam vero ſi principes civitatis ad dicendum idonei ſociorum querelas temere excipiant, & in judicium deferant, profecto neque Curiis, neque Catonibus ſalva res erit. Sunt enim adhuc libertatis me-

memores, verbo socii, revera populi Romani hostes; cumque ipsi per se non possint, id contendunt, ut nos per nos ipsos intestino bello conficiant. Vide ergo etiam atque etiam, diligenterque considera, utrum alienis morem geras, an tuis; Siculis ne, an Verri. Aliunde quid speres nec scio, nec ut sciam, valde laboro. Ego certe, si evadere per te potero, id efficiam gentis opibus, amicorum gratia, & quod his temporibus caput est, pecuniarum largitione, ut in Comitiis tuis nihilo plus a Quincto Fratre desideres. Novi equidem magnanimi viri ingenium, qui malis omnibus Reip. carere honoribus, quam ulla re niti præter virtutem & honestatem. Sed tamen ut libere fateamur quod res est, prisca illa prensandi simplicitas, & frigida majorum ambitio in Campo obsoleverunt; & ipsi illi integerrimi libertatis auctores, Bruti ac Valerii, si in hæc tempora incidissent, sæculi moribus communique consuetudini inservirent. Cum enim hæc una ad Præturas & Consulatus via reliqua sit, operæ pretium est vel invitos huc pertrahi bonos cives, ut quoquo modo ab improbis Reip. administrationem vindicent. Siqua ergo in nobis præsidia esse putas ad civium Rom. studia & voluntates conciliandas, ea potes hoc tempore demereri omnia. Sive enim delationem Cæcilio concedas; sive judices ex composito rejicias; sive demum in sequentem annum caussam produci ultro citroque disputando patiaris; & amice facies, & sine ulla clientum suspicione facies. Interim vide, quam de animo tuo nihil dubitem, qui statim fiscos tibi aliquot recte obsignatos per pue-

rum mitto, quos Comitiorum nomine distribuas. Sic ea tibi adjumento futura sunt, quibus si uti nolis, oppugnabere. Itaque consule non mihi modo, sed tibi etiam multo magis, rebusque tuis. Mihi siquidem in hoc judicio nihil te amico periculi comparatur, te inimico parum. Satis enim intelligis pro tua sapientia, & rerum forensium usu, quid nobis præsidii in Hortensio, quid in Metellis, aliisque summa auctoritate viris, quid in civitatibus Siciliæ non unis, quid denique in caussa ipsa futurum sit. Sed jam familiaris epistolæ modum pæne excessi. Vale; & reputa, mihi quidem, ut omnia cedant improspere, nihil impendere gravius exilio: at vero eas esse nostræ familiæ opes, ut & amicorum beneficiis, & inimicorum injuriis paria rependere possimus.

GRATIARUM ACTIO.

NOn nos pro vestro referemus munere verba.
In tacito melius gratia corde sedet.

COMMISSIO VIII.

Litterati solent esse mites.

R O OEMIUM.

QUi de vitiis ac virtutibus crassius judicant, nec inter lenitatem, ac lentitudinem satis distinguunt, putant sapientem hominem omni prorsus ira vacare oportere, omnesque injurias ut-

utcumque illatas fatue stolideque tolerare. Hinc non defuerunt, qui Zenonem Eleatem valde reprehenderent, quod conviciis petitus non conticuisset; quasi vero philosophica præcepta non animi perturbationes, sed animum ipsum retunderent, & ad servilem patientiam abjicerent. At ille, quomodo, inquit, laudes sentiam, si convicia non sensero? Non igitur insitos naturæ ignes virtus extinguit, sed moderatur; isque demum mansuetus ac mitis est, qui ab omni tumultu liber eatenus irascitur, quatenus ratio postulat. Habetis, Auditores, quid revera sentiamus, cum literatis hominibus lenitatem tribuimus, qui si omni motu iræ carerent, & ἀναίσθητοι essent, ne litterati quidem appellari possent; quippe illo instrumento spoliati, quo ingenium acuitur & accenditur. Res est hujusmodi, ut non facile ab adolescente tractari possit: me tamen ideo conari juvit, tantumque discrimen subire, quod cogitarim non posse vos, qui tam multa sapientia litterisque floretis, mecum agere nisi mitissime.

SILVA.

Argumentum hoc ejusmodi est, ut primum more & exemplis, deinde ratione explicari debeat.

Videmus igitur litteratorum ingenia lenissima esse, & ad timendum potius, quam ad audendum prona. Multa hoc in genere de Cicerone ac Demosthene narrantur, quæ eos ab armorum strepitu valde alienos fuisse significant; quamvis uterque in acie fuerit, alter vero etiam exercitum du-

duxerit, ſeque Imperatorem appellandum curaverit.

Ratio ea videtur eſſe, quod litterarum ſtudia molliunt animos, & humanitatis memores faciunt.

Juvat ad iram moderandam, ex Philoſophia didiciſſe, quam gravis morbus ſit; quantopere ipſi noceat, in quo eſt; quam hominem ratione præditum dedeceat, feriſque ſimilem reddat, &c.

Accedit vitæ genus, quod litterati ducere ſolent, umbratile ac remotum a turbis, quæ homines ad iram inclinant.

Hinc puellas litterarum præſides fecit antiquitas, eaſque in altiſſimo jugo collocavit procul a rerum humanarum curis & ſollicitudinibus; ex quibus fere *ſurgit lutea bilis*. &c.

AD GRÆCAM INTERPRETATIONEM.

VEtus eſt barbarorum accuſatio, Muſarum ſtudia animum frangere. Hinc narrat Procopius, Gothos proceres nullo pacto permittere voluiſſe, ut Amalaſuntha eorum Regina filium Athalaricum litteris imbueret. Quid vero Gothos appello? Licinius ipſe Romanorum Imperator adeo litteris hac una de cauſſa infeſtus fuit, ut eas virus ac peſtem publicam appellaret. Horum non dicam hominum, ſed brutorum ſtultitiam ſatis arguit Julius Cæſar. Quis illo fortior, quis item ex omni antiquitate doctior? Nemo plura bella geſſit, nemo plures victorias retulit, nemo ma-

majus imperium occupavit. Idem tamen cum hæc ageret, ſuos illos Commentarios ſcribebat, quibus nihil eſt in tota latinitate elegantius. Quid Cicero, alter, ut ita dicam, litterariæ Reipublicæ Conſul? Nonne is quoque & Pompeji caſtra ſequutus eſt, & ipſe exercitum duxit, & Imperator eſt appellatus? Ergo litteræ cautos homines faciunt, non timidos; lenes, non ignavos.

GRATIARUM ACTIO.

Reddimus en nullas veſtro pro munere grates.
Qui poterit nobis parcere, mitis erit.

COMMISSIO IX.

Magnum eſt in paupertate ad bonas artes acquirendas profitendaſque impedimentum.

PROOEMIUM.

Nihil eſt in orbe terrarum, quod pluribus conviciis ac maledictis petatur, quam pecunia; nihil item quod magis anxie avideque paretur. Si Senecam audis, pecunia peſtis eſt, curarum parens & origo, vitiorum adminiſtra, ſatelles malorum omnium, hominibus in pœnam conceſſa, ut ſeſe ipſi non habentes habenteſque excruciarent. Interim tamen nemo Seneca ditior: prædia ruſtica, & urbana ſupra modum privatæ for-

fortunæ; equi, servi, statuæ, horti, vis auri & argenti tanta, quanta Imperatorem, orbis terrarum dominum, movere possit, & ad prædam allicere. In hac rerum omnium copia paupertatem laudat, quæ animi libera, quæ secura & expedita, quæ paucis contenta, quæ ad philosophandum aptissima. Dii boni! Tune is, Seneca, esses; aut omnino Senecam esse homines scirent, nisi per commoda ista ad philosophiam pervenisses, tuamque sapientiam divitiarum splendore illustrasses? Philosophiam dico; non Cynicam illam in reprehendendo positam, cetera inertem, sordidam, dolioque & Diogene dignam; uno verbo Senecæ Philosophiam, quæ & aulæ par sit, & conviviis intersit, & jocis delectetur, & vivere homines cum hominibus sinat. Huc qui contendit, næ ille multis ab ipsa pueritia indiget, in primis vero schola & magistro, quæ maximo fere impendio constant. Fac porro te felicissimo ingenio præditum per omnia paupertatis incommoda evasisse, & ad aliquam cognitionem, diis hominibusque juvantibus, devenisse. Quid tum inde? Quot quantisque fortunæ adjumentis opus est, quibus amicis ac patronis, quanto otio, quam multis libris, ut aliorum judicio satisfacias, cumque te omnibus probes, quem esse revera sentis? Toga ipsa suas partes agit, annulus, ædes, comitatus; quibus deficientibus, jacere ingenia vel laureata necesse est, molisque ac tabernis operam dare. Nemo Medicum advocat, cui trita lacerna sit; nemo litem ad Caussidicum defert, cujus facundiam non ampla domus opibusque referta commendet. Bene ac feliciter in hoc argumento

Sa-

Satyricorum princeps Juvenalis versatus est, cujus ingenium placet nobis hodierna exercitatione imitari; non quod similia fieri posse putemus præsertim ab adolescentibus, sed ut rem natura sua veram, sæculisque omnibus exploratam magis magisque confirmari ætate moribusque nostris ostendamus.

SILVA.

Duplex difficultatis genus perpendere debetis, quod pauperi impedimento est, ne possit emergere, & in hoc quasi theatro litterarum suas partes agere.

Prima difficultas est in litteris ac disciplinis acquirendis, eaque primam oratiunculæ vestræ partem constituet; altera in profitendis, quæ partis alterius argumentum erit.

Pars I. Hic explicare debetis, quanti prima institutio constet: nam pueri, quos proficere in litteris volumus, domo ablegandi sunt; & in iis locis qualibet impensa collocandi, in quibus neque optimorum magistrorum copia desit, neque frequens exercitatio, neque æmulatio, &c.

Tum paullatim progressi ad studia, quæ majora dicuntur, ostendetis, quibus facultatibus opus sit, ut quis librorum supellectilem sibi comparet, ut in celeberrimis Academiis præstantes viros audiat, ut publicas exercitationes de more habeat, iisque titulis ornetur, quos majores nostri sapientissime instituerunt, ut doctos ab indoctis etiam vulgus distinguere posset.

Ex his & similibus recte expositis apparebit, quan-

quantum ſit ad bonas artes acquirendas in paupertate impedimenti.

Pars II. Sed fac aliquem acquiſiviſſe; cui, quæſo, bono erunt? ſibi uni ſapiat neceſſe eſt, ſuaque in umbra vivat, qui opibus caret. Nam ne ad eos quidem gradus, quos Sapientes occupant, vel occupare debent, niſi per numos aſcendi poteſt. Hic vero cavete diligenter, nequid nimis odioſum attingatis.

Quid ſi emittere lucubrationes ſuas velit, & hominum judicia ſubire? Num ad typographum accedere poteſt ſine pecunia?

At enim vel Medicinam facere, vel in cauſſis judiciiſque verſari poterit, unde opes comparantur. Ita videlicet, ſiquis vellet aut Medico uti pannoſo, aut Cauſſidico.

Neque vero hoc ad ſæculi mores referendum; quæ communis quidem, ſed vetus & vana querela eſt: cujus rei vobis argumento erit Satyra Juvenalis VII. Quippe ipſa rerum natura ita ferre ſolet, ut cui ad vitam commode ducendam neceſſaria deſunt, is animo depreſſus atque abjectus, nihil eximium proferre poſſit.

Artes aluntur laude; at paupertas ridiculos homines facit. &c.

AD GRÆCAM

INTERPRETATIONEM.

Si felicitas venalis eſſet, nemo niſi dives feliciter viveret. Quamquam divites fere omnes ita ſunt avari, ut ne ipſam quidem felicitatem em-

emturi videantur, si emi pecunia possit. Itaque sumus omnes infelices; pauper laborat, ut aliquas opes acquirat, dives ut plures; ille nequit uti, hic uti renuit. Et hujus quidem major calamitas; neque enim mirum est pauperem appetere pecuniam, qua caret; quemadmodum non est mirum, sitire convivam, qui nondum bibit. At divitem inhiare pecuniæ, ejusque cupiditate contabescere, hoc vero quid est aliud, quam illum, qui immodice bibit, adhuc sitire, nullaque ratione expleri posse? Sitis hujusmodi morbus est, & quidem insanabilis, quia cupiditas superfluorum infinita est. Paupertas si morbus est, facile sanatur; quia necessaria pauca sunt & parabilia.

GRATIARUM ACTIO.

Reddere pauperie prohibemur munera vobis.
Sic ea pauperibus, divitibusque nocet.

COMMISSIO X.

Litteratus homo non debet latere.

PROOEMIUM.

Disciplinarum & artium studium ita cum famæ studio conjunctum est, ut nemo neque nostra, neque majorum, neque ulla sæculorum memoria inventus sit, qui cum esset excellenti virtute præditus, prædicationem nobilitatemque contemneret. Ac siquis forte modestiæ simulatione lucem

 splen-

ſplendoremque fugit;nobiſque perſuadere conatur, ſatis ſe multa ſcire,ſed hominum judicia famamque deſpicere; hanc ſcitote ignaviæ morem eſſe, ut falſam quamdam moderationis ſpeciem comminiſcatur, qua ſe primum tegat adverſus reprehenſionem, deinde etiam, ſi fieri poſſit, nava ingenia & induſtria in invidiam adducat. Scilicet ubi quis in animum induxit pigram & deſidem vitam agere, nihil eſt reliquum niſi ut vires ingenii omnes, quaſcumque habet, in id conferat, ut ejus vitii notam effugiat, in quo eſt: id autem facere commodius nequit, quam ſi ad proximam virtutem confugiat, ex eaque ſibi perſonam adumbret, quæ minus acutos plebeculæ oculos eludat. Hæc fere illa modeſtia eſt, quam quidam in litteris jactant, non ſibi tantum, aut privato nomine improbi, ſed ipſi rerum naturæ injurioſi, quæ ſenſum hunc laudis & gloriæ præclare agentibus indidit; ut ſi cetera diligentiæ præmia aliquando deſint, hoc tamen non aſſumtum aut adventitium, ſed innatum atque inditum perpetuo illam comitetur. Hoc illi tam inſigne bonum prava opinione corrumpunt; rati, ſe induſtriam tollere poſſe, ſi tam certum probatumque induſtriæ incitamentum ſuo judicio ſuſtulerint. Quod ſiquis forte non nihil valet, & tamen revera ita ſentit, hic quidem non improbus eſt, ſed tamen ſtultus. Sapientia, inquit, ſeipſa contenta eſt; ſplendet ſibi lumine ſuo; non debet ex ore vulgi pendere. Egregie. Tu igitur in tuis latebris ac ſilentio ſapis. At quo teſte? cui bono? quam in rem? Hujuſmodi nempe ſunt avarorum pecuniæ, quæ tam deſunt, ſi adſint, quam ſi non

ad-

adsint. Quis mihi lyram laudet, quæ semper taceat? quis arcum, qui numquam tendatur? quis ratem, quæ navalibus nondum exierit? Tute tibi habe mutum hoc sive scientiæ, sive sapientiæ genus: sed interim noli mirari, quod nos non tam subtilis ingenii homines hoc, quidquid est, inertiam appellemus. Intelligitis, Auditores, quibuscum nobis præsenti exercitatione futura res sit; nec vero umquam tantopere de nostra infantia doluimus, quam hoc tempore dolemus, quo tenebriones isti ignaviæ patroni conficiendi essent. Agemus, pugnabimus, contendemus viribus omnibus; ac si nihil aliud, hoc certe efficiemus, ut cognoscatis, quam vehementi laudis studio ducamur, qui ne has quidem lucubratiunculas latere volumus.

SILVA.

VUlgatum est argumentum, quod multis rationibus firmari potest, sed quæ sequuntur, potissimæ sunt.

I. Quia litteræ debent perficere naturam hominis, non corrumpere; corrumperent autem, si solitariam facerent; quia homo natura sua societatem amat.

II. Nullus homo sibi soli natus est: ergo multo minus litteratus homo, qui quanto pluribus naturæ beneficiis ornatus est, tanto magis debet humanæ societati prodesse.

III. Hominibus natura sermonem dedit, ut inter se colloquerentur, & animi sensa ad commune bonum inter se conferrent. Ergo litteratus

homo, qui optima cogitat, & cogitata optime explicat, non debet mutarum animantium more latere.

IV. Ipsa litterarum doctrinæque natura abhorret a latebris, lucemque poscit. Quapropter Varro apud Cicer. Acad. 1. c. 1. ait, *Intemperantis esse scribere, quod occultari velis.*

At enim in alto montis vertice Musarum domicilium sapientissimi homines, litterarum parentes, collocarunt. Scilicet significarunt, hominis litterati vitam non esse valde negotiosam, non tamen solitariam. Neque enim singulas Musas in singulis montibus statuerunt, sed omnes simul cum Gratiis, & Apolline, & magna præterea illorum frequentia, qui in eam civitatem quotidie contenderent.

V. Litteratus homo non potest excellere, si careat æmulis, multo vero minus si careat amicis. Nam eum & excitari aliquando necesse est, & moneri, & provocari, &c. Ergo ejus vita non debet esse solitaria.

Ultimo loco repellite vanas ac ridiculas illorum excusationes, qui per quamdam δυσωπίαν latere se dicunt, suæque ignaviæ culpam ad modestiam traducunt.

AD GRÆCAM

INTERPRETATIONEM.

Gloriæ cupiditas magnum est ad recte agendum incitamentum, nec ullus eam contemsit, quin fuerit ignavus. Hæc ipsa tamen ali-

quan-

quando modum excedit, ut in Zeuxi contigisse accepimus; qui cum ad ludos Olympicos se contulisset, quo tota fere Græcia conveniebat, nomen suum aureis litteris pallio inscripsit, ut ab omnibus agnosceretur. Porro tam alte de se sentiebat, ut quas pinxisset tabulas, nullo pretio æstimari posse putaret: ideoque non eas quidem vendebat, sed donabat. Quod vitium in illo fuit, multi deinde sunt imitati, virtutem paucissimi.

GRATIARUM ACTIO.

MUnera quod nequeat persolvere debita vobis,
Scilicet idcirco gratia nostra latet.

COMMISSIO XI.

De urbis commodis.

PROOEMIUM.

SI mihi verba ad ignavos adolescentes facienda essent, nihil diligentius caverem, quam ne urbem, aut urbanum aliquid laudarem. Cum enim illi tunicatam libertatem vehementer ament, rustica otia, aucupia, venationes, acerbissime indignantur, quoties audiunt fori curiæque occupationes, Magistratus, Scholas, Academias, ceterasque, ut ipsi appellant, civitatis cruces celebrari. Sed cum apud eos dicam, qui discendi studio inflammati, & ad omnem urbanam elegan-

tiam exculti, cum hominibus vivere malunt, quam cum feris, videor mihi magnam inire posse gratiam, si urbis commoda persequar, & in aliquo litterarum lumine collocem. Vestra scilicet bona vobis commendo, vestræque fortunæ gratulor, qui in hac præclarissimarum rerum communione vivitis, ubi quæ ad scientiam, quæ ad virtutem, quæ ad felicitatem pertinent, vobis non modo abundant, sed, siquid hujusmodi redundare potest, plane redundant. In Urbe vivitis origine antiqua, mœnibus ampla, publicis privatisque ædibus splendida, solo ac cælo temperatissima, multiplici flumine irrigua, monti marique proxima, & quod in primis ex usu vestro est, omnium bonarum artium ac disciplinarum libris & magistris refertissima. Siquis alio cogitet, hunc ego omnis humanitatis expertem ad infelicissimum illud vitæ genus redire jusserim, a quo sive Oratorum opera, sive Poetarum, sive etiam Philosophorum (nam multi sibi hanc laudem sumunt) vetustissimi homines abducti sunt, & in hoc veluti corpus consociati. Illud vero mihi verendum est, ne in tam lata atque ubere dicendi segete jejunus videar; cui quidem accusationi ut prævertam, non dicam me eloquentia carere, quæ ab hac ætate postulari non potest; sed quod eloquentes ipsi dicere solent, inopem me copia factum. Attamen, ut spero, industriam probabitis, quam ego unam præstare debeo: nam quod a natura est, vires ita sunt infirmæ, ut ne agello quidem laudando sufficiant.

SIL-

SILVA.

Multa sunt urbis commoda: ac primum quidem ratione loci, qui solet esse saluberrimus: id enim in primis urbium conditores advertere solent. Quod si forte natura non sit hujusmodi, ignium multitudine purgatur.

Deinde ad mercimonia exercenda opportunus est: fere enim urbes ad fluminum ripas, & maritimos portus statui solent, ut omnia importari & exportari facile possint.

Demum tutus est: quia mœnibus claudi solet, & adversus hostium incursus communiri.

Sed multo plura, multoque majora sunt commoda illa, quæ ex ipsa societate & communione civium proficiscuntur: quia nemo sibi unus satis est ad omnia vitæ officia.

Quo loco explicabitis commoda exercendæ religionis, dicetis de curia, de judiciis, de reliquis magistratibus, de artificum & mercatorum collegiis, de academiis, deque iis omnibus, quæ homines hominum caussa excogitarunt, ut simul vivere possent, mutuisque officiis & auxiliis frui, &c.

AD GRÆCAM INTERPRETATIONEM.

De urbis incommodis.

Bene hercule disputas: sed videris tertiam Juvenalis satyram nondum legisse. Fac, quæ-

so, in manus sumas; & quæ ille de urbanis incommodis narrat, cum tua ista oratiuncula compone: tum vero judicium feremus. Quod si ad fallendum dicis, auditores quæras oportet, qui adhuc in silvis degant & glande vescantur. At nobis nimis quotidie in oculis sunt ingentes animi corporisque agitationes, vitia, pericula, morbi, quæ urbanam vitam comitantur, eamque infelicissimam faciunt. Magnus est curiæ splendor: at ambitione contaminatur. Utilis est judiciorum administratio: scilicet si corruptelis vacare posset. Pulchra est ordinum distributio, & hominum inter se societas: ita videlicet nisi contentionibus, calumniis, invidia, malevolentia, ceterisque urbanis pestibus corrumperetur. Mercatura commoda est: nimirum si posset carere fraudibus. Nullum profecto bonum nobis ostendes, quod non aliqua tabe inficiatur. Templa & religiones non tam splendide coluntur, quam ambitiose; litterariæ Academiæ ineptis hominibus, & insulsis recitationibus affluunt; ædium magnitudo ac frequentia casibus & incendiis obnoxia est; opportunitas loci vicinorum avaritiam & cupiditatem allicit; arces & mœnia bella provocant. Hæc sunt bona illa tua. Nunc si mala referre incipiam, vereor ne ita te commoveam, ut ex hoc loco statim avoles, & in agrum concedas. Sed parcamus
l. 1. c. 2. ægrotis; siquidem urbani bene multi, ut Celso videtur, aut ægroti sunt, aut ab ægrotis parum distant.

GRA-

GRATIARUM ACTIO.

GRatia cum Musis habitare Heliconia fertur,
Urbanisque locis præposuisse juga.
Quod si forte subit, veteres oblita recessus,
Mœnia, num fallax occupat illa forum?
Sedibus his gaudet, quas non sprevere Camœnæ;
Scilicet antiqui fœderis usque memor.

COMMISSIO XII.

Ignava adolescentia nihil est turpius.

PROOEMIUM.

SOphocles, Isocrates, Plato, multique prætera Græci Latinique homines, quos in literis consenuisse accepimus, ita sibi scribendi operam ad bene beateque vivendum necessariam existimarunt, ut ne in summa quidem senectute, coram ipsa, ut ita dicam, incumbente ac minitante Libitina, calamo pepercerint. Nimia illa fortasse agitatio fuit, & si quidem recte judico, extra locum; quod postrema vitæ pars longo jam cursu defatigata, contentionem ferre nequeat: sed tamen cum multi viribus & ætate florentes laborem recusent, ad annos minus idoneos migrare debuit. Quod si parum intenta & operosa senectus non admodum probatur, quid de adolescentia dicendum erit otiosa & ignava? Monstrum

hoc ſimile eſt ac ſi tellus per nivem & brumam diligenter ſubigatur, anni tempore incaleſcente quieſcat. Ac nos quidem ibi vivimus, ubi ipſa natura loci nullam ætatem eſſe patitur niſi occupatiſſimam. Nihil hic deterius habetur otio; nulla eſt tam fœda lues, nulla labes, nulla peſtis, quæ poſſit cum ignavia comparari. Parietes iſti citius ruent, quam deſides tegant: quia inſtituta ſtudiorum ratio perpetuo labore conſtat; eoque intermiſſo, non jam debilitatur, ſed omnino diſſolvitur. Facile igitur mihi erit in hac exercitatione, quemadmodum jubeor, ignavos reprehendere, inviſum nomen, & omni patrocinio deſtitutum: ſed tamen timide facio, veritus nimirum, ne cum aliquid ingenii infirmitate peccavero, minus benevole judicantibus ipſe quoque ignavus videar.

SILVA.

Quæcumque de otio dicta, aut ſcripta invenietis, huc omnia, judicio & ratione adhibita, adduci poſſunt. Sed ita efferenda ſunt, ut vim maximam capiant ex comparatione adoleſcentiæ cum reliquis ætatibus.

In eo præſertim operam & induſtriam veſtram collocabitis, ut adoleſcentem aliquem urbane deſcribatis, qui inter noſtras haſce numquam intermiſſas contentiones otiari velit, & per cauſſas malitioſe quæſitas magiſtrorum curam eludere.

Orationem paræneſi concludetis, ea omnia commemorando, quæ pudorem ignavo adoleſcenti afferre poſſint; eumque in ſui ipſius ſuarumque virium cogitationem adducere.

AD

AD GRÆCAM INTERPRETATIONEM.

Pro Ignavia.

IGnavus tibi videor: numquid iccirco minus sapiens? Scilicet ardelionibus insipientia est modeste agere domi suæ; honesto otio frui; non foro, non curiæ, non suis, non alienis molestiam exhibere. At hoc nostro vitæ genere qui delectantur, vacant invidia & inimicitiis, non capite dolent, non distillationibus laborant, felices fortunatique ævum longissimum ducunt. Et esse igitur, & dici ignavum facile patior, si Superi, terrarum cælorumque domini ignavos fortunant. Apage te cum tua ista diligentia laboris ac periculorum plena, valetudini infesta, anxia, sollicita, æmulis, invidis, inimicis obnoxia. Num pauca tibi videntur humani generis incommoda ab ipsa rerum natura profluentia, nisi sibi quisque carnifex sit, & ad interitum ruat voluntarium? Audio gloriæ nomen jactari: quam vanum, quam inane, quam ridiculum, Dii boni! Hoc vero vel in primis hominum levitatem ostendit, quorum multi vitam cum gloria commutant, quæ siquid est, a mortuo quidem percipi nequit. Atqui hoc, quidquid est, immortalitatem appellant, ut etiam in summo malo sibi blandiantur. Ego ex mortalibus natus, mortalis æquo animo sum: idque unum peto, quod, nisi fallor, æquissimum est, ut mihi inter illos vivere li-

liceat, qui & plerumque tarde moriuntur, & numquam certe se ipsi conficiunt.

GRATIARUM ACTIO.

SI bene pugnatum est, Musæ Charitesque, favete;
Ut sua pro meritis præmia quisque ferat.
Si male pugnatum est, Musæ Charitesque, favete;
Ut melior faciat nobile finis opus.

COMMISSIO XIII.

Litteris deditus adolescens debet esse vigilans & operosus.

PROOEMIUM.

SCipionem ferunt dicere solitum, se numquam minus esse otiosum, quam cum esset otiosus. Ego vero multos animadverti numquam minus esse operosos, quam cum sunt operosi. Ille enim longa consuetudine obtinuerat, ut ne otium quidem otiose consumeret; isti autem languoris ac desidiæ pleni vel gravissima negotia socorditer agunt. Fac rursus, ne in sæculi offensionem incidas, Romanam curiam esse: quid gravius, Dii immortales? Hic tamen sedere videas nescio quid hominum, quibus nihil est senatorium præter togam. Accedunt vel pœnæ, vel infamiæ metu, & quidem eo tardius, quo ægrius. Ex ipso ore mo-

motuque corporis statim apparet, quanto otio ac socordia diffluant. Prima illis cura de subsellio, tum quota sit hora, & multa subinde de itinere, de scalis, de publico servo querela. Sequitur aliquid de valetudine; sed inter hæc hesterna crapula fessis somnus obrepit: obdormiscunt, ructant, cruditates inhalant vicinis omnibus. Tandem Senatus dimittitur, surgunt semisopiti, incuriosi abeunt. Tu vero cave homines offendas. O te beatum, inquiunt, qui nostris laboribus vitam securam ducis. Noli enim de privata conditione dolere: magna cruce cares; nulla est Senatori quies. Papæ, nimis exhaustum laboris est; vacationem petant, ætatemque publicis jactationibus ingravescentem domestico otio reficiant. Hæc aliquis fortasse ridebit: ego vero indignationem tenere non possum. Nullum enim turpius est otium, & homine indignius, quam quod negotii simulatione tegitur. Neque vero putetis, Auditores, litterarios ludos hoc vitio carere. Videtis, ut ignavi quidam de suis laboribus querantur; lectos deseri ante lucem; æternas scholas haberi; publicas exercitationes privatis succedere; modo Latine scribi, modo Græce; ne ipsam quidem mensam lectione vacare; quin etiam ludos ipsos animi caussa institutos latina locutione contaminari? Operosum sane vitæ genus, si ita est; ridiculum, si adsit laboris fallendi ratio. Surgimus scilicet ut inviti solent, iterum ac sæpius urgente monitore; libros in manus sumimus, sed tam lente atque oscitantur, ut statim decidant; non pluteus recte habet; non calamus, non atramentum: monitor interim abit; rursus obdormitur, donec proceden-

dente die, præclara illa ientandi hora omnes omnino excitat. Hic vero totus est homo, itur, reditur, clamatur, nihil fingi potest negotiosius. Sed jam schola, magister adest, animi cadunt; alius capite, alius ventre laborat; hic libros invenire non potuit, illi pensum ablatum est; per excusationes & fallacias tempus ducitur. Itane vero operosi sumus? Hæccine adolescentis ingenui occupatio? Honestius, opinor, Nattæ vivunt ac Nomentani, qui otium & ignaviam sine fuco profitentur. Hac de re lubet aliquanto copiosius dicere, præsertim cum illos judices habeam, qui non modo sententia sua, sed exemplo etiam, quæ dixero, confirmabunt.

SILVA.

EXercitatio hæc admodum ab ea differt, quæ vobis superioribus diebus proposita est; sed illud etiam curare debetis ad dicendi copiam comparandam, ut aliquando rem eamdem stilo varietis.

In vigilantia præcipue versandum vobis erit, quæ quantum ad studia conferat, Cleantis lucerna tantopere celebrata satis declarat.

Adolescentem porro desidiæ somnique plenum belle irridet Persius Sat. 3. quam videbitis.

Nullum est ingenium hominis tantum, quod efficere aliquid possit, nisi viridem ætatem assiduis vigiliis exercuerit. Quis enim magis ad eloquentiam factus, quam Demosthenes; quis magis, quam Aristoteles ad philosophiam? Ille tamen, ut scribit Cicero Tuscul. 4. c. 19. dolere se ajebat, si-

quan-

quando opificum antelucana victus esset industria; hic vero ita, teste Laertio, cubare solebat, ut machina ad id comparata citissime excitatus, naturam ipsam superaret, studiumque repeteret.

Ajunt Auroram amicam esse Musarum: nempe ut significent, quæ pars diei ad studia opportunissima sit. &c.

AD GRÆCAM INTERPRETATIONEM.

Fabella.

HOdie mane adolescentem conveni juris studiosum, & quidem pro ætate strenuum, sed somno & culcitæ ut qui maxime deditum. In lectulo de more jacebat; vixque impetrare potui, ut sub ipsum prandium Zothecam aperiret, nosque salutantes admitteret. Reprehensionem paraveram; cum ille me ex vultu ipso intelligens, noli, inquit, subirasci, quasi vero otiosus decumbam. O vitam jurisconsultorum infelicem! Litem adhuc audivi magno labore animi, necdum video, quomodo satis commode dirimere possim. Ego vero, quid hoc, inquam, litis est adeo gravis, ut ne dormienti quidem parcat? Tum ille: nihil potes cogitare gravius. Adsunt mihi quotidie bene mane feminæ duæ acerbissime litigantes: feminam dixi, satis intelligis rixosum animal & implacabile. Altera Pigritia dicitur, altera Diligentia: hæc me somno excitat, jubetque ante lucem surgere; illa adversariam arcet, graviterque increpat; & quamdiu inter se digladiantur de somni

Vi-

vitiis ac virtutibus, de lecti commodis & incommodis, ego inter utramque judex animi pendeo, nec alterutram condemnare audeo. Prandium interim advenit; Amplius pronuncio. Vide igitur quantæ me curæ vel eo tempore conficiant, cum tibi cessare videor. Ad hæc primum risi; deinde vero indignatus, non modo verbis, sed etiam verberibus, cum se defendere non posset, desidiam tam ingeniosam castigavi.

GRATIARUM ACTIO.

Gratia conatur si vobis æqua referre,
Nempe supra vires est operosa suas.

COMMISSIO XIV.

Tardus adolescens nullus homo est.

PROOEMIUM.

Tam multas identidem personas hoc loco sumimus, ut mirum sit, adolescentis ingenium ætate ipsa tenue atque exile tantæ varietati sufficere. Modo nos matutinæ scholæ de rebus subtilissimis disputare jubent, modo ad exotericas exercitationes vocant pomeridianæ; nunc Græca urgent, nunc Latina; interdum stantes, interdum sedentes dicimus; alias interrogamus, alias respondemus; nemo denique nostrum unus homo est, sed veluti Proteus Virgilianus, *omnia transformat se se in miracula rerum*. Ecce nos hodie Rhe-

Rhetoras, qui hesterno die partim Theologi, partim Philosophi videbamur. Satin' salvæ, Quinctiliane? Nosti discipulos olim tuos, qui te ineptiis conficiebant? Nimium placuisti tute tibi, cum vappas hujusmodi exclusisses. Adsumus in veteri ludo. Verum sic habe; nos tamquam tempestate delatos huic scopulo adhæsisse, quem nec libenter tenemus, nec certe tenebimus diu. Tu vero, Naso, curæ quondam nostræ, cui partes hodie secundas tribuimus, quo animo in scenam redis? Age porro Getas cogita; nihil tibi a nobis æque continget calamitosum. Tua quidem carmina interpretari pro dignitate non possumus, at certe non deformabimus. Quid vero si ne tua quidem dicere potes, quæ publici juris esse voluisti? Misereor prolis quondam tuæ; sed jam a te ipso emancipata per omnes puerorum scholas dudum oberrat, & vapulat. Atqui ego Manibus loquor neque curantibus talia, neque scientibus; perinde quasi ab iis, qui audiunt & judices sedent, nihil omnino timendum sit. Equidem video, quam multa verba fieri oporteat, si omnem ingeniorum nostrorum infirmitatem aperire de more velimus, caussasque illas singillatim recensere, quibus ab hac luce deterrebamur: sed nunc ita se res habet, ut cum verecundiæ fines transgressi, negotium tam grave susceperimus, jam audere naviter, totumque perficere debeamus. Ac ne initio quidem fortasse peccavimus; neque omnino verecundia dicenda est, quæ adolescentes a pulvere arcet. Tarditas & ignavia hoc nomine tegitur, cum qua nos perpetuum bellum suscepimus; in quam sæpe ex hoc loco declamavimus;

quam hac ipsa exercitatione profligare dicendo statuimus. Si quando labes hæc teterrima (quod in primis Superi avertant) nos quoque inficiet, animadvertite jure vestro; in ceteris rebus ætatis hujus nostræ, atque imbecillitatis rationem habete.

SILVA.

DEscribite exordii loco præclaram indolem ejus adolescentis, qui experrectus & ad omnia promtus est. Ex quo sequitur, quam misera sit ejus conditio, qui in ætate suopte ingenio tam fervida vietus est ac frigidus. Alteram hanc partem explicate oratorie; & ostendite, hunc nullum hominem tota vita futurum.

I. Quia in hac prima ætate prodit se natura, & significat, cujus ingenii sit, quantum possit, quid valeat; quæ si sopita est, quando, aut quomodo excitabitur? Quod ostendi potest a simili; nam fere ex aurora primoque diluculo totius diei ratio & natura dignoscitur.

II. Quia cum in adolescentia spiritus celerrime agantur, is aut paucos, aut hebetes spiritus habet, qui tarde movetur.

III. Quia hæc ætas nulla re alia commendatur, quam vivido naturæ impetu, qui est ingenii index, unde omen in reliquas ætates capere solemus.

IV. Quia qui friget in adolescentia, deficientibus ætatis flexu spiritibus, reliquum est, ut stipes in senectute fiat.

V. Denique quia tarditas in aliis ætatibus excusa-

cusari potest *specie virtutis & umbra:* In adolescente nullam habet excusationem. &c.

AD GRÆCAM INTERPRETATIONEM.

Pro tarditate.

DUm vitas tarditatis notam, vide ne subeas levitatis. Proverbium est apud Varronem, Romanos sedendo vincere; inde ortum opinor, quod Fabius Maximus Hannibalis vires juveniliter exultantis, & pugnandi locum impatientissime quærentis cunctando fregerit. Nullum quadrupes est humano generi utilius quam bos, nullum item tardius. Qui nimium properat, serius absolvit. Itaque citius equi caudam depilat, qui singulos pilos digitis excerptos paullatim evellit, quam qui omnes simul, utraque manu comprehensos, uno impetu conatur educere. Ajunt canem festinantem cæcos parere catulos: quod quemadmodum se habeat, videant naturæ exploratores. Quid igitur agendum? In omni vitæ ratione difficile est terminos illos invenire, *quos ultra citraque nequit consistere rectum*. Cura ne nimium juvenis, neve nimium senex videaris; &, quod Græci dicunt, *Festina lente*.

GRATIARUM ACTIO.

GRatia, quid cessas vetulæ male mobilis instar?

Et tamen æterno flore puella viges.
Gratia non grata est, quæ dat sua munera tarde:
Unum si dederis, da cito, bina dabis.

COMMISSIO XV.

Multa multis condonare oportet.

PROOEMIUM.

SÆpe mecum ipse cogitavi, quo tandem fato loci hujus exercitationes regerentur, in quibus nihil umquam auditur, nisi jurgia & accusationes, perinde quasi quidquid huc affertur, ipsa soli lue statim corrumpatur, nullamque sui partem retineat, quæ possit jure laudari. Ubi quis in hunc pulverem descendit, ubi se sistit, illico turba omnis in illum; alii solœcismum objiciunt, alii rerum ordinem castigant, alii sensa non probant; quosdam vocula offendit, nonnullos etiam litterula; huic dictio non bene sonat; ille nervos desiderat; denique modo turmatim, modo singuli miserum adolescentem aggrediuntur, verberant, conficiunt. Si legis, non recte pronuncias; si recitas, male canis; si taces, es ignavus; si dicis, nimis audax; omnia demum ad reprehensionem referuntur. Equidem non diffiteor multa præsertim a pueris in re litteraria peccari, quod nisi esset, magistris non indigerent: at nimis acerbe judicat, qui nihil putat ab illis promi, nisi errores. *Objicio*, *reprehendo*, *errasti*, *faciendum erat*, hæ sunt perpetuæ harum exercitatio-

tationum formulæ. Eſt ne verſiculus, quem ferre poſſis? Agedum lauda, ſi diis placet, mihique animos adde. Lapſus alicubi videor non tam ignavia, quam infirmitate? Ne me ſtatim juguIes; remitte aliquid proficere volenti. Ita videlicet in omni humana vita fieri ſolet, in qua niſi veniæ daretur locus, nulla homini cum homine poſſet eſſe ſocietas & conjunctio. Ex quo enim primi parentis labe rerum natura vitiata eſt, ſiquis perfectum aliquid, ſuiſque numeris abſolutum ex omni parte requirit, is mihi ne compos quidem videtur animi. Sed hoc ipſum latius explicabo; ut cum vobis perſuaſum erit in univerſum, multa multis condonari oportere, nihilo plus a me poſtuletis, quam ab ingenio infirmiſſimo debeat.

SILVA.

DIcetis, nihil eſſe in hac rerum univerſitate ex omni parte perfectum, ſed ea bona appellari, quæ minus mala ſunt.

Quod igitur uſuvenit in rebus ceteris, idem de homine dicendum: *Vitiis nemo ſine naſcitur; optimus ille eſt, qui minimis urgetur.* Ergo qui humanæ vitæ ſocietate fruitur, condonare multa debet. Hor. l. 1. ſer. 3.

Quia qui nihil condonare vult, nullos amicos habet: ſtare autem ſine amicitiis humana vita non poteſt.

Quia qui eſt difficilis, nihilque in aliis ferre poteſt, infinitam ſibi invidiam conflat; cumque

ipſe vitiis non careat, vitam moreſque ſuos multorum inimicorum judicio ſubjicit.

Quia neque magiſtratus ſummo jure agunt, ſed ex æquitate multa remittunt.

Quia Deus, cujus ſumma eſt auctoritas, & infinita potentia, tamen erga homines mitiſſimus eſt. Cur non homines erga homines ipſos? &c.

AD GRÆCAM

INTERPRETATIONEM.

Pro Severitate.

TAnta eſt aliquorum in peccando temeritas & pervicacia, ut vel a mitiſſimis pœnas extorqueat. Nam clementia quoque ipſa ſuos terminos habere debet, ut virtutis nomen & rationem tueatur. Neminem puto ex omni antiquitatis memoria ad parcendum fuiſſe proniorem, quam Alexandrum Romanorum Imperatorem: quem unum iccirco ex omnibus nomino, quod non fatuitate aut inertia, ſed ratione & conſilio talis fuerit: ſiquidem ſuapte natura ad ſeveritatem ferebatur, unde illi *Severo* nomen. Cum cognoviſſet, Camillum quemdam Senatorem res novas moliri, ut tyrannidem occuparet, primum quidem ad ſe vocato gratias egit, quod reipublicæ curam ſponte ſuſciperet; deinde in Senatu imperii participem appellavit: tum ne quid joco facere videretur, in ædes Palatinas recepit, Imperiali veſte ornavit, & menſæ adhibuit: donec ipſe in expeditionem profectus, renuentem ſequi, & impe-

perium abdicantem ad rustica otia dimisit. Hunc tamen ipsum longo post tempore Imperatoris jussu occisum historici narrant. Quid rursus peccaverit, non constat; sed certe Alexandri patientiam fatigavit. Quod cum reputo, sic statuendum existimo, quemadmodum in corporibus, ita etiam in animis morbos esse quosdam, qui sine ferro atque igne curari nequeant.

GRATIARUM ACTIO.

MUlta igitur multis debent peccata remitti:
Lex pulchra est, nobis non tamen æqua satis.
Omnia si pueris jubeat peccata remitti,
Quæ nobis placeat, non erit ulla magis.

COMMISSIO XVI.

Improborum felicitas non potest esse diuturna.

PROOEMIUM.

SI, quam Græci dicunt ἐθελοθρησκείαν, hominibus concederetur, varios sibi quisque Deos fingeret, & pro diversis cupiditatibus plane ridiculos. Mirabile dictu est, quam nihil sibi inter se conveniant ne duo quidem homines de re tanta; atque adeo ne unus quidem sibi ipse in tota vita. Adolescens enim læta numina facit & ad indulgendum prona; vir gravia & honorum cu-

pida; ſenex callida & rebus ſervandis intenta; denique ut cujuſque negotia pro temporum varietate ferunt, modo facilia, modo ſevera, nullaque in re ſibi conſtantia. Quid quæritis? Illi ipſi, qui probi ſunt, & pro conditione rerum humanarum etiam prudentes, nonnumquam tamen de Superis queruntur, quod latrones, proditores, adulteri diutius floreant, quam ipſi pati poſſint; & ſua conſilia quodammodo cæleſtibus opponunt. Etſi divina humanis rationibus penſitanda non ſunt, nobis tamen in mentem venit, hac ipſa de re hodierna exercitatione diſſerere; & improborum felicitatem, quæcumque ſit, in medium vocare. Magna vero res, & adoleſcentis ingenio longe major: niſi quod auſpicio juſſuque præſtantiſſimorum virorum conantibus nihil omnino difficile videri debet. Favete igitur, Auditores, cum ea, qua ſemper conſuevistis humanitate, tum ſingulari aliqua, & in præſens diſcrimen accommodata, nequid indignum divina providentia pro noſtra imbecillitate dicamus.

SILVA.

DIcetis in exordio non eſſe temere judicandum de Divina providentia, cum videmus improbis hominibus recte eſſe: nam fere in altum tolluntur, ut graviore caſu ruant. Tum cauſſas & rationes perſequemini, quibus felicitas corrumpi ſolet, niſi ſit cum virtute conjuncta.

I. Igitur nihil poteſt eſſe diu, quod a fortuna pendeat, non a ratione: improborum autem felicitas fortunæ munus eſt.

II.

II. Quia, ut refert Cicero ex Nævio Philipp. 2. c. 27. male parta male dilabuntur: nihil enim est constans nisi virtus, & quod virtute nititur.

III. Quia improbi neque per se ipsi retinere fortunam possunt, ejusque bona tueri, quia carent prudentia; neque per alios, quia carent amicis.

IV. Quia interest publicæ felicitatis improbos perire, aut jacere; itaque oppugnatores multos inveniunt.

V. Ponite vobis ante oculos Romanos Imperatores, orbis terrarum Dominos. Improbissimus quisque pessime periit.

VI. Sed esto. Tota improbi vita felix sit (si quidem felix dici potest, quem malefactorum conscientiæ diu noctuque vexant) attamen felix sit more suo, seu potius communi hoc nostro, qui felicem appellamus, cui plurima sint fortunæ bona, quid? An hæc diuturna dici felicitas potest? Quid est, oro, in hoc tam exiguo vitæ spatio diuturnum? Manent illum sempiterni cruciatus, &c.

Hic vero ex Fidei Christianæ regulis ostendite, quomodo brevissimam vitæ hujus felicitatem æterna supplicia tandem aliquando consequantur.

Sic porro illa refelli possunt, quæ adversus Deorum providentiam in libro Ciceronis tertio de Nat. Deor. Cotta disputat, ubi tantopere miratur, Dionysium tyrannum, post natos homines sceleстissimum, in suo lectulo mori potuisse; eamque potestatem, quam ipse per scelus nactus erat, quasi justam & legitimam, hæreditatis loco filio tradere.

AD GRÆCAM INTERPRETATIONEM.

Deorum crimen (inquit Seneca de consol. ad Marc. c. 12.) *Sylla Felix*. Nempe Ethnici de Diis suis facile judicabant, quos & fato duci, & pugnare secum ipsos, & multis perturbationibus agitari arbitrabantur. Nos qui de divinitate ita sentimus, quemadmodum homines decet superiore quodam lumine illustratos, neque infelicitate proborum hominum, neque improborum felicitate movemur, ut de arcana illa providentia dubitemus, quæ cælos terrasque moderatur. Quamquam fere homines in eo falluntur, quod veram felicitatis, atque infelicitatis rationem & naturam non recte metiantur. Hanc enim totam fortunæ bonis & corporis robore definiunt; cum in quadam potius mentis tranquillitate, in fortitudine animi, in omnium dictorum atque factorum constantia & veritate ponenda sit. Ex veteribus Philosophis nulli minus peccarunt hac in parte, quam Stoici: itaque etiam maxime omnium cum Christianis institutis eorum instituta consentiunt. At enim Seneca, qui Deos criminatur, totus a Zenone est. Est videlicet a Zenone: sed ipse quidem, si recte perpendimus, Deos non criminatur. Nam eo in loco ubi invidiam commemorat Diis conflatam ob Syllæ felicitatem, vulgus notat. Imo, si Senecam audis, non est Sylla inter improbos numerandus, qui arma bene sumsit, & bene posuit. Quid, inquiunt,

si

ſi Diogenes quoque dicere ſolebat, Harpalum prædonem nimis felicem contra Deos teſtimonium dicere? Nempe ex illa, quam profitebatur, Cynica diſciplina, quæ neque Diis, neque hominibus parceret. Nemini umquam Diogenis criminationes periculum crearunt.

l. 3. de natur. Deor. c. 34.

GRATIARUM ACTIO.

MUnera veſtra libens cepi; nec verba requiro,
Debita queis ſolvam. Debeo nempe libens.

SCHOLASTICÆ DISPUTATIONES,

Quæ bis in hebdomada in Seminario Patavino publice haberi ſolent.

DISPUTATIO I.

Ad quamlibet Diſciplinam.

PROOEMIUM.

Umquam ſane intelligere potui, quemadmodum fiat, ut cum veterani milites quotidie hoſtem aciemque cupiant, gregarii vero inſolentia rerum exanimati ad quemlibet armorum ſtrepitum de fuga cogitent; in noſtra tamen hac umbratili militia tirones plus animo valeant, quam qui viribus uſuque probati triariorum locum tenent. Ego equidem primis adoleſcentiæ annis in hanc arenam deſcendere juſſus, non ſolum nihil cunctabar, ſed tamquam ad victoriam vocatus, horas ipſas impatientiſſime numerabam, quæ cuilibet ex more atque inſtituto ad ſe comparan-

parandum concedi solent. Nunc seu cognitione periculi, seu majore famæ cura ita locum hunc reformido, ut nihil beatius putem, quam latere, aliorumque contentiones procul a sollicitudine spectare, & ex illis proficere. Quam multa tentarim, quam multa moverim, qua arte, quibus precibus usum sim, ne huc prodirem, meque aleæ tam periculosæ committerem, in præsenti non vacat exponere: illud tamen tacere non debeo, me quidquid egerim, non ignavia egisse, sed formidine quadam pugnæ, quæ cum ipsa per se difficilis, multarum rerum apparatum & ingenia exercitatissima postulat, tum vero mihi & valde infirmo, & parum animoso, & ex tam longa vacatione modo redeunti plane intolerabilis videbatur. Parere tamen necesse fuit; in quo deinde ne alacritas quidem defuit, ubi præsertim cogitare cœpi, cum illis rem fore, qui judicia sua ad æquitatem referre solent; omnemque hujusmodi exercitationem ex cujusque ingenio, ex loco, ex tempore humani facilesque metiri.

GRATIARUM ACTIO.

PRimus ego, Charites, posco mihi munera vestra,
Queis ornem faciles in mea vota viros.
Siqua negare placet, postrema negabitis olim.
Officiosæ animæ non bene prima negat.

DIS-

DISPUTATIO II.

Ad Theologiam.

PROOEMIUM.

EQuidem fore non putabam, ut qui alios ridere soleo, quotiescumque de suæ disciplinæ difficultate tam multa prædicant, ipse quoque ad hunc scopulum appellere deberem, aliisque ludo esse. Videlicet id mihi proponitur ad disputandum, *utrum futurum fuerit, ut Deus humanam naturam sibi adjungeret, si Adam non peccasset*: estne, ut nobis tamquam in facili negotio blandiamur? Si in iis cognoscendis, quæ facta sunt, tantopere alii sudare se atque algere dicunt, quid reliquum est, ut ego dicam, qui in ipsa divinæ voluntatis arcana penetrare jubeor; atque adeo voluntatem ipsam quodammodo prægredi, quidque factura fuerit, si non fecisset quod fecit, divinare? At enim illi, qui se unos Theologos putant, & locum tam gravem numero ipso defendunt, in hac se disputatione privatim ac publice frequentissime jactant. Ego vero Theologicam hanc multitudinem lacessere nolo: sed tamen multitudo est. Utinam tam bene cum litteris ageretur, ut Theologi multi esse possent. Quotidie disputant, non quidem ut veritas tamquam ex æris lapidisque conflictu expressa refulgeat, sed ut exire volens, suoque ingenio refulgere, barbararum formularum tenebris plusquam Cimmeriis

riis obruatur. Qui in hoc sibi persuadent positam esse disserendi laudem, nihil debent reformidare. Ergo qui alio specto, ad hæc tam recondita ægerrime accedo; veritus scilicet, ne per ambages ingenii mei non solum nihil promam hac luce dignum, sed ea ipsa, quæ plana ac lucida sunt, aliqua umbra deformem. Cavete vobis diligenter, Auditores; cavete nobis: neque quidpiam abire sinatis, quod temere excidisse videatur.

GRATIARUM ACTIO.

GRates, Musa, refer, dixi: tum reddidit illa:
Non est feminei Numinis istud opus.

DISPUTATIO III.

Ad Theologiam.

PROOEMIUM.

QUi gravissimas controversias audire quotidie soles (N N) & pro tuo jure disceptare, miraberis fortasse, quid nos tanto rerum ac verborum apparatu ludicrum certamen instituamus, quo demum confecto, nihil victores supra victos referant; totumque negotium vanis gratulationibus definiatur. Verumtamen si reputabis, per fictas has pugnas eo denique perveniri, ubi tu tantopere emines, hoc est ad veras & solidas recte ju-

judicandas; sollicitudini huic nostræ non solum veniam dabis, sed auspicia quoque tamquam rei gravissimæ præbebis. Quamquam nihil in Theologico pulvere leve est, ipsæque illæ exercitationes, quas reliquæ facultates umbra tegunt, & domesticis parietibus concludunt, si a Theologis suscipiantur, ex re ipsa dignitatem capiunt, & magnorum virorum præsentia dignæ sunt. Itaque ipse me tibi potius excusabo, qui neque ingenio ita valeo, neque viribus, neque usu, ut rei non exiguæ gravitatem coram Principe sustinere possim. Video enim, quam dedeceat ineptire, ubi qui præest, dignitate & sapientia conspicuus, sua quadam luce subsellia ornat, magnamque verecundiam dicentibus & audientibus offundit. Sed profecto si tum denique appellare te debeo, cum paria tibi eniti potero, tardius id æquo, aut numquam fiet. Interim quæ possunt a me proficisci, qualiacumque sint, humaniter excipe: nam ita quidem fiet, ut ad majora confirmatus ætatem audendo prægrediar; eaque tibi offeram, quæ tuo nomine patrocinio quadantenus digna, his vero longe meliora judicentur.

GRATIARUM ACTIO.

Audisti facilis; virtus hæc Principe digna,
Muneribus nullis allicienda venit.

DIS-

DISPUTATIO IV.

Ad Historiam Ecclesiasticam.

PROOEMIUM.

NOndum satis molestia illa deposita, quam ex Theologica exercitatione cepistis, ecce vos iterum Ecclesiastica historia in hanc arenam adducit, de se suisque alumnis judicaturos. Nempe plurimum sibi scholæ nostræ de vestra sapientia & humanitate pollicentur, quæ se vobis singulæ publice commendant, nullaque tantorum calorum ratione habita, aures vestras obtundunt. Ea quidem est studiorum nostrorum ratio, ut his diebus absoluta, aliquam sibi quærant ex publica luce commendationem: nisi tamen cum primum patientiæ vestræ periculum fecimus, tam nobiscum benevole egissetis, nemo profecto nostrum ausus esset rursus descendere, vestrumque animum, renovato certamine, pertentare. Tametsi nova hæc exercitationis species, insolitus rerum historicarum apparatus, minime usitatæ de antiquissimis temporibus quæstiones nonnullam habere videntur jucunditatem, quam illæ fortasse non habent egregiæ quidem ac divinæ, sed tamen valde protritæ Thomistarum & Scotistarum disputationes. Verumtamen de re ipsa utcumque sit, de me quidem certe nihil polliceri possum, nisi tenue atque exiguum; tum quod nemo est, qui in tanto difficillimarum rerum discrimine audere debeat; tum

quod ego minime omnium ad audendum factus, non modo solem ac pulverem, sed etiam umbram timere soleo. Quid igitur? Scilicet tantum mihi esse in te præsidium intelligo, Princeps Eminentissime, ut præsentia tua confirmatus animos sumam, magnoque me sive ardore, sive impetu in certamen conjiciam. Tu nobis si faveas, nihil est aliud, quod laboremus; nec vero favere non potes, ubi tuos videas in magno periculo positos ope indigere.

GRATIARUM ACTIO.

MUnera non possunt æqua tibi lance rependi:
Munera non debent lance minore dari.

DISPUTATIO V.

Ad S. Biblia Polyglotta.

PROOEMIUM.

QUo primum tempore ad hæc sacrarum litterarum studia vocatus sum, fortunam incusare cœpi; quæ me in altum repente compulisset, ubi magnam vitæ partem modico fructu jactarer, nihilque mihi perdiu appareret, *nisi pontus & æther*. Exiguus quidem codex ad discendum offerebatur; at eum ajebant multis abditisque linguis descriptum esse, quas simul omnes terribili nescio quo nomine *Polyglotta* vocabant, æternis-

nisque voluminibus exaratas ostendebant. His addebant & Biblia magna, & Criticos Sacros, & Cornelium a Lapide, & Tostatum, & Ugonem, & Sylveiram, & Lorinum, & alia multa Scriptorum nomina, qui non libros, sed bibliothecas ad nostras animulas fatigandas ediderunt. Dii boni, quæ tum me cepit desperatio! Parui gravate quidem, ut fit, sed tamen parui, quoniam ita necesse erat. Quid tum postea? Cum paullo longius processissem, facile cognovi omnia initio ad fallendum composita fuisse; nihilque studiis nostris planius esse, si recte instituantur. Linguæ multæ sunt, sed valde sibi similes: interpretes prope infiniti, sed eadem fere recoquentes; volumina immensa, sed succus mediocris, & ex uno in aliud minima varietate decurrens: uno verbo, si methodus non desit, omnia in medio posita & expedita. Neque vero hæc dico, quod putem posse me in hac exercitatione facili negotio præstare: jam enim fateor ante tubas, non esse mihi propositum, ut contentionibus emineam, a quibus me & voluntas, & exilitas laterum, & verecundia quædam pæne rustica cogit esse alienum. Sed hæc ipsa, ut spero, imbecillitatis pudorisque confessio ab ea me culpa liberabit, qua se multi nimio plus fidentes hoc in loco contaminant.

GRATIARUM ACTIO.

Munera non refero: nimirum fenore nullo
Illecti nobis munera vestra datis.

DISPUTATIO VI.

Ad S. Scripturam Vulgatam.

PROOEMIUM.

Ecce nos Vulgatæ Scripturæ Interpretes, ut nobis quidem videmur, satis industrii, ut aliis nescio quibus, desides & ignavi. Sunt enim quidam nimii obsoletarum linguarum admiratores, qui nullam diligentiam probant in sacris litteris adhibitam, nisi Græcos & Hebraicos codices complectatur: quorum opinio si quidquam habere momenti debet, videtis quodnam judicium non dicam de Scholasticis scriptoribus, sed de ipsis Sanctis Patribus ferendum sit; qui omnes, præter Hieronymum, Hebraicis litteris caruerunt, multi vero etiam Græcis. Equidem non intelligo, qui fieri potuerit, ut Deus Optimus Maximus in medio Latio religionis sedem constitueret, nec tamen vellet ad ejus mysteria explicanda Latinas litteras esse satis. Latinus igitur erit supremus religionis Antistes atque Interpres, Latinæ ejus constitutiones, Latinæ sacrificiorum formulæ, Latinæ preces; liber vero ille, unde hæc omnia fluxerunt, per quem maxime constant, ad quem unum tamquam ad lapidem Lydium exigenda sunt, intelligi ex toto non poterit, nisi ad Græcos & Hebræos confugerimus? Siqui tantum ingenii habent atque otii, ut multarum linguarum cognitionem comparare possint, afferant per me licet

licet ad Vulgatæ Scripturæ studium non Græca solum & Hebraica, sed etiam Arabica & Ægyptia; sed a nobis tamen nihilo plus requirant, quam quantum potest Latinus homo ad sacrorum Bibliorum interpretationem divina providentia vocatus. Nam quod de fontibus ajunt, inde puriores latices fluere, quam ex rivis, id a D. Hieronymo petitum est, cujus ætate minus aliquanto depravati erant Hebraici Græcique codices, Latinus vero nullus designari poterat in magna Interpretum varietate, qui pro certo haberetur. Nunc universæ Ecclesiæ decreto quidquid erat in antiquis illis fontibus auctoritatis, in Vulgatam interpretationem derivatum est; ut jam nec pervicacibus Hebræis, nec levibus Græcis ad nostram institutionem indigeamus. Hæc habui, quæ hodiernæ exercitationi breviter præfarer, ut a veteri accusatione me meosque aliquando liberarem. Quod superest, in judicio vestro conquiescimus, cui sane tantum tribuimus, ut, si jubeatis, a proposito susceptoque consilio statim discedere parati simus.

GRATIARUM ACTIO.

Utor jure meo, dum carmina bina rependo:
Hoc alias pretio munera vestra tuli.

DISPUTATIO VII.

Ad Dialecticam.

PROOEMIUM.

VIx egressi Rhetorico ludo, necdum satis, quid sit syllogismus, tenentes, in hanc arenam prodire jubemur, & Dialectici personam sustinere. Scimus totum hoc discrimen valde leve videri illis, qui crassiore Minerva rerum nomina capientes, Dialecticos parum abesse a Grammaticis putant; quod utrique de verbo ac nomine, eorumque recta inter se conjunctione plurimum disputent. Neque vero nos tam abiectos homines Grammaticos judicamus, ut eorum societatem reformidemus, præsertim si illi ad nos accedant, quemadmodum Scioppius fecit, cum suam illam Grammaticam Philosophicam scripsit. Ne illud quidem inficiabimur, utramque hanc facultatem in re levi occupari, modo ipsi nobis ostendant, leve aliquid esse, animi sensa recte formare & efferre. Sed bona illorum venia dicam; siqui sunt, qui ita sentiant, vereor ne ingenium habeant ad Dialecticam non satis idoneum: nam vel minus apte cogitant, vel sua cogitata infeliciter exprimunt. Nos ex quo cœpimus hoc in pulvere exerceri, tantum videmus, ut nunc demum homines nos esse cognoscamus, ratione & judicio præditos, ad cogitandum natos, & ad ea, quæ cogitamus, mutuis sermonibus in-

ter

ter nos conferenda. Quam misera est eorum conditio, qui nondum eo pervenerunt, ut disciplinæ hujus tam divinæ usum & utilitatem intelligant! *Ille se* (inquit Fabius libro Instit. 10. c. 1.) *profecisse sciat, cui Cicero valde placebit.* Quod ille in arte dicendi valere putabat, ego ad nostram hanc cogitandi artem exigua mutatione transferre soleo, ratus hunc esse primum adolescentis progressum ad philosophica contendentis, si Dialecticos libenter audiat. Neque enim diffiteor, ab Oratoriis & Poeticis studiis ad hæc nostra venientibus omnia videri strigosa, exsucca, frigida, molestiarum plenissima. Itaque qui porro pergit, & perspicit intra corticem, ille nimirum Philosophus est, vel Philosopho proximus: qui nihilo plus capit, quam Grammaticus, vocemque omnem, cujuscumque sit scholæ, aut magistri, ex sono & strepitu judicat, is redeat ad Priscianum. Sed de aliis nimis multa: ad me ipsum venio, de quo in primis hodierna exercitatione judicium ferri debet. Equidem nihil habeo, quod pollicear, ne illam quidem, quam omnes ceteroquin hoc in loco jactare solent, voluntatem & industriam. Ipse enim mihi vehementer diffido; & quamvis intendam vires omnes, attamen cum reputo, quam longe absim ab eo fastigio, in quo laus philosophandi sita est, non solum nihil in præsenti audeo, sed vix animum majoris ætatis expectatione sustento. Si ullo umquam tempore fiet, ut aliquid possim, hujus certe diei recordabor, quo die mearum virium periculum facere incipio, & ex vestra erga nos benevolentia omen capio.

GRATIARUM ACTIO.

SÆpe fatigantem repulit me Gratia : numquid
Non satis est, inquit, munera velle dare?

DISPUTATIO VIII.

Ad Physicam.

PROOEMIUM.

ARtem illam jam adepti, quæ definitionis, divisionis, & argumentationis regulis continetur, reliquum est, ut ad eas disciplinas aggrediamur, quarum gratia tria hæc sciendi instrumenta non tam a Dialecticis, quam ab ipsa natura sunt comparata. In his primum locum tenet Physica scientia, quæ terram hanc in qua vivimus, aerem quem ducimus, cœlum quo tegimur, uno verbo hominem homini manifestat. Nam via & ratio discendi postulat, ut antequam ad altissimas contemplationes erigatur animus, quibus sapientia constare dicitur, quæ sunt ante pedes, atque adeo in nobis ipsis teneamus ; & per hos quasi gradus ad reliqua contendamus. Atque eo jam loco sumus, ut otiosorum reprehensiones, quæ nos in Logicis subtilitatibus occupatos fatigabant, non amplius timeamus : nisi forte ab illis quoque cavendum nobis est, qui operosa omnia, quantæcunque tandem dignitatis sint, improbare solent. Nihil sane præclarum est, quod

faci-

facile comparetur. Ac si quis sibi persuadet, per otium & voluptates ad aliquam laudem perveniri posse, non dicam Philosophiæ, quæ primas in scholis tenet, sed artium minimarum, is quidem non nostra, sed Medici opera indiget. Ex quo fit, ut eorum voces contemnamus, qui Aristoteli studiorum nostrorum duci & auctori obscuritatem objiciunt: quasi vero ille, qui tam clare ac dilucide Moralia & Politica tractavit, eumdem nitorem ad naturalia afferre nequiverit, nisi ipsa rerum conditio repugnasset. Quamquam Aristotelica omnia obscura esse necesse est hominibus istis nescio quibus, certe ineruditis, qui cum Græcarum litterarum cognitione careant, coguntur interpretibus uti. Mihi vero Aristoteles non modo obscurus, sed etiam ineptus ac prope ridiculus videtur, quotiescumque per interpretes loquentem excipio, præsertim vero illos, qui Scholastici dicuntur, genus hominum ad rixas natum, qui neque Græce, neque Latine cum sciant, Græcos tamen Philosophos interpretari audent, & latino sermoni tradere. Dii te perdant, miser litterator, qui cum me a teneris unguiculis in disciplinam accepisses, tam multa pollicitus, non tamen iis litteris imbuendum curasti, per quas maxime ad hæc Musarum sacraria accedere possem. At hoc tibi tamen debeo, tuæque institutioni, quod de re nulla judicare ausim, in qua ipse uti nequeam judicio meo; quod virium mearum imbecillitatem non dissimulem; quod non turpe ducam post alios consistere, *& quod non didici, plane nescire fateri*. Itaque ego Aristotelis doctrinam admiratus eximiam ac prope divinam, nihil de

ſtili obſcuritate dicam, quæ, ſiqua eſt, cum oritur ex rebus ipſis ſuapte natura latentibus & controverſiarum varietate implicatis, tum multo maxime ex ingeniorum noſtrorum infirmitate; qua fit, ut quemadmodum vetula illa, cum oculorum aciem ætate amiſiſſet, de ædium luminibus querebatur, ita nos inſcitiæ noſtræ culpam in ſcholam ipſam & magiſtrum conferamus. Hæc juvit præmonere, antequam de Phyſicis principiis ex ea, quam profitemur, Peripatetica doctrina diſputare incipiam, ut quocum homine vobis futura res ſit, ſtatim habeatis, & judicia de me veſtra in ipſa diſputatione regere poſſitis.

GRATIARUM ACTIO.

GRates nunc agerem, ſed me monet ipſa magiſtri
Regula: nemo poteſt, quo caret ipſe, dare.

DISPUTATIO IX.

Ad Metaphyſicam.

PROOEMIUM.

JAm ibi ſumus, ubi mures ferrum rodunt; cumque ſuperioribus diebus videretur nobis præter modum difficile privati ludi labores ſuſtinere ob eas rerum ambages, in quas more atque ordine hic annus incurrit, nunc in publicum diſcrimen vocamur, de eo reſponſuri, quod nondum

ſatis,

ſatis, ſi libere omnia fateri licet, intelligimus. Videte igitur, Auditores, quantum nobis de veſtra bonitate polliceamur; quæ certe niſi tanta eſſet, non nos ſolum ab hac luce abſtineremus, ſed illi etiam, qui modeſtiam hanc noſtram contemnere ſolent, ſuaque ingenia Muſis opponere. Grave enim eſt loci hujus judicium, tum natura ſua, quia publica judicia omnia periculi plena ſunt; tum vel maxime, quod æmulatione regitur, iique de nobis in præſens judicant, de quibus nos poſtmodum judicabimus. Quod tametſi non cadit in omnes, ſatis tamen multos complectitur; eſtque ejuſmodi, ut infinitam cogitationem accedentibus injiciat, metuque ſollicitos faciat. Verum hæc in univerſum. At mihi præſertim multa timenda ſunt, qui, ſi me cum ceteris confero, vix hiſcere audeam, nedum in eodem ſtare ordine, eadem ſubire certamina, & provocantibus ex æquo reſpondere. Attamen ſua voluntati quoque debet eſſe laus; quæ quidem in me quanta ſit, vel ex eo cognoſci poteſt, quod in hanc dimicationem venio, a qua me ceteroquin ingenii viriumque infirmitas valde deterret.

GRATIARUM ACTIO.

Nil eſt, cur Vobis obtrudat Gratia munus,
Quæ conata alias, non dedit æqua ſatis.

DIS-

DISPUTATIO X.

Ad Catèchismum.

PROOEMIUM.

ADsumus homines in hujus spem Ecclesiæ crescentes, ut aliqua de Sacramentis disputemus, vestroque judicio longe gravissimo subjiciamus. Quid nobis statim, Aristotelis alumni, molesti estis? Quid negotium exhibetis, quod res materia conflatas præter fidem & modum extollamus, & ad animos purgandos per miracula nimium nobis familiaria perducamus? Comprimite vocem stultitiæ indicem: vos profanum vulgus extra sacrarium estis; satis curarum habetis, si tandem aliquando statuere possitis, utrum culices ex putri, an ex ovo nascantur. Sua se quisque provincia, suis finibus contineat: & quoniam nos pro nostra æquitate nihil a vobis de vestris papilionibus quærimus, vos quoque nobis hanc veniam concedite, nisi fallimur, admodum debitam, ut divina oracula sine invidia proferre possimus. Quod si minus acuto ingenio præditi videmur, non ideo tamen contemnendi sumus, tamquam ad cælestes inflatus minus idonei; quippe satis constat, supera mysteria fere semper simplicibus & ineruditis patefieri; ne scilicet humanum ingenium nimio plus sibi tribuat, & cum Diis ipsis Gigantum more pugnare velit. Accipite igitur, Auditores humanissimi, quæ nobis de Sacramentis

tis dici posse videntur, & facite pro vestra auctoritate, ut multi nobis scholæ hujus fortunam invideant.

GRATIARUM ACTIO.

GRatum carmen erit, siquod nunc Gratia pangat:
Gratius at vobis, si sileatur, erit.

DISPUTATIO XI.

Ad Mathematicam.

PROOEMIUM.

DIvinandi ars a Chaldæis, a Græcis, ab Etruscis, a Romanis ipsis magnopere culta, & inter religiones habita, jam ad Circulatores in forum abiit, nec nisi fatuæ plebeculæ credulitate sustinetur. Ut autem locum illum miserum, quomodo modo potest, tueatur, maximam sui partem abdicare coacta est, auspicia, ostenta, oracula, somnia; & in paucarum rerum maximeque siderum observatione industriam suam continere. Hinc magnum sibi nomen adscivit Astrologiæ; quo quidem non tam seipsam nobilitavit, quam nobis Mathematicis, qui astrorum scientiam, omnemque rationem, qua oriuntur & occidunt, studio complectimur, injuriam intulit. Nimirum in eo se putant commune aliquid habere scholæ nostræ ridiculi Agyrtæ, quod nos quoque imbres, ven-

ventos, tempestatesque prædicimus ex vario stellarum motu, præsertim vero ex Solis Lunæque accessu ac recessu: sed nos quidem necessarias cæli conversiones commutationesque considerantes, certa ratione ducimur, ut quædam fieri oportere dicamus, quæ nisi fiant, naturalis rerum cognatio dissolvatur necesse sit. At quid habent sidera cum thesauri inventione conjunctum, cum amicitiis, cum civili, aut bellica gloria, quæ tibi credulo viro cerdones isti pollicentur? Non sum nescius, prædictiones quoque nostras a quibusdam rejici, atque adeo studium omne rerum cælestium condemnari: etenim, ajunt, quæ supra nos, nihil ad nos. Verum hoc nihil est aliud, quam mala malis curare. Ingenia hominum suapte natura divina, & altissimis rebus contemplandis idonea, quo nequeunt corporei sensus pertingere, non sunt ita opprimenda, ut vel ipsos infra oculos, quibus cælum spectare concessum est, deprimantur. Sibi ipsi injurius est, qui de parte sui præstantissima tam humiliter cogitat. Nos hac in re quid sentiamus, & quatenus, paucis habete; vos pro vestra sapientia totam hanc dissertationem temperate.

GRATIARUM ACTIO.

GRatia, præterito faciebas disticha cursu,
  Ut solita meritis munera lege dares.
Nunc duplica generosa modos, tetrasticha pange;
  Ipsa etenim novitas muneris instar erit.

DIS-

DISPUTATIO XII.

Ad Moralia.

PROOEMIUM.

QUi hunc exercitationum ordinem instituerunt, numquam profecto Moralem disciplinam cum Theologica conjunxissent, si reputassent, in hæc demum tempora incidendum, quibus nihil esset utrique commune. Nam in illa quidem ingenium vel exiguum loco ipso nobilitatum satis elucet; in hac promtissimi quoque homines jacere coguntur, & tamquam in abditum detrusi delitescere. Neque enim rerum judicia ex rebus ipsis hac tempestate fieri solent; ex præjudicatis quibusdam opinionibus, ex fama, sed ex rumusculis, ex eorum denique malitia, qui se callide venditare, populumque ducere noverunt. Titius moralia tractat: ergo bonus vir, nescit litteras. Quid si ingenio magno sit? quid si Canonicos ac Theologicos libros quotidie volvat? quid si gravia quæque studia Moralibus adjungat? Moralia tractat; satis est ut despiciatur. Equidem, Auditores, cum hæc aliquando cogitarem, quovis mihi potius, quam in hanc scholam eundum putabam; ubi si vel maxime laborarem, nullus tamen perpetuo viderer. Verum cum vos audissem, vestramque hanc rerum distributionem diligenter animadvertissem, aliam vobis inesse mentem cognovi, quam quæ teme-

re

re circumfertur; meque ad eam facultatem libentissime contuli, quam vos infra unam Theologiam collocandam judicatis. Utinam vero quod de nostra facultate dico, de ingeniis quoque dicere possem; tantumque nos intelligentia valeremus, quantum Moralis scientia dignitate valet. Sed & modestia quadam jubemur de nobis pauca polliceri, & revera infirmissimi sumus. Nihil est opus multis: siquidem & a prima pueritia unusquisque nostrum ex hoc loco suarum virium specimen dedit, & patientiam vestram suis nugis sæpissime exercuit. Id unum tibi dicemus, Præses Illustrissime, nos, etsi mira proferamus, nullo modo posse molestissimi temporis tædia levare: verumtamen ea cogitatio levabit, quæ tibi in mentem revocet, cujus nomen ac personam hoc loco sustineas.

GRATIARUM ACTIO.

Nos quoque bis gemino solvemus carmine grates,
  Moralis Pindo non bene nota cohors.
Quid vos conatum, Vates, ridetis inanem?
  Nempe pares vobis nos facit officium,

DIS-

DISPUTATIO XIII.

Ad Justiniani Institutiones.

PROOEMIUM.

SI rei cujusque facilitas allicere in primis juventutem solet ad eam summo studio amplectendam, nullum est artium, aut disciplinarum genus, quod plures sui studiosos habere debeat, quam Juris Institutiones. Ita enim illæ immortali viro Jacobo Cujacio planæ & expeditæ visæ sunt, ut omnem eorum operam ac laborem valde contemserit, qui se ad eas illustrandas contulerunt. Et vero quid potest esse facilius, quam ea pertractare, quæ quotidiana consuetudine usuveniunt, quæ in dictis factisque totius vitæ versantur, de quorum singulis suæ certæque leges editæ sunt? Quod cum reputo, valde miror, quid tandem Arnaldo Vinnio in mentem venerit nodum in scirpo quærere, hoc est difficultates in re facillima comminisci. Sed hinc profecto intelligere licet, quam varia sit ingeniorum ratio, quamque diversa diversi sentiant. Equidem non diffiteor, me quoque identidem hærere, commentaria consulere, magistri opem implorare: sed nimirum ætatis infirmitate fit, ut nos ne planissima quidem via inoffenso pede ambulemus. Itaque rogo vos atque obtestor, ut quidquid in præsenti certamine peccatum fuerit, nobis tribuatis, rem vero ipsam, de qua certamus, ab omni invidiæ suspicione liberetis.

GRATIARUM ACTIO.

Quatuor usuvenit reddi nunc carmina vobis;
Sed numeri ratio non satis apta venit.
Nam si tres tantum Charitas fecere Poetæ,
Jam sine postremum Numine carmen erit.

DISPUTATIO XIV.

Ad Justiniani Institutiones.

PROOEMIUM.

Non ignoro esse multos, qui valde mirentur, ecquid nobis rebus sacris ac religioni addictis de Jure Civili disputare conveniat. Hos ego primum moneo, ne de alienis negotiis tantopere laborent; deinde respondeo, non nos Jus Flavianum, aut Ælianum tractare, non notis ac formulis actionum impallescere, unde nullus nisi litium propagandarum usus; sed æqui & iniqui discrimina quærere, easque leges explicare, quibus omnia justitiæ ac virtutis officia continentur. Numquid ita videmur ab instituta ratione vitæ discedere? At etiam de mancipiis, quæ nulla hoc tempore sunt; de patria potestate, quæ jam exolevit; de parietibus, de luminibus, de stillicidiis, quæ vix infimi subsellii rabulæ curant, diutinas controversias excitamus, arguimus, respondemus. Si nihil habent gravius quod objiciant, fal-

ſalva res eſt. Hæc ſcilicet percurrimus, non tractamus; nec vero percurreremus, niſi rebus gravioribus conjuncta eſſent, vetuſtaque & exquiſita eruditione redundarent. Sed nimis multa dicenda eſſent, ſi omnibus ſatisfacere oporteret. Nunc id videndum, quomodo hæc, quæcumque ſint, pro munere ſcholæ noſtræ didicerimus: in quo magis vereor, Auditores, ne nos potius noſtramque induſtriam, quam quæ profitemur, condemnetis.

GRATIARUM ACTIO.

Verba ligata modis veſtro pro munere reddit
Gratia, quæ morum temperat officia.
Ut Vates perhibent, cæleſtia carmina ſi ſunt,
Gratia nil melius, quod dare poſſit, habet.

DISPUTATIO XV.

Ad Catechiſmum.

PROOEMIUM.

QUi cælibatus commoda non recte perpendit, magnum quiddam & beatitati ſimile conjugium putat. Hominis enim natura ita comparata eſt, ſeu potius ita vitiata, ut præſentem explere cupiditatem velit, nihil præterea ſollicita de rebus ceteris. Itaque, non ſecus atque effrenes viribus & ætate equi, adoleſcentum plerique ad

uxores advolant, onusque pœnitendum temere suscipiunt. Inde impensæ majores, inde gravissima censui puerorum cohors, inde jurgia, inde divortia, inde infinita prope mala, quibus leges remedia parare conatæ sunt, sed pararunt omnino numquam. Illud inter cetera cautum est, ut matrimonia recte fierent: nam malum principium similes fere exitus consequuntur. Hinc illa explosa, quæ clandestina vocantur, quibus faciles plerumque puellæ olim deceptæ jura legesque frustra appellabant. Aut igitur uxore abstinendum est, aut ita quærenda uxor, ut sine fraude doloque fiat. Id dum ostendo, favete humaniter, Auditores: non quod ego humanitatem vestram ullo modo mereri possim, sed quod omnibus paratam esse pro vestra facilitate velitis.

GRATIARUM ACTIO.

Olim conatus Grates deducere Pindo,
  Numine non fausto disticha multa dedi,
Postea tentavi, numquid tetrasticha possent;
  Sed numeros sprevit Gratia trina meos.
Carmina jam crescant: poterunt hexasticha forsan
  Frangere majori ferrea corda sono.

DIS-

DISPUTATIO XVI.

Ad Moralia.

PROOEMIUM.

SI quis rerum nostrarum ignarus tantum hunc apparatum aspiceret; ingentia volumina, sublimem exhedram, exactores rigidos, magnam ornatamque arenam, frequentiam, silentium, expectationem, & quod caput est, judicem Eminentissimum, is certe gravem sibi animo certaminis speciem objiceret, agique de Musarum aris ac focis existimaret. Ubi vero nos in medium vocatos audiret nescio quid nugarum blaterare, putaret se tamquam in Oceani litore Caligulæ mimum spectare, cum parata expeditione, machinis balistisque dispositis, indicta denique pugna, adversus conchas exercitum duxit, in easque unas tantarum irarum immerentes impetum fecit. Ita fit, Auditores, ut nos infirmitate nostra gravissimæ exercitationis dignitatem minuamus; magnamque vel ex eo commoveamus invidiam, quod non infra scholas ceteras detrusi, tum demum prodeamus (quandoquidem prodire juvat) cum alii omnino desierint. Ac de nobis quidem, nostraque gloria, quæ revera nulla est, non admodum laboramus: verumtamen Moralem disciplinam, quam nos, quales demum cumque simus, in hanc lucem afferimus, quis pati possit tam acerbe accipi, & velut inter ipsas litterarum quis-

Suet. in Calig. c. 46.

quilias amandari? Siccine morum ac vivendi magiſtra turpiter jacebit, aut etiam iis locum cedet diſputationibus, quæ inani cogitatione verbiſque futilibus circumſcribuntur? Quid ita eſt de genere hominum male merita, ut cultores quærere precario debeat, neminemque unum inveniat, cujus ingenio & auctoritate ſuſtentetur? Tibi ſe hodierna luce commendat, Princeps Eminentiſſime, cujus tanti intereſt Moralia ſtudia in Epiſcopali ditione florere, ut ipſa ditio ſine illis nullà futura ſit. Interim vero habe, quid nos poſſimus: ac ſi nihil aliud, hoc tamen proba, quod iter optimum ingreſſi ſumus.

GRATIARUM ACTIO.

SOcrates, ut ſcribit Plato, in diſputationibus ita verſari ſolebat, ut cuperet inferior potius, quam ſuperior diſcedere; quod ratione victus, falſis opinionibus, ſiquas animo comprehendiſſet, liberaretur. Tanto hoc propoſito exemplo, nihil mehercule doleo, quod me toties in hoc certamine ad abſurda declinantem ſapientia veſtra revocaveritis; nec turpe exiſtimo ab iis vinci, qui pro eorum commodis pugnant, qui vincuntur. Et me igitur victum a vobis fateor, & ob id ipſum ingenti beneficio obſtrictum: quæ ſimplex atque ingenua debitionis confeſſio non ſolum ad referendam gratiam, ſed etiam ad ineundam aliquo modo valere debet. Niſi forte ii vobis grati videntur, qui confecta demum pugna, Muſas excitant, quæ ſibi epinicia canant, & abeuntes tamquam ad coronam comitentur. Nos ſi

quas

quas agere aut habere grates possumus, primum agimus & habemus, quod non infra dignitatem vestram putaveritis nobiscum manus conserere; deinde quod victos profligatosque in fidem tutelamque vestram acceperitis, seu potius jam acceptos retinueritis.

DISPUTATIO XVII.

Ad S. Scripturam.

PROOEMIUM.

PUblicæ disputationes ad veritatem detegendam primum inventæ, nescio qua Dialecticæ artis depravatione superioribus annis degenerarunt, & a rerum dignitate ad verborum pugnas & contentiones adductæ sunt. Cum enim olim qui tamquam studiorum exactores advocabantur, plures subinde difficultates proponerent, nullaque verecundia impedirentur, quin una soluta, ad aliam transirent, gravissimum fiebat ingeniorum experimentum; totique coronæ, absoluto certamine, apparebat, non quanta subtilitate ac volubilitate verborum esset, qui responderet, sed quanta ejus scientiæ intelligentia, de qua sibi respondendum proposuisset. Verum posteritatis levitate factum est, ut non videatur ex dignitate ejus qui interrogat, a prima difficultate discedere; & inanibus verbis ac sophismatis rem ducere præstet, quam alio confugere, & novo argumento adversarium tentare. Sed concedamus hoc scholasticis exerci-

tationibus, in quibus nihil fere nisi acuminis gloriola quæritur: dominentur ibi vulgaria formularum monstra, perterrefaciendis adolescentibus inventa: esto in eo campo victor ac triumphator, qui quod semel proposuit, ad finem usque velitando sustinuit; & multiplici verborum conformatione idem dicere sexagies potuit. Aliud quiddam nobis in S. Scripturæ studio institutum est; totaque hujusmodi exercitatio in eo consistit, ut ejus sensa quam optime & quam planissime explicentur, multisque similibus allatis confirmentur. Ceterum nihil laboramus, utrum argumenta dialectico artificio contorta sint; utrum loco uno nostra cum sententia conciliato, alius omnino novus & a primo diversus afferatur; utrum difficultates difficultatibus colligatæ sint, & alteram altera tamquam filia parentem excipiat. Unum illud fatemur deesse nobis, quod ab ingenio proficiscitur; quod quidem si rei propositæ responderet, nimium beati nobis videremur, nec tot laboribus ac vigiliis florentissimam ætatem frangeremus. Quod si in hac virium infirmitate plus justo audere videmur, reputate, non nos quidem de nobis judicare, sed ejus parere judicio, qui rerum nostrarum arbiter divino consilio constitutus, non studia modo universa, sed singulorum contentiones pro sua prudentia & auctoritate moderatur.

GRATIARUM ACTIO.

TRia sunt, quæ beneficium ornant & amplificant, is qui dat, id quod datur, & in

is qui accipit; quæ ſingula magnam mihi injiciunt agendarum gratiarum difficultatem. Nam, ut ab ultimo incipiam, is ego ſum, in quo nulla erat promerendi cauſſa; id vero accepi, quo uno ad famam & exiſtimationem nihil eſt majus, hoc eſt præſtantiſſimorum virorum præſentiam, &, niſi me amor fallit, favorem quoque. Verumtamen qui beneficium contulere, non valde me ſollicitum habent; quippe etſi plurimum mereantur, nihil tamen ſolent pro ſua benignitate poſtulare. Juvat ergo a vobis beneficium accipere, Viri ornatiſſimi, qui præter debitionis profeſſionem nihil inſuper requiritis. Hoc vobis glorioſum eſt, tantoque glorioſius, quanto pauciores ſunt, qui gratis hoc tempore benefaciant. De te vero tibique quid dicam, Præſul Illuſtriſſime, cujus præſentia & judicio tantopere lætantur Muſæ noſtræ? Unum illud veriſſime dicam, quod multarum laudum inſtar erit, effeciſſe te ſapientia & humanitate, ut ille ipſe rebus noſtris adeſſe videretur Princeps Eminentiſſimus, qui unice optari poteſt ac debet.

DISPUTATIO XVIII.

Ad Philoſophiam.

PROOEMIUM.

QUi de valetudine ſcribunt, ii fere ſtudiorum ac litterarum oſores, nos tamquam male ſanos accuſant, quod diebus ferventiſſimis non ſo-

lum non cessemus, sed etiam operam laboremque intendamus. Videlicet non intelligunt, nostras has exercitationes adeo nihil incommodi habere, nihilque molestiæ, ut & a Latinis ludi, & a Græcis σχολαὶ, hoc est otia, sint appellatæ. Quod enim incommodum esse potest in tecto conclusoque loco, & ad solem arcendum præclare comparato cum lectissimis viris sedere, de rebus pulcherrimis conferre sermones; ingeniosas disputationes audire, modo Poetæ optimi, modo Oratoris, modo Philosophi cogitata percipere, sine ulla denique aut certe sine magna corporis contentione insitum a natura discendi desiderium suavissime explere? Numquid, ni ita esset, tam multa ingenia, tamque præclara minimam quamque invitationem acciperent, tanto silentio ac favore adessent, ne ipsum quidem interrogandi, monendique officium recusarent? Vobis enimvero injuriam faciunt, nobilissimi Auditores, qui nostrum hoc consilium damnant talibus suffragiis probatum: nisi quod qui ita loquuntur, sibi ipsis potius injurii sunt, quod ostendant, non modo se litteratos non esse, sed omnino quæ sit litterarum ratio ac natura, qui locus ac tempus, ignorare. Quamquam mihi quidem nihil aliud quærendum est, quam quid jubeat Princeps Eminentissimus, cujus auspicio studia nostra reguntur: neque enim aut ille jubere potest, nisi opportuna, aut nos incommodum reputare debemus, quod ipse nobiscum patientia tam insigni suscipiat. Illud unum hodierna exercitatione molestum fore video, quod ab hac ingenioli mei infirmitate manabit: sed tamen siquam vim ac signi-

gni-

gnificationem habet, quod vulgo fertur, nihil ita esse in provincia philosophica monstrosum, ut omni prorsus auctore careat, videor mihi in campo tam lato posse aliquid, si minus probandum, at certe ferendum.

GRATIARUM ACTIO.

SI ego nunc vestris ornatus beneficiis gratias agere velim, hæc ipsa beneficia non satis cognoscere videar; aut mihi plus assumere, quam vel ætas, vel ingenium, vel exiguus hic dicendi usus pati possit. Silere autem me neque loci consuetudo sinit, neque mehercule si sineret, ipse mihi tantæ debitionis conscius quiescere possem, & sine ulla mei in vos studii atque observantiæ significatione discedere. Ergo quam benevolentiam in ipso certamine adhibuistis, sola voluntate nisuque contenti, eam nunc quoque suscipientes, satis habete, me omnem prorsus gratiæ referendæ rationem persequi, quamvis pro mearum virium infirmitate nullam assequar. Id ego te in primis oro atque obsecro, Princeps Eminentissime, cujus beneficia cum plurimi faciam, doleo vel maxime nullam mihi esse facultatem, qua tibi voluntatem hanc meam aut privatim probare possim, aut in hac publica luce patefacere. Fruere virtute tua, quæ ipsa per se magno viro debet esse satis: ego enim, quod unum valeo, tam excellentis ornamenta animi perpetua cogitatione complectar, officio colam, prædicatione amplificabo.

DIS-

DISPUTATIO XIX.

Ad quamlibet disciplinam.

PROOEMIUM.

SIquando nova potuit publicæ exercitationis species in palæstram litterariam afferri, nunc certe necesse est: tum quia veteres nimio vulgatæ usu, & interdum etiam dolo fœdatæ pristinam dignitatem aliquo modo amiserunt, tum quia tanta est eorum hominum copia, qui sui periculum in hac luce facere cupiunt, ut nisi plures uno die producantur, quotidie civitatem commovere oporteat, & a ceteris occupationibus abducere. Ergo dimicationem illam, in qua unus versari solebat, duce aliquo ejus ingenium vocemque regente, nunc tres subimus, sed partem singuli suam, lateribus plane nudis, sine Magistri præsidio, ac sine illa confidentia opis, quæ alios munire consuevit, & adversus tela omnia, undecumque mitterentur, confirmare. Neque vero tantum audemus, ut credamus posse nos viris præstantissimis cum laude resistere; verumtamen hac ratione declarandum publice fuit, nihil minus propositum fuisse nobis, quam ut nova hac disputandi forma difficultatem & periculum defugeremus. Nunc vero quis ita in nos iniquo animo erit, ut cum videat in hac acie adolescentem nulla re nixum, nisi suo qualicumque ingenio, non faveat humaniter, modicisque contentus bona cum gra-

tia

tia dimittat? Id quidem ab omnibus, ſed a te in primis ſperamus, Princeps Eminentiſſime, qui ut nos vireſque noſtras perquam exiguas optime noſti, ita aliud nihil poſtulas, niſi ut ſatis animorum ſit ad res difficillimas ſuſcipiendas.

GRATIARUM ACTIO.

SI, quod Ariſtoteles ait in ſecundo Rhetoricorum libro, verecundum eſt ſæpius beneficium ab eodem accipere, quanta nos obrui verecundia debebimus, qui vos tam ſæpe logis noſtris obtundimus, & rerum minimarum judices conſtituimus? Enimvero ſi perturbatio hæc, quam etiam virtutem nonnulli putarunt, laudabilis in juvene eſt, habemus abunde, de quo nobis ipſi gratulemur: ſin autem ne ipſa quidem, quod ex vitio oriatur, culpa caret, videtis quo loco ſimus. Sed nimis hæc philoſophice: valeat Ariſtoteles; potiuſque nos officiorum magiſtro Ciceroni tradamus, qui animi eſſe ingenui putat, *cui multum debeas, ei plurimum velle debere*. Quo plura in nos confertis, eo plura expectamus: nimirum quod ipſi vos beneficia veſtra ornare debeatis, nec aliter ornari poſſint, quam ſi novis beneficiis cumulentur. Hoc vero tu ne monendus quidem es, Princeps Eminentiſſime, niſi quod, ut Ovidianis verſiculis utar, ad Famil. l. 2. ep. 6.

Qui monet ut facias, quod jam facis, ille monendo Triſt. 5. el. 14.
Laudat, & hortatu comprobat acta ſuo.

DIS-

DISPUTATIO XX.

Ad quamlibet Disciplinam.

PROOEMIUM.

OMnes fere, qui in arenam descendunt adolescentes, suarum virium periculum publice facturi carmen illud obsoletissimum præfari solent, magno se timore percelli, nec ultro accedere, nec satis pro negotii gravitate paratos. Quæ omnia quamvis ex usu dicant, non quod ita sentiant, attamen reipsa sæpe probant, vera esse, quæ dixerint; & in magnam invidiam magistros adducunt, quod Icaris istis alas adjecerint; eosque, nondum satis firme repentes, volare coegerint, ut, multis impune ridentibus, deciderent. Itaque ego non diffiteor, periculum hoc, quantumcumque est, quod sentio quam sit grave, hoc, inquam, periculum totum me suscepisse sponte mea, alacriter, prompte, animose suscepisse: quod non credo tamen ab ullo reprehendi posse, nisi ab eo, qui putet, ætatem hanc laudis stimulo carere oportere, tamdiuque in umbra delitescere, donec annis extrusa, quemadmodum Porcio Latroni contigisse ferunt, solis novitate hallucinetur. Aio etiam, me tantum mihi præcipisse temporis, quantum ad rem difficillimam comparandam satis esse duxi; nihilque omisisse diligentiæ, nihil laboris, aut studii, quod publica experimenti ratio postulare videretur. Quod non ita a vobis accipi debet,

Quinctil. l. 10. c. 5.

bet, ut mihi egregium aliquid præstandum sit, cum de industria polliceri possim, de ingenio non possim. Fere autem contingit, ut in hujusmodi certaminibus plus multo natura valeat, quam diligentia; quia plerique non tam sæpe animadvertunt, quid dicatur, quam quo spiritu ac voce dicatur. Verum quemcumque tandem exitum habitura res sit, ea me primum cogitatione consolabor, quod mihi ipse non defuerim; deinde quod eorum me judicio commiserim, qui res æstimare prudentissime solent. Noli, Princeps Eminentissime, tantam hanc adolescentis fiduciam condemnare: nam cum mihi potissimum ob ea, quæ dixi, necessaria est, tum omnibus nostris turpe existimo, quippiam timere, te patrono. Hac ego fretus publicum disputandi periculum subeo, non valde reputans, quibus viribus, quove ingenio, sed tantum quibus auspiciis subeam.

GRATIARUM ACTIO.

SI quam magno cœpi animo, tam etiam magno persequi cœpta potuissem, jam non ego vobis gratias agerem, sed vos mihi potius pro vestro in bonas artes ac litteras studio aliquam gratiam haberetis. Non enim dubito, quin libenter audiatis quidquid in hac urbe vestra ad juventutis eruditionem institutum est, quoties judicetis, non fucum vobis fieri, non scruta venditari, non picas produci. At cum in ipsa acie multo mihi majus periculum fuerit, quam procul aspicienti ante tubas appareret, sentio me vobis ingenti beneficio obstrictum, quod leviter bla-

blaterantem in re gravissima æquo animo tuleritis, nec silentium modo, sed favorem quoque ore nutuque vestro præbueritis. Scilicet hæc summa nostri hujus cæli ac soli felicitas est, ubi homines ad humanitatem facti, litterarias omnes exercitationes boni consulunt, nihil ab ullo requirentes, præter conatum & voluntatem; ut non solum in primis subsellis, sed etiam in secundis, ac tertiis, qui ordo est rerum omnium, aliqui sedeant. Tibi vero, Princeps Eminentissime, si me excusem, profecto videar imponere voluisse, quasi vero non tuos noris; minimeque scias, quantum quisque nostrum in iis disciplinis, ad quas tuo se judicio contulit, præstare possit.

DISPUTATIO XXI.

Ad quamlibet Disciplinam.

PROOEMIUM.

SI quod est ab ingenua timoris professione præsidium, id certe nobis debet esse paratum, qui hac in re omnino fingere nequivimus, callidoque verborum artificio animi securitatem obtegere. Nihil de schola dico, quæ, utcumque malevoli criminentur, certe postrema non est: at nos qui sumus, bone Deus, ut cum lucem hanc aspicimus, non valde timeamus? Putatisne fieri posse, ut tam notæ infirmitatis adolescens in hoc ingenii sui judicio cristas tollat, fidentiam ostentet, sibi blandiatur? Attamen personam hanc ipsi no-

nobis imponunt principum ſcholarum proceres, qui præteritis diebus ex hoc loco diſputantes, cum ſe in omnem timoris humilitatem abjecerint, aut abjectos ſignificaverint, illud eſt reliquum, ut nos tenuiſſimi homines audere incipiamus, & in locum ab illis deſertum commigremus. Adſumus igitur animorum fiduciæque pleni; abeant veteres illæ querelæ de nimia gravitate loci, de rerum difficultate, de judicum ſupercilio; nihil de temporis anguſtia doleamus, nihil de virium tenuitate; nulla ſit ne minima quidem timoris ſignificatio; ſileatur indecorum illud ac frigidum verbum, metuo. Viri ſumus. Vos facite, Auditores, pro veſtra humanitate, ut alii, qui deinceps accedent, exemplo noſtro ſpiritus ſumant, majorique alacritate mandata veſtra capeſſant.

GRATIARUM ACTIO.

ULtimus hic labor eſt; quin munera, Gratia, fundis?
Ut laudetur opus, ſi pote, claude bene.
Tum Dea trina mihi: Quid numina noſtra fatigas?
O bone, verborum deſine, munus erit.

FINIS.

INDEX
RERUM ET VERBORUM.

A

B

C

D

Dice-

E

F

G

H

I

Igna-

L

M

N

O

P

Q

R

S

Scho-

T

T

V

Z

FINIS.

